

Ny forskning i grammatik

Fællespublikation 4
Skjoldenæsholmkollokviet 1996

Igangsæt af Statens
Humanistiske Forskningsråd

ODENSE UNIVERSITETSFORLAG

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5
Engelskprojektet	
Carl Bache: Adjektivers funktionelt betingede rækkefølge i engelsk	7
Carl Bache og Niels Davidsen-Nielsen: Tempus og aspekt i engelsk	26
Franskprojektet	
Michael Herslund: Syntaktiske alternationer og funktionelle kategorier	49
Hanne Korzen: Det farveløse verbal i franske inversionskonstruktioner	71
Italienskprojektet	
Bente Lihn Jensen: Om MODALITET	100
Iørn Korzen: Topisk kontinuitet og tekststrukturering på italiensk og dansk	128
Gunver Skytte: Konnexion og diskursmarkering i komparativt perspektiv. Teoretiske og metodiske overvejelser	159
Russiskprojektet	
Per Durst-Andersen: Præpositioner og kasus i russisk	171
Jens Nørgård-Sørensen: De russiske adjektiver: Leksik og grammatik	193
Tyskprojektet	
Peter Colliander: Kongruens og rektion i tysk	216
Lisbeth Falster Jakobsen: Mentale rum og diskursreferens	233
Adresseliste	259

© Forfatterne og
Odense Universitetsforlag 1997
Redaktion: Lisbeth Falster Jakobsen
og Gunver Skytte

Tryk og sats: Narayana Press, Gylling
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN 87-7838-263-7

Odense Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99
Fax 66 15 81 26
E-mail press@forlag.ou.dk
Internet-location: <http://www.ou.dk/press>

Forord

D. 18.-20. september 1996 afholdt projektgrupperne under Statens Humanistiske Forskningsråds programmer **Grammatik over det danske sprog** og **Lingvistik og fremmedsprog** deres fjerde fælleskollokvium på Skjoldenæsholm Konferencecenter. I nærværende publikation foreligger en række af bidragene til kollokviet i skriftlig form.

I forhold til de tidligere fællespublikationer vidner artiklerne i denne publikation om det fremskredne stadium i projektgruppernes arbejdsproces, således at mere specifikke temaer er dominerende i forhold til overordnede metodiske og teoretiske overvejelser.

Inden for **engelskprojektet** beskriver Carl Bache adjektivernes funktionelt betingede rækkefølge i engelsk set i relation til nominalers funktionelle domæne, idet de præmodificerende adjektiver underinddeles i tre subfunktioner, nemlig specifikation, beskrivelse og klassifikation. Endvidere behandler Carl Bache sammen med Niels Davidsen-Nielsen en ny og anderledes beskrivelse af det engelske verbalsystem. Modellen har en instrukssemantisk orientering og integrerer tempus og aspekt i ét system, dvs. at de progressive former er indbefattet i udtryks- og indholdsstrukturen.

Franskprojektet er repræsenteret ved Michael Herslund, som diskuterer forholdet mellem tendenser i valensskemavariation og de funktionelle kategorier applikativ (der fremmer lokationsargumentet) og anti-passiv (der nedtoner patientargumentet), og ved Hanne Korzen, der med udgangspunkt i Blinkenbergs karakteristik af verbet i treledskonstruktioner (d.v.s. foranstillet led + vb. + sbj.) opstiller syntaktiske grundtyper, samt problematiserer den semantiske beskrivelse.

Inden for **italienskprojektet** beskæftiger Bente Lihn Jensen sig med definition af modalitet generelt samt de sproglige udtryk for modalitet på italiensk og dansk på ytringsplan. Iørn Korzen fremlægger med udgangspunkt i Givóns arbejder om den anaforiske kodificering af topiciltgængelighed resultaterne af en komparativ analyse af tekststrukturering på dansk og italiensk. Gunver Skytte diskuterer forskellige pro-

blemer af teoretisk og metodisk art, som fænomenerne konnexion og diskursmarkering stiller i en interlingvistisk eller sprogligt komparativ fremstilling; i det konkrete tilfælde ved en beskrivelse af italiensk vs dansk sprogbrug.

Per Durst-Andersen fra **russiskprojektet** påviser muligheden for at applicere kasussystemet på russisk på det præpositionelle kasussystem med henblik på en helhedsvurdering, mens Jens Nørgård-Sørensen giver en beskrivelse af de russiske adjektiver og deres afledningsforhold og hævder, at identiske indholdsdistributioner manifesterer sig på tværs af ordklasserne, således at der kan iagttages en semantisk afspejling fra substantiverne til adjektiverne.

I **tyskprojektet** behandler Peter Colliander kongruens og rektion mht. de forskellige måder, den sprogvidenskabelige litteratur fordeler disse to begreber på faktiske forekomster, samt overvejer, om de grammatiske kategorier, der bærer samme navn ved forskellige ordklasser, faktisk også har samme indhold og funktion. Lisbeth Falster Jakobsen diskuterer begreberne mentale rum (med udgangspunkt i Fauconniers' 'mental spaces') og reference med henblik på kategoriseringsproblematikken i forhold til indhold, med påvisning af nødvendigheden af at skelne mellem kodet indhold og den „mentale model“.

København, april 1997
Lisbeth Falster Jakobsen og Gunver Skytte

Adjektivers funktionelt betingede rækkefølge i engelsk

Carl Bache
Engelskprojektet

1. Indledning

Til belysning af adjektivers funktionelt betingede rækkefølge i engelsk vil jeg tage udgangspunkt i engelskprojektets behandling af 'nominaler', jvf. Bache & Davidsen-Nielsen 1996: 337ff. Vi bruger termen 'nominal' om navneord og navnegrupper, d.v.s. som en overordnet fælles *formbetegnelse*. Som optakt til den syntaktiske beskrivelse af nominaler lancerede vi i Bache & Davidsen-Nielsen 1996 begrebet 'functional domain' (funktionelt domæne). En konstituents funktionelle domæne er lig med konstituentens overordnede kommunikative funktion, hvor 'funktion' bruges i en noget bredere forstand end det normalt er tilfældet. Det vi ønsker at bruge termen 'funktionelt domæne' til, er således at beskrive hvad det er sprogbrugeren gør i yderste forstand når han/hun anvender en given konstituenttype. Grunden til at bruge ordet 'domæne' i stedet for blot 'overordnet funktion' er at det giver associationer af rummelighed. Denne association gør det naturligt at kigge nærmere på de subfunktioner der arbejder sammen om at opfylde konstituentens overordnede funktion, og i den forbindelse også bestemme deres syntaktiske træk. En vigtig subfunktion i nominalers funktionelle domæne er *modifikation*. Denne subfunktion varetages ofte, men ikke udelukkende, af præmodificerende adjektiver. Man kan faktisk tale om at præmodificerende adjektivers funktionelle domæne er modifikation. Dette domæne kan i sig selv beskrives med henvisning til subfunktioner. Det jeg vil forsøge at vise i indlægget her, er at et adjektivs subfunktion inden for det funktionelle domæne modifikation ofte er bestemmende for dets placering i en række af præmodificerende adjektiver. Endvidere vil det fremgå at de enkelte subfunktioners syntaktiske organisering ikke er tilfældig men hænger nøje sammen med indretningen af nominalets funktionelle domæne. At adjektivers rækkefølge i engelsk ofte er funktionelt betinget, er ikke en ny indsigt

men beskrevet indgående i Bache 1978, der byggede videre på en grov model foreslået af Teysier 1968. I det igangværende engelskprojekt integreres resultaterne af den tidligere forskning i beskrivelsen af konstituenttypernes funktionelle domæner.

2. Nominalers funktionelle domæne

Den mest generelle måde at definere nominalers funktionelle domæne på er lige så banal som den er traditionel: nominaler bruges til at udtrykke betydning i form af 'entiteter' (konkrete eller abstrakte, ting eller personer), hvad enten de mere præcist bruges til at referere til entiteter (som fx *The restaurant was crowded* og *The bastards won't get away with it*), til at beskrive en allerede etableret referent (som fx *Most of the diners were Japanese tourists* og *Rose is a good student*) eller til at indholdsbestemme situationer i inkorporeringskonstruktioner (som fx *The meeting took place yesterday* og *I caught sight of her*). For at kunne udtrykke entiteter benytter nominalet sig dels af overvejende kognitivt betinget, leksikalsk materiale, dels af renere funktionsbetingede ord, som fx artikler. Begge dele indgår i opbygningen af et sæt af kontraster (hvoraf nogle er kontekstafhængige, andre kontekstuaafhængige). Om dette bruger vi betegnelsen 'contrast-formation'. Resultatet af denne 'contrast-formation' er at modtageren sættes i stand til at opfatte hvad det er for en entitet (eller type entitet), afsenderen taler om. I et udtryk som *the small yellow key* signalerer afsenderen med den bestemte artikel at modtageren inden for nominalet som helhed vil få information nok om en bestemt entitet til at bestemme den som unik i konteksten. Dermed skabes en meget generel, abstrakt, kontekstafhængig kontrast mellem entiteter som afsenderen mener at kunne præsentere som bestemte overfor modtageren, og dem som afsenderen mener at skulle præsentere som ubestemte. De to adjektiver medfører nogle mere kontekst-uafhængige leksikalske kontraster, der sammen med den leksikalske kerne *key* nøje afgrænser hvad det er for en entitet, sprogbrugeren taler om.

Der er ofte mere 'contrast-formation' end nødvendigt for at modtageren kan identificere en entitet:

- (1) Have you met my beautiful wife yet.

Her udtrykker adjektivet *beautiful* naturligvis en kontrast mellem smukke og grimme entiteter men denne kontrast anvendes udelukkende til yderligere beskrivelse af en referent der etableres af den øvrige del af nominalet – med mindre den talende har flere koner hvoraf kun en er smuk. Vi må derfor skelne mellem restriktiv og nonrestriktiv ‘contrast-formation’. Nogle udtryk er tvetydige når man anskuer dem isoleret men vil i kontekst naturligt få enten den restriktive eller den nonrestriktive tolkning:

- (2a) *The unhappy mother* left at once. (context: only one mother was present -> *unhappy* is nonrestrictive)
- (2b) *The unhappy mother* left at once. (context: several mothers were present, but only one of them was unhappy -> *unhappy* is restrictive)

Jeg skal ikke her komme ind på de komplekse mentale processer der styrer såvel ‘encoding’ som ‘decoding’, men blot konstatere at ‘contrast-formation’ af forskellig art synes at være et overordnet middel hvormed nominalet opfylder sit funktionelle domæne, nemlig at udtrykke entiteter, samt at dette middel ikke er syntaktisk begrænset til det kognitivt betingede, leksikalske kerneled men strækker sig over hele nominalet. Vi kan anskueliggøre dette med følgende oversigt (hvor H står for det kognitive, leksikalske kerneled, ‘pre-H’ står for konstituenten der står foran, og ‘post-H’ står for konstituenten der står bagefter; de grå celler viser kommunikativ funktion og de hvide celler syntaktisk opbygning:

(3)

expression of meaning as entities		
contrast-formation: restrictive/non-restrictive		
pre-H	H	post-H

Ved at tage udgangspunkt i en fortolkning af substantivet som kerneled snarere end determinativet, der forankrer nominalet referentielt og således dependensgrammatisk kan siges at styre nominaler (jvf. Heltoft

1996), opnås en mere generel funktionsbeskrivelse. At udtrykke entiteter anser jeg for en mere overordnet kommunikativ funktion end at forankre sådane udtryk referentielt, idet forankring forudsætter den udtrykte entitet som skal forankres.

Vi kan opdele 'pre-H' blokken (eller pre-H 'zonen') funktionelt i to underfunktioner 'determination' og 'modification', der har designerede pladser i nominalet:

(4)

determination	modification	H	post-H dependents
---------------	--------------	---	-------------------

Determination, der som sagt forankrer nominalet referentielt, realiseres på forside af artikler, pronominer og genitivskonstruktioner, mens modifikation hovedsageligt realiseres af adjektiver eller adjektivgrupper:

(5)

determination	modification	H	post-H dependents
the	little	girl	with the shy smile
an	old	friend	from London
this	very dull	visit	to her parents
no	additional	staffing,	academic or secretarial,
any	delicious	desert	that you can think of
my	best	student,	who left school early,
what a	hearty, cheerful	talk	we had the other day
the	sudden	death	of my father
my neighbour's	thick fibrous	clothes	from Woolworth's

Næste skridt i analysen er at bestemme kerneleddets subfunktion. Det synes meget klart at være at matche den tilsigtede entitet med et passende leksikalsk element, d.v.s. benævne en kategori. I et udtryk som *the little girl with the shy smile* betegner *girl* en kategori af entiteter der adskiller sig fra kategorierne 'woman', 'boy', 'cat', etc. Den funktionelle kerne i nominalet er således 'categorization':

(6)

determination	modification	categorization	post-H dependents
---------------	--------------	----------------	-------------------

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på post-H dependenter men blot konstatere at vi også her finder flere forskelligartede subfunktioner: modifikation (e.g. *the little girl with the shy smile*), determination (fx *the sudden death of my father*), komplementation (fx *the visit to her parents*), jvf. Bache & Davidsen-Nielsen 1996: 342ff. Endvidere finder vi overalt i nominalet mulighed for tilstedeværelse af subfunktionen *kvantifikation* i kombination med en eller flere andre subfunktioner (fx *these books / a short meeting / my numerous girlfriends / students in great numbers / whiskey in large quantities*). I oversigtsform ser den funktionelle struktur for nominalet således ud:

(7)

reference to things, persons, etc.			
contrast-formation: restrictive/non-restrictive			
quantification			
determination	modification	categorization	(multi-functional)

3. Adjektivers funktionelle domæne

Sagt meget generelt bruges adjektiver kommunikativt til at udtrykke egenskaber ved entiteter (se nærmere Ferris 1993). Denne funktion kan som bekendt realiseres på flere forskellige niveauer. Når adjektivet

fungerer som subjekts- eller objektskomplement (d.v.s prædikativisk) er det ytringens primære sigte at beskrive en entitet ved at udsige en egenskab, hvad enten det sker i en statisk eller dynamisk konstruktion (fx *The children were happy / She got pretty mad at me / Tyson knocked Bruno unconscious*). Når adjektiver fungerer som adled i nominaler, har de en sekundær rolle for ytringen som helhed (fx *The happy children returned to the kindergarten*), men deres kommunikative bidrag er af samme art, nemlig udsigelse af en egenskab ved en entitet. Det jeg i dette indlæg vil se nærmere på, er hvorledes attributive adjektiver forvalter denne funktion mere præcist.

Et vigtigt udgangspunkt er naturligvis selve definitionen på adjektiver. Vælger man en snæver definition, opnår man en ret klar homogen ordklasse men pådrager sig samtidigt et ansvar for finde et passende tilhørsforhold til de frasorterede leksemer. Der er ved denne tilgang risiko for at ende med et stort antal ordklasser. Omvendt, hvis man vælger en bred definition får man en ret heterogen ordklasse men slipper til gengæld for at finde alternative tilhørsforhold til problematiske leksemer. Ved denne tilgang kan man holde det samlede antal ordklasser på et moderat niveau. Jeg skal i det følgende vælge den brede tilgang til adjektiver og lægger mig dermed tæt op ad prototypemodellen. De ord jeg i dette indlæg undersøger under betegnelsen 'præmodificerende adjektiver', optræder mellem determinatorens og kerneleddets plads (jvf. Bache 1978: 14f), fx:

(8) the *same* approach
 these *two* problems
 my *only* consolation
 your *own* house
 her *major* spending empire
 a *specific* theory
 a *beautiful* garden
 a *very happy* child
 a *well-known* colour movie
 that *small* green-house
 the *interesting* novel
 a *sleeping* child

numerous solutions
 the *first* chapter
 his *black* hat
 her *French* husband
 an *historical* account
 the *human* nervous system
 a *fugitive* heiress
solar energy
 the woman's *silver* ring
 the *paratrooper* battalions
 etc.

Der skelnes i faglitteraturen ofte mellem *centrale* og *perifere* medlemmer af ordklassen adjektiver (jvf. fx Crystal 1967, Coates 1971, Huddleston 1984, 1988, Greenbaum & Quirk 1990). Dette gælder naturligvis først og fremmest den brede tilgang til ordklassespørgsmålet som jeg tager med ovenstående. Prototypiske, centrale adjektiver, men ikke perifere adjektiver, tillader modifikation ved gradsadverbier (som fx VERY og EXTREMELY), gradbøjning og prædikativisk anvendelse, sammenlign:

(9)	HAPPY:	a happy child	a very happy child
a happier child
the child was happy
(10)	SOLAR:	this solar energy	*this very solar energy
*this more solar energy
*this energy was solar

Semantisk set er centrale adjektiver *beskrivende*: de udtrykker en egenskab hvorved kerneleddet beskrives. I *a very happy child* udsiger *very happy* noget om *child*. At der er tale om en beskrivelse, understøttes af adjektivets mulighed for at optræde prædikativisk, d.v.s. i en sætningsstype der har beskrivelse som sit primære kommunikative sigte. I listen i (8) er endvidere fx *beautiful*, *small*, *well-known* og *interesting* klare eksempler på beskrivende adjektiver.

Perifere medlemmer er en mere heterogen subklasse bestående af to hovedgrupperinger: *klassificerende* og *specificerende* adjektiver. Klassificerende adjektiver udtrykker ikke blot en egenskab ved kerneleddet men en egenskab ved hjælp af hvilken den entitet kerneleddet udtrykker, bestemmes nøjere som tilhørende en bestemt undertype. I *solar energy* er *solar* et klassificerende adjektiv: konstruktionen som helhed udtrykker en bestemt slags energi. I listen i (8) er fx *French*, *historical* og *human* klare eksempler på klassificerende adjektiver.

Specificerende adjektiver udtrykker mindre klart en egenskab ved kerneleddet men bidrager til at bestemme nøjere hvad der tales om. I fx *the same approach* medvirker *same* til at identificere hvilken *approach* der

er tale om. I *numerous solutions* medvirker *numerous* til at kvantificere udtrykket. I listen i (8) er endvidere *two*, *first*, *only* and *own* specificerende adjektiver.

Den foreløbige konklusion vi kan drage, er at selv om præmodificerende adjektiver meget generelt kan siges at udfylde det funktionelle domæne modifikation, så er der tale om tre mere specifikke funktioner: beskrivelse, klassifikation og specifikation.

4. Modifikationszoner

Nominalets funktionelle opbygning har syntaktiske konsekvenser (jvf. afsnit 2). Det ses tydeligst i rækkefølgen:

(11) determination – modification – categorization

Som tidligere antydet, kan man med fordel anskue disse funktioner som henhørende til syntaktiske *zoner*. Hvis vi kigger nærmere på modifikationszonen, opdager vi at adjektiver ikke blot synes at have tre forskellige subfunktioner (beskrivelse, klassifikation og specifikation) men at disse subfunktioner optager bestemte pladser i zonen.

Med andre ord, specificerende adjektiver kommer før beskrivende adjektiver, og beskrivende adjektiver kommer før klassificerende adjektiver. De tre underzoner kan kort betegnes som Mod. I, Mod. II og Mod. III.

(12)

Determination		Modification		Categorization
	Specification	Description	Classification	
the	usual	sound	English	stock
her	own	handsome	naval	officer
the	same	beautiful	French	actress
the	next	interesting	congressional	procedure
	certain	serious	organic	diseases
the	last	mighty	German	attack
the	earliest	important	Aboriginal	carvings
	many	eager	medical	students
this	particular	informal	linguistic	rule
	other	horrid	psychological	tricks

Denne rækkefølge er indlysende interessant ud fra domæne-tankegangen. Man kan nemlig konkludere at de adjektiver der i funktion minder mest om determination, nemlig specificerende adjektiver, ligger tættest på de ord der realiserer determination. Tilsvarende gælder det at de adjektiver der i funktion minder mest om kategorisering, nemlig klassificerende adjektiver, ligger tættest på de ord der realiserer kategorisering. Der er således tale om at modifikation ligger mellem determination og kategorisering men med glidende overgang til begge. Snarere end strengt opdelt zoner er der tale om et overlap mellem de forskellige afdelinger, eller måske et spektrum af funktionelle værdier der gradvist løber over i hinanden. Betegnelsen 'centrale adjektiver' får faktisk en helt ny, syntaktisk og funktionelt ladet betydning gående på de adjektiver der i det lineære udtryk placerer sig centralt mellem determination og kategorisering, og som derfor er funktionelt

mindst 'smittede' af disse. Perifere adjektiver er adjektiver der grænser lige op til determination og kategorisering, og som via disse funktioner er påvirkede af andre ordklasser (henholdsvis artikler og navneord).

Min ide med at inddele præmodificerende adjektiver i funktionelt definerede zoner og beskrivelsen af deres mere præcise indretning overtager Quirk et al. (1985: 1337ff) og Greenbaum & Quirk (1990: 146f) i store træk men uden at vise forståelse for zonernes reelle funktionelle karakter. Jeg skal derfor i det følgende undertrege zonernes funktionelle egenskaber og visse syntaktiske konsekvenser.

5. Modifikationszonernes funktionelle karakter

Teyssier (1968), som blev en hovedinspirationskilde for mig, inddelte også adjektiver i tre undergrupper svarende til de foreslåede zoner. Disse undergrupper opfattede han klart som funktionsgrupper idet det er forholdet mellem det enkelte adjektiv og kerneleddet, der er bestemmende for adjektivets tilhørsforhold i en undergruppe. Men beskrivelsen bærer præg af at adjektiver er knyttet til bestemte undergrupper og således i praksis er låst fast på forhånd. Denne opfattelse ligger i forlængelse af den traditionelle 'order-class approach' (hvorved adjektiver klassificeres som tilhørende rækkefølgebestemte underklasser, for kritik se Annear 1964, Martin 1968, Oller et al. 1969 og Bache 1978). I modsætning hertil mener jeg at en helt isoleret, kontekstafhængig inddeling af adjektiver i funktionelt definerede undergrupper i princippet er umulig. Et adjektivs funktion kan kun bestemmes ved i hvert enkelt tilfælde at undersøge dets relation til det kerneled som det aktuelt modificerer. Man kan ikke isoleret, en gang for alle, bestemme et adjektivs tilhørsforhold til en bestemt funktionsgruppe, fx med henblik på at anføre det i en ordbog. Man kan derimod tale om adjektivs funktionelle potentiale. I den holdning støttes jeg af eksempler som følgende:

(13)	Scottish popular ballads	(III + III)
	popular Scottish ballads	(II + III)
(14)	the first brilliant chapter	(I + II)
	the brilliant first chapter	(II + III)

(15)	the antique occasional table	(III + III)
	the occasional antique table	(I + III)
(16)	this good international turn	(II + III)
	this international good turn	(III + III)
(17)	English dirty books	(III + III)
	dirty English books	(II + III)

I hvert af disse par optræder et af adjektiverne med forskellig funktion. Noter ligeledes brugen af fx CIVIL i *civil reply* / *civil rights*, BLACK i *black cloud* / *black coffee*, PRIMARY i *my primary concern* / *this primary election*, WILD i *a wild party* / *Australian wild birds*, DANISH i *Danish cheese* / *a very Danish approach*, SECRET i *a secret plan* / *the Polish secret service*, COLD i *a cold wind* / *unreconstructed cold warriors*, WOODEN i *wooden bed* / *wooden methods*, FORMER i *the five-times-wed former Golden Girl* / *the former five-times-wed Golden Girl*, ONLY i *an only child* / *the only child*, etc. etc.

Man kan naturligvis generalisere lidt og tale om et adjektivs 'typiske funktion' (i Bache 1978 bruger jeg betegnelsen 'inherent function'). Således kunne man fx sige at FIRST og PRIMARY typisk er Mod. I adjektiver, at GOOD, DIRTY og WILD typisk er Mod. II adjektiver, og at ENGLISH, INTERNATIONAL og ANTIQUE typisk er Mod. III adjektiver. Men samtidig skal det understreges at adjektiverne helt naturligt, og forudsigeligt, har et bredere funktionelt potentiale.

Det er beskrivelsesmæssigt hensigtsmæssigt at operere med typiske funktionsgrupper fordi sproget har visse standardmekanismer til at påvirke adjektivs funktion. For eksempel kan man rent prosodisk ændre et typisk Mod. II adjektiv (eller noget sjældnere et typisk Mod. III adjektiv) til et Mod. I adjektiv ved at give det kontrastivt tryk (her angivet med store bogstaver):

- (18) I'm talking about the **BIG** girl not the **SMALL** one.

I ekstreme tilfælde kan dette påvirke rækkefølgen, sammenlign:

(19a) I'm talking about the good yellow chair.

(19b) I'm talking about the YELLOW good chair.

(jvf. Martin 1968: 37-46).

En anden måde at gøre især Mod. II adjektiver til Mod. I adjektiver er at gradbøje dem:

(20) The *smarter* kids quickly learned how to avoid grounding.

Også dette kan påvirke rækkefølgen, sammenlign:

(21a) The other great achievement was to beat Celtic.

(21b) The *greatest* other achievement was to beat Celtic.

Typiske Mod. I og Mod. II adjektiver kan gøres til Mod. III adjektiver ved at placere dem umiddelbart før kerneleddet, gerne efter andre adjektiver, sammenlign:

(22) The interesting *first* chapter
(cf. *The first interesting chapter*)

(23) This international *good* turn
(cf. *This good international turn*)

Typiske Mod. III adjektiver gøres lejlighedsvis til Mod. II adjektiver ved hjælp af gradsadverbier, der sikrer en relativisering af den udtrykte egenskab:

(24) That was a *very English* remark.

(25) He gave a *fairly political* lecture.

Ved hjælp af de nævnte mekanismer kan samme adjektiv i princippet fungere på alle de tre måder:

(26)	the <u>BLACK</u> new car	(I + II)
(27)	a small, thin, <u>very black</u> figure	(II + II + II)
(28)	strong, sweet <u>black</u> coffee	(II + II + III)

(29)	the <u>more popular</u> Scottish ballads	(I + III)
(30)	<u>popular</u> Scottish ballads	(II + III)
(31)	Scottish <u>popular</u> ballads	(III + III)

Men i praksis er der naturligvis mange begrænsninger.

6. Zone-intern rækkefølge

Præmodificerende adjektivers rækkefølge kan ikke beskrives udtømmende blot med henvisning til funktionelt betingede syntaktiske zoner. Der forekommer ofte flere adjektiver inden for samme zone:

(32)	the first few primaries	(I + I)
(33)	the greatest subsequent numbers	(I + I)
(34)	the only other solution	(I + I)
(35)	a new, strange way	(II + II)
(36)	the sweet warm stale air	(II + II + II)
(37)	a healthy and virtuous girl	(II + II)
(38)	one Republican congressional leader	(III + III)
(39)	classical Greek drama	(III + III)
(40)	tactical nuclear weapons	(III + III)

(Hvis man ønsker at forvise sig om at analysen er korrekt i Mod. I eller Mod. III sekvenser, kan man blot indsætte et typisk Mod. II adjektiv og se hvor det placerer sig i forhold til de øvrige: *the first few interesting primaries / one influential Republican congressional leader*).

I beskrivelsen af den zone-interne rækkefølge af præmodificerende adjektiver følges syntaks og funktion også ad et langt stykke af vejen, men der er også nogle begrænsninger.

Det forholder sig således at en streng af Mod. II adjektiver normalt er parataktisk relateret mens en streng af Mod. I eller Mod. III adjektiver normalt er *hypotaktisk* relateret. Dette kan intuitivt fornemmes i ovenstående eksempler. Endvidere er forholdet mellem Mod. I, Mod. II og Mod. III hypotaktisk, hvilket intuitivt kan fornemmes i de mange tidligere eksempler jeg har givet. Mere kontant kan man påvise disse syntaktiske træk på følgende måde. I Mod. II zonen kan man eksplicit

adskille adjektiver med komma og/eller sideordnende konjunktion (fx *and*), hvis dette ikke allerede er sket, uden at det medfører et semantisk skift:

- (41) the sweet warm stale air
 = the sweet, warm, stale air
 = the sweet, warm and stale air

I de tilfælde hvor der ikke på forhånd er nogen klar præference for rækkefølgen af adjektiver, kan rækkefølgen i Mod. II ændres uden at dette har semantiske konsekvenser:

- (42) its dark soft eyes
 = its soft dark eyes
- (43) a new, strange way
 = a strange, new way
- (44) equally mindless and vicious types
 = equally vicious and mindless types

I Mod. I og Mod. III adskilles adjektiverne som regel ikke af kommaer eller konjunktioner. Når det sker, er der normalt tale om *alternativspezifikationsmulighed* (i Mod. I) eller *alternativ klassificeringsmulighed* (i Mod. III):

- (45) The third and smallest class
 ≠ the third smallest class
- (46) white, Protestant women
 ≠ white Protestant women

Med den eksplicite adskillelse mellem *white* og *Protestant* fornemmes der et implikationsforhold mellem dem, hvorfor der er tale om alternative måder at klassificere *women* på. Uden eksplicit adskillelse klassificerer *white* hele det efterfølgende udtryk *Protestant women*, hvorved der sker en undergruppering af *Protestant women* og dermed opstår en mulig

kontrast mellem *white Protestant women* og *other Protestant women*. Eksplicit adskillelse bliver helt naturlig når den talende ønsker at omformulere, nuancere eller modificere et adjektiv i et parentetisk indskud:

- (47) a less central, or peripheral, position
- (48) purely abstract, but in some sense objective, entities
- (49) a further, and much more complex, question

Læg også mærke til at adjektiver i forskellige Mod. zoner normalt ikke adskilles:

- (50) an interesting economic strategy (II + III)
- (51) the same beautiful girl (I + II)
- (52) the first medical dictionary (I + III)

Når det sker, har det klare semantiske konsekvenser:

- (53a) a second context-sensitive rule (I + III)
- (53b) a second, context-sensitive rule

- (54a) the envious Republican senators (II + III)
- (54b) the envious, Republican senators

Uden adskillelse, implicerer *a second context-sensitive rule* at der i konteksten er en *first context-sensitive rule*. Med adskillelse, impliceres også at der er en *first rule* men ikke at denne er *context-sensitive*. Tilsvarende gælder det at *envious* beskriver hele den efterfølgende konstruktion *Republican senators* når de to adjektiver indgår i en ubrudt sekvens, hvorimod de to adjektiver hver især relaterer sig til *senators* når de er adskilt. I første tilfælde er *envious* potentielt restriktivt og kan implicere en kontrast mellem *envious* og *non-envious Republican senators*. I det andet tilfælde er der tale om en gruppe senatorer der både er *envious* og *Republican*, med en mulig implikation at der er en sammenhæng mellem de to egenskaber.

Rækkefølgen af adjektiver i Mod. I og Mod III er som regel ret fast. Når en ændring er mulig, påvirker dette måden hvorpå en entitet specificeres (i Mod. I) eller klassificeres (i Mod. III):

- (55a) the other few categories
 (55b) the few other categories

- (56a) some therapeutic non-hypnotic technique
 (56b) some non-hypnotic therapeutic technique

Både specifikation og klassifikation er af natur hypotaktiske zoner i nominalet: hvis man bruger mere end et specificerende adjektiv, sker der en gradvis indsnævring af den entitet der tales om, og hvis man bruger mere end et klassificerende adjektiv, sker der en øget underinddeling i type af entitet. Dermed er den zone-interne rækkefølge af adjektiver i Mod. I og Mod. III funktionel i snæver forstand. I modsætning hertil synes rækkefølgen i Mod. II ikke at have distinktiv kommunikativ værdi.

Jeg fornemmer, men har svært ved objektivt at påvise, at der er en forskel på Mod. I's og Mod. III's nøjere funktionelle indretning. Mens specifikation er *progressiv*, forstået på den måde at specifikation synes at ske i den rækkefølge adjektiverne kommer, er klassifikation *regressiv*, forstået på den måde at klassifikation synes at ske i omvendt rækkefølge. I *some therapeutic non-hypnotic technique* klassificeres *technique* først af *non-hypnotic* og derefter klassificeres *non-hypnotic technique* af *therapeutic*. Denne forskel – hvis korrekt fornemmet – kunne skyldes at den talende i Mod. I zonen giver signaler til modtageren om hvad der tales om i forhold til konteksten, mens der i Mod. III gives kontekst-uafhængige signaler om type/undertype entitet.

Formernes funktionelle 'diversitet' (som jeg kalder det, jvf. Bache 1978: 87ff) begrænser sig ikke til adjektiver i en mere snæver forstand end brugt i dette indlæg. Typiske nominaler forekommer således som klassificerende, en sjælden gang endda som beskrivende, adjektiver (jvf. også Schibsbye 1965: 122):

- (57) a yellow *silk* handkerchief (Mod. III)
 (58) the mainly Democratic *foreign policy* establishment (Mod. III)
 (59) a loud and *animal* yawn (Mod. II)

Selv former der typisk realiseres som determinativer, forekommer i Mod. III:

- (60) artificial silk *women's* underwear
- (61) a standard *tourist's* guide
- (62) some black *Indian's* hair

Her er der ikke tale om kunstige silkekvindes undertøj, en standard turists turleder eller en sort indianers hår! Genitiverne er ikke specificerende men klassificerende genitiver og indgår et kompositum-lignende forhold med kerneleddet.

Omvendt kan visse centrale medlemmer af klassen adjektiver fungere kategoriserende snarere end modificerende, d.v.s. med et nominals typiske funktion. I sådanne tilfælde opgraderes den denoterede egenskab ved adjektivet ofte til at udtrykke en gruppe af personer eller et abstrakt begreb, snarere end en egenskab ved sådan en entitet:

- (63) This was the work of professionals, who could make *the pretty* beautiful, *the passable* pretty, and *the ugly* interesting.
- (64) "Look," she retorted angrily, "I know I'm good, but even I can't manage *the impossible* at such short notice!"

7. Afsluttende bemærkninger

Jeg har i ovenstående ikke forsøgt at give en udtømmende beskrivelse af præmodificerende adjektivers rækkefølge (den interesserede læser henvises til Bache 1978 og Bache & Davidsen-Nielsen *forthcoming*, kapitel 12). Jeg har valgt udelukkende at beskæftige mig med visse overordnede, funktionelt betingede regler. Jeg har foreslået at subfunktionen modifikation, der indgår i nominalers funktionelle domæne, i sig selv udgør et funktionelt domæne for præmodificerende adjektiver, og at dette domæne kan underinddeles i tre mere præcise subfunktioner: specifikation (Mod. I), beskrivelse (Mod. II) og klassifikation (Mod. III). Adjektiver tilhører ikke på forhånd en bestemt undergruppe men får sin præcise funktionsværdi i relation til kerneleddet i hvert konkret

eksempel. Et og samme adjektiv kan således ofte fungere forskelligt i forskellige eksempler. Endvidere har jeg søgt at vise at den zone-interne rækkefølge af adjektiver i nogen udstrækning er funktionelt betinget i Mod. I og Mod. III som følge af den hypotaktiske struktur i disse zoner.

Henvisninger:

- Annear, S. S. (1964). "The Ordering of Pre-Nominal Modifiers in English", Project on Linguistic Analysis Report No. 8, Ohio State University Research Foundation, 95-120.
- Bache, C. (1978). *The Order of Premodifying Adjectives in Present-Day English*, Odense: Odense University Press.
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen (1996). *Grammar Compendium: Part II*, The English Department, Odense University.
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen (forthcoming). *Exploring English: An Advanced University Grammar*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Coates, J. (1971). "Denominal Adjectives: A Study in Syntactic Relationships between Modifier and Head", *Lingua* 27, 160-169.
- Crystal, D. (1967). "English", *Lingua* 17, 24-56.
- Ferris, C. (1993). *The Meaning of Syntax: A Study of the Adjectives of English*, London & New York: Longman.
- Greenbaum, S. & R. Quirk (1990). *A Student's Grammar of the English Language*, London: Longman.
- Heltoft, L. (1996). "Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg", (ed. M. Herslund) *Ny forskning i grammatik (Fællespublikation 3)*. Odense: Odense University Press, 7-34.
- Huddleston, R. (1984). *Introduction to the Grammar of English*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Huddleston, R. (1990). *English Grammar: an Outline*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Martin, J. E. (1968). *A Study of the Determinants of Preferred Adjective Order in English*, unpublished doctoral dissertation, Urbana, Illinois: University of Illinois.

- Oller, J. W., Sales, B. D. & R. V. Harrington (1969). "A Basic Circularity in Traditional and Current Linguistic Theory", *Lingua* 22, 317-328.
- Quirk, R., Greenbaum, S, Leech, G. & J. Svartvik (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London: Longman.
- Schibsbye, K. (1965). *A Modern English Grammar*. London: Oxford University Press.
- Teyssier, J. (1968). "Notes on the Syntax of the Adjective in Modern English", *Lingua* 20, 225-249.

Tempus og aspekt i engelsk

Carl Bache & Niels Davidsen-Nielsen
Engelskprojektet

1. Indledning

I dette fællesindlæg fremlægger vi en ny og anderledes beskrivelse af det engelske verbalsystem. Som optakt til vores analyse skal vi kort skitsere nogle af de teoretiske overvejelser der blev udslagsgivende for resultatet. Vi har begge forsket inden for emnet forud for det nuværende samarbejde og stod i startfasen ret langt fra hinanden på nogle væsentlige punkter (sammenlign fx Bache 1985, 1995 og Davidsen-Nielsen 1990). Således var der principiel uenighed om hvorledes tempus bør defineres (generelt og i engelsk), om antallet af tempora i engelsk og om relationen mellem tempus og aspekt. Når det er lykkedes at finde sammen om en model som begge parter kan gå fuldt ind for, skyldes det bl.a. at Peter Harders doktorafhandling (jf. Harder 1996) fra starten fik tildelt en central plads i arbejdet. Vores model har således fået en klar instrukssemantisk orientering og overtager endvidere en stor del af Harders indholds- og udtryksstruktur for verbaler. På afgørende punkter afviger vores analyse imidlertid fra hans: Aspekt indrages i modellen som en del af et integreret tempus/aspektsystem. Dette medfører at både udtryks- og indholdsstrukturen udvides til at omfatte de progressive former i engelsk og deres semantik. Hermed opblødes den ellers skarpe grænse mellem aspekt og tempus, og der skabes nye forudsætninger for disse kategoriers definition og for beskrivelsen af hvorledes de realiseres i specifikke verbalformer.

2. Form og indhold: et vanskeligt parforhold

Det er ikke usædvanligt at man i traditionelle grammatikker kan læse at der i engelsk er 16 eller måske hele 32 tempusformer (se fx Jespersen 1909-49, Krusinga 1925). I mere moderne fremstillinger opereres der med noget færre, fx 8 (som hos Davidsen-Nielsen 1990) eller helt ned til 2 ('the past' og 'the non-past', som hos Lyons 1977: 678ff, eller 'the present' og 'the past', som hos Radford 1988: 287ff). Der er flere

årsager til disse markante udsving. En af dem er forskellige krav til hvad et *formelt* udtryk for tempuskategorien er. Accepterer man kun strengt morfologisk udtrykte tidsværdier, ender man på to. Med en bredere opfattelse der tillader syntaktiske sammenstillinger, som fx mellem HAVE og perfektum participium, åbnes der op for flere. En anden årsag til forvirringen med hensyn til antal af tempora henhører til problemet med ‘analytic directionality’ (jf. Bache 1995: 27ff): Hvis man spørger ‘Hvor mange forskellige verbalformer udtrykker noget der har med tid at gøre?’ (og således går fra form til indhold), kommer man let op på 32. Hvis man derimod spørger ‘Hvilke snævert definerede, rene tidsværdier finder formelt udtryk i systemet?’ (og således går fra indhold til form), kan man komme helt ned på 2 eller 3 tempora, eller rettere ‘tider’, (nemlig ‘the past’, ‘the present’ og eventuelt ‘the future’ alt efter ens opfattelse af forholdet mellem temporalitet og modalitet). Begge overordnede analysemåder kan naturligt lede til den erkendelse at man har behov for andre kategorier end tempus til beskrivelse af verbalformerne i engelsk. Står man med 16 eller 32 tempusformer, skal disse differentieres yderligere (ellers står man eksempelvis med et antal forskellige ‘past forms’: ‘the simple past’, ‘the past progressive’, ‘the simple past passive’ og ‘the past progressive passive’). Står man initialt med kun 2 eller 3 tider, der helt eller delvis vedrører 16 eller 32 former, har man ligeledes et behov for yderligere kategorier til forklaring af de mange formers eksistens. Uanset hvor man står, melder behovet sig for rimelig klarhed over hvad en ‘grammatisk kategori’ er for noget, og hvad det vil sige for en sproglig størrelse at være et medlem af, eller udtryk for, en kategori.

Her er et bud på hvad en grammatisk kategori i udgangssituationen kunne være: ‘En kategori er et beskrivelsesredskab til adskillelse af to, eller eventuelt flere, paradigmatiske relaterede (og dermed konkurrerende) former ved hjælp af en ensartet semantisk differentiering’. En kategori belyser dermed ideelt et ‘form-meaning relationship’. I praksis er der dog eksempler på formstørrelser med ret svag relation til betydning (fx genussystemet i dansk og tysk) og betydningsstørrelser med ret heterogen udtryksrealisation (fx modalitet i engelsk). Men i mange tilfælde er en grammatisk kategori en praktisk metasproglig indretning der tillader beskrivelse af regelmæssigheder i relationen mellem form og betydning.

Eksempelvis kan man bruge tempuskategorien til at adskille formerne i følgende eksempler:

- (1a) I *believe* her.
 (1b) I *believed* her.

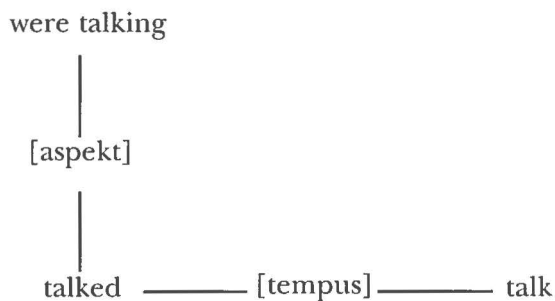
Ved at sige at verbalformen i (1a) udtrykker nutid (og derfor er en 'præsensform') og verbalformen i (1b) udtrykker datid (og derfor er en 'præteritumsform'), har man foretaget en semantisk differentiering der er ensartet idet begge begreber har noget med det samme overordnede begreb 'tid' at gøre. På samme måde kan man bruge aspektkategorien til at adskille formerne i følgende eksempler:

- (2a) We *talked* about his ideas the other day.
 (2b) We *were talking* about his ideas the other day.

Ved at sige at verbalformen i (2a) fremstiller situationen 'talking' i sin helhed (og derfor er en 'perfektiv form'), og at verbalformen i (2b) udtrykker den som en fremadskridende, ikke færdiggjort proces (og derfor er en 'imperfektiv form'), har man foretaget en ensartet semantisk differentiering idet begge fremstillingsmåder har noget med 'situationfokus' at gøre.

En sådan kategoriopfattelse, hvor grammatiske kategorier beskriver semantiske kontraster og relationer mellem paradigmatiske relaterede former, leder til den konstatering at de enkelte verbalformer i engelsk er *non-monadiske*, dvs. ikke lader sig beskrive som medlemmer af blot *en* kategori. For eksempel, verbalformen *talked* i (2a) er ikke blot en tempusform, men også en aspektform. I forhold til verbalformen *talk* i *We talk about his ideas* er *talked* en tempusform, og i forhold til verbalformen *were talking* i (2b) *We were talking about his ideas* er *talked* en aspektform:

(3)

Med andre ord, den såkaldte 'simple past' (eller 'preterite') er både en tempusform og en aspektform. Det er overraskende at der hverken i den traditionelle grammatik eller i moderne engelsk sprogbeskrivelse har været en klar erkendelse af det hensigtsmæssige i at betragte de engelske verbalformer som kategorialt non-monadiske. Selv forskere der anerkender aspektkategoriens anvendelse i engelsk til beskrivelse af de udvidede former, har uden tøven fortsat den praksis blot at kalde *talked* for en tempus ('tense' eller 'tense form').

Det er i verbalformernes non-monadiske natur at vi finder nøglen til perfektumsformens beskrivelse. Generationer af forskere har diskuteret om perfektum i engelsk er en tempus *eller* et aspekt (se diskussionen i Bache 1994). Det rimeligste er naturligvis at betragte perfektum som non-monadisk ligesom de øvrige verbalformer. Perfektum har noget at gøre med både tempus og aspekt og er derfor både en tempusform og en aspektform.

Erkendelse af verbalformernes non-monadiske natur vanskeliggør opstillingen (fx hos Davidsen-Nielsen 1990) af et tempussystem bestående af 8 former: eksempelvis 'the present', 'the past', 'the present future', 'the past future', 'the present perfect', 'the past perfect', 'the present future perfect' og 'the past future perfect'. Selv om det er muligt at holde disse otte former ude fra hinanden med tre temporale træk [\pm THEN], [\pm POSTERIOR] og [\pm ANTERIOR], tilvejebringes der ikke dermed en udtømmende beskrivelse af formerne.

En erkendelse af verbalformernes non-monadiske natur er imidlertid ikke nok hvis man ønsker en simpel, elegant og udtømmende analyse af det engelske verbalsystem. Således er der hos Bache (1994, 1995) nok en erkendelse af verbalformernes non-monadiske natur, men dette leder blot til en opremsning af kategoritræk for hver konkret verbalform, fx:

- (4a) Jack walked to the police station.

walked

past perfective telic

- (4b) Jack was walking to the police station.

was walking

past imperfective directed

- (5c) They walked along the beach, arm in arm.

walked

past perfective self-contained

(5d) They were walking along the beach, arm in arm.

were walking

past
imperfective
self-contained

I disse beskrivelser er det første træk temporalt, det andet aspektuelt og det tredje aktionsartsmæssigt (jf. Bache 1995: 319ff). På de givne præmisser er der ikke noget galt med disse beskrivelser som sådan. Problemet er blot at der ikke gøres forsøg på en reel sammenkædning af de forskellige kategoriværdier. Sagt på en anden måde: Der er ikke noget forsøg på at beskrive både udtryksstrukturen og indholdsstrukturen og dermed heller ikke noget forsøg på at definere relationen mellem dem.

3. Harders model

Før vi kommer ind på hvorledes Harders analyse af det engelske verbalsystem passer ind i forhold til de skitserede problemer, vil vi kort skitserer nogle hovedpunkter i hans teori.

Først og fremmest skal det nævnes at Harders teori er 'instrukssemantisk'. Det betyder at et komplekst lingvistisk udtryk ikke beskrives semantisk med henvisning til en 'denotation' eller en 'repræsentation', men snarere opfattes som kodet med et hierarkisk sæt af 'instrukser' til modtageren der sætter denne i stand til at fortolke ytringen korrekt. Der opereres endvidere med en nøje sammenhæng mellem 'indholdsstruktur' og 'udtryksstruktur', således at den for Chomsky-skolen så vigtige adskillelse af syntaks og semantik ophæves. Med andre ord postuleres der en ikke-tilfældig, signifikant relation mellem de kodede instrukser og de formelle mekanismer der realiserer deres kodning.

Denne analyseform virker meget overbevisende når den anvendes på det engelske verbalsystem. Harder foreslår at tempussystemet er et 'compositional paradigm' (snarere end et traditionelt 'constructional

paradigm') der består af otte finitte tempora. Disse otte tempora fremkommer ved at foretage de mulige valg i følgende indholdsstrukturerede sæt af muligheder (Harder 1996: 326):

(6) past/present (+/- future (+/- perfect (state-of-affairs)))

Denne indholdsstruktur svarer nøje til den syntaktiske opbygning af verbalet som beskrevet i følgende udtryksstruktur:

(7) -ed / Ø or -s (+/- will (+/- have -en (V)))

Systemet tillader konstruktion af følgende tempora:

(8)	the present	<i>break</i>
	the past	<i>broke</i>
	the present future	<i>will break</i>
	the past future	<i>would break</i>
	the present perfect	<i>has broken</i>
	the past perfect	<i>had broken</i>
	the present perfect future	<i>will have broken</i>
	the past perfect future	<i>would have broken</i>

Hvert valg i systemet indebærer en 'function time' (funktionstid) og en 'base time' (basistid). Et valgs funktionstid bliver automatisk det næste valgs basistid, hvorved hvert valg har 'scope' over de efterfølgende valg. Det første valg mellem 'past' og 'present' er deiktisk (dvs. har taleøjeblikket som basistid) og indeholder en instruks om at koble (eller 'applicere') 'the state-of-affairs' til nutiden eller til en bestemt datid. Den valgte 'applikationstid' – det første valgs funktionstid – bliver basistid for valget af 'future' eller 'perfect'. Vælges 'future', kodes instruksens 'look ahead' med udgangspunkt i 'present or past application time'. Vælges 'perfect' (med basistiden 'the time of reckoning') som andet valg, kodes instruksens 'view anterior situation as a property of the time of reckoning' (jf. Harder 1996: 382) ligeledes med udgangspunkt i 'present or past application time'. Vælges 'perfect' efter valget af 'future', kodes instruksens 'view anterior situation as a property of the time of reckoning' med udgangspunkt i den fremtid som 'future' instruerer modtageren om at 'look ahead to'.

4. Anvendelsen af Harders model i vores analyse

Harders model er på overfladen monadisk idet der opereres med otte tempora, der beskrives fyldestgørende med henvisning til blot én kategori, nemlig tempus (på dette punkt adskiller Harder sig ikke fra Davidsen-Nielsen 1990). Det er ikke overraskende at Harder ikke giver noget bud på hvad der semantisk holder de tre paradigmatiske valg sammen inden for tempuskategorien. På de givne præmisser synes det nemlig ikke at kunne lade sig gøre. Det at der er en 'scope' relation, er ikke nok til at begrunde kategorifællesskabet. Og Harder udelukker da også selv distinktionen progressiv/non-progressiv og aktiv/passiv, selv om de klart er underlagt samme 'scope'. Begrebet 'deixis' betragtes naturligvis som centralt for tempuskategorien, og da det vedrører det første valg i indholdsstrukturen og dermed har overordnet 'scope', gennemstrømmer det de to andre paradigmer. Men disse paradigmer koder ikke selv deiktisk betydning. Da Harder ikke giver et bud på et overordnet kategoribegreb som deles af 'alle og kun' de otte tempora, synes hans tempuskategori mere at være udtryk for en praktisk beslutning end teoretisk refleksion. Et andet, men relateret, problem er at Harder ikke inddrager aspekt i sin analyse. De progressive former lades således helt ude af betragtning – også hvad angår deres mere temporale brug.

Men det er kun på overfladen at Harder følger den monadiske tradition. Med indholdsstrukturens hierarkiske scoperelationer tilvejebringer han et væsentligt mere elegant redskab til beskrivelse af non-monadiske former end det der foreslås i Bache 1995. Således indeholder futurum og perfektum i hans beskrivelse et deiktisk element *plus* noget andet. Dette 'noget andet' kunne jo i princippet tænkes at høre ind under en anden kategori, hvorved formerne bliver non-monadiske. I engelskprojektet har vi valgt at anvende Harders instrukssemantiske beskrivelsesramme. Endvidere overtager vi ideen med at beskrive non-monadiske former indholdsstrukturelt ved hjælp af hierarkiske scoperelationer. Men vi udvider beskrivelsen til at omfatte de progressive former som det fjerde valg:

- (9) past/present (+/- future (+/- perfect (+/- progressive (state-of-affairs))))

Det fjerde valg omhandler tidsassociationen 'simultaneous progression'. Ved positivt valg gives modtageren instruks om at betragte handlingen som noget der forløber i umiddelbar tilknytning til den tid eller tidsramme der etableres ved hjælp af de forudgående valg.

Denne indholdsstruktur svarer nøje til den syntaktiske opbygning af verbalet som beskrevet i følgende udtryksstruktur:

(10) -ed / Ø or -s (+/- will (+/- have -en (+/- be -ing (V))))

Samtidig omdøber vi systemet til et 'tense-aspect system' snarere end blot et 'tense system'.

Der er tale om et sammenhængende system hvor tempus og aspekt glider gradvist over i hinanden. Indholdsstrukturen er et funktionelt domæne hvor vi yderst til venstre får de reneste tempusværdier (deiktisk nutid og datid) og yderst til højre får de reneste aspektværdier (internt og eksternt situationsfokus). Vi opfatter altså de fire valgtrin i modellen som udtryk for to modsatrettede 'clines', en temporal der *falder* og en aspektuel der *stiger* med udtryksstrukturens linearitet: På **trin 1** har vi et rent deiktisk valg, men verbalformen er specificerbar og faktisk påvirkelig hvad angår aspekt og aktionsart (sml. fx *He spoke like a professional* versus *He speaks like a professional*). På **trin 2** bliver valget teknisk set udeiktisk, men 'the present future' vil opleves som deiktisk (da applikationstiden er taleøjeblikkets nutid), 'the past future' som indirekte (eller forskudt) deiktisk. På **trin 2** åbnes der således langsomt op for et bredere tempusbegreb (i retning af 'relativ tid'). På **trin 3** kommer vi endnu længere væk fra det direkte deiktiske tempusbegreb (selv om navnlig 'the past perfect' stadig opleves som indirekte deiktisk). Til gengæld åbnes nu for alvor op for andre associationer (fx relationer mellem situationer), og aspekt- og aktionsartsbetydninger melder for alvor deres ankomst. På **trin 4** kommer vi endnu længere væk fra det deiktiske (selv om det punktvis stadig optræder med fuld kraft, som fx i *He is playing tennis*, der mere præcist end *He plays tennis* placerer handlingen i relation til taleøjeblikket). Samtidig har trinnet stadig relative tidsassociationer lige som perfektum og futurum. Det centrale for trinnet er dog at aktionsarts- og aspektbetydninger meget konkret gør deres indflydelse gældende.

Man kan spørge: Hvorfor ikke inddrage diatese som det femte valg i indholdsstrukturen? Vores begrundelse for ikke at gøre dette er at valget mellem aktiv og passiv (modsat de øvrige fire valg) ikke er et rent paradigmatiske valg inden for verbalets rammer, men indebærer en omrokering af andre konstituentter i sætningen. Af samme grund behandler vi i engelskprojektet ikke diatese i kapitlet om verber, men i kapitlet om den simple sætning.

Som det ses, har vi sprængt Harders ikke voldsomt velbegrundede rammer for tempuskategorien. Samtidig har vi nedbrudt forestillingen om verbalformerne som monadiske størrelser. Vi har gjort dette ved at inddrage de progressive former i Harders elegante indholdsstruktur og ved at omdefinere systemet til et 'tense-aspekt system'. Endvidere har vi overtaget principperne for hans instrukssemantiske teori.

Vi går herefter over til den nøjere analyse af det engelske verbalsystem.

5. Analysen af engelsk

Tempus og aspekt er nært beslægtede ved begge at have med præsentationen af situationer at gøre. Ved tempus forstår vi grammatisk udtrykt tilskrivning til en situation af 'lokalisering i tid'. I fx *Linda lives in London* identificeres med formen *lives* en situation der gælder på ytringstidspunktet, og i *Linda lived in London* identificeres med *lived* en situation der gælder før ytringstidspunktet. Ved aspekt forstår vi grammatisk udtrykt tilskrivning af 'situationelt fokus'. I fx *It was snowing in Stockholm* vælger man med formen *was snowing* et internt fokus og anskuer situationen indefra som 'in medias res'. I *It snowed in Stockholm* vælger man med *snowed* et eksternt fokus og anskuer situationen udefra som en enhed.

I engelsk er tempus og aspekt særlig nært forbundne, og det er derfor her nærliggende at operere med et integreret tempus-aspekt system (se Bache & Davidsen-Nielsen 1996). Dette system udtrykkes med bøjningsendelser, med hjælpeverber eller med en kombination af bøjningsendelser og hjælpeverber, dvs. i alle tilfælde grammatisk. De fire ordnede valg der blev nævnt i afsnit 4, lader sig generelt udtrykke som følger:

- (11)
1. Present:	tag on to world-now (general present time)
Past:	tag on to world-before-now (past time)
2. Future:	look ahead (future time, posteriority)
3. Perfect:	look back (anteriority)
4. Progressive:	look here (simultaneous progression)

Af disse valg er det første deiktisk og de tre øvrige relative i forhold til det deiktiske. Futurum signaleres af ikke-volitivt WILL som i *will happen* og nonfuturum ved fravær af dette WILL. Perfektum signaleres af HAVE + *-ed* som i *has happened* og nonperfektum ved fravær af denne kombination. Progressiv signaleres af BE + *-ing* som i *is happening* og nonprogressiv ved fravær af denne kombination. Da der er fire binære modsætninger, har sprogbrugeren 16 forskellige tempus-aspektformer at disponere over.

Som nævnt anlægger vi i vores behandling af tempus-aspektbetydninger en Hadersk funktionel-instruktionel synsvinkel. I overensstemmelse hermed siger vi om et eksempel som *Arsenal scored a crucial goal*, ikke at præteritum refererer til en situation der går forud for ytringstidspunktet, men at præteritum instruerer modtageren om at identificere en situation før ytringstidspunktet som det det deskriptive indhold gælder for (tag on to world-before-now). Og om et eksempel som *It smells awful* siger vi, ikke at præsens refererer til en situation der er samtidig med ytringstidspunktet, men at præsens instruerer modtageren om at identificere en situation på ytringstidspunktet som det det deskriptive indhold gælder for (tag on to world-now).

6. Deiktiske former: præsens og præteritum

Ved at bruge *præteritum* signalerer afsenderen at han har en *bestemt* fortidig tid i tankerne. Det kan udtrykkes med et tidsadverbial der fungerer som *anker*.

- (12) A luxury jet yesterday brought Imelda Marcos to New York.

Ellers er bestemtheden af det fortidige udtrykt i eller impliceret af den videre kontekst. Man kan altså ikke bruge en sætning som *John resigned* uden at give modtageren et vink om ved hvilken lejlighed den beskrev-

ne situation fandt sted. Hvis man vil udtrykke uforankret fortid i engelsk, må man bruge præsens perfektum (*John has resigned*).

Lad os herefter se på *præsens*. Hvis den situation der beskrives, er *statisk*, inkluderer den ytringsøjeblikket:

(13) George believes in God.

Hvis situationen der beskrives, hører til den undergruppe af *dynamisk* aktionalitet der kaldes *punktuelt*, falder den under bestemte betingelser sammen med ytringstidspunktet (Bache 1985: 273f):

(14) Wright passes the ball to Bergkamp.

Inklusion og sammenfald er imidlertid ikke egenskaber ved *præsens* selv, men ved aktionaliteten af den sætning *præsens* bruges i. Det eneste *præsens* gør, er at instruere modtageren om at identificere en nutidig situation.

Præsens tæller næsten altid som en instruks om at se på verden som den er nu. Det gælder *præsens* i universelle udsagn (fx *Water boils at 100 degrees centigrade*), udsagn om karakteristisk forhold (*She cycles to work*) og udsagn om nutidig evne (*Evelyn speaks Russian*). Det gælder også i sætninger som *The meeting takes place tomorrow* og *Peter tells me you're going to the States*, der er semantisk nært beslægtede med *The meeting will take place tomorrow* og *Peter has told me you're going to the States*. Selv ved den såkaldte dramatiske *præsens* er der et element af 'world-now'. Ved at vælge dramatisk *præsens* i stedet for præteritum eliminerer fortælleren den tidsmæssige distance mellem det beskrevne begivenhedsforløb og sin fremstilling af det.

7. Futurumsformer

Præsens futurum kan illustreres med et eksempel som *Peter will recover*. Med det ikke-volitiv WILL beskriver man her den virkelige verden *kategorisk*, endskønt på et tidspunkt der endnu ligger forude. Herved adskiller ikke-volitivt WILL sig fra et modalverbbum som MAY i fx *Peter may recover*. Begge eksempler beskriver ganske vist en situation der endnu

ikke er realiseret, men i det andet taler man ikke kategorisk om den virkelige verden som i det første. Når man bruger præsens futurum, taler man om fremtiden som om den var sikker.

Som påpeget af Harder (1996: 369) har futurum ikke et strukturelt hjem i engelsk som det har i fransk, men er en 'squatter' (eller bz'er) i det modale paradigme. Men der er nu også andre bz'ere i det modale paradigme, nemlig CAN brugt til at udtrykke evne (*He can run a mile in four minutes*) og WILL til at udtrykke villighed (*I will gladly help you*). Heller ikke disse er modale i den forstand at de signalerer en 'kvalificering af en ytring hvormed taleren opererer med alternativer til den virkelige verden' (se Davidsen-Nielsen 1990: 48).

Syntaktisk adskiller futurums-WILL sig fra det volitive WILL ved at forekomme i passive sætninger, i progressive sætninger og foran perfektum infinitiv samt ved normalt ikke at forekomme i betingelses- og tidsledsætninger.

I modsætning til præteritum kræver futurum ikke noget udtrykt eller impliceret anker, sml. eksempler som *She'll regret the decision* og *She regretted the decision*.

Præsens futurum konkurrerer med præsens nonfuturum i eksempler som følgende:

(15) The meeting will take place tomorrow.

(16) The meeting takes place tomorrow.

I begge sætninger instrueres modtageren om at tænke på 'world-now' og så se frem. I (16) gives instruksenen om at se frem udelukkende leksikalt med *tomorrow*. I (15) gives den både grammatisk med *will* og leksikalt med *tomorrow*. Selv om *will* stort set er redundant her, er simpel præsens brugt om fremtid ikke almindelig i helsætningsstammer, og langt sjældnere end i dansk. Kravene er at der skal være tale om noget planlagt og sikkert, at der skal være et fremtidsadverbial og normalt at sætningens aktionalitet skal være dynamisk.

Når *præteritum futurum* (WOULD + V) bruges temporalt – og altså ikke modalt som i fx *If she asked him, he would be angry* – instrueres modtageren om at tænke på ‘world-before-now’ og så se frem. Denne temporale brug finder vi i ledsætninger af eksempler hvor helsætningsstammens verbum beskriver en mental proces:

- (17) I expected it would take us three hours to reach the summit, but now I realize I was too optimistic.

I *indirekte tale* er præteritum futurum typisk en tilbageskiftet version af præsens futurum:

- (18) Peter said that his commanding officer would regard that as cowardice.
 (19) Peter said, “My commanding officer will regard this as cowardice.”

8. Perfektumsformer

Med *præsens perfektum* instruerer afsenderen modtageren om at tænke på nutid og derefter se tilbage på en situation. Den første instruks gives ved at vælge en præsensform af HAVE, den anden ved at vælge en *-ed* participialform. Perfektums betydning er altså: Det gælder nu at noget går forud i tid.

Præsens perfektum implicerer enten et nutidigt *resultat* eller en nutidig *fortsættelse* af en tidligere situation. Det første er normalt tilfældet hvis sætningens aktionalitet er dynamisk, det andet hvis den er statisk:

- (20) It’s become part of the folklore.
 (21) I’ve lived in Copenhagen since 1958.

Resultat og fortsættelse er imidlertid ikke egenskaber ved præsens perfektum selv, men ved aktionaliteten af den sætning verbalformen bruges i (jf. hvad der i afsnit 6 blev sagt om inklusiv og sammenfaldende præsens).

I modsætning til præteritum kræver præsens perfektum ikke noget udtrykt eller underforstået anker, sml. eksempler som *She's regretted the decision* og *She regretted the decision*.

Én grund til at det er hensigtsmæssigt at operere med en integreret tempus-aspekt kategori, vedrører perfektums Janusagtige natur. Da perfektum har at gøre med lokalisering i tid, kan den naturligt analyseres som en del af tempussystemet (som den bliver det af fx Huddleston (1995: 102ff)). Men da perfektum samtidig har at gøre med den måde sprogbrugeren anskuer den udtrykte situation på, kan den også naturligt analyseres som en del af aspektsystemet (som den bliver det af fx Quirk et al. (1985: 188ff)). Hertil skal føjes at perfektum også er tæt sammenvævet med aktionalitetskategorien (se Bache 1994).

Ved at bruge *præteritum perfektum* instruerer afsenderen modtageren om at tænke på 'world-before-now' og derefter se tilbage på en forudgående situation. Den første instruks gives med præteritumsformen *had*, den anden med *-ed* participialformen:

(22) When the second half began, Rush had scored two goals.

Præteritum perfektum er almindelig i *indirekte tale* som en tilbageskiftet version af præteritum eller præsens perfektum:

(23) Linda told me she had gone to Egypt last year.

(24) Linda said she hadn't been to Egypt since 1990.

Vi finder også perfektumsformer i *nonfinite* verbalgrupper:

(25) Accusations of having shirked one's responsibilities are difficult to face.

Her er den tid modtageren instrueres om at se tilbage fra, hverken nutid eller fortid, men uspecificeret.

Det der iflg. Harder er fælles for enhver perfektumsform, er at den beskrevne situation går forud for et *beregningstidspunkt* ('time of reck-

oning'). Dette beregningstidspunkt kan være ytringstidspunktet, før ytringstidspunktet, efter ytringstidspunktet eller uspecificeret.

9. Progressive former

Modsætningen mellem progressiv (med internt fokus) og nonprogressiv (med eksternt fokus) kan illustreres med et eksempelpar som *It was raining in Dublin* versus *It rained in Dublin*. Når der skal redegøres for progressive former, er det nødvendigt at tage *aktionalitet* i betragtning. For det første forekommer progressiven normalt kun i sætninger hvis aktionalitet er (eller dermed bliver) *dynamisk*. At den sædvanligvis ikke forekommer i sætninger hvis aktionalitet er statisk, jf. fx *The village lies / *is lying in a dark valley*, er ikke overraskende, for progression indebærer et input af energi som karakteriserer dynamiske, men ikke statiske situationer. I mange tilfælde har sprogbrugeren altså ikke nogen reel valgmulighed, men kan kun bruge nonprogressive verbalgrupper. Bemærk i denne forbindelse at aktionaliteten også er dynamisk i et eksempel som følgende:

(26) He said it with a smug look that had been possessing him lately.

I denne sætning optræder et verbum (POSSESS) der normalt har statisk betydning – lige som fx BELIEVE, CONTAIN, KNOW, OWN – men som her anvendes anderledes (i betydningen 'besætte' snarere end 'eje').

I de tilfælde hvor sprogbrugeren har en valgmulighed, men hvor der er tale om en forandring af aktionalitet, er der stor betydningsforskel mellem progressiv og nonprogressiv:

(27) Someone tapped/ was tapping me on the shoulder.

(28) He died/ was dying.

(29) Walter moved/ was moving to the door.

I (27) foreligger en aktionalitetsforskel mellem punktuel og iterativ, i (28) mellem punktuel og styret ('directed') og i (29) mellem telisk og styret.

I atter andre tilfælde har sprogbrugeren en valgmulighed som ikke har indflydelse på aktionaliteten:

(30) They walked/ were walking along the beach.

Her er der i begge tilfælde tale om den aktionalitetstype vi benævner 'self-contained', dvs. om en situation der lige som den teliske og styrede type er durativ, men som ikke har eller sigter mod et naturligt afslutningspunkt. I eksempler af typen (30) er betydningsforskellen mellem progressiv og nonprogressiv beskeden og vedrører udelukkende internt vs. eksternt fokus.

Valget mellem progressiv og nonprogressiv er basalt ikke-deiktisk, men har af og til deiktiske implikationer:

(31) He speaks/ is speaking like a professional.

Ved at vælge progressiv relaterer afsenderen her situationen mere præcist til ytringstidspunktet end ved at vælge nonprogressiv (her og nu vs. vane).

Med *præsens progressiv* instruerer afsenderen modtageren om at tænke på nutid og så se på en *samtidigt fremadskridende* situation:

(32) Federal authorities are investigating allegations of currency violations.

Som nævnt i afsnit 6 bruges nonprogressiv præsens i universelle udsagn, om evne og om (tidsubegrænset) vane. Hvis man i sætninger af denne type udskifter nonprogressiv med progressiv, forsvinder disse betydninger:

(33) The sun sets/ is setting in the west.

(34) Evelyn speaks/ is speaking Russian.

(35) Sally buys/ is buying clothes at Harrods.

Det sidste af disse eksempler er dobbelttydigt, idet det enten kan beskrive en igangværende situation eller en tidsbegrænset vane.

Med *præteritum progressiv* giver afsenderen modtageren instruks om at tænke på 'world-before-now' og derefter se på en samtidig fremadskridende situation:

- (36) Since it was snowing, I went with her in the direction of the Praga bridge.

Progressive former forekommer også i *nonfinite* verbalgrupper:

- (37) To be drowning is said to be a hallucinatory experience.

- (38) Having been drinking whisky, I feel somewhat indisposed

Med (37) instrueres modtageren kun om at forestille sig en fremadskridende situation. Med (38) instrueres han om at se tilbage fra et uspecificeret tidspunkt og derefter om at se på en fremadskridende situation.

10. Afslutning

Standardnotationerne og de specifikke semantiske instruktioner for de 16 verbalformer i det engelske tempus-aspektsystem kan formuleres som følger:

Instructions generally:

Present:	tag on to world-now (general present time)
Past:	tag on to world-before-now (past time)
Future:	look ahead (future time, posteriority)
Perfect:	look back (anteriority)
Progressive:	look here (simultaneous progression)

Instructions specifically (as applied to the verb HAPPEN):

1. The present *happens*
 [Present [situation]]
 Tag a situation of 'happening' on to world-now.
2. The past *happened*
 [Past [situation]]
 Tag a situation of 'happening' on to world-before-now.
3. The present future *will happen*
 [Present [future [situation]]]
 Tag on to world-now and then look ahead to a situation of 'happening'.
4. The past future *would happen*
 [Past [future [situation]]]
 Tag on to world-before-now and then look ahead to a situation of 'happening'.
5. The present perfect *has happened*
 [Present [anterior [situation]]]
 Tag on to world-now and then look back at a situation of 'happening'.
6. The past perfect *had happened*
 [Past [anterior [situation]]]
 Tag on to world-before-now and then look back at a situation of 'happening'.
7. The present future perfect *will have happened*
 [Present [future [anterior [situation]]]]
 Tag on to world-now, then look ahead to a future time and finally look back at a situation of 'happening'.
8. The past future perfect *would have happened*
 [Past [future [anterior [situation]]]]

Tag on to world-before-now, then look ahead to a posterior time and finally look back at a situation of 'happening'.

9. The present progressive *is happening*
 [Present [progressing [situation]]]
 Tag on to world-now and then look here at a simultaneously progressing situation of 'happening'.
10. The past progressive *was happening*
 [Past [progressing [situation]]]
 Tag on to world-before-now and then look here at a simultaneously progressing situation of 'happening'.
11. The present future progressive *will be happening*
 [Present [future [progressing [situation]]]]
 Tag on to world-now, then look ahead to a future time and finally look here at a simultaneously progressing situation of 'happening'.
12. The past future progressive *would be happening*
 [Past [future [progressing [situation]]]]
 Tag on to world-before-now, then look ahead to a posterior time and finally look here at a simultaneously progressing situation of 'happening'.
13. The present perfect progressive *has been happening*
 [Present [anterior [progressing [situation]]]]
 Tag on to world-now, then look back at an anterior time and finally look at a situation of 'happening' progressing simultaneously with the anterior–present period (i.e. towards present time).
14. The past perfect progressive *had been happening*
 [Past [anterior [progressing [situation]]]]
 Tag on to world-before-now, then look back at an anterior time and finally look at a situation of 'happening' progressing simultaneously with the anterior–past period (i.e. towards the past time).
15. The present future perfect progressive *will have been happening*
 [Present [future [anterior [progressing [situation]]]]]

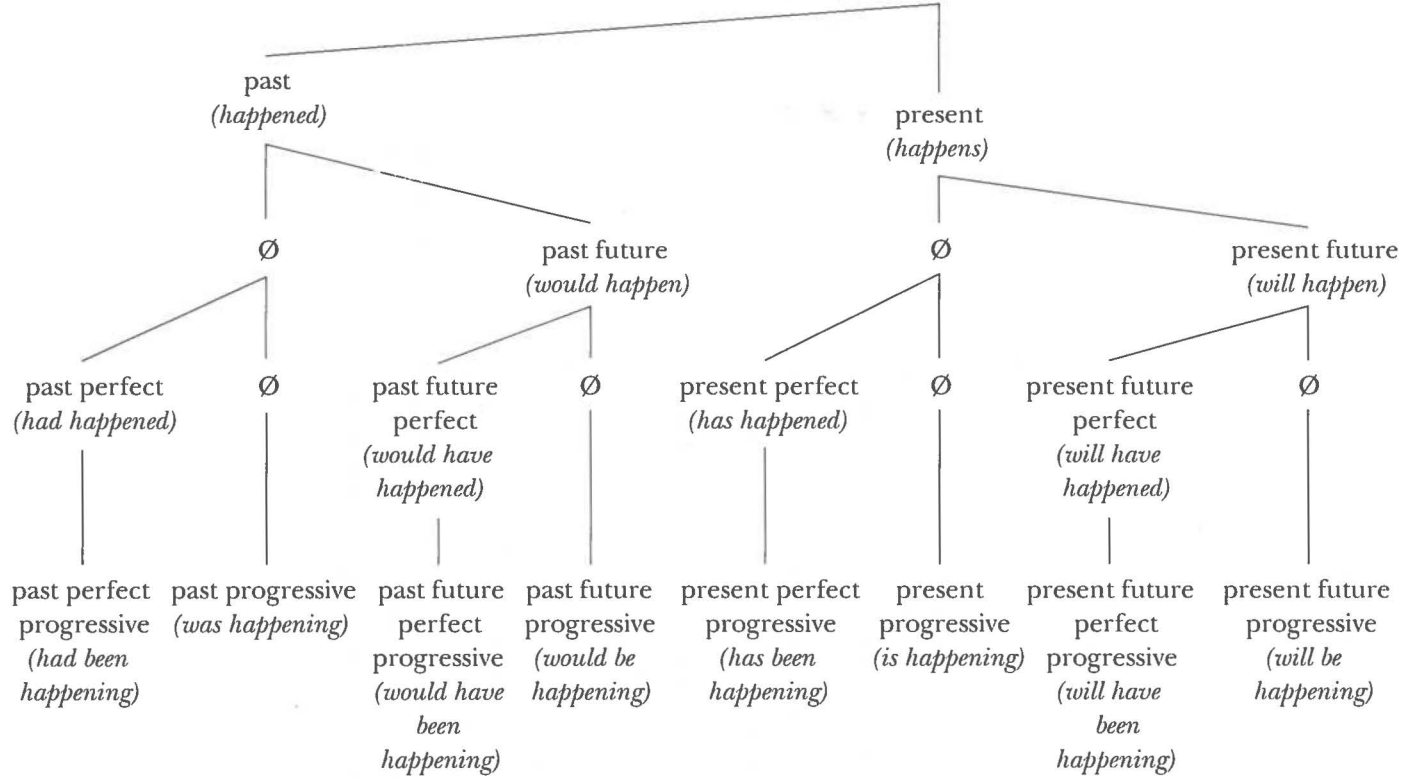
Tag on to world-now, then look ahead to a future time, then look back at an anterior time and finally look at a situation of 'happening' progressing simultaneously with the future–anterior period (i.e. towards the future time).

16. The past future perfect progressive *would have been happening*
 [Past [future [anterior [progressing [situation]]]]]]

Tag on to world-before-now, then look ahead to a posterior time, then look back at an anterior time and finally look at a situation of 'happening' progressing simultaneously with the posterior–anterior period (i.e. towards the posterior time).

Tempus-aspektsystemet kan også repræsenteres med et trædiagram. Det viser at det første valg står mellem præsens og præteritum, det andet mellem futurum og nonfuturum, det tredje mellem perfektum og nonperfektum og det fjerde mellem progressiv og nonprogressiv. I dette diagram symboliserer Ø valg af nonfuturum, nonperfektiv og nonprogressiv.

Tense-aspect system

Henvisninger:

- Bache, C. (1985). *Verbal Aspect: A General Theory and its Application to Present-Day English*, Odense: Odense University Press.
- Bache, C. (1994). "Verbal categories, form-meaning relationships and the English perfect", in Bache, C., H. Basbøll & C.-E. Lindberg (eds.) *Tense, Aspect and Action: Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1994, pp. 43-60.
- Bache, C. (1995). *The Study of Aspect, Tense and Action*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris and Wien: Peter Lang.
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen (1996). *Grammar Compendium: Part II*, The English Department, Odense University.
- Davidsen-Nielsen, N. (1990). *Tense and Mood in English: A Comparison with Danish*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics: a Theory of Meaning, Structure and Tense in English*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Huddleston, R. (1995). "The perfect as a secondary past tense", in Aarts, B. & C. F. Meyer (eds.) *The Verb in Contemporary English*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 102-122.
- Jespersen, O. (1909-49). *A Modern English Grammar on Historical Principles*, Copenhagen: Munksgaard.
- Kruisinga, E. (1925). *A Handbook of Present-Day English. Part II: English Accidence and Syntax I*, Utrecht: Kemink en Zoon.
- Lyons, J. (1977). *Semantics I-II*, London, New York & Melbourne: Cambridge University Press.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London: Longman.
- Radford, A. (1988). *Transformational Grammar: A First Course*, Cambridge: Cambridge University Press.

Syntaktiske alternationer og funktionelle kategorier

Michael Herslund
Franskprojektet

0. Leksemer og valensskemaer

Verballeksemer optræder ofte i mere end ét valensskema, og synonyme eller næsten synonyme verber kan have forskellige skemaer. Mange verber kan således manifestere deres semantiske argumentstruktur i alternerende valensskemaer, et kanonisk og et afledt. En **kanonisk** konstruktion er sprogets for den pågældende type verber foretrukne realisering af valensskemaets to dele, dvs. sammenkoblingen af semantiske roller og grammatiske relationer, mens en **afledt** konstruktion bygger på en anden sammenkobling. Disse alternationer involverer, ikke overraskende, altid verbets fundamentale argument (se Herslund 1995c). I transitive skemaer finder man således alternationer mellem strukturer, hvor Patient-argumentet kanonisk optræder i O-relationen, og afledte strukturer, hvor det har en anden relation, typisk realiseret præpositionelt, og hvor eventuelt et argument med en anden rolle, for eksempel Lokation eller Recipient, indtager O-relationen:

- (1) *Ils ont fourni des médicaments à l'hôpital.*
Ils ont fourni l'hôpital de/en médicaments.

Julie a annoncé cette nouvelle à Jérôme.
Julie a prévenu Jérôme de cette nouvelle.

Il cherche ses lunettes.
Il cherche après ses lunettes.

Ils ont changé le programme.
Ils ont changé de programme.

Disse alternationer minder om dem, der sammenfattes under begrebet **diatese**, for så vidt som der i begge tilfælde foreligger alternative paringer af argumenters semantiske rolle og grammatiske relation. Men de adskiller sig fra de egentlige diatetiske alternationer ved typisk at være begrænsede til mindre klasser af leksemer end for eksempel *PASSIV*, der findes ved stort set alle transitive verber. I en vis forstand kan man se alternationerne som leksikalske modeller for de diatesealternationer, man faktisk finder. Forskellige sprog grammatikaliserer nemlig forskellige leksikalske alternationer og inkorporerer dem derved produktivt og systematisk i deres grammatiske system.

Spørgsmålet er, hvordan sådanne alternationer bedst beskrives. En måde at gøre det på er naturligvis blot at give en liste over alternationerne, dvs. opregne de strukturelle korrespondenser, der findes. Dette er i alt væsentligt fremgangsmåden hos Guillet & Leclère (1992) og Levin (1993). En anden måde er at forsøge at se et dybere mønster i de leksiko-syntaktiske alternationer i et sprog som fransk og beskrive dem som instanser af i andre sprog veletablerede diatetiske alternationer, som de franske deler indhold med uden at være grammatikaliseret i samme grad (jf. Herslund 1993). En oplagt fordel ved denne fremgangsmåde er, at man derved får nogle præcise rammer for at forudsige alternationernes betydningsindhold, hvilket den rent strukturelle opregning ikke har så meget at sige om. De leksikalske alternationer foreslås derfor behandlet funktionelt og beskrevet som udtryk for **universelle funktionelle kategorier** som *APPLIKATIV*, *ANTIPASSIV*, *INKORPORERING*, dvs. som leksikalsk determinerede manifestationer af alternationer, som i andre sprog foreligger som systematiske grammatiske processer. Denne identifikation af funktionelle kategorier og dermed ligheden mellem de franske leksikalske alternationer og andre, mest eksotiske, sprogs grammatiske alternationer bygger i alle tilfælde på en markant lighed i indholdet, en funktionel „ækvivalens“, og på en vis lighed i den grammatiske opbygning, selv om der her ofte er store strukturelle forskelle fra sprog til sprog.

1. Applikative konstruktioner

Applikative konstruktioner kendes især fra afrikanske sprog, hvor verbformer med et specielt, „applikativt“, affiks tildeler et andet argu-

ment end Patienten O-relationen. Det vil typisk være Lokation eller Instrument, der således optræder med O-relationen ved det afledte verbum, som i følgende eksempler fra Kinyarwanda (Langacker 1991:361):

- (2) a. *Umwaana y-a-taa-ye igitabo mu maazi.*
 child he-PAST-throw-ASP book in water
- b. *Umwaana y-a-taa-ye-mo amaazi igitabo.*
 child he-PAST-throw-ASP-LOC:OBJ water book
 'Barnet smed bogen i vandet'

hvor i b. Lokation-argumentet er O for verbet, der er gjort applikativt ved suffikset *-mo*, der netop signalerer, at det er Lokation, der er O, i modsætning til a., hvor det er Patient-argumentet, der har O-relationen.

Lignende alternationer kendes også i den engelsksprogede litteratur under navnet „Spray-paint“-alternationer (jf. Levin 1993:117 ff., Herslund 1995b) på grund af eksempler som:

- (3) *John sprayed paint on the wall.*
John sprayed the wall with paint.

Alternationen findes også i dansk ved visse (men ret få) verber; dog er den ret produktiv ved afledninger med *be-*, som altså kan fortolkes som et applikativt præfiks, jf. Herslund (1993, 1995b):

- (4) *Hans smurte margarine på brødet.*
Hans smurte brødet med margarine.

Hans byggede huse på grunden.
Hans bebyggede grunden med huse.

Applikative konstruktioners forhold til de kanoniske transitive konstruktioner kan fremstilles skematisk som følgende, hvor S = subjekt, V = verbal, O = objekt, A = adjekt, og Ô = degraderet O („O chômeur“):

(5) **Kanonisk transitiv:**

Agent	V	Patient	Lokation
↓	↓	↓	↓
S	V	O	A

Applikativ:

Agent	V	Patient	Lokation
↓	↓	↓	↓
S	V	Ö	O

Der er to aspekter ved de applikative konstruktioner at tage hensyn til, nemlig forfremmelsen af Lokation eller andet argument til O, og den følgende degradering af Patient-argumentet.

Men det primære i den applikative konstruktion er forfremmelsen af et andet argument end Patienten til O-relation; det „kanoniske Os“ skæbne er en følgevirkning heraf i kraft af det princip, der siger, at to syntagmer ikke kan indtage samme GR i samme sætning.

1.1 Lokative applikative konstruktioner

Applikative alternationer, men uden noget specielt præfiks – bortset fra den sporadiske præfigerede type *veiller sur qn.* – *surveiller qn.* – har man på fransk for eksempel ved trivalente verber som *charger*:

- (6) a. *Julie a chargé des caisses sur la voiture.*
 b. *Julie a chargé la voiture de caisses.*

og verber som *remplir*, jf. Herslund & Sørensen (1987:25) og Guillet & Leclère (1992: 28 ff., 128 ff.), som taler om ‘construction standard’ over for ‘construction croisée’, hvor et lokativt A-syntagma alternerer med O, og den kanoniske konstruktions O med en præpositionel konstruktion:

- (7) *remplir qc. dans qc.* – *remplir qc. de qc.*
charger qc. sur qc. – *charger qc. de qc.*

Lignende alternationer har man ved visse verber med *de* (Guillet & Leclère 1992:128):

- (8) *Max élague les branches mortes de ce pin.*
Max élague ce pin de ses branches mortes.

Alternationen har nogle karakteristiske semantiske konsekvenser. I den applikative anvendelse af verbet opstår der en såkaldt „holistisk“ læsning, som er tydelig i eksempel (6) med *charger* ovenfor: i a. kommer der nogle kasser på vognen, i b. bliver den læsset, dvs. fyldt, med kasser. Denne „holistiske“ betydning hænger sammen med, at den applikative konstruktion omdanner et aktivitetsverbum til et aktionsverbum, og med O-relationens intime forbindelse med verbet og status som fundamental GR:

- (9) *Julie a chargé des caisses sur la voiture pendant une heure.*
Julie a chargé la voiture de caisses en une heure.

Konstruktionen kan beskrives som en omdannelse af den ‘figur’ – ‘grund’-relation, der ligger til grund for den ‘argument’ – ‘sted’-relation, der beskriver lokative strukturer (jf. Guillet & Leclère 1992): hvor det i den kanoniske transitiv er Patient-argumentet der er ‘figur’, dvs. ‘argument’ i ‘argument’ – ‘sted’-relationen, er det i den applikative konstruktion Lokation-argumentet, der bliver ‘figur’. Når Lokation-argumentet således „forfremmes“ og overtager O-relationen, „degraderes“ Patient-argumentet til ‘sekundær figur’ og status som **co-objekt**, udtrykt på fransk ved et syntagma med *de* (jf. Herslund 1995b). Denne status minder om Relational Grammars ‘chômeur’ begreb (se for eksempel Postal 1977).

Ved verberne *fournir* og *servir* alternerer den applikative konstruktion med en dativkonstruktion, så det altså her er en Recipient-rolle, der indtager O-relationen i den applikative konstruktion (jf. Melis 1996:61):

- (10) a. *Pierre leur sert du porto, aux invités.*
 b. *Pierre les sert de porto, les invités.*

Disse eksempler kan ses som overgangsformer (eller blandinger) mellem den her beskrevne applikative konstruktion og den nedenfor beskrevne antidativ: O i a. svarer nemlig til en *chômeur* i b., som i den her beskrevne lokative applikative konstruktion, samtidig med at A_{dat} i a. svarer til et O i b., som i antidativen.

1.2 Antidativ

Et karakteristisk træk ved applikative konstruktioner er altså, at O-relationen tildeles et andet argument end Patienten, hvilket ellers er default-tilfældet. Hvad man kan kalde **antidativ** er en speciel udformning af den applikative konstruktion, en alternativ måde at kode den trivalente struktur med et Lokation-/Recipient-argument på:

(11) **Kanonisk dativ:**

Agent	V	Patient	Recipient
↓↑	↓↑	↓↑	↓↑
S	V	O	A_{dat}

Antidativ:

Agent	V	Patient	Recipient
↓↑	↓↑	↓↑	↓↑
S	V	A_{neu}	O

Typologisk er fransk lige som dansk et sprog af den type, der kanonisk vælger den fordeling af verbets argumenter, at Patient-argumentet (den „placerede“ entitet, ‘argumentet’ i ‘argument – sted’-prædikationen) anses for fundamentalt og kanonisk tilskrives den fundamentale GR, altså O i transitiv konstruktion. Andre sprog ser tingene anderledes og tilskriver kanonisk Lokation-argumentet denne relation, ser altså ‘stedet’ (eller hvad det nu er) som det fundamentale argument og tilskriver det O-relationen, mens ‘argumentet’ udtrykkes oblikt ved hjælp af en præposition eller en særlig kasusform. Sådanne sprog beskrives som sprog med primært og sekundært objekt (jf. Dryer 1986, Croft 1990)¹. Men både fransk og dansk har faktisk også eksempler på sådanne **antidativ**-strukturer. Ved siden af de kanoniske dativ-verbter som føl-

1: De betegnes af Blansitt (1984) som ‘dechticaetiative’ med en fuldstændigt håbløs term.

ger det grundlæggende mønster fra lokativ-strukturen, har man verber med den omvendte fordeling (jf. Herslund & Sørensen 1987:39 f.):

(12) Dativ:	—	Antidativ:
<i>donner qc. à qn.</i>	—	<i>doter qn. de qc.</i>
	—	<i>régaler qn. de qc.</i>
	—	<i>enrichir qn. de qc.</i>
<i>rendre qc. à qn.</i>	—	<i>pourvoir qn. de qc.</i>
<i>confier qc. à qn.</i>	—	<i>investir qn. de qc.</i>
<i>ôter qc. à qn.</i>	—	<i>priver qn. de qc.</i>
<i>demander qc. à qn.</i>	—	<i>supplier qn. de qc.</i>
	—	<i>prier qn. de qc.</i>
	—	<i>implorer qn. de qc.</i>
<i>annoncer qc. à qn.</i>	—	<i>avertir qn. de qc.</i>
<i>apprendre qc. à qn.</i>	—	<i>instruire qn. de qc.</i>
	—	<i>prévenir qn. de qc.</i>
<i>reprocher qc. à qn.</i>	—	<i>accuser qn. de qc.</i>

En sådan alternation findes ikke blot i den forstand, at man ved synonyme verber kan have A_{dat} ved det ene og O ved det andet for samme semantiske rolle, som i (12), men også ved alternationer inden for samme verbums valensskemaer, Herslund & Sørensen (1987:25):

(13) <i>rembourser qc. à qn.</i>	—	<i>rembourser qn. de qc.</i>
<i>amputer qc. à qn.</i>	—	<i>amputer qn. de qc.</i>
<i>voler qc. à qn.</i>	—	<i>voler qn. de qc.</i>

I nogle antidativkonstruktioner har man præpositionen *sur*:

(14) <i>assurer qc. à qn.</i>	—	<i>rassurer qn. sur qc.</i>
<i>enseigner qc. à qn.</i>	—	<i>renseigner qn. sur qc.</i>
<i>demander qc. à qn.</i>	—	<i>interroger qn. sur qc.</i>

Generelt kan man sige, at dativ-typen er Recipient-, eller possessor-orienteret, idet det er dette argument, der er subjekt i den sekundære prædikation, som det trivalente verbum indfører ('adjekt-relationen',

jf. Herslund 1995c), mens antidativ-typen er Patient-, eller possessum-orienteret; her er det nemlig Patienten, der er sekundært subjekt.

2. Antipassiv

Fransk har nogle konstruktioner, som funktionelt minder om ergative sprogs antipassiv. I strukturer med to aktanter kan man fremhæve den ene ved at nedtone, dvs. marginalisere eller undertrykke den anden. I ANTIPASSIV er det Patienten, der marginaliseres eller fjernes, hvorved Agenten fremhæves. Patienten nedtones ved i stedet for at få tildelt O-relationen bliver „degraderet“, dvs. bliver *chômeur* (Ô). Den ekstreme nedtoning er, at Patienten slet ikke udtrykkes, hvorved Agenten, udtrykt i S-syntagmet, bliver alene tilbage på scenen:

(15) Kanonisk transitiv:

Agent	V	Patient
↓	↓	↓
S	V	O

Antipassiv:

Agent	V	Patient
↓	↓	↓
S	V	Ô/Ø

ANTIPASSIV er altså en intransitivering, idet Patienten nedtones og O-relationen fjernes, og det modsatte af PASSIV, som er en intransitivering, hvor det er Agent-rolle, der nedtones, og Patienten som følge heraf forfremmes til S. Antipassiv foreligger som et fuldt udbygget morfologisk markeret diatetisk system i eskimoiske sprog, for eksempel på vestgrønlandsk, som i følgende eksempel (fra Bittner 1987:195):

(16) Grønlandsk antipassiv:

- a. *Jaaku*_{Erg} *illu*_{Abs} *sana-v-a-a*.
'Jakob byggede_{Trans} et hus'
- b. *Jaaku*_{Abs} *illumik*_{Instr} *sana-v-uq*.
'Jakob byggede_{Intrans} på et hus'

Denne brug af intransitiv fleksion på verbet uden særligt antipassiv-suffix er kun én af flere måder at danne antipassiv på, men disse er også alle intransitive. Når Patienten er helt undertrykt, konstruerer eskimoiske sprog også intransitivt (antipassivt), jf. Lazard (1994:157)²:

- (17) a. *Piniaqtu-p niqi-q nii-va-a-Ø*
 chasseur-Erg viande-Abs manger-MOD-il-la
 „Le chasseur mange la viande“
 b. *Piniaqtu-q nii-vu-q*
 chasseur-ABS manger-MOD-il
 „Le chasseur mange“

Man kan argumentere for, at man på dansk har et næsten lige så udbygget system, hvor især alternationen mellem direkte og præpositionelt objekt er udbredt som i *bygge ngt* ovf. *bygge på ngt* (se Durst-Andersen & Herslund 1996).

Selv om man i belgisk fransk har strukturer som følgende, som minder om den danske alternation (Melis 1983:81):

- (18) *Il construit à sa maison pendant quelques semaines.*

grammatikaliserer fransk ikke ANTIPASSIV, men udtrykker denne funktionelle kategori ved en valensalternation, som findes ved nogle verber, men langt fra ved alle. Hvis fransk havde grammatikaliseret antipassiv som del af sit diatesesystem, skulle man have en alternation, som kunne beskrives ved følgende formel ved **alle** transitive verber, en situation, man næsten finder i dansk, især med præpositionen *på*:

- (19) **Fransk ANTIPASSIV:**
$V_t + O$	→	$V_i + \hat{O}$
<i>goûter qc.</i>	–	<i>goûter à qc.</i>
<i>discuter qc.</i>	–	<i>discuter de qc.</i>

2: Dette østgrønlandske eksempel er fra P. Mennecier, „Relations actanciennes en tunumiisut (langue inuit du Groenland oriental)“. *Actances* 4.125-136, 1986. Fortolkningen som antipassiv er min, men analysen (segmenteringen) er Menneciers.

altså en alternation mellem et transitivt verbum med O og et intransitivt verbum med Ô.

Antipassiven foreligger som valgmulighed ved verber som følgende, hvor de to konstruktioner har mere eller mindre tydelige betydningsforskelle (jf. Blinkenberg 1960:176 ff. og *passim*, Boons et alii 1976:66 f., Gougenheim 1970:27 f., Gross 1975, table 15, Herslund & Sørensen 1987:61, 64, Guillet & Leclère 1992:217 f.):

(20) **Verber med à:**

applaudir, aspirer, assister, atteindre, commander, conclure, grimper, insulter, manquer, penser, pourvoir, présider, prétendre, réfléchir, regarder, satisfaire, servir, souscrire, suppléer, surveiller, tenir, toucher, viser ...

Verber med de:

abuser, débattre, décider, dégringoler, discuter, hériter, juger, trailer, user ...

Verber med sur:

influencer, influer, presser, raffiner, souffler ...

Verber med andre præpositioner (eller flere præpositioner):

anticiper (à/sur), attendre (après), chercher (après), croire (à/en), fouiller (dans), goûter (à/de), gratter (à/de/sur), mordre (à/dans/sur), pénétrer (dans), percuter (contre), rêver (à/de), tâter (à/de), trancher (de/sur), veiller (à/sur) ...

I flere tilfælde er der så store betydningsforskelle mellem de to konstruktioner, at der synes at være tale om to forskellige, homonyme verber. Alternationen er blevet leksikaliseret:

(21) *réfléchir la lumière* – *réfléchir à la question*

I nogle tilfælde har man et mere „abstrakt“ Patient-argument og dermed mere „overført“ betydning i den præpositionelle end i den transitive konstruktion:

(22) *regarder la maison* – *regarder aux dépenses*

I atter andre tilfælde synes det kun at være en hårfin nuance, der skiller de to konstruktioner, som i:

- (23) *Julie et Jean discutent l'avenir.*
Julie et Jean discutent de l'avenir.

Willems (1981:89) omtaler da også de to konstruktioner som nærmest synonyme („sans changement sémantique important“, eller: „sans changement de sens“ (97)), hvilket dog er meget forenklet.

2.1 Detransivering

Selv om der ikke er tale om noget generelt system, så udviser alternationen mellem transitiv og intransitiv struktur, samme funktionelle indhold som andre sprogs antipassiv. Den præpositionelle konstruktion fremhæver Agenten. Situationen fremstilles med subjekts-perspektiv, med subjektet (Agenten) involveret i en aktivitet, mens objektet (Patienten) bliver skubbet i baggrunden. Visse transitive konstruktioner får derved en variant, hvor man i stedet for at udtrykke, at Agenten gør noget ved Patienten, blot udtrykker, at Agenten er involveret i en vis aktivitet. Man koncentrerer sig om Agenten ved at marginalisere eller undertrykke Patient-argumentet. Når man koncentrerer sig om Agentens aktivitet, bliver der mindre til Patienten, som derfor integreres mindre komplet eller effektivt i verbalsituationen:

- (24) *Julie goûte les fraises.*
Julie goûte aux fraises.

Julie mange sa soupe.
Julie mange Ø.

Med koncentrationen af verbalsituationen omkring Agenten og dennes aktivitet forstår man, hvorfor verber som *manger* og *boire* får deres konventionaliserede betydninger, når de intransiveres: det følger af antipassiv-analysen (jf. Postal 1977). Det er denne koncentration af perspektivet omkring S, som karakteriserer den detransivering, som ANTI-PASSIV er. Den antipassive variant er en aktivitetsbeskrivelse, som, dog

afhængigt af O-syntagmets konsistens, ofte står over for den transitive konstruktions aktionsbeskrivelse:

- (25) *Julie mange sa soupe en (?pendant) trois minutes, puis elle fait une pause.*
*Julie mange (*en) pendant trois minutes, puis elle fait une pause.*
- Julie fouille le tiroir en (?pendant) cinq minutes.*
*Julie fouille dans le tiroir (*en) pendant cinq minutes.*

mens den konventionaliserede variant med Patienten helt undertrykt (*manger = prendre son repas*) tillader både aktivitets- og aktionsbetydning, jf. Melis (1983:72):

- (25') *Il mange pendant une heure.*
Il mange en un quart d'heure.

Forskellen mellem de to konstruktioner kommer tydeligst frem ved aktionsverber. Disse indeholder en **aktivitetsbeskrivelse**, Agentens aktivitet mod Patienten, og en **tilstandsbeskrivelse**, Patientens resulterende tilstand:

- (26)
<i>Julie_x</i>	<i>frappe</i>	<i>Jérôme_y</i>
Aktivitet		Tilstand
<i>x frappe y</i>		<i>y est frappé</i>

Men når Patienten nedtones, udtrykker den præpositionelle konstruktion, eller fraværet af Patient-argument eksplicit, at der ikke er nogen tilstands- kun en aktivitetsbeskrivelse:

- (27)
<i>Julie_x</i>	<i>frappe</i>	<i>(à la porte_y)</i>
Aktivitet		
<i>x frappe (y)</i>		

Det er dette indhold af aktivitetsbeskrivelse, der er kernen i antipassiv-betydningen, hvoraf adskillige nuancer kan afledes (jf. Bittner 1987, Cooreman 1994, Lazard 1994:238 ff., Durst-Andersen & Herslund 1996). Således har visse verber en antipassiv variant med præpositionen *après* som for eksempel *chercher*, *attendre*, hvor det tydeligt er aktiviteten og næsten den forgæves aktivitet, der fremhæves (jf. Blinkenberg 1960:193 f., Berthonneau 1993:96 f.):

- (28) *Elle cherche ses lunettes.*
Elle cherche après ses lunettes.
Elle attend son frère.
Elle attend après son frère.

Antipassivens indhold opsummeres godt af Lazard (1994:239 f.): „Les conditions sémantiques de l’emploi de l’antipassif forment donc un ensemble cohérent dont le propre est de faire que l’action est, d’une façon ou d’une autre, moins efficace, moins complète que dans le cas où on emploie l’actif (...) nous dirons que l’antipassif marque une réduction de l’effectivité de l’action“. I det hele taget passer beskrivelser af ANTIPASSIV i forskellige sprog (jf. især Bittner 1987, Cooreman 1994) faktisk godt med de betydningsnuancer, man traditionelt, men helt impressionistisk, har erkendt, for eksempel ved et verbum som *toucher*, hvor den præpositionelle konstruktion siges at udtrykke en mere intentionel eller viljesbestemt handling end den transitive. Når Agenten nemlig fremhæves eller er alene på scenen, koncentrerer interessen naturligt om dennes viljesbestemte og intentionelle aktivitet. Ved alternation inden for aktivitetsverber foregår der gennem marginaliseringen af Patienter således en understregning af Agentens intentionelle, men altså også af og til forgæves eller ineffektive aktivitet³:

- (29) *Elle touche le mur.* – *Elle touche au mur.*
Il cherche son livre. – *Il cherche après son livre.*

3: Det er sikkert denne generelle antipassiv-mekanisme, der forklarer et verbum som *pallier*'s tendens til at konstrueres præpositionelt, *pallier à*, trods puristernes protester. Verbet betegner netop en aktivitet, 'dæmme op for, forebygge, reparere på', som har tilbøjelighed til at svinge over mod det forgæves.

Shyldkrot & Kemmer (1995) henviser for eksempel til *Grand Robert* og Gougenheim, som har „dégagé une distinction sémantique très subtile entre les deux formes; dans *toucher à* on insiste davantage sur le caractère intentionnel et sur l'intervention délibérée du sujet. *Toucher* sans la préposition est la tournure utilisée quand le sujet participant a touché quelque chose accidentellement“ (212). Og de konkluderer: „On peut donc définir l'opposition entre les deux cas comme celle de degré d'intention et de volition de la part du sujet“ (213), hvilket er en konstant komponent i beskrivelserne af antipassiv. Gougenheim (1970:27 ff.) identificerer således flere nuancer, som alle har med Agentens mere aktive og intentionelle aktivitet at gøre, og som afsløres af forskellige Patient-argumenter i de to konstruktioner: „La construction directe du nom objet exprime un état de fait, la construction avec *à* une attitude active“ (loc. cit.). Man kan sammenligne:

- (30) *commander une armée* – *commander à ses passions*
présider une assemblée – *présider à des travaux*

eller: „La construction avec *à* correspond à une action morale, mais qui comporte une attitude active du sujet“ (ib.), som i:

- (31) *applaudir un acteur* – *applaudir à une décision*
atteindre le plafond – *atteindre à un résultat*
satisfaire ses maîtres – *satisfaire à ses désirs*
viser une cible – *viser aux honneurs*

Denne distinktion er tydelig i de to betydninger, man kan tillægge *goûter*:

- (32) *Pierre a goûté (E + à) ce cassoulet.*
*Pierre a goûté (E + *à) ce spectacle.*

„Dans ces dernières paires de phrases, une forte différence de sens s'observe entre les deux *goûter*. Le premier signifie *prendre une (bouchée + gorgée)*, le second *apprécier*“ (Boons et alii 1976:66).

I overensstemmelse med dette element af intentionel aktivitet bruger man oftest antipassiv i forbud (jf. Gougenheim 1970:27):

(33) *Défense de/Ne pas toucher aux objets exposés.*

lige som forskellige adverbialer passer mere eller mindre godt til de to konstruktioner:

(34) *Elle a touché la statuette par accident.*
Elle a touché à la statuette avec précaution.

Alternationen mellem transitiv og præpositionel (antipassiv) konstruktion er også velkendt fra verber som *penser, croire, rêver*:

(35)	<i>croire qc.</i>	–	<i>croire à qc.</i>
			<i>croire en qc.</i>
	<i>rêver qc.</i>	–	<i>rêver à qc.</i>
			<i>rêver de qc.</i>

Hvor konstruktionen med O, som normalt er en kompletivsætning, tildele S rollen som Experient, har konstruktionen med præposition en mere viljesbestemt læsning, hvor man kan se den agentive variant af Experient-rollen:

(36) *Je crois que c'est vrai.*
Je crois à tout ce que tu dis.
Je crois en Dieu.

Nogenlunde samme nuance genfindes ved visse verber, som kan tilskrive et Lokation-argument O-relationen. Også ved disse strukturer findes der enten synonyme med præpositionel konstruktion eller det samme verbum har begge konstruktioner, transitiv og antipassiv, Lokation-argumentet som enten O eller A, med tilsvarende betydningsforskel af total eller kun perifer involvering af Patienten:

(37) **Synonymer:**
envahir un pays *entrer dans un pays*
traverser une rue *aller de l'autre côté de la rue*

Samme verbum:
habiter Paris *habiter à Paris*

<i>pénétrer le mur</i>	<i>pénétrer dans le mur</i>
<i>fouiller le tiroir</i>	<i>fouiller dans le tiroir</i>

Dette mønster illustreres godt af verbet *habiter*:

- (38) a. *Julie habite au quatrième.*
 b. *Julie habite le quatrième.*

I dette eksempel betyder b.-sætningen således, at 'Julie bebor fjerdesalen', dvs. involverer den totalt, mens hun i a. blot placeres, hun 'bor på fjerde'. Denne forskel er ikke altid evident, som for eksempel i:

- (39) *Julie habite à Paris.*
Julie habite Paris.

som er næsten synonyme. Men mens antipassiven (*habiter à Paris*) kun nævner tilstanden og subjektets placering, så indebærer den transitive (*habiter Paris*) en implicit potentiel kontrast (for eksempel til *habiter Londres*), som hænger sammen med det generelle billede af antipassiven som mindre total og effektiv end den transitive konstruktion. Den nuance af 'bebo-betydning', som den transitive konstruktion medfører, viser sig også tydeligt i metaforiske anvendelser, hvor man ikke kan bruge *habiter* Præp:

- (40) *Il habite son siècle (Mitterrand, TV2 14.1.96)*
*Une curieuse atmosphère habite (E + *dans) ce décor (Boons et alii 1976:67)*

Og ved visse verber, som for eksempel *pénétrer*, er forskellen klar og svarer til forskellige verber på dansk:

- (41) *La balle a pénétré le mur.*
 'Kuglen gik igennem væggen'
La balle a pénétré dans le mur.
 'Kuglen borede sig ind i væggen'

Alternationen findes også ved næsten synonyme verber som *manger* – *dîner*, *déjeuner*.

- (42) *Julie a mangé une carotte.*
Julie a déjeuné d'une carotte.

2.2 Verber med partitiv konstruktion

En speciel virkning af Patient-argumentets nedtoning er, som omtalt, at det ikke ses som omfattet i sin helhed af verbalsituationen, som også i mange af eksemplerne ovenfor. Således tydeligt ved verber med *de* som *discuter*, *débattre*, *traiter*.

- (43) *Julie et Jérôme discutent la situation économique.*
Julie et Jérôme discutent de la situation économique.

I forbindelse med sådanne eksempler konkluderer Shyldkrot & Kemmer (1995:213) da også: „La différence importante entre les deux phrases est que dans (20a) (= transitiv) on se réfère à tout le problème tandis que dans (20b) (= antipassiv) seule une partie du problème est en jeu“.

Man har altså en speciel „partitiv“ udgave af ANTIPASSIV ved visse verber, hvor den transitive konstruktion alternerer med en antipassiv konstruktion med *de*: *boire ce vin* – *boire de ce vin*. Konstruktionen har en klart partitiv betydning, dvs. verbalsituationen ses som delvist afficerende det, som den transitive konstruktions O-syntagme denoterer. Gougenheim (1970:31) nævner som eksempel *essayer d'une méthode* og giver forklaringen: „c'est faire une expérience, non une épreuve entière“. De verber, der indgår i denne konstruktion, er for eksempel *acheter*, *boire*, *manger*, *perdre*, *garder*, *tourner*, *prendre*, *donner*, *vouloir* (jf. Gougenheim 1970:35):

- (44) *Cependant, s'il perdait de sa tradition populaire, ce lieu de rencontre gardait de son apparence intellectuelle* (*Express* 9.2.95, 51)

– *Petite, tu boiras bien de mon cassis?* (*Deforges Tango* 16)

J'ai acheté de tout: de l'huile, du beurre, du savon, du sucre (*Dard Cahier* 84)

mens man i andre tilfælde har en mindre klart partitiv betydning:

(45) *Je ne veux pas de leur truc* (Ajar *Pseudo* 655)⁴

Elle avait de ces mots (Dard *Pain* 116)

lige som man også har en konstruktion med præpositionen *en*, som gennem brugen af determinativløst nominal minder om inkorporeringen ved *changer*-typen (se 2.3 nedenfor):

(46) *Au soleil, votre peau s'est déshydratée. Elle a perdu en fermeté et en vitalité* (Marie-France octobre 1989)

2.3 Inkorporering

En speciel udgave af antipassiven har man ved verber som *changer*, *doubler*, *tripler* og *manquer* (jf. Blinkenberg 1960:187), hvis transitive konstruktion alternerer med en konstruktion med *de*.

(47) *Ils ont changé le programme.*
Ils ont changé de programme.

Inkorporeringen, dvs. tab af argumentstatus, hvorved et O reduceres til en rent kvalificerende modifier, jf. Herslund (1995a), har klare lighedspunkter med ANTIPASSIV i og med, at begge nedtoner Patient-argumentet, og begge udtrykker aktiviteter. Det nedtonede arguments rolle i inkorporeringskonstruktionen er således udelukkende at specificere aktivitetens type. En sådan kvalificerende modifier har man også ved udtrykket *servir de*.

(48) *On l'installe dans une grande chambre qui sert à la fois pour lui et la Maréchale de chambre et de bureau, et qui nous sert également de salle à manger* (Pottecher, cit. Herslund & Sørensen 1985:51 f.)⁵

4: „vouloir de quelqu'un n'est pas vouloir quelqu'un, mais l'accepter“ (Gougenheim 1970:31).

5: FGs analyse, ifølge hvilken man har indirekte objekt ved *servir*, *Cette pièce sert de bureau à ma mère* (FG 20), er ikke i overensstemmelse med deres egne principper, da det indirekte objekt netop kendetegnes ved en substitution med *en* (ib. 19, jf. Spang-Hanssen 1963:18). Men *de*-leddet ved denne anvendelse af *servir* kan ikke substitueres med *en*.

3. Konklusion

Selv om de alternationer, der beskrives i denne artikel, ikke har samme systematiske og grammatikaliserede natur som ægte diatetiske alternationer, så er der langt fra tale om en tilfældig og idiosynkratisk variation. Tværtimod er der tale om, at også de leksikalske variationer fordeler sig i karakteristiske mønstre, som kan beskrives som sprogspecifikke manifestationer af (universelle) funktionelle kategorier som for eksempel APPLIKATIV og ANTIPASSIV. Det de forskellige mønstre har tilfælles er, at de i én konstruktion tildeler Patienten den ventede GR, nemlig O-relationen, mens de i en anden tildeler et andet argument, typisk Lokation, denne relation eller de erstatter simpelthen O-relationen med en anden, mere perifer relation, \hat{O} .

Som diskuteret i Herslund (1995c), er det fundamentale argument det argument, der optræder i begge de to dele af et aktionsverbs semantiske indhold, aktivitets- og tilstandsbeskrivelsen. Dette argument tilskrives kanonisk O-relationen i transitiv, S-relationen i intransitiv konstruktion. Hermed er også sagt, at O og S_i har et særligt privilegeret forhold til aktionsverber, og man kan kort sige, at det prototypiske objekt og intransitive subjekt er dem, man finder ved aktionsverber. Og der åbnes dermed for en forståelse af, at de beskrevne GR-alternationer ikke blot er omfordelinger i den syntaktiske realisering af verbernes argumentstruktur, men at de hænger organisk sammen med verbernes aktionsart. I store træk er det nemlig sådan, at applikative konstruktioner danner aktions-, mens antipassiv danner aktivitetsbeskrivelser. Schematisk kan det fremstilles således:

- (49) **Applikativ:**
 aktions/aktivitetsverbum → aktionsverbum
- Antipassiv:**
 aktions/aktivitetsverbum → aktivitetsverbum

Selv om de kanoniske transitive strukturer rummer både aktions- og aktivitetsverber, så er én effekt af de diskuterede alternationer at entydiggøre et givet verbs betydningspotentiale, enten som aktions- eller aktivitetsverbum. De **applikative konstruktioner** fastfryser aktions- eller

aktivitetsverber som aktionsverber ved at forfremme et Lokation-argument og give det status af primær figur:

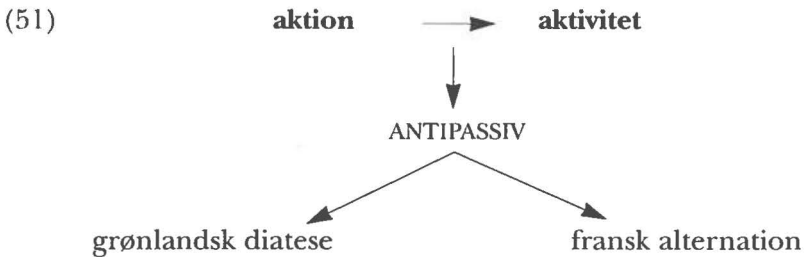
- (50) *Julie charge des caisses sur la voiture.*
Julie charge la voiture de caisses.

Antipassiv derimod har den stik modsatte effekt, idet denne konstruktion nedtoner Patient-argumentet ved at forvise det fra O-relationen:

- (51) *Julie touche la statuette.*
Julie touche à la statuette.

Derved koncentrerer verbet om aktivitetsbeskrivelsen og resultatet bliver en fremhævelse af Agent-argumentet og dermed af S-relationen.

Den funktionelle kategori ANTIPASSIVS status i forhold til forskellige sprog kan fremstilles således:

ANTIPASSIV er universelt en instantiation af omdannelsen af et aktions- til et aktivitetsverbum med den dertil hørende fremhævelse af Agenten ved en marginalisering af Patienten. Denne instantiation kan udtrykkes mere eller mindre systematisk i forskellige sprog, fra at være en vel-etableret diatese til en mere eller mindre generelt gennemført syntaktisk alternation. Men indholdet forbliver konstant.

Bibliografi

- Berthonneau, Anne-Marie. 1993. *Avant/Après*. De l'espace au temps. A.-M. Berthonneau & P. Cadiot, red. *Les prépositions: méthodes d'analyse. Lexique* 11.41-109.
- Bittner, Maria. 1987. On the Semantics of the Greenlandic Antipassive and Related Constructions. *International Journal of American Linguistics*. 53.194-231.
- Blansitt, E. L. 1984. Dechticaetiative and Dative. F. Plank, red. *Objects. Towards a Theory of Grammatical Relations*, 127-150. London: Academic Press.
- Blinkenberg, Andreas. 1960. *Le problème de la transitivité en français moderne*. København: Munksgaard.
- Boons, J.-P., A. Guillet & C. Leclère. 1976. *La structure des phrases simples en français. Constructions intransitives*. Genève-Paris: Droz.
- Cooreman, Ann. 1994. A Functional Typology of Antipassives. B. Fox & P. Hopper, red. *Voice. Form and Function*, 49-88. Amsterdam: Benjamins.
- Croft, William. 1990. *Typology and Universals*. Cambridge: The University Press.
- Dryer, Matthew S. 1986. Primary Objects, Secondary Objects, and Antidative. *Language* 62.808-845.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund. 1996. The Syntax of Danish Verbs: Lexical and Syntactic Transitivity. E. Engberg-Pedersen et alii, red. *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*, 65-102. Amsterdam: Benjamins.
- FG = Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner. 1980. *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Gougenheim, Georges. 1970. *Etudes de grammaire et de vocabulaire français*. Paris: Picard.
- Gross, Maurice. 1975. *Méthodes en syntaxe. Régime des constructions complétives*. Paris: Hermann.
- Guillet, A. & C. Leclère. 1992. *La structure des phrases simples en français. Constructions transitives locatives*. Genève-Paris: Droz.
- Herslund, Michael. 1993. Transitivity and the Danish Verb. M. Herslund & F. Sørensen (1993:41-62).
- Herslund, Michael. 1995a. The Object Relation and the Notion of Incorporation. L. Schøsler & M. Talbot, red. *Studies in Valency I. RASK Supplement*, vol.1.1-18. Odense: Odense University Press.

- Herslund, Michael. 1995b. The Applicative Derivation and the „Spray Paint“ Alternation in Danish. *University of Trondheim Working Papers in Linguistics* 25.43-59.
- Herslund, Michael. 1995c. Valens og grammatiske relationer. P. Durst-Andersen & J. Nørgård-Sørensen, red. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*, 48-72. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, M. & F. Sørensen. 1985. *De franske verber. En valens-grammatisk fremstilling. I. Verbernes syntaks*. Københavns Universitet: Romansk Institut.
- Herslund, M. & F. Sørensen. 1987. *De franske verber 2. En valens-grammatisk fremstilling. II. Klassifikation af Verberne*. København: Samfundslitteratur.
- Herslund, M. & F. Sørensen, red. 1993. *The Nordlex Project. Lexical Studies in the Scandinavian Languages. LAMBDA* 18. Handelshøjskolen i København.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Lazard, Gilbert. 1994. *L'actance*. Paris: PUF.
- Levin, Beth. 1993. *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Melis, Ludo. 1983. *Les circonstants et la phrase*. Louvain: Presses Universitaires de Louvain.
- Melis, Ludo. 1996. The Dative in Modern French. W. van Belle & W. van Langendonck, red. *The Dative. Volume 1. Descriptive Studies*, 39-72. Amsterdam: Benjamins.
- Postal, Paul M. 1977. Antipassive in French. *Linguisticae Investigationes* I.333-374.
- Shyldkrot, H. Bat-Zeev & S. Kemmer. 1995. La grammaticalisation des prépositions: concurrence et substitution. *Revue Romane* 30.205-225.
- Spang-Hanssen, Ebbe. 1963. *Les prépositions incolores du français moderne*. København: Gad.
- Willems, Dominique. 1981. *Syntaxe, lexique et sémantique*. Gent: Rijksuniversiteit te Gent.

Det farveløse verbal i franske inversionskonstruktioner

Hanne Korzen
Franskprojektet

1. Præsentation af konstruktionstyper og problemstilling

Moderne fransk adskiller sig på en gang fra de andre romanske sprog og fra de germanske sprog derved, at det har to forskellige former for subjekt, nemlig de bundne subjekter: *je, tu, il, elle, nous, vous, ils, elles, ce, on* og de ubundne subjekter: alle andre størrelser, der kan forekomme som subjekt. Disse to subjektstypers helt forskellige syntaktiske opførsel bevirker, at de regler, der skal opstilles for subjektsinversion på moderne fransk nødvendigvis må blive komplicerede, og der har i den grammatiske litteratur (ikke mindst inden for landets grænser) været en livlig diskussion af, hvorledes man bedst kunne systematisere inversionskonstruktionerne (se for eks. Spang-Hanssen 1971, Togeby 1971, Skårup 1977, Korzen 1988).

I nærværende arbejde skal vi se på et enkelt delproblem inden for dette meget store område, et delproblem der kun vedrører visse konstruktioner med ubundet subjekt. Lad os først se på de to vigtigste konstruktionstyper med ubundet subjekt for at få indkredset problemstillingen yderligere.

1.1. Toleds- og treledskonstruktionen

I Herslund m. fl. (under udarbejdelse) opdeler vi (svarende til Korzen 1987) afsnittet om nominal inversion i de to hovedafnit „Toledskonstruktionen“ og „Treledskonstruktionen“. Et eksempel på førstnævnte konstruktionstype ses i (1), hvorimod (2) repræsenterer sidstnævnte:

- (1) Est correct ce qui correspond à la norme établie par la collectivité (Frei, Le Bidois 1950, 26)

(2) Créateur est celui qui fait créer (Valéry, ib., 180)

Man kan, stærkt forenklet, sige, at ved toledskonstruktionen er det udvidede sætningsprædikat (et begreb der præciseres andetssteds i arbejdet) foranstillet som en samlet blok, hvorimod treledskonstruktionen indledes med et enkelt led fra det udvidede sætningsprædikat (adjekt, objekt, scenisk adverbial, mådesadverbial etc.), der udfylder den plads, som normalt er reserveret subjektet. Jeg kalder dette led „det foranstillede led“. Skelettet i treledskonstruktionen ser altså ud på følgende måde:

(3) Foranstillet led + verbal + subjekt

Når jeg siger „skelettet“, er det fordi konstruktionen selvfølgelig også kan indeholde diverse adverbielle led i lighed med andre konstruktioner.

På trods af vigtige fælles grundtræk (jf. Korzen 1987) er to- og treledskonstruktionen indbyrdes ret forskellige. I denne omgang vil vi begrænse os til treledskonstruktionen.

1.2. Treledskonstruktionen: problemkatalog; α - og β -konstruktioner

En fyldestgørende behandling af treledskonstruktionen må minimalt behandle følgende problemer (svarende til underopdelingen i Herslund m. fl. under udarbejdelse): **1. α - og β -konstruktioner. 2. Det foranstillede led. 3. Verbalet. 4. Subjektet. 5. Inversionssætningens struktur.** De problemer, der er angivet under 2. og 5. er blevet indgående behandlet i Korzen 1983, 1985, 1987, 1992 og 1996 og Hobæk-Haff 1990, og det, der er angivet under 4., er udførligt diskuteret i Hobæk-Haff 1993. Hvad angår punkt 3., verbalet i treledskonstruktionen, blev et godt grundlag lagt af Blinkenberg 1928, og arbejdet videreførtes af Wall 1980. Vi har dog i franskgruppen ment, at netop dette punkt kunne trænge til at blive yderligere ekspliciteret, og det er altså det, interessen samles om i nærværende artikel. Vi får dog brug for at tale en del om begreberne „ α - og β -konstruktion“, hvorfor jeg ganske kort vil præsentere disse.

I **α -konstruktionen** tilhører det foranstillede led en ordklasse, der er bundet til at stå i spidsen af sætningen. Det drejer sig for det første om de spørgende og relative pronominer og adverbier og for det andet om de underordnede konjunktioner *quand* og *comme*, der har en selvstændig funktion i ledsætningen. α -gruppen kommer således til at omfatte følgende sætningstyper:

Spørgende (eller udråbende) hovedsætninger:

- (3) **Que** sont devenus ces plaques? (Joffo *Anna* 87)

Spørgeledsætninger:

- (4) ils voulaient savoir **d'où** provenait cet enfoncement (Salva *Trou* 151)

Ikke-spørgende ledsætninger (relativsætninger, tidsledsætninger eller sammenligningssætninger):

- (5) Et il m'avait apporté, un jour, une chaîne d'or pour mettre autour de mon cou, une chaîne **d'où** pendait une boule d'ivoire (Rihoit *Cythère* 13)
- (6) **Quand** arrive la violoncelliste, jeune et jolie comme toutes les violoncellistes de cinéma, on craint le pire (*Libération* 10.9 87, 34)
- (7) Puis le décor se met en place, se précise, prend de la consistance **comme** ferait une photographie polaroïde dont le dessin apparaîtrait peu à peu sur un papier très blanc et verni ... (Robbe-Grillet *Djinn*)

β -konstruktionerne er alle hovedsætninger, der indledes med en størrelse, som ikke er bundet til at stå i spidsen af sætningen, men som tematiseres i kraft af sin foranstilling. Det foranstillede led i en β -konstruktion kan udgøres af en hel række forskellige konstituenttyper, såsom præpositionssyntagmer (jf. (8)), adjektivsyntagmer (jf. (9)), adverbiumsyntagmer (jf. (10)), hele ledsætninger (jf. (11)):

- (8) **A ce constat de bon sens** se mêlent des considérations moins morales (*Monde* 21.11 94, 1)
- (9) **Rares** sont les visiteurs (Boileau Narcejac *Carte vermeil* 40)
- (10) **Alors** a commencé l'enfer! (Bachelier *Ile* 88)
- (11) **Quand je sors de l'école**, éclate l'orage (Bachelier *Ile* 88)

Det kan også være nominalsyntagmer som i (12):

- (12) **Un matin de janvier**, naquit à Bordeaux un bébé espéré depuis longtemps (Brossard-Le-Grand *Chienne* 103)

Det er dog vigtigt i denne forbindelse at gøre opmærksom på, at kun nominalsyntagmer, der fungerer som tidsadverbial kan indlede en sådan β -konstruktion. Objektet kan ikke udfylde denne plads på moderne fransk, der således ikke har en struktur svarende til den oldfranske (eller danske):

- (13) **Les diz mulez** fait Charles establir (*Rolland* XI, 158)
De ti mulddyr lader Carl opstalde.

Nedenfor vil jeg se nærmere på verbalet i disse treledskonstruktioner. I 2. vil jeg gennemgå Blinkenbergs behandling af problemet, og i 3. vil jeg foreslå en ny opstilling.

2. Blinkenbergs behandling

I sin berømte og stadig aktuelle **L'ordre des mots en français moderne** fra 1928 beskriver Blinkenberg verbalet i den typiske treledskonstruktion som et verbum, der er relativt betydningstomt. Det kan ligefrem, siger han „se vider de son contenu au point de devenir une simple copule dans laquelle ne subsiste que la fonction abstraite de liaison“ (op. cit. 98). Blinkenberg bruger flere steder betegnelsen „agent de liaison“ om disse verber, der forbinder de to semantisk mere indholdsrige led: det foranstillede led og det efterstillede subjekt. En konstruktion som (14) kan således betragtes som det „ideelle“ eller „prototypiske“ tilfælde:

(14) De là vient mon angoisse.

Her giver verbalet så lidt oplysning i sig selv, at det uden videre kan udelades i telegramstil:

(14)' De là mon angoisse.

I dette tilfælde impliceres verbets betydning så at sige af det foranstillede adjekts betydning, dvs. af sætningsinterne faktorer. Det er dog velkendt, at ledstillingen påvirkes af mange forskellige faktorer, som snart „arbejder sammen“, snart trækker i hver sin retning. Blinkenberg gør da også opmærksom på, at omtalte inversionskonstruktion har „un caractère très libre, très vivant, peu mécanisé“ (op. cit. 105). Man kan ikke præsentere en mere eller mindre lukket liste over „inversionsverber“. Det eneste man kan sige, er at: „plus le verbe est „vide“ et le sujet „plein“ de valeur prédicative, plus normale est l'inversion, et inversement.“ (ib.). Disse bemærkninger lægger dels op til en statistisk betragtning (visse verber træffes oftere i inversionskonstruktioner end andre) dels til en nærmere undersøgelse ikke blot af verbets, men også af det foranstillede leds og det efterfølgende subjekts semantik, idet det interessante åbenbart mere ligger i *relationen* mellem de tre led end i det enkelte led i sig selv. Et verbums større eller mindre betydningstomhed kan med andre ord afhænge af de omgivende led. Hertil kommer så den skrivendes mulighed for i stilistisk øjemed at anvende en markeret ordstilling: „Mais la liberté même de l'ordre grammatical permet à un écrivain conscient de son art de sortir des limites naturelles des deux ordres respectifs de d'obtenir une mise en relief en mettant à la fin un verbe de faible valeur logique, ou *en plaçant avant le sujet un verbe d'un contenu plus précis, plus pittoresque que n'en comporte un verbe de liaison ordinaire.*“ (op. cit. 105; udhævingen er min). Man kan altså opnå en særlig effekt ved at anbringe et mere eller mindre „malerisk“ verbal foran subjektet. Det skal senere vise sig, at der blandt frankofone kan herske ret stor uenighed om, hvor „malerisk“ man kan tillade sig at være.

Blinkenberg, der illustrerer sin tekst med en større eksempelsamling, opdeler sin beskrivelse af inversionskonstruktionerne i forskellige underafsnit, dels efter sætningstypen, dels efter det foranstillede leds funktion og/eller materiale. Men inden for hvert underafsnit har han,

som han selv siger det flere steder, tilstræbt en vis graduering, idet han typisk starter med de tilfælde, hvor inversionen er naturlig eller sågar obligatorisk, og ender med dem, hvor den er mere usædvanlig eller ligefrem går mod de alment foreskrevne regler („sciemment irrégulière“ op. cit. 110). I den ene ende af skalaen findes eksempler som (14), og i den anden ende ses tilfælde som (15) med et særlig malerisk verbal (*souffrir* ‘lide’) eller (17), hvor der er tale om et transitivt verbum med tilhørende objekt (jf. i øvrigt 3.5. nedenfor):

- (15) Dans nos pays du nord **souffrait** un petit peuple opprimé depuis des siècles (Duhamel, Blinkenberg op. cit. 111)
- (16) Par places **couvraient l’étendue** de vastes ombres charmantes de mystère (Montherlant, ib. 112)

En afgørelse af, hvilke faktorer der i de enkelte tilfælde bevirker, at vi gradvist og umærkeligt („par dégradations insensibles“ op. cit. 98) går fra betydningsfattigt til betydningsrigt verbal, overlades generelt til læserens intuition. Og den intuitive læser føler sig ikke snydt. Eksemplerne virker så velvalgte og så fint sorteret, at man gang på gang har en klar fornemmelse af, at Blinkenberg har ret.

Men man føler jo også, at man i dag, næsten 70 år efter at Blinkenberg skrev sit monumentale værk, burde kunne komme videre i en præcisering af de syntaktisk-semantiske egenskaber, der kendetegner de verber, der typisk forekommer i inversionskonstruktionerne. En lidt nærmere granskning afslører imidlertid, at det vil kræve et uhyre arbejde virkelig at få ekspliciteret alt det, Blinkenberg tilsyneladende har haft så fin en intuition om. Det følgende skal derfor kun opfattes som en skitse, et første forsøg på at komme en eksplicitering lidt nærmere.

3. Forslag til en ny opstilling

3.1. Fokalisering

Traditionen har naturligvis været helt opmærksom på den indvirkning, inversionskonstruktionen kan have på den vægt, der lægges på hhv.

subjekt og verbal. I sit førømtalte arbejde diskuterer Blinkenberg følgende konstruktioner lånt fra Boer:

(17) Ensuite marchaient les soldats

(18) Ensuite, les soldats marchaient

ved at sige, at førstnævnte er normal, når man skal opregne de forskellige kategorier af folk, der marcherer, hvorimod sidstnævnte er det, når man opregner soldaternes forskellige gøremål (op. cit. 104). (17) er med andre ord naturlig som svar på spørgsmålet: „Hvem kom så?“, mens (18) snarere vil kunne fungere som svar på: „Hvad lavede soldaterne så?“ Vi går, siger Blinkenberg, fra det kendte til det ukendte, hvilket jo leder tanken hen på begreberne „tema“ og „rema“, to begreber det som bekendt er lidt vanskeligt at få hold på.

I sin **Linguistique modulaire** fra 1994 søger Henning Nølke at præcisere disse problemer, og han diskuterer eksplicit følgende eksempler i sit afsnit om fokalisering (134 og 174):

- (19) a. Les chaussures étaient rangées dans l'armoire.
 b. Dans l'armoire, les chaussures étaient rangées.
 c. Dans l'armoire étaient rangées les chaussures.

(19a.) repræsenterer den helt umarkerede ledstilling SVA/SVAdv. Hvis man nu af en eller anden grund ønsker at tematisere stedsudtrykket, har man valgt mellem (19b.) og (19c.). Disse er imidlertid ikke helt synonyme. De passer ind i forskellige kontekster. (19b.) passer til en kontekst af følgende type:

- (20) Dans l'entrée, les chaussures se trouvaient dans un désordre affreux, alors que dans l'armoire elles étaient rangées.

I denne situation fremhæves 'orden' altså i kontrast til sin modsætning 'uorden'. (19c.) passer derimod til en kontekst, hvor det der tæller er, at det er skoene (og ikke for eksempel taskerne) der befinder sig i skabet. I dette tilfælde kan verbet uden nævneværdig forskel byttes ud med det mere farveløse *se trouvent*:

(21) Dans l'armoire se trouvaient les chaussures.

Nølle forklarer modsætningen mellem (19.b) og (19.c.) som en forskel i fokalisering (et begreb, der hos ham tilhører et andet plan i analysen end „tema“ og „rema“). Verbalet hører i begge eksemplerne til rema i forhold til det tematiserede stedsudtryk, men i (19.b) fokaliseres det i kraft af sin efterstilling. Han sammenligner *être rangé* og *se trouvent* ved at sige (p. 135), at de begge indeholder det samme generiske sem /être situé/, men at *ranger* endvidere indeholder et specifikt sem /dans un certain ordre/. Det er netop dette specifikke sem, der fokaliseres i (19.b). Foranstilles verbet, sådan som vi ser det i (19c.), går dette specifikke sem mere eller mindre tabt, sådan at verbet altså stærkt kommer til at minde om *se trouver*. Omvendt virker *se trouver* ikke så heldigt i en konstruktion uden inversion svarende til (19b.):

(22) ?Dans l'armoire, les chaussures se trouvaient. (ib. 175)

Da dette verbum næppe kan siges at indeholde nogen specifikke semer, er der ikke noget, det ville kunne fungere som kontrast til.

Denne beskrivelse af inversionens virkning på fortolkningen af verberne svarer godt til de resultater Wall kommer frem til i sit arbejde fra 1980: **L'inversion dans la subordonnée en français contemporain**. Hun gør her opmærksom på de forskellige ledsætningers tendens til at fokusere enten verbalet eller subjektet og viser, at inversion er langt hyppigere i relativsætninger end i tidsledsætninger, hvilket blandt andet illustreres med modsætningspar som de følgende:

(23) a. Les femmes entraient dans le périmètre **où** *tombait la neige* (P. Rey, cit. 155)

b. revenait, repartait, devenait inaudible **quand** *le vent tombait*, reprenait dès qu'il *se levait* (Charles-Roux, ib.)

(24) a. se hâte vers la grande maison blanche **où** *vacillaient des lumières* (Frison-Roche,... ib.)

- b. **Quand sa flamme vacillait**, nos joues se fardaient de reflets mouvants (Etcherelli, ib.)

I relativkonstruktioner som de ovennævnte (dvs. a.-konstruktionerne) er det, man interesserer sig for, subjektet, dvs. *hvad der befandt sig på det pågældende sted*. Verberne har gennem deres foranstilling mistet så meget af deres specifikke semer, at man næsten uden betydningstab kan erstatte relativsætningen med et præpositionssyntagma. Således kan man erstatte (24.a) med en konstruktion svarende til *det store hvide hus med lysene*, en omskrivningsform der, som vi skal få at se, kan anvendes på de fleste inverterede relativkonstruktioner. I tidsledsætningskonstruktionerne er det, man primært interesserer sig for derimod, *hvad der så skete*, hvorved verbalet kommer i fokus. I (23.b) ser vi ydermere, hvordan *tomber* er sat op som eksplicit kontrast til sin modsætning *se levait*.

3.2. *Sammensat verbal*

Når vi skal se på verbalets større eller mindre grad af farveløshed, er det naturligvis også nødvendigt at undersøge, om inversionen hindres, hvis verbet ikke forekommer alene i finit form, men står i infinitiv form styret af et andet verbal. Dette ser ikke ud til at være tilfældet. Både i faglitteraturen og i mit eget korpus vrimler det med inversionskonstruktioner indeholdende sådanne komplekse verbalsyntagmer. Og det drejer sig ikke kun om de mere eller mindre faste udtryk, der „vikarierer“ for tempus, aspekt eller modus (*aller, venir de*, modalverber), men også om mere „farverige“ varianter:

- (25) Ils sortirent du pavillon, sans un regard pour la plaque émaillée où **achevait de s'effacer** le mot rajouté à la craie „... perdu“, (Salva *Paradis* 97)
- (26) Sur la mer, tout près du rivage, **essayaient de s'élever** ... des vapeurs d'un noir de suie (Proust, *Le Bidois* 1950, 150)
- (27) Ma chérie, écrivait-il, j'ai pensé qu'il était plus raisonnable de partir cette nuit afin d'éviter les embouteillages que **ne manqueront pas de provoquer** pendant tout le week-end, les départs des vacances d'août (Dorin *Va voir maman* 232)

(28) indeholder endog et objekt efter det sammensatte verbal, et problem der vil blive taget yderligere op i 3.5.:

(28) Je vous en prends pour un quart d'heure, dit Maurice en passant un billet de cinq francs sur le guéridon autour duquel **étaient en train de déguster des pâtisseries** Joseph Moreau, sa vieille maman et Sylvestre Bondy, le secrétaire-paysagiste qui partageait leur vie de famille (Signoret *Volodia* 497)

3.3. *Transitivitet*

Det siges ofte, at verbalet i en inversionskonstruktion typisk er et intransitivt verbum. Her er forskellige præciseringer dog nødvendige. Det man mener hermed er, at der ikke (eller i hvert fald vanskeligt) kan forekomme et objekt *efter* verbalet, hvor det inverterede subjekt jo står (se herom i 3.5.). Anderledes forholder det sig, når objektet selv udgør første led i treledskonstruktionen. Som vi har set ovenfor, forekommer dette aldrig i β -konstruktionen på moderne fransk. Men det er helt almindeligt i α -konstruktionen:

(29) **Que** dira votre femme?

3.4. *Passivkonstruktioner*

En systematisk intransitivisering forekommer, når verbalet sættes i passiv (jf. Herslund 1996, 102). Den mest almindelige passivkonstruktion på fransk er en prædikatskonstruktion bestående af *être* + perfektum participium. En konstruktion som (30):

(30) La porte est fermée.

er tvetydig, idet den kan udtrykke såvel proces som tilstand, således at den kan svare til både 'døren bliver lukket' og 'døren er lukket'. I modsætning til konstruktionen med *être* + adjektiv, som vi skal se på nedenfor, er den passiviske konstruktion helt almindelig i inversionskonstruktioner. I (31) udtrykkes der proces, mens der i (32)-(33) udtrykkes tilstand:

- (31) Dans le comté d'Armagh, **a été découvert** le cadavre d'un soldat britannique James Elliot, 33 ans, qui avait été enlevé lundi par un commando de l'IRA (*Aurore* Jonare 1976, 71)
- (32) La où il y a quelques jours **était** encore **inscrit** l'amour de Stéphane (Boissard *Bernadette* 158)
- (33) un rectangle sur lequel **était collé** le menu du jour (Sabatier, Wall 1980, 78)

Ifølge såvel Wall's statistiske opgørelse som mine egne materialer er inversion langt mere almindelig, når der udtrykkes tilstandsbetydning, end når det drejer sig om procesbetydning, vel sagtens fordi verbalsyntagmaet i disse tilfælde svarer bedre til det relativt betydningstomme *se trouver*. Eksemplerne er af samme type som (19c.) diskuteret ovenfor (*Dans l'armoire étaient rangées les chaussures*). Ved foranstillingen går de specifikke sener delvis tabt. Disse udtrykker i de fleste tilfælde den måde hvorpå genstanden/subjektet/figuren er forbundet med stedet/adjektet/stedsadverbialt/grunden, for eksempel *collé* 'limet', *inscrit* 'indskrevet', *gravé* 'indgraveret', *fixé* 'sat fast', *posé* 'sat', *fiché* 'hæftet op'. Men de vil i de fleste tilfælde være impliceret af det foranstillede led og/eller subjektet.

3.5. Ubundet objekt eller prædikat efter verbalet

En klassisk regel, der genfindes i det meste af faglitteraturen og så godt som alle lærebøger, går ud på, at nominal inversion er udelukket, når der efter verbalet står et objekt eller et prædikat (jf. for eks. Chevalier m. fl. 1964: § 135, Grevisse 1986: § 388, Pedersen m. fl. 1980: § 29.2.3. Togeby 1965: §§ 1072-74, Wagner og Pinchon 1962: § 640). Flere grammatikere har dog i tidens løb gjort opmærksom på, at denne regel var for streng. Det eneste, der virkelig er udelukket, er en konstruktion, hvor et objekt eller et prædikat følger *efter* subjektet:

- (34) *Quand deviendra ce comédien **célèbre**?

Hvis subjektet imidlertid er anbragt til sidst, bliver konstruktionen langt mere acceptabel, især hvis dette samtidig gøres langt og tungt:

- (35) ?Quand deviendra **célèbre** ce comédien?
- (36) Quand deviendra **célèbre** le comédien que nous avons vu si bien jouer l'autre jour à la télévision? (Kayne 1973, 12)

Det er ikke overraskende, at man især træffer forbindelsen verbal + objekt/prædikativ, når denne udgør et mere eller mindre fast udtryk, der let lader sig omskrive til et enkelt verbum. Hele verbalgruppen vil i sådanne tilfælde opfattes som „lettere“, dvs. mere betydningsfattig.

Sammenhængen mellem de enkelte led synes også at spille en rolle, idet inversionen er mere almindelig, når det foranstillede led er tæt knyttet til verbalet/verbalgruppen, således at disse to første led i konstruktionen udgør en samlet blok i forhold til det efterstillede subjekt (jf. også 3.6. nedenfor).¹

Lad os se nærmere på, hvad dette betyder for hhv. prædikativet og objektet.

Forbindelsen af *être* + prædikativ findes navnlig i α -konstruktioner, hvor det foranstillede led (ofte *dont*) er valensled i forhold til det adjektiv eller substantiv, der fungerer som prædikativ, og altså selv hører med til det opsplittede prædikativ:

- (37) Il n'y avait personne à la reception, négligence **dont était coutumier** le patron de l'hôtel et dont on peut penser que (...) (Besson *Dara* 106) (*être coutumier de* jf. *connaître*)
- (38) l'accident **dont a été victime** votre mère est déplorable (*Elle*, Wall 1980, 120) (*être victime de* jf. *subir*)
- (39) D'une certaine façon, la satire est un art optimiste, **auquel est indispensable** un minimum de valeurs communes entre les parties en présence (*Monde* 20.4 89, 2) (*être indispensable à* jf. *falloir à*)

1: Den indbyrdes sammenhæng mellem sætningsleddene spiller generelt en meget stor rolle for inversionskonstruktionerne på fransk. Når det drejer sig om at gøre rede for det efterstillede subjekts stilling, er denne rolle altafgørende. Se herom Korzen 1983, 1987, 1992 og 1996.

Og den er også relativt almindelig i udråbende sætninger indledt med et gradsadverbium, der forstærker adjektivet og derfor er særlig tæt sammenhængende med dette. Dette illustreres ved α -konstruktionerne (40) og (41) og β -konstruktionen (42):

- (40) Dans les moments d'amour, elles [= les larmes] disent avec la plus grande délicatesse **combien est fort** le bouleversement, (*Marie Claire* 459.138, 1990)
- (41) Il faudrait tout d'abord considérer **combien furent inadéquats** les conseils prodigués par les „experts“ de l'époque aux responsables camerounais en matière de cacao-culture (*Afrique Asie* 384.27, 1986)
- (42) Une transition qui ne va pas de soi **tant sont forts** les reliquats de l'autoritarisme (*Monde diplomatique* juni 1987.8)

Hvad angår konstruktioner, der indeholder et objekt efter verbalet kan vi med det samme konstatere, at et artikelløst substantiv, der indgår i fast udtryk med verbet, ikke er nogen hindring for inversion. Konstruktioner som de følgende er uhyre almindelige:

- (43) – A quelle heure exacte **a eu lieu** l'agression? (*Salva Trou* 55)
- (44) Des univers où n'ont plus **cours** les numéros d'attente aux guichets, les formulaires à remplir en trois exemplaires, les écrivez-on-vous répondra, (...) (*Signoret Volodia* 159)

Mindre almindelige er derimod inversionskonstruktioner, hvor det efterstillede objekt er et substantivsyntagme med derterminativ og evt. attributivt adjektiv; men der findes dog en del eksempler på det i faglitteraturen, ligesom de også er repræsenteret i mit eget korpus. Ser man nærmere på dem, viser det sig imidlertid, at de fleste er af samme type som ovennævnte prædikatskonstruktioner, dvs. udtryk, der let lader sig omskrive til et enkelt (i reglen intransitivt) verbum. Vi har allerede set en sådan konstruktion i (28), hvor udtrykket **étaient en train de déguster des pâtisseries** svarer nogenlunde til *étaient en train de goûter/manger*. Nøjgaard (1968, 86-87) bruger betegnelsen „locutions verbales

élargies“ (‘udvidede verbaludtryk’) om denne type af konstruktioner, som blandt andet er repræsenteret ved eksempler som:

- (45) C’est ainsi que **vit le jour**, le plus tacitement qui soit, une amicale des „lecteurs du Bachelier“ (Tillieu *Brassens* 185) (*voir le jour* jf. *naître*)
- (46) (campagne à laquelle **ont apporté leur contribution** les pilotes américains récemment libérés en racontant les sévices auxquels ils ont été soumis en captivité) (*Monde*, Wall 1980, 98) (*apporter sa contribution* à jf. *contribuer* à)

Andre konstruktioner er for eksempel: *tirer un bénéfice matériel* de jf. *beneficier matériellement de*; *donner un regain de faveur* à jf. *ressusciter* (‘genoplive’) (Le Bidois 1950, 368-69); *tenir ses assises* jf. *se réunir* (ib. 154); *trouver leur application* jf. *être appliqué* (ib. 166); *prendre son vol* jf. *s’envoler* (ib. 266); *avoir le droit et le devoir* de jf. *pouvoir et devoir*; *faire son apparition* jf. *apparaître*; *faire les frais* de jf. *payer*; *venir reprendre des forces* jf. *venir se reposer* (Wall 1980, 98-99); *passer la tête* jf. *apparaître* (Blinkenberg 1928, 112). Det er vigtigt at bemærke, at objektet i disse konstruktioner ikke kan opfattes som et prototypisk objekt, der har selvstændig reference. Når en forfatter bevæger sig uden for denne type, påtales det ofte af grammatikerne, som betegner konstruktionen som „stærkt personlig“ eller det der er værre. Dette er for eksempel tilfældet med følgende konstruktioner:

- (47) Par places **couvraient l’étendue** de vastes ombres charmantes de mystère (Montherlant, cit. Le Bidois op. cit. 155)
- (48) J’imagine avec quelle délectation **liraient une telle page** un Marcel Boulenger, un Maurice Noisay (Miomandre, cit. Blinkenberg op. cit. 120)

Følgende eksempel er imidlertid konstrueret af to franske grammatikere:

- (49) Où **a rangé la tondeuse** le jardinier qui est venu travailler cet après-midi? (Danjou-Flaux og Dessau 1976, 164)

Denne sætning er tilsyneladende konstrueret ud fra den samme syntaktiske skabelon som ovennævnte litterære konstruktioner; men den adskiller sig alligevel fra disse på flere punkter: Den indeholder et objekt, der selvstændigt refererer til en konkret genstand, nemlig en bestemt græsslåmaskine. Forbindelsen verbal + objekt 'sætte græsslåmaskinen på plads' kan næppe opfattes som et fast udtryk, der ville kunne erstattes af et enkelt verbum. Og endelig tilhører den et helt andet og langt mere prosaisk register end de litterære konstruktioner. Alt dette gør, at franske informanter generelt har meget svært ved at acceptere den (jf. Hobæk Haffs informantundersøgelse refereret i Hobæk Haff 1990).

3.6. *Bundet pronomen knyttet til verbalet*

Wall 1980 (90-97) har opstillet 3 hovedtyper af inversionskonstruktioner med bundet objekt eller dativobjekt, en der indledes med et relative stedsadverbium *où*, og hvor et bundet objekt er knyttet til verbalet, en der indledes med et relative pronomen *que*, der fungerer som objekt, og hvor et dativpronomen er knyttet til verbalet, og endelig en, der ligesom type 1. indledes med et relativt stedsudtryk, men hvor det er et reflektivt pronomen der er knyttet til verbalet:

- (50) **Type 1** le bar **où l' attend** son ami
Type 2 le verre **que lui tend** son ami
Type 3 le bar **où se trouve** son ami.

Og hun konstaterer, at typerne 2. og 3. er langt mere hyppigt forekommende end type 1. At type 3. er overordentlig almindelig, er velkendt, og det forklares let inden for rammerne af vores teori, hvor reflektivkonstruktionen er en særlig form for intransivering (se for eksempel Herslund 1995, 58-59 og Herslund 1996, 44-45). Vi vil derfor ikke beskæftige os mere med den her. Forskellen mellem typerne 1. og 2. er vanskeligere umiddelbart at forklare. Wall anfører det relative objekts tætte tilknytning til verbalet som en mulig grund til, at foranstillingen af dette fremmes. Denne forklaring stemmer jo fint overens med den der blev givet i 3.6. af prædikatskonstruktionerne. Her sagde jeg, at inversionen er mere almindelig, når det foranstillede led er tæt knyttet til verbalet/verbalgruppen, således at disse to første led i konstruktio-

nen udgør en samlet blok i forhold til det efterstillede subjekt. En anden måde at beskrive disse konstruktioner på, er at sige, at det midt-stillede verbal får mindre semantisk vægt i og med, at det blot (eller i hvert fald først og fremmest) fungerer som bindeled mellem det foranstillede led og det efterstillede subjekt. Det samme kan i øvrigt siges om type 3.-konstruktionerne. Her fungerer det foranstillede *où* som lokativobjekt, og det refleksive (intransiverede) verbals eneste funktion er at forbinde dette lokativobjekt med sit subjekt. I skarp modsætning her-til udtrykker det det transitive verbal med sit objekt i type 1.-konstruktionen ikke blot placering af subjektet. Det betegner derimod en selvstændig aktivitet, der placeres inden for rammerne af et sted, og *où* fungerer her som scenisk adverbial.² I (51) ses et eksempel på type 1., hvorimod (52) repræsenterer type 2.:

- (51) nous entrons, le coeur battant, dans le salon **où nous attendent** les grandes personnes (Boissard *Vous verrez*)
- (52) „Il est sûrement officier“, pensa ta mère, ce qui en dépit de la nette répulsion **que lui avait** toujours **inspirée** Dunah, ne fut pas pour lui déplaire (Besson *Dara* 174)

3.7. Verbets semantik

Tilbage er nu det vanskeligste problem, der består i at give en semantisk karakteristik af de verber, der hyppigt findes i treledskonstruktioner. Jeg vil her tage udgangspunkt i Wall's statistiske undersøgelse (1980, 38-67). Wall opdeler de verber, hun har fundet i sine inversionskonstruktioner, i to større og en mindre gruppe: 1) Verber, der favori-

2: Det er nærliggende at sammenligne de to konstruktioner *le bar où l'attend son ami* (type 1.) og *le verre que lui tend son ami* (type 2.) med de tilsvarende konstruktioner med ubundet (substantivisk) objekt og dativobjekt. Man konstaterer da, at den der skulle have svaret til førstnævnte er helt udelukket: **le bar où attend Pierre son ami*, hvorimod den der svarer til sidstnævnte er fuldstændig acceptabel: *le verre que tend Pierre à son ami*. Når det drejer sig om led anbragt *efter* verbalet, har graden af tilknytning til verbalet en altafgørende betydning, idet kun led der er løse-re knyttet til verbalet end det foranstillede led, kan følge efter det inverterede subjekt (se herom i Korzen 1983, 1987, 1992 og 1996). Som vi lige har set det, spiller sammenhængsgraden mellem det foranstillede led og verbalet også en rolle for konstruktioner, hvor et bundet pronomen er knyttet til verbalet. Men her er der kun tale om en tendens, idet type 1.-konstruktioner jo ikke er udelukkede, blot mindre hyppigt forekommende end type 2.

serer inversion. 2) Verber, der ikke favoriserer inversion. 3) Tilsyneladende neutrale verber. Jeg vil her kun se på de to første grupper og forsøge at give et første udkast til en beskrivelse af disse verber.

3.7.1. Verber, der favoriserer inversion

Denne gruppe opdeler Wall i 7 undergrupper:

3.7.1.1. „Identitet“ type: *A qu'est S*

I disse konstruktioner fungerer det foranstillede led først og fremmest som $A_{\text{præd}}$. Det er en kendt sag, at der altid inverteres, når verbalet er *être*, det mest „semfattige“ verbum man har (jf. også 3.1. ovenfor):

- (53) Avant de suivre la leçon de ce véritable „Professeur Sommeil“ qu'est Neimark, il faut (...) (*Elle* 1893.4, 1982)

Men som Wall konstaterer, gælder det også normalt verber, der bruges med lignende betydning, selv visse transitive verber som det følgende:

- (54) au milieu du serpent que constitue le cortège (Walter, Wall op. cit., 48)

I denne type af konstruktioner kan man sige at der, i overensstemmelse med det semantiske indhold, der normalt svarer til $A_{\text{præd}}$ (jf. Herslund 1996, 179-80), udtrykkes en abstrakt placering af subjektsreferenten.

3.7.1.2. „Lokalisering“ type *A où est S*

Denne konstruktionstype, hvor det foranstillede led først og fremmest udgøres af A_{loc} minder naturligvis meget om den foregående. Her er der blot tale om konkret placering af subjektsreferenten. Verbalet udgøres her ofte af „semfattige“ verber som eksistensverber i snæver forstand (*être, exister, figurer*), verber der betegner ophold (*demeurer, habiter, reposer, résider, vivre*), verber der betegner begyndelse, fortsættelse, afslutning eller negation af eksistens (*commencer, manquer, renaître, surgir*):

- (55) Il regarda l'autre bout de la table où étaient les filles (Rey, Wall op. cit., 50)

- (56) devant le palier du troisième étage où **habitaient** ses cousins (Sabatier, ib.)
- (57) pour distinguer (...) la limite exacte où **commençait** la taïga et où **finissait** le troupeau (Frison-Roche, ib. 51)

Denne konstruktionstype er imidlertid særlig spændende derved, at ikke blot ovennævnte „semfattige“ verber, men også mange andre verber kan træde ind og „reduces til“ eksistensverber, når blot de er „selvfølgelige“ i den givne kontekst. Granville Hatcher (1956) angiver en stor mængde af den slags tilfælde for spansk (hendes materialer rummer over 300 forskellige verber), og Wall illustrerer fænomenet på fransk med en lang række eksempler. Typen er også rigt repræsenteret i mit eget korpus, og jeg vil opdele den i undertyper ud fra, hvad det er der gør verbet „selvfølgeligt“.

A. Verbalet passer til subjektet

Vi finder her en meget stor gruppe verber, der angiver en tilstand eller en proces, der er typisk i forbindelse med pågældende subjektsreferent (for eksempel ‘sne der falder’ jf. (23a.), ‘lys der blafrer’ jf. (24a.), ‘ild der brænder’ jf. (58), ‘huller der gaber’ jf. (59), ‘katte der mijaver’ jf. (60), etc. etc.):

- (58) Nous pénétrons dans une grande salle où **brûle un feu haut et clair** dans une cheminée monumentale (Bachelierie *Ile* 110)
- (59) entre la tête et le corps, **béait une caverne rouge sombre** où l’on distinguait un entrelacs de tubes, trachées et autres conduits violacés: (Bachelierie *Ile* 19)
- (60) Derrière les portes cadénassées et les barricades des volets **miaulaient les chats** (Déon *Rendez-vous* 163)

Lyde, der stammer fra bestemte dyr, sådan som det ses i (60), er særlig hyppigt forekommende. I det hele taget er det mest almindelige, at subjektet betegner ikke-person i disse konstruktioner (dyr, planter, klimatiske fænomener, lys, lyde, dufte, køretøjer etc. jf. Wall op. cit. 53). Wall anfører som mulig forklaring herpå, at „les activités humaines sont

plus diversifiées“ (op. cit. 54), hvilket vel er det samme som at sige, at verbalet normalt får større semantisk vægt, når det drejer sig om at præcisere menneskelige subjeksreferenters gøren og laden.

I tilfælde som de ovennævnte passer verbet til den betydning, der ligger i selve den substantiviske kerne i det syntagma, der fungerer som subjekt. Det kan dog også forekomme, at det er et attributivled der gør verbet „selvfølgeligt“. Det gælder for eksempel (61), hvor det negativt ladede verbum *sévir* 'hæрге' retfærdiggøres af, at der ikke blot er tale om 'varme', men om 'kvælende varme', og det gælder et eksempel som (62), hvor attributivledet *paisible* 'fredelig' har muliggjort brugen af *se taire* 'tie' i stedet for det mere neutrale *se trouver*:

(61) Dans la chambre **sévissait une chaleur étouffante** (Proust, *Le Bidois* 1950, 152)

(62) Au loin **se tait la grande plaine paisible** (Barrès, ib.)

B. Verbalet passer til det foranstillede led

I nogle tilfælde vil den betydning, der ligger i det foranstillede led, favorisere foranstilling af et verbum betegnende en aktivitet eller proces, der typisk foregår på det pågældende sted. I (63) er der tale om en 'bardisk', hvor man naturligt nok 'drikker', i (64) om et 'familiebillede', hvor der 'poseres' og i (65) om 'stegespid', hvor kødet 'drejer rundt':

(63) **Au zinc buvait un homme seul, cinquantaine grisonnante, costume avachi, sac de voyageaux pieds, chaussures de tennis** (Queffélec *Charme noir* 68)

(64) **Une photo de famille où posent quatre générations** (*Marie Claire* 528.40, 1996)

(65) les serveurs apportèrent un vaste cadre d'acier traversé par une douzaine de **broches sur lesquelles tournaient** en ruisselant de graisse des oiseaux à la chair lourde et blanche (Tournier *Gaspard* 107)

C. Verbalet passer til kombinationen af foranstillet led + subjekt

I (66) er verbet *prier* 'bede' gjort selvfølgelig gennem kombinationen af *monastère* 'munkekloster' og *moine* 'munk':

- (66) **un monastère où prient trois moines** aux soutanes effrangées
(Déon *Rendez-vous* 33)

Og i (67) ses foranstilling af det ellers, skulle man mene, så farverige verbum *rougeoyer* 'lyse rødt'. Subjektet er *veilleuse* 'vågelampe'. Det indgår godt nok i dette substantivt leksikalske beskrivelse, at det er en lyskilde, men ikke, at dets referent skal udsende et *rødt* lys. Brugen af dette specifikke verbum retfærdiggøres af det foranstillede led *chapelle* 'kapel', og vel at mærke ikke dette ords leksikalske beskrivelse i snæver forstand, men af sprogbrugerens kendskab til franske kapellers indretning:

- (67) Mon coeur était glacé et morne comme **une chapelle désaffectée où ne rougeoie plus la moindre veilleuse** (Simone de Beauvoir *Femme rompue* 42)

D. Verbalet passer til et adverbial

(68) og (69) er eksempler på, at adverbialer kan gøre brugen af et bestemt verbum mere eller mindre selvfølgelig. I (68) er der tale om et 'plankeværk', hvor der er anbragt en 'reklame', og brugen af verbet *éclater* 'skinne'/'knalde' er retfærdiggjort af mådesadverbialet 'i rødt og gult', der angiver de skrigende farver:

- (68) A deux cent mètres `peine, on voyait un groupe de gens devant une palissade où **éclatait en rouge et jaune** une réclame pour du cirage (Simenon *Monsieur Hire* 52)

I (69) er nuancen langt mere subtil. Her er det foranstillede verbum *s'enhardir* 'driste sig' og subjektet er *les premières jupes entravées* 'de første snævre nederdele'. Man kan sige, at allerede den kendsgerning, at der er tale om 'de første' gør anvendelsen af det pågældende verbum mere eller mindre naturlig. Forholdet er dog yderligere understreget af tidsadverbialet *déjà* 'allerede', der i sin betydning indeholder en forventning om, at et givet fænomen først burde være kommet til senere. At

bære disse klædningsstykker før den „normerede tid“, må naturligvis betegnes som ‘dristigt’, noget der bliver ekstra retfærdiggjort ved appositionen *encore peu au point* ‘stadig ufærdige’:

- (69) Dans la rue et aux courses **s’enthousiasmaient déjà** les premières jupes entravées, encore peu au point, avouons-le (...) (*Elle* 2133.15, 1986)

E. Verbalet passer til konteksten uden for sætningsgrænsen

I de konstruktioner, der er beskrevet under A.-D., har det været muligt inden for selve sætningsgrænsen at finde det/de element(er), der gør brugen af et givet verbum naturligt. Sådant forholder det sig ikke i et tilfælde som (70), hvor verbalet er *flambait* ‘brændte’ og subjektet er *un tas de paperasses officielles* ‘en stak offentlige papirer’:

- (70) Sur le plancher, **flambait** allègrement un tas de paperasses officielles (Morris *Le fou dans la ville* 54-55)

Der er ikke noget selvfølgeligt i, at officielle dokumenter ligger på gulvet og brænder. Det er der imidlertid, når man sætter (70) ind i sin kontekst, sådan som det er gjort i (71). Her ses det, at brugen af pågældende verbum i inverteret stilling er retfærdiggjort af følgende leksikalske størrelser: *mettre le feu partout* ‘stikke ild på det hele’, *l’odeur de brûlé* ‘lugten af brændt’ og *incendie* ‘ildebrænd’:

- (71) – Je l’ai vu ... Il est à la mairie ... En train de **mettre le feu partout** ...
(Hernæst 16 linier imellem)

Ce fut un jeu d’enfant que de suivre **l’odeur de brûlé** jusqu’au siège du commencement d’**incendie**, à savoir le bureau du maire. Sur le plancher, **flambait** allègrement un tas de paperasses officielles.

Der er her tale om, hvad Halliday og Hasan betegner som „collocation“, en betegnelse de bruger som „cover term for the cohesion that results from the co-occurrence of lexical items that are in some way or other typically associated with one another, because they tend to occur in similar environments“ (1976, 287).

Efter denne lange ekskurs om typen **A où est S** er vi nu nået til Walls tredje undergruppe:

3.7.1.3. „Retning“ type **A où va S, A d'où vient S**

I disse konstruktioner, hvor det foranstillede led er A_{loc} , er der igen tale om konkret placering af subjektsreferenten ligesom det var tilfældet med de konstruktioner, der blev behandlet i 3.7.1.2. Typen giver altså ikke anledning til yderligere diskussion:

- (72) Voyez quel nom était celui de la brigade **où aboutissaient** nos Français (Charles-Roux, Wall op. cit., 57)

3.7.1.4. „Tilhørsforhold“ type **A qu'a S**

Konstruktionerne i denne kategori indeholder ikke blot verbet *avoir*, men også andre verber, der udtrykker, at subjektsreferenten 'har'/'disponerer over'/'er i kontakt med' objektsreferenten:

- (73) c'est ce côté à la fois déplaisant et malsain qu'**ont** les formes (*Paris-Match*, Wall op. cit. 58)
- (74) les 1000 000 monuments artistiques que **compte** la France, ib., id.)

Her udtrykkes altså igen placering, men denne gang placering af objektsreferenten i forhold til subjektsreferenten, idet **X AVOIR Y** svarer til **Y ETRE A X**. Denne parallelitet mellem *être* og *avoir* har man længe været opmærksom på i den franske tradition (jf. for eks. Benveniste 1960, 197: „*avoir* n'est rien autre qu'un *être-à* inversé“), og den ligger til grund for behandlingen af adjektet hos Herslund og Sørensen (jf. for eks. Herslund 1995 63-64).

3.7.1.5. „Aspiration“ type **A que veut S**

Denne type er blot en variant af ovenstående, idet *avoir* kan regnes for underforstået, og den giver altså heller ikke anledning til nogen yderligere kommentarer:

- (75) Meir (...) ne leur a pas donné la force que **souhaitaient** les députés (*Express*, Wall op. cit., 59)

Her er 'ønskede' = 'ønskede at have'.

3.7.1.6. „Produktion“ type *A que fait S*

De konstruktioner, der tilhører denne kategori, indeholder et **objekt effektum**, hvor referenten for O først kommer til at eksistere i kraft af verbalhandlingen (jf. Herslund 1996, 107). Man kan sige, at der også her er tale om en form for abstrakt placering, idet den subjektsreferent, der bringer objektsreferenten til at eksistere, kan siges at „anbringe“ denne „on WORLD-LOCATION“ (jf. Durst-Andersen 1992):

- (76) le gémissement sourd que **poussait** Irène (P. Rey, Wall op. cit., 60)

Man konstaterer ydermere, at der i mange af de eksempler man finder af denne type, er tale om hvad Herslund karakteriserer som **verbonominale prædikater**, dvs. konstruktioner, hvor sammenhængen mellem verbum og O er „så snæver, at de tilsammen danner et nyt verbonominalt prædikat, hvor den „prædikative vægt“ så at sige er forskudt til nominet, mens verbalets rolle er reduceret.“ (1996, 108). Fænomenet illustreres bla.a. af konstruktioner som *faire des excuses = excuser, exécuter une opération = opérer, pousser des cris = crier*. Verbalet i disse konstruktioner må betragtes som ganske særlig „farveløst“.

3.7.1.7. „Perception/énonciation“ type *A que voit S/A que dit S*

Som det fremgår af overskriften har Wall i denne kategori såvel sanseverber som ytringsverber. Jeg vil imidlertid betragte dem som to forskellige typer. Hvad angår de konstruktioner, der indeholder et ytringsverbum, vil jeg anse dem for at være en særlig manifestation af ovenstående konstruktioner med **objekt effektum**:

- (77) tout ce que **disait** Adrienne le plongeait dans un état de joyeuse exaltation (Charles-Roux, Wall op. cit., 62)

Og med hensyn til de konstruktioner, der indeholder et sanseverbum, er der også tale om en form for placering, idet man kan sige, at verbalet her især bruges til at angive „kontakt“ mellem subjekts- og objektsreferenten. Selve betydningen af 'sansning' er ofte stærkt nedtonet (jf. de mange anvendelser af verbet *voir* som rent „redskabsverbum“, for

eks. i forskellige passivlignende konstruktioner: *se voir refuser l'entrée* 'blive nægtet adgang'):

- (78) Et peut-être la coïncidence parfaite entre le personnage qu'elle voulait être et celui que **voyait** Charles serait-elle plus forte (Sagan, Wall op. cit., 61)

Man må konkludere, at der i alle de konstruktionstyper, der har en særlig forkærlighed for inversion, er tale om forskellige former for konkret eller abstrakt **placering** enten af subjektsreferenten eller af objektsreferenten, og den forbindelse der er mellem disse to, kan i reglen udledes af de leksikalske størrelser, der udgør subjekt og objekt. Verbalet bibringer i sig selv så lidt betydning, at man normalt uden noget væsentligt betydningstab kan omskrive sætningen til et substantivsyntagme bestående af det foranstillede led og subjektet: *La maison où habite Pierre* jf. *la maison de Pierre, les fautes qu'ont commis Jean-Michel* jf. *les fautes de Jean-Michel, les mots que disait Adrienne* jf. *les mots d'Adrienne* etc. etc.

3.7.2. Verber, der ikke favoriserer inversion

Denne gruppe opdeler Wall i 2 undergrupper:

3.7.2.1. „Følelse“ type *A que S adore*

Følelesesverber forekommer sjældnere i inversionskonstruktioner end de verber, der er behandlet ovenfor, og det gælder både dem, der som overskriftens typeeksempel udtrykker, at subjektetsreferenten 'nærer følelsen', og dem der udtrykker, at subjektsreferenten 'fremkalder følelsen': *A que S effraie* (jf. Wall op. cit., 62):

- (79) Ceux-ci ont apprécié Banania, que le palais des adultes **dédaigne** (*Express*, Wall op. cit., 63)

Følelesesverber, der som bekendt ikke udtrykker nogen form for aktivitet, kan alligevel ikke siges at være semantisk „farveløse“. I modsætning til hvad der var tilfældet med de typer, der blev behandlet ovenfor, kan man ikke ved blot at betragte subjektet og objektet gætte sig frem til verbalets natur. Selv hvis man fik at vide, at det drejede sig om et følelesesverb, ville man ikke kunne vide, om det drejede sig om for eks. *aimer* eller dets antonym *détester*. Det at disse verber således optræ-

der „parvis“ som antonymer, må i sig selv sige noget om deres semantiske „farverigdom“. Men det er desværre ikke muligt at uddybe dette punkt inden for rammerne af nærværende arbejde. En grundigere undersøgelse af følelserverbernes syntaks og semantik synes påkrævet.

3.7.2.2. „Ændring“ type **A que S change**

I denne konstruktionstype, som er repræsenteret af (80), angiver verbalet en specifik og ofte væsentlig ændring af objektsreferenten og vil derfor have en stærk tendens til at blive fokaliseret:

- (80) algues lisses que le soleil **dessèche** et que l'eau **ranime**, algues pustuleuses qu'un peu d'écume suffit à changer (Rabiniaux, Wall op. cit. 65)

De verber, der som Wall siger det „ikke favoriserer inversion“, er naturligvis ikke udelukket fra inversionskonstruktioner. Både Walls og mit eget korpus indeholder ikke så få af sådanne undtagelser fra „hovedtendensen“. Som allerede påpeget af Blinkenberg (jf. 2. ovenfor) har en forfatter altid friheden til at vælge en lidt mere usædvanlig ledstilling og derved opnå en særlig virkning. I (81)-(82) er følelserverberne *aimer* og *tenir à* således anbragt i inverteret stilling. I begge eksemplerne er de forstærket ved gradsadverbialet *tant*, og man har en fornemmelse af, at selve foranstillingen, som ellers skulle „svække“ verbet gennem nedtoning af de specifikke semer, paradoksalt nok nærmest fremhæver dem på grund af det lidt litterære og usædvanlige præg den tilføjer konstruktionen:

- (81) on adore les couleurs vives, la mode tonique et colorée du créateur japonais qu'**aiment tant** les Françaises (*Marie Claire* 471.172, 1991)
- (82) La barre fatidique des deux millions, à laquelle **tenait tant** Jacques Chirac lors du dernier recensement, risque fort d'être rapidement franchie si ... (*Monde* 15.2. 89, 7)

Dette er et godt eksempel på, at ledstillingen påvirkes af mange faktorer fra forskellige niveauer, som snart arbejder sammen, snart trækker i hver sin retning.

4. Konklusion

Jeg har på nuværende tidspunkt en fornemmelse af, at vi har fået kortlagt det „midtstillede“ verbals *syntaks* nogenlunde tilfredsstillende, men at der stadig mangler meget med hensyn til den *semantiske* beskrivelse. Vi har fået beskrevet nogle „grundtyper“; men hver enkelt type trænger til at blive uddybet. Det gælder ikke mindst den type, der er beskrevet i 3.7.1.2., hvor vi jo konstaterede, at en stor gruppe af verber kunne „reduceres til“ eksistensverber, når blot de var „selvfølgelige“ nok i den givne kontekst. Et fremskridt i forklaringen af denne „selvfølgelighed“, er afhængig af de fremskridt der gøres inden for semantik og tekstlingvistik. Dels må man søge yderligere at præcisere begrebet „collocation“, og dels må såvel substantivernes som verbernes semantiske beskrivelse forbedres. Det forekommer mig, at en teori som Pustejovsky 1995 udgør et virkeligt fremskridt i den retning. Pustejovsky gør leksikon til en central komponent i den lingvistiske beskrivelse og foreslår en beskrivelsesramme for de enkelte leksikalske størrelser, der (især for substantivernes vedkommende) ikke blot tillader en „finere“ semantisk beskrivelse af disse end man tidligere har kendt, men også kan gøre rede for de forskellige betydningsændringer, der kan forekomme, når et ord forekommer i forskellige kontekster. Man ville kunne komme videre i præciseringen af, hvorved et givet substantiv „passer til“ et bestemt verbum ved at gå nærmere ind i den **Qualia-struktur**, der kan opstilles for de pågældende størrelser. (I et tilfælde som (63) *Au zinc buvail ...*, ville man eksempelvis kunne udtrykke overensstemmelsen mellem det foranstillede led og verbalet ved at sige, at verbalet svarer til „the telic Quale“, der udtrykker formålet med en genstand. Og man ville i et tilfælde som (59) kunne sætte verbalet *béait* i relation til subjektet *une caverne* ved hjælp af „the formal Quale“, der bla.a. præciserer en genstands form). Men ikke blot tillader pladsen os ikke at gå nærmere ind på dette her. Det er nok så væsentligt at bemærke, at Pustejovskys teori i sin nuværende form ikke er i stand til at gøre rede for alle de problemer, vi er stødt på i arbejdets løb. Der er tale om en spæd begyndelse, der kan fange et lille hjørne af problematikken. For at kunne gøre rede for alle de ovennævnte problemer, har vi brug for en teori, der kan „fange“ mere af vores viden om omverdenen, end de teorier vi i dag har til vores rådighed. Der er altså stadig et stykke vej igen, før vi til bunds kan få ekspliciteret alt det, Blinkenberg havde så fin en intuition om.

Henvisninger

- Benveniste, Emile. 1960. „Etre“ et „avoir“ dans leurs fonctions linguistiques. In: *Problèmes de linguistique générale*, 187-207. Paris: Gallimard.
- Blinkenberg, Andreas. 1928. *L'ordre des mots en français moderne*. København: Munksgaard.
- Chevalier, J.-Cl., C. Blanche-Benveniste, M. Arrivé, J. Peytard. 1964. *Grammaire Larousse du français contemporain*
- Danjou-Flaux, N. og A.-M. Dessaux. 1976. „L'interrogation en français: données linguistiques et traitements transformationnels“. In: *Grammaire transformationnelle: syntaxe et lexique. Études réunies par Jean-Claude Chevalier*, 139-231. Lille: Publications de l'Université de Lille.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Granville Hatcher, A. 1956. *The Existential Sentence and Inversion of the Subject in Spanish*, Supplement to *Word*, Monograph No 3, 5-24. New York: The Linguistic Circle of New York.
- Grevisse, M. 1986. *Le bon usage*, douzième édition refondue par André Goose. Paris-Gembloux: Duculot.
- Halliday, M.A.K. og R. Hasan. 1976. *Cohesion in English*. London og New York: Longman.
- Herslund, Michael. 1995. „Valens og grammatiske relationer“. In: *Ny forskning i grammatik igangsat af Statens Humanistiske Forskningsråd. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*, 48-72. Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael. 1996. *Det franske sprog. Kapitel III. Valens og transitivitet. Foreløbig version, juli 1996*.
- Herslund, Michael, Hanne Korzen, Henning Nølke og Finn Sørensen. Under udarbejdelse. *Det franske sprog. Kapitel XII. Ledstilling*.
- Hobæk-Haff, Marianne. 1990. „Regard sur l'inversion finale“. In: *Actes du onzième congrès des romanistes scandinaves. Trondheim 13-17 août 1990*, 205-14. Institut d'Études Romanes, Université de Trondheim.
- Hobæk-Haff, Marianne. 1993. „La physiologie du sujet inversé“. In: *Actes du XIIe congrès des romanistes scandinaves. Aalborg, 11-15 août 1993. Edités par Gerhard Boysen. Volume I*, 181-88. Aalborg University Press.
- Jonare, Birgitta. 1976. *L'inversion dans la principale non-interrogative en français contemporain*. Disputats. Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis.

- Kayne, Richard. 1973. „L'inversion du sujet en français dans les propositions interrogatives“. In: *Le français moderne* 41, 10-41.
- Korzen, Hanne. 1983. „Réflexions sur l'inversion dans les propositions interrogatives en français“. In: *Analyses grammaticales du français. Études publiées à l'occasion du 50e anniversaire de Carl Vikner* 50-85. Herslund, Michael, Ole Mørdrup og Finn Sørensen, éd. Études Romanes de l'Université de Copenhague 24. København: Akademisk forlag.
- Korzen, Hanne. 1985. *Pourquoi et l'inversion finale en français: Etude sur le statut de l'adverbial de cause et l'anatomie de la construction tripartite*. Études Romanes de l'université de Copenhague 30. København: Munksgaard.
- Korzen, Hanne. 1987. *Final inversion og elementærsætningens struktur. En studie over subjektets plads i to- og treledskonstruktioner på moderne fransk*. ARK 38. København: Handelshøjskolen.
- Korzen, Hanne. 1988. „Le classement des formes de l'inversion du sujet – dix-sept ans après“. In: *Traditions et tendances nouvelles des études romanes au Danemark. Articles publiés à l'occasion du 60e anniversaire d'Ebbe Spang-Hanssen*, 89-101. Herslund, Michael, Hanne Korzen, Ghani Merad og John Pedersen, éd. Études Romanes de l'Université de Copenhague 31. København: Munksgaard.
- Korzen, Hanne. 1992. „The Predicative Unit and Subject-Verb Inversion in modern French“. In: *Word Order. Two Studies on Central Issues in the Syntax of Danish and French* 65-123. Michael Herslund, éd. Copenhagen Studies in Language. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Korzen, Hanne. 1996. „L'unité prédicative et la place du sujet dans les constructions inversées“. In: *L'ordre des mots*. Henning Nølke og Hanne Korzen éd. *Langue Française* 111, 59-82. Paris: Larousse.
- Le Bidois, Robert. 1950. *L'inversion du sujet dans la prose contemporaine*. Paris: Éditions d'Artrey.
- Nøjgaard, Morten. 1968. „L'objet direct et l'ordre des mots en français moderne“. In: *Le français moderne* 36, 1. 1-18, 2. 81-97.
- Nølke, Henning. 1994. *Linguistique modulaire: de la forme au sens*. Bibliothèque de l'information grammaticale. Louvain-Paris: Peeters.
- Pedersen, John, Ebbe Spang-Hanssen og Carl Vikner. 1980. *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Pustejovsky, James. 1995. *The Generative Lexicon*. The MIT Press. Cam-

bridge, Massachusetts, London.

Skårup, Povl. 1977. „Den indbyrdes rækkefølge af subjekt og finit verbum i nufransk“. In *(Pré)publications* 32, 41-58. Århus: Romansk Institut. Århus Universitet.

Spang-Hanssen, Ebbe. 1971. „La classement des formes de l'inversion du sujet en français moderne“. In: *Revue Romane* VI, 1., 63-73.

Togeby, Knud. 1965. *Fransk grammatik*. København: Gyldendals Forlag.

Togeby, Knud. 1971. „Le mécanisme de l'inversion du sujet“. In: *Revue Romane* VI, 2., 253-58.

Wagner, R.L. og J. Pinchon. 1962. *Grammaire du français classique et moderne*. Paris: Hachette.

Wall, Kerstin. 1980. *L'inversion dans la subordonnée en français contemporain*. Disputats. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Hvad angår henvisningerne til de citerede tekster henvises der til Herslund m. fl. under udgivelse.

Om MODALITET

Bente Lihn Jensen
Italienskprojektet

I italienskprojektet bruges termen 'modalitet' ikke kun som det ofte er tilfældet om afsenders større eller mindre forbehold vedrørende sandheden i det propositionelle indhold, men bredere som en samlebetegnelse for flere semantisk-pragmatiske kategorier, og for at signalere at der er tale om en anden anvendelse af ordet, vil det derfor her være skrevet med stort: MODALITET.

Sprogligt set kan MODALITET udtrykkes v.hj. af verbalfleksiver, modalverber, performative verber, (sætninger med) visse verballeksemper (se 3.2.1. og 4.2.4.) og/eller visse former for adverbier og adverbielle størrelser, og ofte vil ét og samme udtryk, afhængigt af ko- og evt. kontekst, kunne udtrykke forskellige kategorier. Mundtligt kan MODALITET endvidere udtrykkes gennem intonation, men da beskrivelsen her udelukkende beskæftige sig med skrevne tekster, vil dette aspekt blive ladet ude af betragtning.

1. Definition

MODALITET defineres som sagt som en semantisk-pragmatisk komponent der på den ene side dækker afsenders intention med kommunikationen og på den anden side hans forholden sig til det propositionelle indhold i ytringen, eller en større eller mindre tekstsekvens. Det vil med andre ord sige at MODALITET indeholder flere komponenter hvoraf de vigtigste, som vil blive behandlet her, er:

- sprog-/talehandling (se 3.1.1.)
- andre interaktionsforhold (se 3.1.2.)
- afsenders holdning til det propositionelle indhold (se 3.2.2.)
- afsenders forpligten sig mht sand(synlig)hedsgraden af det sagsforhold der kommer til udtryk i ytringen/tekst(enhed)en. Her under ét kaldet belæg (se 3.2.1.).

Før vi ser nærmere på de enkelte kategorier mht indhold og udtryk, har jeg til sammenligning valgt at omtale tre andre sprogforskeres behandling af emnet. Det drejer sig om M.A.K. Halliday (1979), R.M. Hare (1971) og Simon Dik (1979).

1.1. M.A.K. Halliday

MODALITET kan i grove træk sammenlignes med den semantiske komponent 'interpersonal' som Halliday (1979) opererer med og om hvilken der med hans egne ord siges: „(The interpersonal component) is language as interaction: it is meaning in the active mode. Here the semantic system expresses the speaker's intrusion in the speech event: his attitudes, evaluations and judgment; his expectations and demands; and the nature of the exchange as he is setting it up – the role that he is taking on himself in the communication process, and the role, or rather the role choice, that he is assigning to the hearer. This component is therefore both speaker- and hearer-oriented; it is interpersonal.“ (p. 59-60).

I artiklen anfører Halliday at det semantiske system i naturlige sprog er opdelt i mindre komponenter med hver deres betydningspotentiale. Ud over 'the interpersonal component' opererer Halliday med yderligere to komponenter henholdsvis kaldet 'ideational' og 'textual' (p. 59) (de tre betegnelser har jeg valgt at gengive med 'personrelationel', 'begrebsmæssig' og 'tekstuel'). Tilsammen udgør disse iflg. Halliday det semantiske system i naturlige sprog. De tre komponenter har hver deres betydningspotentiale, og i en tekst¹ er disse tre former for betydning alle til stede i et kompliceret, ikke umiddelbart adskilleligt mønster, på samme måde som der i et musikstykke, siger Halliday (p. 78), på én og samme gang indgår melodi (= den begrebsmæssige betydning), harmoni (= den personrelationelle betydning) og rytme (= den tekstuelle betydning).

Halliday slutter derfor med at plædere for at sprogbeskrivelsen gøres paradigmatiske, også kaldet systemisk, i stedet for strukturel, hvilket ligger i tråd med det mål italienskprojektet har sat sig.

1: Halliday nævner p. 77 at de tre nævnte komponenter findes på alle niveauer i sproget, men at det tydeligst viser sig i sætningen (eng. the clause).

Selv om der er mange lighedspunkter mellem Hallidays komponent og italienskprojektets MODALITET, er de dog ikke identiske. Hallidays må siges at være mere vidtfavnende end tilfældet er i italienskprojektet i og med at Halliday også henregner værdiladede ord som fx *bastards* i (1) til den personrelationelle komponent, hvilket vi ikke gør, eller i hvert fald hidtil ikke har gjort.

(1) *Christ they beat the hell out of those bastards.*

I andre behandlinger af det samme emne er området derimod opdelt i to eller flere komponenter. Her skal kort omtales R.M. Hares og Functional Grammars opfattelse af det område MODALITET i store træk dækker.

1.2. R.M. Hare

R.M. Hare (1971) opdeler ytringen i en neustisk, en tropisk og en frastisk del. Den neustiske del er den illukutionære del, eksemplificeret ved: *I hereby say*, den tropiske er den del der vedrører afsenders forpligten sig mht. sand(synlig)hedsgrad: *it is true/possible/ ...*, mens den frastiske del er den del af ytringen der indeholder det propositionelle indhold fx *give:(Peter, Mary, the book)*.

Set i forhold til italienskprojektet, vil Hares neustiske og tropiske komponent grosso modo kunne siges at svare til MODALITET.

1.3. Simon Dik

I Simon Dik (1979), der er eksponent for Functional Grammar, siges det at en ytring i form af en finit sætning er opbygget af 5 lag, der som et løg lægger sig uden på hinanden, eller sagt med andre ord har forskelligt scope. De fem lag, beskrevet indefra og ud, benævnes som følger (p. 247-248):

1. nuclear predication = $\text{pred}(\text{arg})^n$
2. core predication = $\pi_1 \text{ pred}(\text{arg})^n (\sigma_1)^n \Rightarrow \pi_1 [[\text{nuclear predication}] (\sigma_1)^n]$
3. extended predication = $\pi_2 e_i: [[\text{core predication}] (\sigma_2)^n] (e_i)$

4. proposition = $\pi_3 X_i: [[\text{extended predication}] (\sigma_3)^n] (X_i)$
 5. clause = $\pi_4 E_i: [[\text{proposition}] (\sigma_4)^n] (E_i)$

π er betegnelsen for såkaldte operatoren, hvormed menes grammatiske/grammatikaliserede størrelser, hvorimod σ er betegnelsen for såkaldte satelitter, hvormed menes leksikalske størrelser. e, X, E er betegnelse for variable på de tre yderste lag i strukturen. Variable kan have form af operatoren og/eller satelitter.

Variablerne på de forskellige niveauer vedrører:

niveau 1: aspekt, bl.a. perfektivt, imperfektivt; ingressivt, egressivt, progressivt – måde ((*Annette dansede*) *vildt*), sekundære roller som fx. udgangspunkt ((*rejse fra Paris*) – destination ((*rejse til København*) – vejen ad hvilken ((*rejse fra Paris til København*) *via London*) – instrument ((*skære brød*) *med en kniv*) – ledsagelse ((*John rejste til Paris*) *sammen med Mary*)

niveau 2: situationens placering i tid rum, samt objektiv modalitet, og polaritet (dvs. positivt vs negativt)

niveau 3: afsenders holdning til indholdet i 'the extended predication'. Det drejer sig om subjektiv vurdering, hvadenten den vedrører sand(synlig)hedsgraden eller belægget for hvad afsender bygger sit udsagn på.

niveau 4: afsenders intention med ytringen, kaldet den illokutionære styrke.

Sammenlignet med denne model vil MODALITET i det italienske projekt i store træk svare til variablene på niveau 3 og 4.

2. Andre sprogforskeres brug af 'modalitet' i bred forstand

Selv om italiensprojektets anvendelse af begrebet 'modalitet' måske for mange virker mærkelig, eller i det mindste ny, har adskillige sprogforskere også tidligere givet udtryk for en lignende holdning. Det gælder fx Charles Bally (1950), Charles Fillmore (1968) og F. Kiefer (1994) der her kort skal omtales.

2.1. Charles Bally

Charles Bally (1950 (italiensk oversættelse 1963)) opdeler en sætning med finit verbal i dictum og modus. **Dictum** er den del der vedrører den relation verbet indgår i i forhold til en eller flere entiteter, (på italiensk kaldet 'sostanze'), hvorimod **modus** er del der gør et udsagn til en sætning. Modus-delen består af et **modalt verbum** (ikke at forveksle med et modalverbum) og et **modalt subjekt**, som kan være identisk med afsender, men langt fra altid er det (jf. §§ 28-30 i den italienske udgave).

Da der er tale om en teori der er udarbejdet før sproghandlinger blev kendt som begreb, er det ikke muligt at foretage en egentlig sammenligning mellem Ballys opfattelse og den der ligger til grund for MODALITET i italienskprojektet, men når jeg har valgt at medtage den er det for at vise at også Bally mener at enhver ytring der er udformet som en sætning, er bærer af modalitet (jf. § 28, ital. udg.).

2.2. Charles Fillmore

Fillmore (1968) beskriver sætningsstrukturen som Mod(V:Arg₁, Arg₂ ... Arg_n), hvor Mod = Modality. Da Fillmores interesse vedrører de forskellige argumenters dybdekasus, er det meget lidt der siges om Mod; men det anføres at det fx vedrører Aux, tidsmæssig forankring, modus, og det ser for mig ud til at alt hvad der ikke vedrører verbalstammen og de dertil knyttede argumenter henregnes til modalitetskomponenten: altså en vidtfavnende komponent, formentlig selv også sammenlignet med MODALITETskomponenten i vores projekt, men det er af indlysende grunde svært at afgøre, primært fordi Fillmore selv siger så lidt om komponenten, men også fordi visse aspekter, som nævnt i 2.1., må formodes endnu ikke at have været aktuelle i sprogbeskrivelsen.

2.3. F. Kiefer

I artiklen *Modality* i *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (1994) slutter F. Kiefer med at opregne følgende fire aspekter som iflg. ham især er af interesse inden for 90'ernes modalitetsforskning (p. 2519-2520):

- (a) modalpartiklers semantik og syntaks

herunder bl.a. en diskussion af om der kan udarbejdes en tværsproglig typologi for modalpartikler

- (b) karakteristik af sætningstyperne
- (c) modalitet og pragmatik
herunder hvordan sproghandlinger passes ind i modalitet
- (d) 'evidentials' og deres placering i relation til modalitet.

Også disse punkter viser at 'modalitet' bruges i en bredere betydning end som betegnelse for en grammatisk kategori, hvis vigtigste medlemmer er deontisk og epistemisk modalitet.

Det er endvidere værd at bemærke at Kiefer i afsnittet *Epistemic Modality* medtager evidentials ligesom han argumenterer for at også konstateringer opfattes som hørende til det modale system. Det mener han klart gør sig gældende i sprog der morfologisk set har flere modi (hvilket er tilfældet i italiensk (min kommentar)). I disse sprog indgår indikativ i paradigme med andre modi. Desuden påpeges det at der er sprog (Tuyuca) der obligatorisk må angive hvilken form for belæg udsagnet bygger på (p. 2538), og dette mener jeg på en vis måde er tilfældet i italiensk – jf. afsnit 4.2.4., selv om der langtfra er tale om et så udbygget system som visse indianersprog og tyrkisk råder over.

3. Indholdssiden af MODALITET

Som nævnt tidligere er MODALITET en betegnelse der dækker afsenders intention med kommunikationen samt hans forholden sig til det propositionelle indhold.

De centrale semantisk-pragmatiske komponenter er her

- afsenders intention herunder:
 - sprog-/talehandling, som er det centrale
 - afsender-modtager forholdet bortset fra selve sprog-/talehandlingen
- afsenders holdning til et givet sagsforhold
- afsenders viden om et sagsforhold
 - sand (synlig) hedsgrad
 - belæg i form af angivelse af hvorfra afsender har sin viden, her kaldet kilde.

3.1. *Afsenders intention*

Afsenders primære mål med kommunikation er at opnå noget, hvadenten det fx er at orientere modtager om noget, få modtager til at gøre noget, forpligte sig selv til at gøre noget eller udtrykke sin holdning til et sagsforhold der er kendt. Dette aspekt behandles i sproghandlingsteorien (se 3.1.1.).

Spørgsmålet, der er almengyldigt, er hvordan afsender bedst opnår det han ønsker. Det afhænger af den situation vedkommende befinder sig i i forhold til sin(e) modtager(e). Man kunne også sige at afsender må vælge hvilken strategi han vil følge.

3.1.1. *Sprog-/talehandlinger*

Når vi kommunikerer, handler vi, sagde Austin som bekendt i sin afhandling fra 1962 hvori grunden til det der skulle blive kendt som sproghandlinger (speech acts) blev lagt.

Mange har siden beskæftiget sig med emnet, og jeg skal ikke komme ind på de mange forskellige opfattelser, men kan henvise eventuelt interesserede læsere til den oversigt der findes i Togeby (1993:635ff.). Her skal den sproghandlingsteori John R. Searle har fremlagt (1969, 1975a, 1975b) kort præsenteres. Searle skelner mellem 5 forskellige former for sproghandlinger:

- repræsentativer
- direktiver
- kommissiver
- ekspressiver
- deklarativer

der hver underopdeles i et ikke nærmere fastlagt antal talehandlinger.

Klassifikationen bygger ud over intentionen først og fremmest på det Searle kalder tilpasningsretning ('the direction of fit') hvormed menes relationen mellem ord og verden: ved repræsentativer er det ordene der skal passe til verden, ved direktiver er det omvendt. Desuden bygger klassifikationen på forskelle i holdning (bl.a. tro, intention, ønske), forskelle i styrke (en anmodning er svagere end en befaling), forskelle i afsenders og modtagers status, samt forskelle mht hvorvidt sproghandlingen kræver en ekstralingvistisk institution. Sidstnævnte er fx til-

fældet i forb.m. vielse og dåb, men ikke i forb.m. at stille et spørgsmål.

Repræsentativer forpligter afsender på sandhedsværdien. Som før nævnt er forholdet mellem ord og verden det at ordene skal passe til verden.

Typiske talehandlinger inden for repræsentativerne er meddelelse, fortælling, orientering, oplysning.

Direktiver er sprog handlinger hvor afsender ønsker at modtager skal handle, enten verbalt ved at svare på spørgsmål eller non-verbalt. Forholdet mellem ord og verden er at verden skal tilpasse sig ordene.

Typiske talehandlinger inden for direktiverne er spørgsmål, anmodning, opfordring, pålæg, ordre, befaling.

Kommissiver er sprog handlinger hvor afsender forpligter sig over for modtager til at handle.

Også ved kommissiver er forholdet mellem ord og verden det at verden skal tilpasse sig ordene.

Kommissive talehandlinger er fx: løfte, trussel, aftale.

Ekspressiver er sprog handlinger der viser afsenders holdning til et sagsforhold, som præsупponeres. Der er ingen retning mellem ord og verden.

Typiske ekspressive talehandlinger er: takke for, være ked af, være glad for/over.

Deklarativer er sprog handlinger hvor afsender i og med at han udtaler ordene ændrer verden. Ord og verden tilpasses hinanden samtidig.

Typiske deklarativer talehandlinger er: vielse, barnedåb, domsafsigelse, autorisation. Disse kræver alle en eller anden form for ekstralingvistisk institution, hvilket derimod ikke er tilfældet i forb.m. hilsen, erklæring, bekræftigelse o.l.

3.1.2. Andre interaktionsforhold

Ud over den sociale rolle der i hvert fald delvist er indeholdt i den enkelte talehandling, har afsender en social adfærd der som oftest er betinget af den rolle han indtager, men som også er betinget af hans personlighed. Vedkommende kan fx generelt eller i en given situation

være mere eller mindre reserveret, mere eller mindre subjektiv, mere eller mindre høflig. Afsender vil mao i forskellig grad leve op til de krav der stilles til verbal social adfærd.

En sådan adfærd er bl.a. beskrevet i P. Grices efterhånden klassiske artikel fra 1975. Her fremlægges generelle retningslinier for hensigtsmæssigt kommunikation der bygger på det såkaldte samarbejdsprincip (ofte omtalt CP der er forkortelse for Cooperative Principle). Heri indgår følgende 4 maximer: 1. kvantitet: giv den rette mængde information, 2. kvalitet: vær sandfærdig, 3. relation: vær relevant, 4. måde: vær klar.

I værker som G.N.Leech (1983) og Brown & Levinson (1987[1978]) står emnet høflig adfærd derimod i centrum, anskuet på to forskellige måder.

I lighed med Grice arbejder Leech med et såkaldt høflighedsprincip (PP forkortelse for Politeness Principle), som består af 6 maximer der hvert er underopdelt i grader (det vil føre for vidt her at komme nærmere ind på teorien).

3.2. Afsenders forholden sig til det propositionelle indhold

Når sproghandlingen er repræsentativ vil afsender ud over sin intention med kommunikationen, som er beskrevet i 3.1.1. også skulle forholde sig til det propositionelle indhold. Det gøres på to måder:

- i form af belæg
- i form af holdning til det propositionelle indhold + belæg.

3.2.1. Belæg

I forbindelse med repræsentativer må afsender vælge at fremstille et givet sagsforhold (state of affairs) som værende enten et faktum som i (2), eller et ikke-faktum, som i (3)-(4).

- (2) *Silvia è malata.* 'Silvia er syg.'
- (3) *Silvia sarà malata.* 'Silvia er nok syg.'
- (4) *Silvia sarebbe malata.* 'Silvia skal efter sigende være syg.'

Dette valg afspejler hvilken grad af sand(synlig)hed afsender tillægger realisationen af sagsforholdet, samt i forskellig grad hvorfra afsender har sin viden (herom nærmere i 4.2.4.).

Ud fra et epistemologisk synspunkt kan vi have vores viden mange steder fra. Vi kan fx selv have været aktører, vi kan have været tilskuere til et sagsforhold, vi kan have fået refereret et sagsforhold, eller vi kan selv lave antagelser om noget i form af forudsigelser, antagelser, logiske slutninger, ligesom vi kan ønske, frygte, håbe at et givet sagsforhold vil finde sted.

Dette har jeg valgt under ét at kalde **belæg**. Termen bruges som betegnelse for det engelske 'evidence', ikke som den bruges i lingvistikken i forb.m. 'evidentials', men i et erkendelsesmæssigt perspektiv. Mig bekendt findes der ikke nogen anerkendt dansk betegnelse for det, men jeg finder at ordet er dækkende, også selv om det hos nogle læsere måske fører tanken hen på argumentation, jeg tænker her på argumentmodellen, som den fx er præsenteret i Ch. Jørgensen & M. Onsberg (1987).

Belæg kunne teoretisk set også kaldes epistemisk modalitet, men jeg har fravalgt denne term, da den traditionelt kun bruges om modalverber der anvendes til at betegne belæg, hvilket er illustreret i (5) og (6):

(5) *Pietro **deve/può** essere stato occupato.*

(6) *Peter **kan/må/skal** have været optaget.*

Belægget kan opdeles i 2 underkategorier: den ene vedrører sand(synlig)hedsgraden, den anden vedrører afsenders kilde, dvs. hvor han har sin viden fra.

I de følgende eksempler er kilden/betingelserne leksikalt ekspliciteret, men det er langt fra altid tilfældet, som det vil fremgå af afsnit 4.2.4., og som (2)-(6) også viser.

(7) *So che Pietro è a Londra.* 'Jeg **ved** at Peter er i London.'

(8) *Presumibilmente Pietro è a Londra.* 'Jeg **formoder** at Peter er i London.'

- (9) *Ho sentito dire che Pietro è a Londra.* 'Jeg **har hørt** at Peter er/skulle være i London.'

Man kunne spørge sig selv om den fremhævede størrelse i (10) også skulle henregnes til belæg, men det mener jeg ikke er tilfældet da en betingelseskonstruktion som denne² ikke kun forekommer i repræsentative sproghandlinger, som fx (59) i afsnit 5 viser.

- (10) *Se è vero ciò che ho sentito dire, Pietro è a Londra.* '**Hvis det er rigtigt hvad jeg har hørt**, så er Peter i London.'

3.2.2. Afsenders vurdering af propositionelt indhold + belæg

Afsender kan ligeledes på forskellig vis markere sin holdning til/vurdering af det propositionelle indhold: om han synes det er godt, dårligt, uhensigtsmæssigt m.v.

Holdningen kan være positiv, negativ eller neutral.

Positiv

- (11) *Per fortuna Giorgio ha chiamato subito il medico.* '**Heldigvis** tilkaldte Giorgio straks lægen.'
- (12) *Intelligentemente Maria gli ha dato una risposta vaga.* 'Maria svarede dem/ham vagt, **og det finder jeg klogt.**/Maria gav dem/ham (**klogeligt nok**) et vagt svar.
- (13) *Giorgio ha fatto bene a chiamare subito il medico.* 'Giorgio **gjorde rigtigt i** straks at tilkalde lægen.'

I forb.m. følgende eksempel kan det diskuteres hvorvidt den fremhævede størrelse skal henregnes til denne komponent inden for MODALITET eller til Interaktion, men da det vedrører det propositionelle indhold, vil jeg være mest tilbøjelig til at henregne det til afsenders vurdering af situationen.

2: Som det vil fremgå af kommentaren til (39)-(41) findes der to former for betingelseskonstruktion. Den ene fungerer som interaktionsmarkør, den anden vedrører det propositionelle indhold, hvilket er tilfældet her.

- (14) *Hai fatto bene a chiamare subito il medico.* 'Du **gjorde rigtigt** i straks at tilkaldte lægen.'

Negativ

- (15) *Mi rincresce che Giorgio abbia chiamato subito il medico.* 'Jeg er **ked af** at Giorgio straks tilkaldte lægen.'
- (16) *Giorgio ha fatto male a chiamare subito il medico.* 'Giorgio **gjorde forkert** i straks at tilkaldte lægen.'
- (17) *Purtroppo Giorgio ha chiamato subito il medico.* '**Desværre** tilkaldte Giorgio straks lægen.'

Neutral

- (18) *Giorgio ha chiamato subito il medico.* 'Giorgio tilkaldte straks lægen.'

4. Udtrykssiden af MODALITET

Som nævnt i indledningen er der adskillige udtryksmidler for MODALITET, men verber og adverbier indtager en central rolle, og på italiensk indtager verbernes modus den absolut mest centrale rolle. I det følgende skal vi først kort set på de italienske modis semantik, for derefter at se på hvordan de centrale semantisk-pragmatiske kategorier inden for MODALITET typisk kan realiseres. I gennemgangen vil jeg først og fremmest se på de komponenter der udtryksmæssigt realiseres v.hj. af verber.

4.1. De italienske modis semantik

Som netop omtalt indtager modus på italiensk³ den absolut mest centrale plads på udtrykssiden af MODALITET i og med at modusvalg er obligatorisk i enhver ytring der indeholder finit verbalform. Modusvalget vedrører såvel sproghandling som belæg.

3: På dansk er det derimod modalverber og modalpartikler der er de vigtigste udtryksmidler.

I italienskprojektet opereres der inden for de finitte former med fem forskellige modi: indikativ, futuro, konjunktiv, condizionale og imperativ, i modsætning til de traditionelle tre (indikativ, konjunktiv og imperativ) eller fire (indikativ, konjunktiv, condizionale og imperativ). Dette er begrundet i Jensen (1994). Det distinktive træk ved modus-systemet synes at være graden af sandsynlighed, hvilket nævnes flere steder, bl.a. i GGIdC vol 2, p. 751ff. Iflg. dette angiver indikativ sandhed, futuro sandsynlighed/mulighed, konjunktiv uvished mht mulighed og condizionale ikke-sandsynlighed/ikke-mulighed. Imperativ ser umiddelbart ud til ikke at passe ind i dette paradigme: et aspekt der dog ikke skal uddybes her, men det er min opfattelse at det betydningsmæssigt nærmer sig mest futuro.

4.2. *De enkelte semantisk-pragmatiske komponenters udtryksside*

4.2.1. *Sprog-/talehandlinger*

Talehandlingen kan være udtrykt eksplicit:

(19) *Jeg meddeler dig hermed at Peter kommer i morgen.*

eller den kan udledes af ytringen/teksten, som i (20)

(20) *Peter kommer i morgen.*

(20) kan afhængigt af ko-/kontekst tolkes som enten en meddelelse (sproghandlingen er mao repræsentativ), en trussel (sproghandlingen er kommissiv), eller en opfordring (sproghandlingen er direktiv).

Ekspliciteret sproghandling

Når sproghandlingen er ekspliciteret, hvad den dog som oftest ikke er, vil AGENTen⁴ for det performative verbum være afsender. Det betyder i praksis at det prototypisk vil være 1. person (jf. (19)), men i visse til-

4: AGENT skrevet med stort angiver en semantisk rolle. Iflg. definitionen i L. Lundquist & H. Høeg Müller (red) (1996:112) er AGENT „et levende væsen, der foretager en bevidst handling. Ved ekstension i form af metaforisk overførsel kan AGENTEN dog også omfatte upersonlige, abstrakte størrelser og institutioner“.

fælde, især hvis afsender er en offentlig institution, eller hvis stilen er bureaukratisk, kan det være 3. person, som i (21)-(22):

- (21) *Il sindaco ... autorizza il Signor ad esercitare l'attività agrituristica ...* (E.R.S.A.T. p. 107-108)
 'Borgmesteren giver hermed hr autorisation til at drive bondegårds-ferievirksomhed ... '
- (22) *I sottoscritti ... chiedono che venga rilasciata la Carta d'Identità, valida per l'espatrio, al proprio figlio/a* (Codice di Stile ... p. 64)
 'Undertegnede anmoder hermed om at vores søn/datter får udstedt et identitetskort der kan benyttes ved rejser til udlandet'

I andre tilfælde kan AGENTen være uudtrykt, som i (23), hvor det performative verbum optræder i passiv:

- (23) *Siete pregati di rispondere entro il 20 maggio.* 'De anmodes hermed om at ... '

De verber der eksplicit kan udtrykke sproghandlingen er de såkaldt performative verber som fx it: *comunicare, informare, pregare, chiedere, ordinare, promettere* og dk: *meddele, anmode, spørge, pålægge, bede, love*. Disse verber fungerer dog langt fra altid som performativer, hvilket illustreres i (24)

- (24) *La Scarpe di Moda ha chiesto alla ditta X di volergli spedire 50 paia di stivali.*
 'Firmaet Scarpe di Moda har anmodet firmaet X om venligst at ville sende dem 50 par støvler.'

Her fungerer verbet ikke som talehandlingsmarkør i den aktuelle situation, men derimod som verbum der hører til det propositionelle indhold. Dog kan man i tilfælde som (24) sige at der er tale om såkaldt polyfoni (se bl.a. Ducrot 1984). Afsender i kommunikationssituationen i (24) meddeler således modtager at firmaet Scarpe di Moda i en tidligere situation har anmodet firmaet X om at sende dem 50 par støvler.

I visse tilfælde kan interaktionsmarkører (se 4.2.2.) være udtrykt i form af subjekt + finit verbum, hvorved det performative verbum kommer til at optræde i infinitiv:

- (25) *Siamo lieti di **comunicarvi** che* 'Det glæder os at **kunne meddele** Dem at'

Nedenfor følger eksempler på eksplicitering af de forskellige typer sproghandlinger⁵.

1. Repræsentativer

- (26) *Rispondiamo con piacere alla gradita vostra del 19 novembre e vi **comunichiamo** che desideriamo che il regolamento delle fatture relative alla future forniture di olio d'oliva avvenga a mezzo apertura di credito irrevocabile e confermata.*

(Italiensk handelskorrespondance, brev 37)

'Vi svarer med behag på (= Tak for) Deres brev af 19. november og vi **kan hermed meddele** Dem at'

- (27) ***Dobbiamo informarVi** che, nel verificare il contenuto dei vari colli ritirati stamane presso la locale stazione ferroviaria, abbiamo riscontrato la mancanza degli articoli elencati nel foglietto qui allegato. (p. 174)*
'**Vi må hermed meddele** Dem at'

2. Direktiver

- (28) *Vi **invitiamo** pertanto di volerci comunicare con cortese urgenza se possiamo contare di riceverli entro il 15 corrente (p. 174)*
'**Vi anmoder** Dem samtidig om at'

3. Kommissiver

- (29) *Non ti preoccupare. Ci penserò io, te lo **prometto**.*
'Det skal du ikke bekymre dig om. Det skal jeg nok tage mig af, det **lover** jeg.'

5: Når der efter eksemplet kun er opgivet sidehenviisning, betyder det at eksemplet stammer fra Giuseppe Sofia: *Corrispondenza commerciale in lingua italiana*, Milano: Edizioni Cetim, 1989.

4. Ekspressiver

(30) *Vi ringraziamo per la Vostra attenzione e, in attesa di riscontro, distintamente Vi salutiamo.* (p. 147)

‘Vi takker Dem for Deres opmærksomhed’

5. Deklarativer

(21) *Il sindaco ... autorizza il Signor ad esercitare l'attività agrituristica ...* (E.R.S.A.T. p. 107-108)

‘Borgmesteren ... giver hermed hr autorisation til at drive bondegårds-ferievirksomhed ... ’

Ikke-ekspliciteret talehandling

I langt de fleste tilfælde er talehandlingen dog ikke ekspliciteret. Der skelnes i de tilfælde mellem direkte og indirekte sproghandling.

Den **direkte** sproghandling er en sproghandling hvor form og indhold stemmer overens, således som Oversigt 1 viser.

Oversigt 1. Direkte sproghandlinger

Sætningstype

spørgende sætning

bydende sætning

fremsættende sætning

Sproghandling

spørgsmål

direktiv

repræsentativ

Den **indirekte** talehandling er derimod en talehandling hvor indhold og form ikke stemmer overens på den netop omtalte måde. Det klassiske eksempel på en indirekte talehandling er en spørgende sætning anvendt som anmodning, som i (31):

(31) *Kan du nå saltet?*

Afsenders intention med spørgsmålet er som bekendt ikke at få modtager til at svare Ja, men at få modtager til at række ham saltet.

Ser man på sætningstype, er de fremsættende sætninger langt de hyppigst forekommende, og taget under ét vil de stort set kunne udtrykke

alle fem former for sproghandling, hvorfor det kan være svært at bestemme sproghandlingstypen. Modus kan i visse tilfælde hjælpe med til at entydiggøre ytringen, men det er langt fra altid, og i (32) forklarer eksemplet selv hvori flertydigheden består:

- (32) „*Vi divertirete molto*“, *i due giovani non capivano se questo fosse detto in tono di previsione o di ordine.* (Eksempel fået af Svend Bach, kilde ??)
 ‘„more sig (2.p.pl.fut.sempl) meget“, de to unge forstod ikke om dette var sagt som en forudsigelse eller som en ordre.’

Også spørgende sætninger, som netop vist i (31), kan dog anvendes til at udtrykke indirekte sproghandling, og det samme er tilfældet med bydende sætninger, som det fremgår af (33):

- (33) *Kom godt hjem!*

I en ytring som (33) udtrykker afsender primært sit ønske, mere end sin opfordring til modtager om at sørge for at komme godt hjem, selv om denne talehandling kan siges at være mere latent til stede end ved andre indirekte talehandlinger⁶.

4.2.2. Interaktionsmarkører

De sproglige størrelser der ud over talehandlingen siger noget om afsender-modtagerforholdet, kaldes under ét interaktionsmarkører. De kan som sagt bruges til at angive hvordan afsenders forhold til modtager er, og/eller til at angive hvad der ligger til grund for kommunikationen.

I (25) så vi at afsender udtrykte glæde over at kunne give modtager en meddelelse, hvorimod han i (27) udtrykte beklagelse.

6: Jf. følgende ordveksling:

(34) A -Du er en værre en. Du hørte jo ikke efter hvad jeg sagde til dig i aften.

M -Hvad mener du?

A -Jeg sagde jo til dig at du skulle komme godt hjem. Og så ligger du her!

Baggrundsinformation: M ligger på hospitalet med kraniebrud efter at være blevet kørt ned på vej hjem fra A dagen før. Før M gik, udtalte A (33).

I (35)-(38) gives flere eksempler på en lignende brug af interaktionsmarkørerne:

- (35) *A dir la verità, non ne so niente.* 'Hvis jeg skal være ærlig, ved jeg ikke noget om det.'
- (36) *Ti confido che* 'Jeg kan hermed betro dig at

Det italienske verbum *confidare* fungerer i (36) på én og samme gang som performativt verbum og som interaktionsmarkør, på samme måde som det danske verbum *betro*. Havde man derimod valgt at gengive *confidare* med *fortælle i fortrolighed* ville de to semantisk-pragmatiske funktioner have været adskilt.

- (37) *Siena, 12 gennaio 19 ...*

*Egregio Signore
Francesco Montenegro
Via Arrigo Boito, 47
10128 TORINO TO*

Facciamo riferimento alla Vostra lettera del 30 u.s. e siamo spiacenti di doverVi comunicare che la Vostra domanda non è stata accolta in quanto il posto di cui alla nostra inserzione del 23 dicembre u.s. è già stato occupato.

Vi ringraziamo comunque per la preferenza e cordialmente⁷ Vi salutiamo.

BANCO DI CREDITO POPOLARE ... (p. 194)

- (38) *Per precisione, quando parti? For overblikkets skyld/For at være orienteret, hvornår rejser du?*
(lånt fra GGIdC,2 eks. (275a) (1991))

7: Som variant for *cordialmente* bruges ofte i italienske forretningsbreve *distintamente*. Disse adverbier udtrykker ikke den måde hilsnen foretages på, men derimod de følelser afsender afgiver sin hilsen med.

Ser vi på henholdsvis (39) og (40), der i modificeret form stammer fra Per Anker Jensen (1985:82), adskiller de to konstruktioner sig ved at det sagsforhold der udtrykkes i hovedsætningen (henholdsvis: *så rødmer hun* og *så slår den et knæk*) er forholdet i (39) en konsekvens af det der udtrykkes i ledsætningen, hvilket derimod ikke er tilfældet i (40). Rødmødæmningen slår altid et knæk, ligemeget om nogen ser på den eller ej.

(39) *Hvis du ser på Pia, så rødmer hun.*

(40) *Hvis du ser på Rødmødæmningen, så slår den et knæk.*

I (39) er der tale om en betingelsessætning der vedrører det propositionelle indhold, hvorimod den i (40) giver en oplysning der er modtagerorienteret. Dette er endnu tydeligere i (41).

(41) *Se hai sete, in frigo ci sono sia birre che diverse bibite. 'Hvis du er tørstig, er der både øl og forskellige læskedrikke i køleskabet.'*

En anden form for modtagerorienteret interaktionsmarkør er de danske modalpartikler *jo*, *nu* og *da*, der bl.a. er behandlet i Davidsen-Nielsen (1993).

På lignende måde kan det italienske *ma* i eksempler som (42) udlægges som en modtagerorienteret markør:

(42) – *Pietro è Londra in questi giorni, vero?*

– Er det ikke rigtigt at Pietro er i London i disse dage?

– *Ma no./Ma certo.*

– Nej, det er han **da** ikke./**Jo**, det er han (ganske rigtigt).

Sammenfattende kan man sige at interaktionen kan udtrykkes v.hj. af:

- primært visse former for verber, der angiver følelse (25), (36)-(37)
- modalverber (27)
- modalpartikler (42)
- adverbier (37),
- ledsætninger (39)-(41),
- præpositionssyntagmer (35), (38).

4.2.3. Holdningsmarkører

Denne kategori vedrører afsenders holdning til sætningskernen, hvor med menes proposition + belæg. Denne kategori er således kun aktualiseret i forb.m. repræsentativer (se 4.2.4.).

Udtryksmæssigt manifesteres denne kategori i form af:

- adverbier
fx it: *purtroppo, fortunatamente, sfortunatamente; intelligentemente, slealmente ...*
dk: *desværre, heldigvis, uheldigvis; klogeligt, yderst illoyalt*
- præpositionssyntagmer
fx it: *con coraggio, per fortuna*
dk: *til alt held*
- sætninger
fx dk: *og det finder jeg klogt* (se (13)).

4.2.4. Belægsmarkører

I en minimal sætning⁸ der semantisk-pragmatisk fungerer som repræsentativ (som nævnt i 3.2.1. vedrører belæg kun sproghandlingen repræsentativer), spiller modus på italiensk en fundamental rolle i og med at modusvalg er obligatorisk. De tre vigtigste modi i denne sammenhæng er: indikativ, futuro og condizionale, der adskiller sig på følgende måde.

Indikativ angiver at afsender opfatter sagsforholdet som sandt, hvorimod der generelt ikke siges noget om kilden med mindre den er ekspliceret

(43) *Maria è malata.* 'Maria er syg.'

(44) *Silvia non è a scuola.* 'Silvia er ikke i skole.'

8: Det vil her sige en sætning der ikke indeholder andre former for sandhedsophævede størrelser, og som heller ikke indeholder betingelser der har indflydelse på hvornår sagsforholdet der er indeholdt i propositionen har gyldighed.

Futuro angiver derimod at afsender opfatter sagsforholdet som sandsynligt/muligt, hvadenten dette er samtidigt med udtaletidspunktet (45), ligger før dette som i (46) eller efter som i (47):

(45) *Maria sarà malata.* 'Maria er nok/muligvis syg.'

(46) *Maria sarà stata malata.* 'Maria har nok/muligvis været syg'

(47) *Lunedì il direttore partirà per Londra.* 'På mandag rejser direktøren til London.'

Condizionale angiver i disse minimale sætninger først og fremmest at afsender ikke har førstehåndskendskab til sagsforholdet (og det ser jeg ikke som uforeneligt med det semantiske indhold af ikke-sandsynligt):

(48) *Maria sarebbe malata.* 'Maria skal (efter sigende) være syg.'

Der er mao her tale om en grammatikalisering af kilden, dvs. af det der i den lingvistiske litteratur kaldes evidentials (se fx Willett 1986). Pladsen tillader mig ikke her at uddybe dette aspekt som jeg mener siger noget typologisk meget væsentligt om italiensk.

Er sætningen derimod ikke det jeg indledningsvis kaldte en minimal sætning, sker der i vid udstrækning det at tilstedeværelse af belægsmarkører som fx *forse, probabilmente, dicono che* bevirker at modus bliver indikativ, hvilket (49) sammenholdt med (45), og (50) sammenholdt med (48) viser:

(49) *Probabilmente/Forse Maria è malata.* 'Sandsynligvis/Måske er Maria syg.'

(50) *Dicono che Maria sia malata.* 'Det siges/forlyder at Maria er syg'.

Også konjunktiv kan bruges til at signalere belæg, men bortset fra ytringer der udtrykker ønske, som i (51)

(51) *Che ci fosse Maria.* 'Gid/Bare Maria var her.'

optræder konjunktiv i ledsætninger, som fx *sia* i (50). Belægget er i så fald primært udtrykt i form af subjekt + verbum der ofte grammatisk fungerer som verbal i helsætningen, og dette vil som hovedregel angive en sindstilstand hos afsender, som illustreret i (52)

(52) *Temo che Maria sia malata.* 'Jeg er bange for at Maria er syg.'

Om konjunktiv i disse tilfælde skal forklares som et syntaksem der udtrykker underordning, som Schmitt Jensen (1970) gør sig til talsmand for, eller om der udelukkende er tale om semantiske faktorer som Vanvolsem (1995) går ind for, er en diskussion der ligger uden for rammerne af denne artikel.

Ud over modus kan følgende morfo-syntaktiske størrelser på italiensk udtrykke belæg

- modalverber
- sætninger m. verballeksem der primært angiver subjektiv opfattelse (se kommentar til (57)-(58))
- adverbier.

Modalverber

I modsætning til dansk findes der på italiensk kun 2 modalverber der kan bruges som belægsmarkører: *dovere* og *potere*. Begge bruges om ikke udelukkende så i det mindste primært til at angive noget afsender logisk har sluttet sig til.

(53) *Maria deve essere malata.* 'Maria **må** være syg.'

(54) *Maria può essere malata.* 'Maria **kan** være syg./**Det kan være** Maria er syg.'

dovere (hvis betydningsindhold er +nødvendighed) udtrykker at det sagsforhold der er udtrykt i propositionen opfattes som noget nær faktisk (dvs. non-faktuel men grænsende til faktisk), hvorimod *potere* (der semantisk angiver +mulighed) udtrykker at sagsforholdet opfattes som muligt.

Sætninger m. verballeksem der angiver subjektiv oplevelse

Som vi så i forb.m. (52) kan verballeksemmer også angive hvor man har sin viden fra. For at tjene som sådan i kommunikationen må det logiske subjekt for dette verbum være afsender (jf. kommentaren i forb.m. performative verber, 4.1.1., der også gælder for verber der kan angive belæg).

(55) *Credo che Maria sia malata.* 'Jeg tror at Maria er syg.'

credo kan her være del af MODALITET, hvorimod det ikke er muligt i (56) hvor *cred-* er del af propositionen. Belægget vedrører i dette tilfælde kun modus, som angiver at afsender opfatter det som et faktum at Pia tror at Maria er syg:

(56) *Pia crede che Maria sia malata.* 'Pia tror at Maria er syg.'

Andre eksempler på verber der kan fungere som belægsmarkør er: it: *pensare, presumere, sperare, supporre, temere*; dk: *antage, formode, frygte, håbe, tro*.

Dertil kommer verber som *sembrare, parere* (dansk: *synes, se ud*). Her refererer det grammatiske subjekt ganske vist ikke til afsender, men til en person i propositionen. For at *sembrare/parere* skal kunne fungere som belægsmarkør må det fremgå/kunne udledes at det er afsenders opfattelse der er tale om, hvilket er muligt i (57), men ikke i (58):

(57) *Le bambine (mi/ci) sembrano stanche.* 'Pigerne ser (i mine/vores øjne) trætte ud.//Jeg/vi synes pigerne ser trætte ud.'

(58) *Le bambine gli sembravano stanche.* 'Han/De syntes at pigerne så trætte ud.'

Adverbier

En anden måde, som især er udbredt på dansk, er at benytte adverbier til at tage forbehold i forb.m. sandhedstilskrivningen. Det drejer sig bl.a. om adverbier som:

it: *forse, probabilmente, presumibilmente*; dk: *måske, nok, vist, sandsynligvis, formentlig, formodentlig, muligvis, nødvendigvis*.

5. Et analyseeksempel

Afslutningsvis har jeg valgt at analysere (59) der er et forretningsbrev hvor hovedformålet er en forespørgsel. Brevet kan analyseres såvel på tekstplan, som på sætningsplan.

(59)

Milano, 30 gennaio 19 ...

*Spettabile Industria
GEOTECNICA
Corso C. Colombo, 3
20144 Milano MI*

Siamo interessati agli articoli prodotti dalle ditte che Voi rappresentate e pertanto Vi invitiamo a sottoporre i cataloghi aggiornati, le quotazioni, i termini di consegna e le condizioni di pagamento.

Se i prodotti risulteranno competitivi con quelli delle altre case ed i prezzi convenienti Vi conferiremo un ordine importante al quale, ne siamo certi, dedicherete la Vostra migliore attenzione.

Restiamo in attesa di cortese risposta e porgiamo i nostri migliori saluti.

Ing. Giuseppe Lena (p. 51)

På tekstplan er det propositionelle indhold i nuklearsætningen⁹: *sottoporre* [M; A; i cataloghi aggiornati, le quotazioni, i termini di consegna e le condizioni di pagamento (di M sugli articoli prodotti dalle ditte che M rappresenta)]¹⁰. Afsenders intention med kommunikationen er at anmode M om at sende A de ønskede kataloger og oplysninger. A ekspliciterer talehandlingen i form af *Vi invitiamo*. Den øvrige del af kommunikationen, bortset fra afslutningen hvor A sender M de bedste hilsner, tjener til at motivere M til at imødekomme A's anmodning. Dels er A interesseret i de varer M sælger, dels er A en potentiel stor kunde. I tekstperspektiv kan disse informationer karakteriseres som interaktionsmarkører.

9: Begrebet stammer fra Matthiessen og Thompson (1988). Jf. omtale af artiklen in B.Lihn Jensen, Iørn Korzen og Gunver Skytte (1995).

10: () angiver at de oplysninger der er indholdt i () vedrører alle komponenterne i opremsningen og ikke kun den sidste.

På sætningsplan kan man sige at 2 ud af de 5 helsætninger som brevet består af, indeholder performativt verbum i form af dels *invitiamo* (helsætning 2) dels *porgiamo* (helsætning 5).

I 1. helsætning er talehandlingen repræsentativ, i 2. direktiv, i 3. kommissiv, i 4. direktiv udformet som en indirekte talehandling, der også kunne fortolkes som repræsentativ, og i 5. helsætning er sproghandlingen deklarativ.

I helsætning 1, der er repræsentativ, fremføres sand(synlig)hedsgraden i belægget som værende sandt, og belægget er ikke ekspliciteret.

I helsætning 3, der fungerer som kommissiv, er løftet betinget, og betingelsen er ekspliciteret.

Hvis helsætning 4 udlægges som repræsentativ, fremføres sand(synlig)hedsgraden i belægget som høj, dvs. at forholdet fremlægges som sandt, og også her, som i helsætning 1 er belægget ikke ekspliciteret.

Brevet må entydigt siges at kunne leve op til Grices samarbejdsprincip: det er kort, formentlig sandfærdigt, relevant og klart. Ligeledes lever det klart op til Leechs høflighedsprincip, hvor især taktmaximet der går ud på at A over for M fremhæver fordelene ved den H¹¹ som M anmodes om at udføre, er af relevans her.

6. Afsluttende bemærkninger

I denne artikel har jeg hvad angår udtrykssiden i MODALITET primært holdt mig til ytringsplanet¹². Men som det fremgår af afsnit 5, er jeg af den opfattelse at de semantisk-pragmatiske komponenter også findes på tekstenheds- og tekstplan, men her er udtrykssiden delvis anderledes i forhold til på ytringsplan. Et aspekt der vil blive uddybet ved en anden lejlighed.

11: H står for handling.

12: Med ytring menes her en udtalelse udformet som en periode, og da modus spiller en fundamental rolle som udtryk for MODALITET, har opmærksomheden været koncentreret om perioden udformet som en helsætning, dvs. en sætning bygget op omkring et finit verbalform.

Eksempelmateriale

Codice di stile =

Codice di stile delle comunicazioni scritte ad uso delle amministrazioni pubbliche. 1994. Quaderni del Dipartimento per la Funzione Pubblica 8. Presidenza del Consiglio dei Ministri. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato. Libreria della Stato

E.R.S.A.T. =

Incontro dibattito su: L'attività agrituristica nelle zone interne. Atti del convegno. Ente Regionale di Sviluppo e Assistenza Tecnica in Agricoltura (E.R.S.A.T.). 1990. Nuoro

Italiensk handelskorrespondance =

Cristofoli, Mirella & Zita Vaccaro Andersen. 1994. *Italiensk handelskorrespondance*. Handelshøjskolen i København

Sofia, Giuseppe. 1989. *Corrispondenza commerciale in lingua italiana*. Milano: Edizioni Cetim

Henvisninger:

Austin, John. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press

Bally, Charles. 1971². *Linguistica generale e linguistica francese* Traduzione da: *Linguistique générale et linguistique française* (1950). Milano: Il Saggiatore

Bertinetto, Pier Marco. 1986. *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze: presso L'Accademia della Crusca

Brown, Penelope & Stephen C. Levinson. 1987 [1978]. *Politeness. Some universals in language use*. Cambridge: Cambridge University Press

Davidson-Nielsen, Niels. 1993. *Discourse particles in Danish*. Pre-Publications of the English Department of Odense University No. 69

Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar*. Part I: The structure of the Clause. Dordrecht: Foris Publications

Ducrot, O. 1984. *Le dire et le dit*. Paris

Durst-Andersen, Per & Jens Nørgaard-Sørensen (red). 1995. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2*. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd. Odense: Odense University Press

Enciclopedia of Language and Linguistics, The, vol. I-X. 1994. Editor-in-chief: R.E.Asher. Oxford: Pergamon Press

Fillmore, Charles. 1968. The case for case. Bach, Edmond & R. Harms

- (eds). *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart & Winston
- Fraser, Bruce. 1990. Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics*, 1990,2, pp. 219-236
- GGIdC = *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol 1-3. 1988, 1991, 1995. A cura di Lorenzo Renzi et al. Bologna: Il Mulino
- Grice, Paul. 1975. Logic and conversation. In: Peter Cole & Jerry Morgan (eds). *Speech Acts. Syntax and Semantics 3*. New York: Academic Press, pp. 41-58
- Halliday, M.A.K. 1979. Modes of meaning and modes of expression: types of grammatical structure, and their determination by different semantic functions. In: Allerton, D.J., Edward Carney & David Holdcroft (eds): *Function and context in linguistic analysis. A Festschrift for William Haas*, pp. 57-79. Cambridge: Cambridge University Press
- Hare, R.M. 1971. *Practical Inferences*. London: Macmillan
- Herslund, Michael (red). 1996. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd. Odense: Odense University Press
- Jensen, Bente Lihn. 1994. Den italienske futurum og verden. In: Sørensen, Finn (red): *Leksikon og verden*, Ark 76, pp. 29-45. København: Handelshøjskolen i København
- Jensen, Bente Lihn, Iørn Korzen & Gunver Skytte. 1995. Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv. In: Durst-Andersen, Per & Jens Nørgård-Sørensen (eds): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2*, pp. 73-90. Odense Universitetsforlag
- Jensen, Jørgen Schmitt. 1970. *Subjonctif et hypotaxe en italien*. Odense: Odense University Press
- Jensen, Per Anker. 1985. *Principper for grammatisk analyse*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
- Jørgensen, Charlotte & Merete Onsberg. 1987. *Praktisk argumentation*. København: Teknisk Forlag
- Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman
- Lundquist, Lita & Henrik Høeg Müller (red). 1996. *Cohérelle Pentalingue. De lingvistiske teorier bag programmet*. Copenhagen Working Papers in Language and LSP, 3. Handelshøjskolen i København
- Matthiessen, Christian & Sandra A. Thompson. 1988. The structure of discourse and 'subordination' in: Haiman, John & Sandra A.

- Thompson (eds): *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press
- Searle, John R. 1975a. A taxonomy of illocutionary acts. In: Gunderson, K. (ed): *Language, Mind and Knowledge*. Minneapolis, MN: University of Minneapolis Press
- Searle, John R. 1975b. Indirect speech Acts. In: Cole & Morgan (eds). *Speech acts*. Syntax and Semantics. New York: Academic Press
- Simone, R. & R. Amacker. 1977. Verbi 'modali' in italiano. Per una teoria generale della modalità nelle lingue naturali. *Italian Linguistics*, 3,1. pp. 7-99
- Skytte, Gunver. 1983. *La sintassi dell'infinito in italiano moderno*. Etudes Romanes de l'Université de Copenhague, Revue Romane numéro supplémentaire 27, København: Munksgaard
- Togeb, Ole. 1993. *Praxt Pragmatisk tekstteori 1-2*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Vanvolsem, Serge. 1995. Il valore modale del congiuntivo. In: Andersen, Hanne Leth & Gunver Skytte (eds): *La subordination dans les langues romanes*. Etudes romanes 34:181-194. Copenhagen: Munksgaard
- Willett, Thomas. 1988. A Cross-linguistic survey of the Grammaticization of Evidentiality. *Studies in Language* 12,1 pp.51-97

Topisk kontinuitet og tekststrukturering på italiensk og dansk

Iørn Korzen
Italienskprojektet

1. Indledning

Formålet med dette indlæg er at indkredse sammenhængen mellem anaforisk kodificering og topisk kontinuitet/diskontinuitet på den ene side og tekststrukturering på den anden. Arbejdet skal bl.a. ses som et led i forsøget på at bestemme en tekstenhed, som kan være anvendelig ved en komparativ undersøgelse af tekststrukturering på forskellige sprog.

Jeg tager udgangspunkt i et korpus bestående af en række narrative paralleltekster på dansk og italiensk, som er resultatet af en empirisk undersøgelse italienskgruppen har udført i 1995. Teksterne er produceret på basis af det samme ekstralingvistiske input, idet det drejer sig om skriftlige og mundtlige genfortællinger af en kort TV-stumfilm med *Mr. Bean*, spillet af den engelske skuespiller Rowan Atkinson, med scenisk fremstilling af en handling. Jeg har specielt beskæftiget mig med sekvensen *The Library*, og der er tale om 14 skriftlige og 13 mundtlige italienske genfortællinger og 9 skriftlige og 9 mundtlige danske¹.

En undersøgelse af tekststrukturering og tekstenheder har sin berettigelse i de problemer danskere typisk får i forbindelse med italiensk som L2 og omvendt. Hvor godt man end behersker sætningsgrammatiske fænomener på det andet sprog, er man ikke nødvendigvis i stand til at producere en velformet tekst på dette sprog; der er væsentlige forskelle mellem de to sprog på tekstgrammatisk niveau, og de er generelt ikke særlig godt beskrevet.

En klar fornemmelse man dog hurtigt får, og som kan danne grundlag for en arbejdshypotese i en komparativ undersøgelse som vores, er at italiensk udviser en større syntaktisk kompleksitet, herunder længe-

1: Forsøgspersonerne, dvs. ialt 27 italienere og 18 danskere, var opdelt i to grupper, A og B, som genfortalte hver sin episode henh. skriftligt og mundtligt. *The Library*-teksterne er følgelig blevet benævnt således: italienske skriftlige: „IS1A-IS14A“; italienske mundtlige: IM1B-IM13B; danske skriftlige: DS1A-DS10A (DS7A mangler); danske mundtlige: DM1B-DM10B (DM9B mangler). En rapport om undersøgelsen foreligger i *Mr. Bean – på dansk og italiensk* (Jansen e.a. 1996).

re og mere hypotaktisk opbyggede perioder, end dansk, og at det er en forskel der især gør sig gældende i skriftsprog. De følgende sider har ikke til hensigt at fremlægge endelige konklusioner, men vil opridsede nogle metodeovervejelser og delvise „midtvejsresultater“.

2. Topic og anaforisk kodificering

Hvad angår topic, topic-kontinuitet og anaformateriale har vi en række væsentlige og ofte citerede bidrag fra Givón (bl.a. Givón 1976 og 1983a). Som bekendt baserer han sine teorier på det ikoniske princip om at jo „lettere tilgængeligt“ et topic er, desto svagere markeret leksikalsk, fonologisk eller positionelt forekommer dets anaforiske genoptagelse. **Topic** defineres i denne forbindelse som den eller de entiteter – (distinkte) størrelser/individer – teksten handler om, dvs. de gennemgående deltagere i handlingen. Topic bliver på denne måde et funktionelt begreb knyttet til teksten/makrostrukturen², parallelt med begrebet **tema**, der sammen med **rema** er knyttet til den enkelte sætning/mikrostrukturen – dog således at fortolkningen af den tematiske del af en sætning ofte kun er mulig ved inddragelse af den umiddelbart foregående ko-tekst eller af konteksten.

Givón (1983a: 17) opstiller flg. skala for den anaforiske kodificering af topic-tilgængeligheden:

(1) Anaforisk kodificering af „topic-tilgængelighed“

lettest tilgængelig topic

-
- (a) Ø-anafor (fx infinitte verbaler og deverbale substantiver)
 - (b) bundet/ubetonet pronomen / grammatisk kongruens
 - (c) ubundet/betonet pronomen
 - (d) højredislokeret definit NP
 - (e) definit NP i umarkeret position
 - (f) venstredislokeret definit NP
 - (g) kontrasttopikalisering
 - [(h) NP'er med demonstrativ artikel]
 - [(i) NP'er med modificerende attributiv]
 - (j) sætningskløvning
 - (k) indefinit NP

sværest tilgængelig topic

2: I sætningsgrammatisk orienterede sammenhænge finder vi andre definitioner på topic. Af pladshensyn vil jeg undlade en diskussion heraf på dette sted.

I figuren er (h) og (i) indføjjet i kantede parenteser da de ikke forekommer i Givóns model.

2.1. Semantiske og pragmatiske træk

Hos Givón er den topiske tilgængelighed bestemt bl.a. af afstanden til den sidste omtale af samme entitet (se 2.2) og af entitetens semantiske træk. Vedr. sidstnævnte opstiller Givón (1976: 152) en række hierarkier som afgørende for sandsynligheden for at en entitet er topic i menneskelig kommunikation:

- (2) (a) [+ human] > [÷ human]
 (b) [+ definit] > [÷ definit]
 (c) mere involveret deltager > mindre involveret deltager
 (d) 1. person > 2. person > 3. person

Det psykologisk-kognitive aspekt heraf er det oplagte at mennesket i de fleste situationer opfatter sig selv som aktivt handlende hovedperson og helst taler om sig selv eller om lignende entiteter som det kan identificere sig med³.

Givóns punkt (c) vil normalt svare til flg. semantiske rolle-hierarki:

- (3) agent > eksperient > genstand/objekt > lokativ⁴

3: Givón (1983a: 11) nævner endvidere topisk interferens og tematisk og semantisk information i ko-teksten som faktorer der er afgørende for topic-tilgængeligheden. Et andet topisk hierarki, baseret på henh. referentialitet (a) og individualisering (b), er foreslået af Herslund (1996: 79):

(a) Deiktisk > Referentiel > Generisk > Non-spezifisk

(b) Proprium > Individ i sg. > Individ i pl. > Entitet af 2./3. orden > Masse > Intension
 Berretta (1990: 111) inkluderer som mulige topics – i strid med den ovenfor citerede definition på topics som distinkte størrelser (cfr. også Hannay (1985: 50): „Topic status is assigned to entities only“) – endvidere det rent intensionelle indhold af underordnede nominer som *angoscia* og *avventure* i NP'erne *una sensazione di angoscia* og *uno spirito di avventura*, fordi der efterfølgende i de af hende citerede eksempler tales om henh. *l'angoscia* og *di avventure* [*Favero ne può raccontare molte*]. Hertil kan dog indvendes at det ved sådanne NP'er ikke er muligt at fortsætte med et anaforsk udtryk, pronomener eller Ø-subjekt, der udtrykker anaforsk identitet, cfr. Korzen (1996: kap. 5.1.1.3). At den følgende ko-tekst genoptager de citerede begreber – NB: med leksikalsk ekspliciterede udtryk – bør derfor snarere ses som et eksempel på en mere generel tematisk kohærens; se tilsvarende eksempler i Korzen (1996: kap. 4.4.1).

4: Givón (1976: 152) citerer de tre førstnævnte roller i et særligt kasus-hierarki for topics.

hvilket igen betyder at topic oftest grammatikaliseres som subjekt i den enkelte sætning. Topic kan være grammatikaliseret som dativ i italienske sætninger af typen:

- (4) (a) *Mi viene fame; Gli viene il singhiozzo*
 (b) *Gli viene portato il volume*
 (c) *Gli portano il libro*
 (d) *Gli piace il disegno; Gli scappa il foglio*

hvor eksperient/recipient/possessor-rolLEN er den hierarkisk højeste, og som indirekte objekt i syntaktisk parallelle danske tilfælde som:

- (5) Det lykkes *ham* at komme derhen

(som dog forekommer væsentlig sjældnere end de italienske dativ-tilfælde, jvf. note 15)⁵. Endelig kan topic være grammatikaliseret som objekt i typer som:

- (6) (a) *Uscendo di casa, mi ha meravigliato il tepore dell'aria*
 (b) *Appena arrivato a Lisbona, non lo ha ricevuto nessuno.*
 (cit.: Salvi i Renzi 1988: 41)

(Som det ses er der i italienske infinitte konstruktioner af den i (6) nævnte type „iboende topisk kontinuitet“, dvs. obligatorisk overensstemmelse mellem det logiske subjekt for de infinitte verber, her *uscendo* og *arrivato*, og konstruktionens **topic**, der altså ikke nødvendigvis er det grammatiske subjekt; vi vender tilbage til disse konstruktioner i 4. nedenfor).

En naturlig følge heraf er, at subjektsplassen generelt også er den ledplads, der oftest huser et anaforisk udtryk. Dette bekræftes af det af mig undersøgte korpus; figur (7) viser procentandelen af anaforiske udtryk på subjektsplass beregnet i forhold til det samlede antal anaforiske

5: Hvis eksperient-rolLEN ikke er den hierarkisk højeste i sætningen kan rangordenen citeret i (3) medføre „dative-shifting“ (Givón 1984), fx i dansk at en eksperient knyttes tættere til verbet (som indirekte objekt) end genstanden/objektet.

udtryk i disse tekster. I optællingen er inkluderet ikke-realiserede logiske subjekter for infinitte verbalformer, jvf. (6)⁶, og for deverbale substantiver⁷:

(7) Anaforske udtryk på subjektsplads i % af samtlige anaforer

Skriftlige italienske tekster (i alt 14)							gn.snit
68,60	57,14	74,65	56,32	67,35	60,0	64,52	
59,15	65,31	66,23	62,0	52,0	62,90	67,44	63,12 %

Mundtlige italienske tekster (i alt 13)							
61,68	66,83	64,46	67,01	61,21	71,01	67,27	
62,86	62,96	69,28	66,67	62,07	66,67		65,38 %

Skriftlige danske tekster (i alt 9)							
55,26	67,19	69,14	57,94	68,67	60,92		
61,54	58,76	63,27					62,52 %

Mundtlige danske tekster (i alt 9)							
60,0	73,20	67,42	71,05	66,83	68,60		
67,68	67,03	69,57					67,93 %

Tallene bekræfter til fulde subjektspladsens særlige status som „anaforsk“ ledplads: i omkring 2/3 af tilfældene optræder anaforske udtryk her.

2.2. Anaforsk afstand

Hvad angår afstanden mellem antecedent og anafor, „the referential distance“, baserede Givón sin teori – som senere forskere har påpeget, jvf. fx Fox (1987a), Fox (1987b), Tomlin (1987), Berretta (1990) og Geluykens (1992: 13-14) – på en meget rigoristisk optælling af sætninger uden fx at se på den syntaktiske og pragmatiske funktion (jvf. note

6: M.h.t. infinitte verbalformer er ikke medtalt fx infinitiver styret af et modalt eller aspektuelt hjælpeverbum som fx *begynde, være ved at, cominciare, finire* osv., hvor man kan tale om en propositionel enhed. Det skal tilføjes, at en præcis analyse og optælling af propositioner i mange tilfælde er vanskelig og kræver en dybtgående redegørelse, som jeg af pladshensyn tillader mig at undlade her.

7: I denne og de følgende figurer er tallene citeret i kronologisk rækkefølge efter det nummer forsøgspersonerne fik ved indtalingen, jvf. note 1.

12) eller på andre tekststrukturelle forhold. Han konstaterede at anafortyperne citeret ovenfor i (1a) og (1b) forekommer ved nærtstående antecedenter, hvorimod typerne (1c-j) forekommer ved fjernere stående antecedenter.

Det virker naturligvis umiddelbart plausibelt at de anaforer der mangler en semantisk eksplicitering kræver – og omvendt: udtrykker – en tæt tilknytning til den foregående ko-tekst, hvorimod de semantisk ekspliciterede anaforer udtrykker en løsere tilknytning til præ-teksten. Men den tættere eller løsere tilknytning ytrer sig ikke alene i afstanden i ord eller sætninger fra antecedenten, den kan også hænge sammen med en strukturering af teksten i indbyrdes mere eller mindre sammenhængende **sekvenser**. Det viser sig, at den anaforiske kodificering i høj grad udnyttedes som **tekststruktureringssignal**.

3. Tekstenheder

I 1987 konstaterede Barbara Fox en sådan sammenhæng for engelsk; hun fandt et gensidigt forhold mellem anaforisk „markering“, dvs. leksikalisk eksplicitering, og initialposition i ny tekstenhed. Fox havde undersøgt en række narrative (Fox 1987a) og ikke-narrative tekster (Fox 1987b), og med udgangspunkt i en lidt forenklet tekststrukturteori skelnede hun for de ikke-narrative teksters vedkommende mellem teksters **kerneenheder**, som indeholder tekstens centrale assertion, og **sekundære enheder**, som indeholder uddybende forklaringer, yderligere detaljer og baggrundsinformation. Samme skelnen ses følgende hos fx Matthiesen & Thompson (1988: 289-291), som ser tekster som bestående af „function-specific elements“, hvorimellem der består et under- eller sideordningsforhold. Underordningsforholdet kaldes også „a Nucleus-Satellite relation“, sideordningsforholdet kaldes „a List-relation“.

For de narrative teksters vedkommende skelner Barbara Fox mellem en „event-line“ og en „off-event-line“ og taler om forskellige „narrative units“, se nedenfor.

Rigotti (1993) taler tilsvarende om teksten som et hierarkisk ordnet system af sekvenser, herunder om en øverstordnet sekvens der underordner alle delsekvenser og inkorporerer tekstens generelle pragmatiske

funktion, den samlede illokutionære værdi⁸, og om en minimalekvens, der ikke er yderligere opdelelig. Rigotti betoner specielt den enkelte tekstsekvens' **funktion som tekst**, dvs. sekvensen skal have et selvstændigt semantisk indhold og en selvstændig pragmatisk/illokutionær funktion. En tekst eller sekvens der ikke har et sådant selvstændigt indhold opfattes som en „ikke-tekst(sekvens)“; sekvensen er „un unico atto linguistico“ (op.cit. 61)⁹.

Tekstsekvensen kan følgelig sammenlignes med et syntagme; hvor syntagmet normalt defineres ved sin syntaktiske funktion som en enhed internt i sætningen (hvor det kan spille en central rolle som fx argument eller en underordnet rolle som fx modifikator), kan tekstsekvensen defineres ved sin tekstuelle funktion som en enhed internt i teksten. Teksten akkumuleres ikke lineært af modtageren, men i henhold til en hypotese om en stadigt stigende tekstlighed, dvs. om tekstuel relevans der vil medføre en stadigt stigende forståelse for sagsforholdet¹⁰.

3.1. *Tekstenheder og anaforer*

M.h.t. forholdet mellem anaformateriale og tekststrukturering (som Rigotti ikke kommer specielt ind på) fandt Barbara Fox i sine statistiske optællinger en helt dominerende forekomst af anaforiske fuld-NP'er („markerede anaforer“) i starten af hver ny tekstsekvens, i ikke-narrative tekster i kerne- og i satellitsætning, i narrative tekster i starten af hver narrativ enhed. Herimod havde ikke-sekvensinitiale positioner typisk pronominal („umarkerede“) anaforer. Ekspliciterede anaforer benyttes således til at markere overgang fra et pragmatisk eller narrativt

8: Rigotti kalder det „la sequenza dominante“ (op.cit. 52); Fox (1987b: 362) taler helt tilsvarende om „the story unit“.

9: I op.cit. 48-49 nævnes eksempler på den slags reaktioner fra modtageren som er udtryk for afvisning af talerens præntention om funktion som tekst(sekvens): „Non hai dimostrato nulla“, „Lo sapevamo già“, „Tu a me non comandi niente“, osv. Jvf. også Jensen/Korzen/Skytte (1995: 75-77).

10: Jvf. Rigotti (op.cit. 53). Jeg vil ikke her gå i detaljer med fænomenet „relevans“ men tillade mig at henvise til Rigotti (loc.cit.), som med henvisning til de engelske forskere Sperber & Wilson definerer relevans som et kognitivt fænomen, der har med forholdet (interaktionen) mellem gammel og ny information at gøre. Begrebet relevans behandles også af Caffi/Ravazzoli (1985), som tilsvarende siger bl.a.: „it is important to bear in mind that relevance is the product of crossed inferential work on the part of both speaker and hearer“ (p. 136).

niveau til et andet, hvorimod pronominerne bl.a. forekommer hvor en sekvens består af flere sidestillede dele, dvs. udgøres af et „paratagme“.

Disse tanker er videreført i italiensk af Monica Berretta (1990). Berretta har undersøgt italienske fremstillende tekster og har her konstateret en systematisk brug af markerede anaforer, i hendes terminologi „ny-start“ af en anaforkæde, ved hvert typografisk afsnitsskift. Berretta foreslår derfor afsnitsinddelingen som relevant tekstenhed og ser afsenders strukturering af sin tekst i afsnit som en mere afgørende faktor for anaformaterialet end blot ord- eller sætningsafstanden til antecedenten¹¹.

Hvilke kriterier afsnitsinddelingen skal foregå efter, kommer Berretta desværre ikke ind på. Det gør til gengæld Tomlin (1987); her sættes „the syntax of reference“ direkte i forbindelse med psykologisk/kognitive processer ved opfattelsen af ekstralingvistiske sagsforhold. Sådanne processer anses for styrende for „the attention allocation“, og „attention shifts“ medfører en afbrydelse i informationsstrømmen og opretter en „episode-grænse“. En „episode“ defineres således som en semantisk enhed bestående af forbundne propositioner, styret af „a macro-proposition or paragraph level theme“. Anaforisk henvisning på tværs af en episodegrænse kræver en markeret anafor, hvorimod episode-interne anaforer er umarkerede¹².

Ekspliciterede topic-anaforer (bl.a.) i afsnitsinitial position er også det almindelige på dansk. Jeg har i appendiks citeret nogle tekster fra det undersøgte korpus¹³, og de to danske tekster (A)-(B) er udmærkede

11: Berretta definerer „il capoverso“ „nel senso di ‘parte di testo incluso fra due capoversi’“ (op.cit. note 13). „Abbiamo visto che ogni tipo di antecedente, inerentemente topicale o no che sia, [...] viene sistematicamente ripreso con una proforma forte dopo un confine di capoverso. In questo senso l’organizzazione che il parlante dà al suo discorso emerge come fattore decisivo: ad ogni nuova unità testuale vi è come un riinizio delle catene anaforiche“. (op.cit. 114-115). Berretta (op.cit. note 13) er selv opmærksom på de problemer hendes metode vil give i forbindelse med analyse af mundtlige tekster.

12: Tomlin synes ikke at beskæftige sig med anaforer på andre ledpladser end de „topiske“, dvs. subjektplads samt pladserne eksemplificeret i (4)-(6). På andre ledpladser er markerede anaforer derimod yderst almindelige også sekvensinternt, cfr. Korzen (under udgivelse) og især Korzen, I.: *Anafortypologi og tekststruktur* i Jansen e.a. (under udgivelse), hvor en række af de i nærværende artikel omtalte fænomener samt andre beslægtede områder vil blive behandlet mere udførligt.

13: Det samlede korpus vil foreligge i Jansen e.a. (under udgivelse).

eksempler på dette. Hvert typografisk tekstafsnit indeholder episoder, „narrative enheder“, der typisk er tættere forbundne indbyrdes end de er med episoder i andre tekstafsnit. Hver episode består af nogle centrale dele og nogle mindre centrale baggrundshandlinger („satellit-handlinger“), som fx kan være bipersoners reaktion på hovedperso- nens handlinger eller tidsangivelser af typen *Da bibliotekaren kommer forbi*¹⁴.

Afsnitsinddeling behøver dog ikke at medføre ekspliciteret anafor; både på dansk og italiensk kan der findes undtagelser – fx hvor en ekspliciteret anafor har været brugt kort før afsnits- og episodeskiftet:

- (8) [...] Det [pennalhuset] er af plastik, har farvestrålende figu- rer på og en lynlås, der larmer! *Mr. Bean* ved dog råd: Op af sin taske trækker han en lille tube med smøreolie, voilà, og det pro- blem var løst.

Så får *han* hikke, og må holde vejret i umådeligt lang tid – uden at det dog hjælper. Hikken glemmes dog hurtigt, for nu kommer hans bog! [...] Bogen er flere hundrede år gammel, med store farvelagte illustrationer. Det er især – kun – dem, der interesserer *mr. Bean*, og da han finder en særlig flot af slagsen, trækker han et stykke mellemlægspapir frem, og begynder at kalkere den af.

Imidlertid kommer *han* til at nyse, til gene for sin medlæser. Uha, det var knap så godt. [...] Hverken hans sidemand eller den ansatte på biblioteket må opdage noget, og gang på gang tvinges *mr. Bean* ud i absurde handlinger – som når han, for at forklare tilstedeværelsen af retteblæk for sin sidemands skepti-

14: M.h.t. de narrative enheder baserer Fox (1987a: 167-168) sig på et „Story Grammar para- digm“, hvorefter korte historier inddeles i „1. background information (e.g., setting); 2. ini- tiating event; 3. reaction; 4. plan; 5. action; 6. outcome“. Enhederne 3., 4. og 5. samles i det der kaldes „the development structure“, der opfattes som én enhed på et højere niveau (en „higher-level unit“).

Hopper (1979: 214) taler om „foregrounding“ og „backgrounding“: „The foregrounded events succeed one another in the narrative in the same order as their succession in the real world; it is in other words an iconic order. The backgrounded events, on the other hand, are not in sequence to the foregrounded events, but are concurrent with them. Because of this fea- ture of simultaneity, backgrounded events usually amplify or comment on the events of the main narrative.“ Se også note 28.

ske blik, må farve sine hvide handsker, som var retteblækket i virkeligheden en avanceret form for neglelak.

Til slut har *han* revet to sider ud af bogen, men mangler at fjerne de sidste rester af dem. [...] (DS1A)

- (9) Il pavimento è di legno e come ogni pavimento del genere ha dei punti in cui cigola: ecco che allora *l'attore* incomincia a tastare con i piedi i punti su cui può passare per evitare rumori che possano disturbare gli studiosi.

[Ø] Arriva finalmente al tavolo e, mentre aspetta il libro, dalla borsa estrae l'occorrente per lo studio. [...] La biblioteca chiude. *Il nostro protagonista* verrà ad essere scoperto una volta effettuato il controllo sul libro da parte del custode.

Sembra non esserci più via di scampo. Ma un'occasione si presenta: [Ø] può scambiare il libro ormai rovinato con quello del suo vicino. E [Ø] ci riesce! (IS4A)

3.2. Statistisk fordeling

En første fornemmelse af forskelle mellem italiensk og dansk vil vi dog kunne få ved at sammenligne den statistiske fordeling af de forskellige anafortyper på topic-pladsen, dvs. på den hierarkisk højest placerede konstituent i henhold til (2)-(3). I figur (10) citeres fordelingen af umarkerede anaforer, jvf. (1a-b), i de forskellige tekster; tallene udtrykker igen procentandelen af samtlige anaforiske udtryk¹⁵:

15: I de italienske tekster er medtalt eksempler på dativpronominer i konstruktioner som (4). Korpus havde ingen eksempler på topiske objektspronominer, jvf. (6). Også det ubetonede italienske pronomen *egli* er medtalt da det i vores korpus alene forekommer episodeinternt. Endelig er inkluderet tilfælde hvor en nul-subjektsanafor genoptager et ikke-subjekt og dermed udtrykker topic-skift. Sådanne tilfælde er dog relativt sjældne og netop begrænset til en umiddelbart følgende genoptagelse, dvs. igen inden for samme narrative episode, syntaktisk i øvrigt typisk i en ledsætning, cfr. Korzen (under udgivelse) og Korzen, I.: *Anafortypologi og tekststruktur* i Jansen e.a. (under udgivelse).

I de danske tekster er medtalt de blot to eksempler jeg har fundet (i tekst DM6B) på indirekte objekt, jvf. (5). Her er ikke medregnet de i mundtlige danske tekster særdeles hyppige tilfælde af dislokering, dvs. forekomst af ubetonet pronomen sammen med leksikalsk ekspliciteret NP, jvf. (1d/f) og se 5.2 nedenfor. Derimod er medtalt de især i mundtlige tekster meget hyppige forekomster af det ubetonede indkapslende pronomen *det* på subjektsplads (dvs. med henvisning til hel ytring eller sætning), som i vores korpus typisk forekommer sekvensinternt.

(10) Procentandel af anaforer svarende til (1a-b) på topicplads:

Skriftlige italienske tekster							gn.snit
59,30	50,0	64,79	42,53	63,26	60,0	54,84	
45,07	67,35	53,25	48,0	52,0	62,90	61,63	56,07 %

Mundtlige italienske tekster							
60,75	56,44	56,20	55,67	47,89	63,77	63,64	
48,57	45,93	50,33	57,58	47,13	52,90		54,37 %

Skriftlige danske tekster							
32,89	50,0	54,32	43,93	43,37	39,08		
50,64	39,18	49,66					44,79 %

Mundtlige danske tekster							
46,81	65,98	57,01	64,04	56,10	66,28		
56,57	54,40	60,87					58,67 %

Procentandelen af umarkerede anaforer ses at være højest i danske mundtlige tekster og i italienske skriftlige og mundtlige tekster¹⁶ og synes at afsløre en særlig tendens til sekvenskontinuitet, dvs. i praksis til lange tekstsekvenser præget af topisk kontinuitet, i disse tilfælde. Denne tendens bekræftes ved den „modsatte“ optælling, dvs. af anaforer på topic-plads svarende til (1c-j), der som nævnt bruges ved løs tilknytning til præteksten, dvs. ved sekvensskift (på et eller andet niveau) og/eller ved topic-skift:

(11) Procentandel af anaforer på topicplads svarende til (1c-j):

Skriftlige italienske tekster							
16,28	7,14	11,43	16,09	6,12	0	9,68	
18,31	4,08	12,99	14,0	0	4,8	8,14	9,22 %

Mundtlige italienske tekster							
5,61	11,88	11,57	14,43	15,76	11,59	4,55	
16,19	17,04	18,95	9,09	16,09	13,77		12,81 %

16: De små forskelle mellem disse tekster er ikke statistisk signifikante.

Skriftlige danske tekster

22,36	17,19	14,81	14,02	25,30	21,84	
10,90	19,59	13,61				17,74 %

Mundtlige danske tekster

13,19	7,22	10,41	7,02	10,73	4,65	
11,11	12,64	8,70				9,52% ¹⁷

4. Iboende topisk kontinuitet

For nærmere at undersøge hvordan topic- eller sekvenskontinuiteten ytrer sig sprogligt på italiensk og (mundtligt) dansk og for at få be- eller afkræftet arbejdshypotesen om en større grad af hypotaxe og kompleksitet i italiensk end i dansk, kan vi for figur (10)'s vedkommende gå yderligere i detaljer og fx skelne mellem anaforer svarende til (1a) og anaforer svarende til (1b).

Ø-anaforen (eller: -kataforen), jvf. (1a), optræder i underordningskonstruktioner med infinitte verbaler som i (6) og (12) og ved deverbale substantiver som i (13):

- (12) (a) En mand går ind på et bibliotek for at [Ø] læse en bog
 (b) Un uomo entra in biblioteca per [Ø] consultare un libro
- (13) (a) Han vender sig om mod sidemanden af [Ø] frygt for at have forstyrret ham
 (b) Si volge verso il suo vicino nel [Ø] timore di averlo disturbato

På dansk optræder den endvidere i snævre sideordningskonstruktioner, hvor to handlinger opfattes som en del af samme begivenhed:

17: I både (10) og (11) er den gennemsnitlige forskel mellem de skriftlige danske tekster og de øvrige teksttyper statistisk signifikant. Forskellen i (11) mellem de mundtlige danske tekster og de øvrige nærmer sig meget signifikansgrænsen og er følsomt for det niveau man lægger for den statistiske signifikans.

Når de enkelte tal i (10) + (11) giver et lidt højere tal end i (7) for de italienske teksters og for en enkelt mundtlig dansk teksts vedkommende (DM6B), skyldes det at der i (10), men ikke i (7), er medregnet topikale anaforer forskellige fra subjekt, jvf. note 15.

- (14) han har vendt ryggen til og [Ø] er ved at tage sit overtøj på (DM3B)

og i kongruenskonstruktioner som

- (15) Hunden ligger og [Ø] sover¹⁸.

I alle tilfælde af anafortype (1a) er sekvens- og topic-skift udelukket og man kan tale om **iboende topisk kontinuitet** i disse konstruktioner¹⁹.

I figur (16) har jeg optalt udtryk for iboende kontinuitet i hypotaktiske konstruktioner, dvs. i form af Ø-subjekter for infinitte verber og deverbale substantiver; som tidligere er anført procentandelen beregnet af samtlige anaforiske udtryk:

(16) Hypotaktisk iboende kontinuitet; Ø-subjekter for infinitte verber og deverbale substantiver:

Skriftlige italienske tekster							gn.snit
27,91	42,86	22,54	19,54	32,65	40,0	29,03	
28,17	34,69	24,68	30,0	28,0	35,48	31,40	30,50 %

Mundtlige italienske tekster							
17,76	15,35	16,53	16,49	12,73	21,74	25,45	
20,0	19,26	24,18	16,36	14,37	17,39		18,28 %

Skriftlige danske tekster							
1,32	14,06	6,17	5,61	8,43	13,79		
7,05	7,22	6,12					7,75 %

18: (15) findes ikke tilsvarende på italiensk og (14) konstrueres ikke nødvendigvis tilsvarende på italiensk:

approfitando di un momento in cui l'altro lettore si gira *per vestirsi* per ... per insomma ... per mettersi la giacca [...] (IM9B)

(I transskriberingen af de mundtlige tekster angiver „ ... “ en pause).

19: Jvf. også Berretta (1990: 95). I forbindelse med deverbale substantiver og infinitte verbalformer ser jeg her bort fra de tilfælde, hvor et deverbalt substantiv eller en infinit verbalform har sit eget ekspliciterede subjekt:

(a) Il bibliotecario arriva ad avisare della chiusura della biblioteca

(b) Appena arrivato Luca, gli altri ragazzi sono partiti

og hvor der følgelig ikke er tale om anaforiske relationer.

Mundtlige danske tekster

5,11	5,15	3,62	6,14	4,39	1,16	
3,08	4,40	6,09				4,35 %

Denne hypotaktiske iboende kontinuitet er, som vi forventede, væsentligt mere udbredt i italiensk end i dansk; i såvel skriftlige som mundtlige tekster forekommer den ca. 4 gange så ofte i italiensk som i dansk²⁰. I vores narrative korpus er der i dansk stort set kun tale om infinitivformer, jvf. (12), hvorimod vi i de italienske tekster herudover finder mange eksempler på participiums- og gerundiumsformer, jvf. (6), og langt flere eksempler på deverbale substantiver, jvf. (13).

Til yderligere bekræftelse af vores arbejdshypotese ses hypotaktisk iboende kontinuitet at forekomme væsentlig oftere i skriftlige tekster end i mundtlige – på begge sprog; det gennemsnitlige forhold mellem skriftlig og mundtlig forekomst er, som det ses, både i dansk og italiensk ca. 5 : 3.

Forklaringen på den højere grad af sekvens- og topickontinuitet i skriftligt italiensk end i skriftligt dansk skal således (bl.a.) søges i den højere grad af hypotaktisk iboende kontinuitet i italiensk, dvs. syntaktisk underordning og kompleksitet, hvorimod den høje grad af sekvenskontinuitet i mundtligt dansk udtrykkes ved høj grad af parataxe, finitte verbalformer og umarkerede anaforer.

I de mundtlige italienske tekster er sekvenskontinuiteten af samme størrelsesorden som i de skriftlige italienske tekster, jvf. (10), men parallelt med dansk i langt højere grad sikret ved grammatisk kongruens, dvs. ved parataktiske/finite konstruktioner²¹.

20: Følgelig mener jeg ikke man ubetinget kan give Berretta (1990: 94) ret i at brugen af denne Ø-anafor er „una strategia relativamente poco usata“ på italiensk. Alle gennemsnitstallene i (16) er statistisk signifikant forskellige.

21: Det skal understreges at der i denne undersøgelse netop er tale om narrative tekster, som er karakteristiske for gennemgående topics og følgelig høj forekomst af svage subjektsanaforer. For de mundtlige teksters vedkommende er der – eftersom talerne stort set ikke blev afbrudt – tale om fremstillende teksttype og ikke om fx konversation, som typisk udviser langt lavere grad af topisk kontinuitet, jvf. også (Givón 1984: 178).

Informationsmæssigt udtrykker en infinit verbalform eller et deverbalt substantiv ikke, som et finit verbum, en eksplicit og uafhængig assertion og forankring af en verbalsituation, dvs. af en relation mellem nogle argumenter, heriblandt subjektet, på en tidsakse. Når subjektet ikke er udtrykt (og der ikke blot er tale om det italienske „pro-drop“) sker der en „desententialisering“ (Herslund 1996: 39) og dermed en tættere tilknytning til og underordning under en anden handling (eller entitet) i ko-teksten. Langacker taler rent kognitivt om en „summary scanning“ og en atemporal relation ved et infinit verbal i modsætning til en „sequential scanning“ og opfattelsen af en serie af temporale relationer ved et finit handlingsverbum²². Et deverbalt substantiv med bestemt artikel, jvf. (13), udtrykker en præsupposition af handlingen (Korzen 1996: kap. 8.1.3), og tilsvarende udtrykker et perfektum participium (af et perfektivt verbum), jvf. (6b), at handlingen har fundet sted, dvs. den præsupponeres også her – den asserteres ikke i udsagnet.

I alle disse tilfælde sker der således en relativ reduktion, dvs. placering på et kognitivt og narrativt baggrundsplan, af den givne verbalsituation i forhold til de verbalsituationer i ko-teksten der er gengivet ved finitte verber, dvs. narrativt og syntaktisk fremhævet. Reduktionen sker, naturligt nok, ved satellithandlinger, som vi skal se nedenfor.

Ud over en narrativ fremhævelse giver det finitte verbum med det realiserede subjekt mulighed for topic-skift, dvs. skift i narrativ fokusering fra en størrelse til en anden, og dette viser sig at blive udnyttet i høj grad i skriftligt dansk, meget mere end i mundtligt dansk, hvilket den højere forekomst af ekspliciterede anaforer skriftligt end mundtligt, jvf. figur (11), lader antyde; topisk skift fx fra hoved- til bipersoner vil ofte kræve ekspliciteret anafor p.g.a. den semantiske interferens. Se nedenfor.

22: „In terms of profiling, nominalization represents the greatest departure from the processual nature of a verb or a clause. There are intermediate possibilities, the full sequence being *process* [udtrykt af finit verbal] > *complex atemporal relation* [udtrykt af infinitiv og gerundium] > *simple atemporal relation* [udtrykt bl.a. af adjektiver og participier] > *thing* [udtrykt bl.a. af deverbale substantiver]. The minimal deviation from a process, namely a complex atemporal relation, is non-processual only in mode of scanning (summary as opposed to sequential); a simple atemporal relation further restricts the profile to a single component state; whereas a nominalization does not profile any kind of relationship but rather a thing“. (Langacker 1991: 423). Jvf. også Jansen (1996).

5. Sammenligning dansk-italiensk

Herudover afslører en sammenligning mellem de danske og de italienske tekster først og fremmest at de italienske er langt kortere, hvilket fremgår af:

(17) Teksternes gennemsnitlige længde:

skriftlige	italienske: 285,86 ord	danske: 506,56 ord
mundtlige	italienske: 658,38 ord	danske: 1021,44 ord ²³

Dette skyldes dels en generel mangel på handlingsmæssige detaljer i de skriftlige italienske tekster, dels en relativt frekvent narrativ reduktion (desententialisering) af satellitsætninger i de italienske tekster generelt.

5.1. (Især) skriftlige tekster

Dette medfører igen langt færre topic-skift; i to skriftlige tilfælde i det undersøgte korpus, IS6A og IS12A, er der **intet** eksempel på semantisk ekspliciteret topic-genoptagelse. Jeg har citeret IS6A i sin helhed som tekst (C) i appendiks. Her angiver [Ø] anaforisk kodificering af topic med grammatisk kongruens, jvf. (1b), og [ø] angiver hypotaktisk iboende topik kontinuitet, jvf. (1a), dvs. eksempler på backgrounding af verbalsituationer²⁴.

Vi bemærker i (C) at det narrative fokus forbliver på hovedpersonen. Bipersonerne, som jeg har *kursiveret*, og genstandene er reduceret m.h.t. rollemæssig og syntaktisk rangorden til objekt og styrelse og opnår slet ikke status af topic/subjekt, selv ikke i tekstenheder af laveste rang. Rent tekststrukturelt samles handlingsgangen altså i få centrale hovedbegivenheder udtrykt af finitte verber med tekstens hovedperson som subjekt, og hertil knyttes, i tæt underordning og ofte med samme logiske subjekt/agent, mindre centrale situationer udtrykt af

23: Jeg er opmærksom på de betydelige forbehold en sammenligning af ordantal på forskellige sprog skal indebære. Jeg mener dog at så udtalte forskelle som de citerede giver stof til eftertanke.

24: Som det fremgår af (16) har netop denne tekst den næsthøjeste grad af hypotaktisk iboende kontinuitet, nemlig 40,0 %.

infinite verber og deverbale substantiver. Jeg har i (C) understreget alle eksemplerne på en sådan backgrounding af handlinger. Som det ses, er der netop tale om uddybende forklaringer, følgehandlinger, tidsangivelser, årsagssammenhænge eller andre lignende baggrunds- eller „satellitsituationer“.

Hvis vi tager nogle konkrete sammenligningspunkter med de danske tekster, kan vi fx se, at hvor de to danske tekster (A) og (B) begge narrativt fremhæver den anden læsers reaktion på Mr. Beans hikke (A/linie 9) – (B/linie 10), bevarer den italienske (C/linie 3-5) fokus på Mr. Bean og reducerer den anden dels til ikke-handlende objekt (*infastidendo il vicino*), dels til styrelse (*a causa del*) *le occhiate torve dell'altro lettore* („p.g.a. den anden læsers skumle blik“).

I andre italienske tekster finder vi ved den samme handling tilsvarende konstruktioner, hvor den anden læser er gjort til ikke-handlende baggrundsfigur:

- (18) Nell'attesa del prezioso libro, egli [Mr. Bean] viene colto dal singhiozzo, disturbando *il suo vicino di tavolo, vistosamente irritato dal nuovo venuto*. (IS14A)
- (19) gli viene un attacco di singhiozzo ... e ... comincia a a innervosire *la persona che gli sta di fronte* (IM8B)

Hvis vi ser på udleveringen af bogen til Mr. Bean, ses de to danske tekster begge narrativt at fremhæve denne handling men på forskellig måde: A/13-14 fokuserer på *Mr. Bean*, mens *bibliotekaren* er reduceret til agerende styrelse, hvorimod B/15 har fokus på *bibliotekaren* som handlende biperson. Denne handling er slet ikke medtaget i den italienske tekst (C); i andre italienske tilfælde finder vi den medtaget men i konstruktioner hvori bibliotekaren til gengæld er væk. Hovedpersonen, Mr. Bean, er typisk grammatikaliseret som topisk dativ (recipient) og verbet kan være i passiv:

- (20) Finalmente *gli viene consegnato il volume*: la sua meticolosità nel maneggiarlo ha dell'incredibile; [...] (IS9A)

- (21) Passato finalmente il singhiozzo, *gli viene consegnato il volume richiesto*. Indossati i guanti bianchi, messo il segnalibro, comincia a sfogliarlo felice. (IS14A)

eller i aktiv:

- (22) quando *gli arriva il libro* infila i suoi guanti bianchi (IM6B)

evt. i upersonlig 3. person pluralis:

- (23) Si infila meticolosamente un paio di guanti bianchi prima di ricevere il libro e non appena *glielo portano* comincia a sfogliarlo, mettere segnalibri e a ricopiare le immagini di suo interesse. (IS5A)
- (24) alla fine *gli portano* questo libro eh ... lui comincia a sfogliare le pagine [...] (IM4B)

I atter andre tilfælde er bogen verbets eneste argument:

- (25) eh arriva *il libro* ... e ... il ... ehm allora per sfogliare il libro comincia a infilarsi dei guanti (IM12B)
- (26) nel frattempo si si mette dei guanti bianchi ... arriva *il libro* ehm lo apre ... tenta di sfogliarlo e ... in questo modo ehm è è molto attento a non sporcare le pagine (IM13B).

Endelig kan der også her ske hypotatisk backgrounding og hovedpersonen er udtrykt med Ø-anafor og iboende topisk kontinuitet:

- (27) Il personaggio entrava nella sala di lettura e richiedeva all'addetto un tomo. *Ricevuto* lo si avviava verso il tavolo di lettura preoccupandosi di non fare alcun rumore, per non disturbare un altro signore presente nella stanza. (IS11A)

I den sidste handlingssekvens i fortællingerne bliver både *bibliotekaren* og *den anden læser* aktivt handlende topics i de danske tekster. I den ita-

lienske C-tekst bliver den handling at bipersonen vender sig om, derimod til:

- (28) [Ø] sostituire il suo testo con quello del vicino *momentaneamente distratto*. [...] (C/10-11)

dvs. en attributivt adjektivisk (statisk) beskrivelse, hvor handlingen angives (præsупponeres) at have fundet sted; bipersonen er reduceret til styrelsesplads, rollemæssigt til possessor.

I andre tekster finder vi her benyttet deverbale substantiver og hele verbalsituationen reduceres til en entitet (af anden orden) hvori relationen mellem agent og verbalsituation præsупponeres:

- (29) [...] in un primo momento il nostro protagonista si sente perso, poi approfittando di un momento di *distrazione del suo vicino* scambia i libri e consegna la copia consultata all'uscita (IS5A)
- (30) allora lui ... in maniera molto furbesca ... approfitta ... di un attimo di *disattenzione della persona che gli stava davanti* e ... sostituisce il suo manuale con ... quello dell'altra persona (IM8B)

En anden mulighed for at bevare fokus på hovedpersonen er også her passivkonstruktionen; i det flg. eksempel er hovedpersonen syntaktisk subjekt og bipersonen *il custode* reduceret til agens:

- (31) La biblioteca chiude. Il nostro protagonista *verrà ad essere scoperto* una volta effettuato il controllo sul libro da parte del custode. (IS4A)

5.2. (Især) mundtlige tekster

Den høje procentandel af umarkerede anaforer i mundtligt dansk, jvf. (10), sammen med den meget lave grad af hypotaktisk iboende kontinuitet, jvf. (16), giver en stærk fornemmelse af parataxe og linearitet med relativt konstant fokusering af hovedpersonen. Et typisk eksempel er DM10B, som af pladshensyn ikke citeres her (jvf. note 13), men hvor jeg har optalt 46 eksempler på *han* → *Mr. Bean* (ud af 629 ord ~

7,3%), i modsætning til tekst (A), som frembyder 24 eksempler på *han* (ud af 452 ord ~ 5,3 %), og tekst (B), som frembyder 19 eksempler (ud af 352 ord ~ 5,4 %).

Tendensen i de mundtlige tekster til at fokusere på det samme topic historien igennem er formodentlig (til dels) forårsaget af manglen på den anaforiske kontrolmulighed man har i skriftlige tekster og den dermed kortere hukommelse. Der hvor topic-skift faktisk finder sted, sker det i mundtlige danske tekster meget ofte med en yderligere forstærket anafor: venstredislokering og/eller demonstrativ artikel, jvf. (1f/h) og eksempler som *de her sider de, den der bog den* (DM10B), uden at der nødvendigvis er tale om (større) sekvensskift. Et par yderligere eksempler på dislokering:

- (32) og så ... kommer der en øh ... en bibliotekar så med en gammel bog meget fin gammel bog ... og *Mr Bean han* åbner den [...] det gør jo bare at *billedet det* bliver sådan smurt lidt ud [...] han får da afleveret bogen til bibliotekaren og man kan se at *den anden mand han* får da nogle problemer der da han afleverer sin bog [...] (DM2B)
- (33) [...] så han trækker noget øh smøreolie op og smører sit penalhus ... øhm ... så går det straks meget lettere sådan puuha ... han ånder lettet op og ... *den anden mand der sidder ved bordet han* skæver lidt til ham [...]
 så sker der det frygtelige at *Mr Bean han* får hikke ... på biblioteket ... og øhm ... *den anden mand han* kigger op sådan ... *Mr Bean han* prøver at ... det gamle trick med at man skal holde vejret [...]
 så nyser han desværre så papiret flyver væk og han kommer til at tegne i bogen ... og øh *den anden mand han* kigger op [...] men så finder han jo ud af at *resten af siderne eller mange af de andre sider de* er ... de er løse også [...]
 han ... skynder sig så foran den anden mand så han får afleveret sin bog først og *bibliotekaren han* kigger den jo sådan igennem for at se om alt er i orden [...] (DM7B)

Også NP'er med attributive eller andre udvidelser kan dislokeres:

- (34) så er *minuttet eller hvor meget han nu skal sidde og holde vejret* **det** er så gået [...] og så mens at *den anden herre som så også har fået at vide at det er tid at det lukker nu* **han** har vendt ryggen til og er ved at tage sit overtøj på så skynder Mr Bean sig at lukke sin bog og bytte den om med den anden læsers bog (DM3B)

og ofte kombineres venstre- og højredislokering:

- (35) nå men så ... ser han at *ham manden ved siden af* **han** er på vej ud ... så han får pludselig en god ide og det er at bytte hans [sic!] bog ud med den bog som *ham den anden mand* **han** sidder og læser i [...] (DM2B)

Disse dislokeringer findes kun i direkte (og gengivet) talesprog.

I de mundtlige tekster har vi generelt større syntaktisk og narrativ variation på italiensk end på dansk. Sammen med højere grad af hypotaktisk kontinuitet, jvf. (16), finder vi i mange tekster en højere grad af ekspliciterede anaforer, jvf. (11). Parataxen er dog, som vi også så i (16), langt mere fremtrædende i mundtlige italienske tekster end i skriftlige. Hvor tekst (C) kunne klare sig med 6 nulanaforer ved finitte verber ([Ø]) med henvisning til hovedpersonen (ud af 119 ord ~ 5,0 %), har fx IM11B benyttet 66 til at genfortælle den samme handling (med 654 ord ~ 10,1 %)! Som nævnt muliggør den højere grad af parataxe og finitte verber, ligesom i skriftligt dansk, at bipersoner og genstande i højere grad opnår topic-status, og den højere frekvens af ekspliciterede anaforer skyldes netop (bl.a.) en højere grad af topic-skift. Eftersom italiensk ikke har ubetonede subjektspronominer finder topic-skift dog aldrig sted ved dislokering.

6. Topic-hierarki

Men de forskellige entiteters topic-status er ikke nødvendigvis den samme. Parallelt med den hierarkiske opdeling af tekstsekvenser kan man tale om en rangorden inden for de enkelte topics, afhængigt af i hvilke og i hvor mange tekstsekvenser de har funktion som topic. I en typisk narrativ tekst som de her undersøgte er der entiteter, normalt personer, jvf. (2a), som spiller en større rolle end andre (personer eller

ikke-personer), og de figurerer normalt som topics i flere tekstsekvenser – og dermed i mere overordnede tekstsekvenser – end andre²⁵. På denne måde vil man kunne skelne mellem tre typer topics, som vi kunne kalde primær-, sekundær- og tertiær-topics²⁶. I det undersøgte korpus, narrativt set en meget typisk „historie“ med en hovedperson, et par bipersoner og nogle genstande der optræder løbende i handlingen (evt., fx *biblioteket*, med semantisk rolle som lokativ), fungerer hovedpersonen som primær-topic, bipersonerne som sekundær-topics og de ikke-animerede genstande som tertiær-topics.

Hovedpersonen forekommer på subjekspladsen i de fleste nuklearsætninger. Den gennemgående handling har ham som vigtigste agent og ses ud fra hans „synspunkt“²⁷, hvilket vil reducere bipersoner til syntaktisk og pragmatisk lavere pladser. På dansk så vi dem som objekt, dativ, styrelse, – **samt** som subjekt i tekstsekvenser af lavere rang (satellitsætninger), dvs. som agenter i verbalsituationer der ses som supplerende baggrund eller uddybende forklaringer²⁸. På italiensk (især skriftligt)

25: Cfr. Givón (1983a: 14-15): „We will accept as self-evident, by definition, the assumption that: „More important discourse topics appear more frequently in the register, i.e. they have a higher probability of persisting longer in the register after a relevant measuring point““.

Rigotti (1993: 82-83) siger om forekomsten af flere „temi“ i en tekstsekvens bl.a. „Spesso uno è il tema della sequenza sovraordinata e l'altro è il tema della sequenza in atto. [...] Più precisamente, se ci sono più temi, essi appartengono a strati testuali diversi“.

Som antydnet i 3., skelner Fox (1987a: 162ff) mellem en „event-line“, som viderefører historien og indeholder dens væsentligste episoder, og en „off-event-line“, som indeholder baggrundsinformation. Selv hvis denne sidste beskriver andre personer og deres handlinger har Fox konstateret, i lighed med mine resultater (se nedenfor), at en person i „the event-line“ ved tilbagevenden hertil kan genoptages med et pronomen.

26: Denne skelnen er forskellig fra Givóns skelnen mellem „primary topics“ og „secondary topics“ (Givón 1983a: 8-9 og 22) og (1984), som er sætningsintern og syntaktisk baseret. Givóns skelnen er videreført bl.a. hos Herslund (1996: 38).

27: Chafe (1976: 54), som henviser til Kuno, taler her om „empathy“, typisk med subjektet, og nævner at der i en og samme sætning kun kan findes ét empati-fokus. Fx kan man sige *John hit his wife* (empati-fokus på subjektet John) og *Mary's husband hit her* (empati-fokus på objektet Mary, hvilket formentlig forekommer sjældnere), men ikke **Mary's husband hit his wife*.

28: Jvf. Hopper (1979: 215): „Because of the less strict connection between backgrounded clauses, one frequently, in fact typically, finds the following further characteristic, that the focus of the backgrounded clause is different from that of the foregrounded clause. In backgrounded clauses, there is a greater likelihood of topic changes and of new information being introduced in the preverbal position (i.e., indefinite subjects). In foregrounded clauses, on the other hand, it is unusual for completely new information to be introduced in the subject; more often, subjects are highly presuppositional, and the new material in the story is introduced in the predicate, either in the verb or in the combination of verb plus complement.“

var de generelt reduceret yderligere, de forekom sjældnere fx som subjekt i satellitsætninger. Ikke-animerede genstande forekommer atter sjældnere som subjekt, og da typisk med den semantiske rolle instrument eller „ikke-ægte agent“, dvs. som ikke-kontrollerende, udøvende subjekt, eller med statiske/beskrivende prædikater eller i passivkonstruktioner.

Dette hierarki får bl.a. betydning for den anaforiske kodificering. Internt i en narrativ episode med nuklear- + satellitdele og med generelt fokus på primær-topic'et, dvs. hvor der ikke er tale om et (større) sekvensskift der vil medføre ekspliciteret anafor, kan primær-topic genoptages med en svag anafor efter et ikke-primær-topic, på trods fx af semantisk interferens:

- (36) Derefter tager *han_i* [Mr. Bean] noget kvajelak op fra sin taske, og da *den anden læser_j* kigger op lader *han_i* som om han lakerer sine hvide handsker med det. Derefter smører han det ud over bogens sider. Da *bibliotekaren_k* kommer forbi, lukker *han_i* hurtigt bogen for at det ikke skal blive opdaget (A/21-25)

Som det ses i (36) vil ikke-primære topic (*den anden læser, bibliotekaren*) ofte forekomme i syntaktisk underordnede sætninger, men ikke nødvendigvis; pragmatisk/retorisk underordning henh. overordning er ikke ensbetydende med syntaktisk underordning henh. overordning. Et par eksempler på sekundær-topic i helsætninger efterfulgt af svag anaforgenoptagelse af primær-topic i sidestillet helsætning:

- (37) Pludselig nyser *han_i* [Mr. Bean] og kommer til at male ud på bogens billede, *han_i* bliver fuldstændig perpleks og skynder sig at prøve at viske det ud med et viskelæder. *Den anden mand_j* kigger op fra sin bog og siger prosit. Dette hjælper ikke og *han_i* haler slettelak ud af penallhuset. Nu kigger *den anden mand_j* igen og *han_i* lader som om han skal til at lakere negle med den hvide slettelak på de hvide handsker. (DS10A)
- (38) ... Ø_i si siede ... ad un tavolo ... e di fronte a lui ehm ... è seduto un un signore ... che legge un libro_j ... ad un certo punto ehm

Ø_i apre la valigia ... Ø_i prende dei fogli ... Ø_i li pone sul tavolo
(IM13B)

og et eksempel på svag henvisning til primær-topic i syntaktisk underordnet (men pragmatisk overordnet) ledsætning:

- (39) Idet *han_i* [Mr. Bean] sidder og puster på det, for at det skal tørre, kommer *bibliotekaren_j* og kigger ham over skulderen, *han_i* gemmer bogen for ham, og åbner den først, da *han_j* igen er gået videre. (DS8A)²⁹

I B/4 har forfatteren valgt en ekspliciteret genoptagelse af primær-topic efter omtalen af sekundær-topic *bibliotekaren, en ældre nobel herre*. Denne person er her det som Mike Hannay (1985) kalder **sub-topic**, dvs. implicit/indirekte anafor (med henvisning til *et bibliotek*). I denne sætning fungerer han som (sekundær-)topic i en sekundær prædikation: *Bibliotekaren, en ældre nobel herre, siger at han ikke må larme*. Et andet eksempel med ekspliciteret anafor efter sekundær-topic i en sekundær prædikation:

- (40) *Han* [Mr. Bean] pakker videre ud, kigger sig nervøst omkring, og pludselig, meget uventet, får *han* et kraftigt hikkeanfald, der selvfølgelig vækker *den læsende mands* opmærksomhed. **Mr. Bean** giver et beroligende tegn til manden og begynder demonstrativt at holde vejret (DS8A)

Spørgsmålet er nok om man i disse tilfælde skal tale om en sidestillet satellitsætning (følgehandling) inden for samme episode, hvilket normalt ikke i sig selv skulle berettige til en markeret anafor, og at markeringen er følt nødvendig p.g.a. den semantiske interferens til trods for den syntaktiske og pragmatiske underordning, eller om der er tale om kognitiv fortolkning af en ny episode og følgelig strukturering af ny

29: Tilsvarende kan indholdsmæssigt væsentlige forhold være udtrykt i ledsætninger hvis den syntaktisk overordnede sætning har et apersonligt eller semantisk svagt subjekt/topic, bl.m.a. i tilfælde af typen *si vede spesso che ... , resta il fatto che ... , potremmo dire che ... , si sapeva che ...* (cfr. også Berretta 1990: 104-107). Det samme gælder fx ved indskud med subjekt i 1. person (*jeg ved ikke om ... ; jeg tror at ...*); se eksempler i Jansen e.a. (under udgivelse).

tekstsekvens – eller simpelt hen om brug af såkaldt „overdrevent stærk“ anafor³⁰.

Ved tertiær-topics opstår der ikke semantisk interferens med højere rangerende topics og ved tilbagevenden til et topic af højere rang inden for samme narrative sekvens kræves normalt ikke semantisk ekspliciteret anafor, jvf.:

- (41) *Mr. Bean* kommer til at nyse og *kalkérpapiret* flyver væk uden *han* opdager det (A/18);
Mr. Bean lister hen over gulvet på en mærkelig måde for at undgå at *gulvet* knirker. *Han* sætter sig ved bordet (B/4)

I disse tilfælde vil fuldt ekspliciterede genoptagelser af primær-topics normalt indicere episodeskift, formodentlig skal A/26 og B/26 (*Mr. Bean* henh. efter *siderne er klistret sammen* og efter relativsætningen *hvilket gør det hele meget værre*) fortolkes sådan. I andre tilfælde vil en sådan genoptagelse blot virke overdrevet „stærk“, fx B/21: *Mr. Bean* efter *pergammentpapiret*. (Det samme er tilfældet ved brugen af *Mr. Bean* i B/28).

7. Konklusion

Både på italiensk og dansk betyder en ikke-ekspliciteret (umarkeret) anafor en tæt tilknytning og en ekspliciteret (markeret) anafor (på topisk ledplads, jvf. note 12) en løsere tilknytning til den foregående ko-tekst. Ekspliciteret anafor vil derfor ofte indicere et strukturelt „brud“ med den foregående ko-tekst, dvs. sekvensskift på et eller andet niveau. Ekspliciteret anafor fås dog også ved semantisk interferens ved topic-skift – dog med det særlige forhold at et primær-topic kan genoptages umarkeret efter et ikke primær-topic i satellitsætning – men i de tekster jeg har undersøgt, faldt topic-skift under alle omstændigheder typisk sammen med sekvensskift enten fra nukleardel til satellitdel eller omvendt, eller fra én narrativ episode til en anden.

De danske narrative tekster var karakteristiske for nivellering og lineær struktur; genfortællingerne af *Mr. Bean*-episoden var præget af en

30: „Un eccesso di informazione“ (Berretta 1990: 94; jvf. også Givón 1983a: 18).

detaljerighed med sidestilling af en række små episoder med nuklear- og satellitsætninger, satellitsætningerne syntaktisk i form af hel- eller ledsætninger med finit verbal. Skriftligt dansk var præget af højere grad af topic-skift; i mundtlig dansk var der en meget mere konstant fokusering af hovedpersonen.

Italiensk har p.g.a. den langt højere brug af infinitte verbalformer og deverbale substantiver en anden grammatikalisering af nuklear-/satellitforholdet, der samtidig begrænser brugen af ekspliciterede anaforer og topic-skift meget. Typisk reduceres (satellit)handlinger med bipersoner som agenter syntaktisk og narrativt, hvorved bipersonerne ofte ikke optræder på topic-niveau, og selv ved potentiel semantisk interferens bliver eksplicitering af primær-topic ikke nødvendig. Dette medfører en kraftig fokusering på hovedpersonen, men samtidig på et handlingsskelet bestående af få centrale episoder med ham som gennemgående subjekt og med mindre centrale handlinger fortolket som baggrund hertil, syntaktisk udtrykt i infinitte konstruktioner og tæt underordning. Vi har derfor en „dybere“, mere „scenisk“ struktur på italiensk, som gengiver handlingen i færre men mere lagdelte episoder. Ekspliciteret anafor er kun mulig ved de finitte verber, dvs. ved de få centrale handlinger, hvilket betyder at det i mange tilfælde kun forekommer ved skift mellem tekstsekvenser på et væsentligt højere niveau end på dansk.

Dette kunne også tyde på en vis interaktion mellem sprogtypologi og retoriske vaner på den ene side og den kognitive processering og fortolkning af ekstralingvistiske sagsforhold, herunder de i 3.1 omtalte „attention allocation“ og „attention shift“ på den anden. Denne interaktion vil blive undersøgt nærmere i Korzen, I.: *Anafortypologi og tekststruktur* i Jansen e.a. (under udgivelse).

De nævnte forskelle er specielt fremtrædende i skriftlige tekster. Mundtlige tekster er generelt præget af den kortere hukommelse i mundtlig kommunikation (manglende mulighed for anaforisk „check“) og lav grad af hypotaxe, og det betyder at der generelt er mindre forskel i sekvenskontinuitet i de to sprogs mundtlige varianter.

Henvisninger:

- Berretta, Monica (1990): Catene anaforiche in prospettiva funzionale: antecedenti difficili. *Rivista di Linguistica* 2,1, pp. 91-120.
- Caffi, Clauda & Flavia Ravazzoli (1985): Utterance fragments in Italian: Who said what to whom. In: Meyer-Hermann, Reinhard & Hannes Rieser (Hrsg.): *Ellipsen und fragmentarische Ausdrücke*. Tübingen, Max Niemeyer, pp. 134-164.
- Chafe, Wallace L. (1976): Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. In: Li, Charles N. (ed.): *Subject and Topic*. New York/San Francisco/London, Academic Press, pp. 25-55.
- Fox, Barbara A. (1987a): Anaphora in Popular Written English Narratives. Tomlin, Russell S. (ed.): *Coherence and Grounding in Discourse*. John Amsterdam/Philadelphia, Benjamins, pp. 157-174.
- Fox, Barbara A. (1987b): Morpho-syntactic markedness and discourse structure. *Journal of Pragmatics* 11, pp. 359-375.
- Geluykens, Ronald (1992): *From Discourse Process to Grammatical Construction. On Left-Dislocation in English*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamin Publishing Company.
- Givón, Talmy (1976): Topic, Pronoun and Grammatical Agreement. In: Li, Charles N. (ed.): *Subject and Topic*. New York/San Francisco/London, Academic Press, pp. 149-188.
- Givón, Talmy (1983a): Topic Continuity in Discourse: An Introduction. In: Givón, T. (ed.): *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-language Study*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamin, pp. 1-41.
- Givón, Talmy (1983b): Topic Continuity in Spoken English. In: Givón, T. (ed.): *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-language Study*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamin, pp. 343-363.
- Givón, Talmy (1984): Direct Object and Dative Shifting: Semantic and Pragmatic Case. In: Plank, Frans (ed.): *Objects. Towards A Theory Of Grammatical Relations*. London, Academic Press, pp. 151-182.
- Hannay, Mike (1985): Inferrability, discourse-boundness, and sub-topics. In: Bolkestein, A.M., C. de Groot & J.L. Mackenzie (eds.): *Syntax and Pragmatics in Functional Grammar*. Dordrecht/Cinnaminson, Foris, pp. 49-63.
- Herslund, Michael (1996) (red.): *Det franske sprog. Kapitel III. Valens og transitivitet*. Foreløbig version. Handelshøjskolen i København.
- Hopper, Paul J. (1979): Aspect and Foregrounding in Discourse.

- Givón, T. (ed.): *Syntax and Semantics. Volume 12. Discourse and Syntax*. New York, San Francisco, London, Academic Press.
- Jansen, Hanne (1996): Da processo a cosa ... La subordinazione vista in una prospettiva cognitiva. Jensen, Bente Lihn (a cura di): *Atti del IV Congresso degli Italianisti Scandinavi*. Handelshøjskolen i København.
- Jansen, Hanne, Bente Lihn Jensen, Eva Skafte Jensen, Iørn Korzen, Paola Polito, Gunver Skytte, Erling Strudsholm (1996): *Mr. Bean – på dansk og italiensk. Rapport om en empirisk undersøgelse*. Romansk Institut, Københavns Universitet.
- Jansen, Hanne, Bente Lihn Jensen, Eva Skafte Jensen, Iørn Korzen, Paola Polito, Gunver Skytte, Erling Strudsholm (under udgivelse): *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse*. København, Museum Tusulanum.
- Jensen, Bente Lihn, Iørn Korzen & Gunver Skytte (1995): Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv. Durst-Andersen, Per & Jens Nørgård-Sørensen (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*. Odense Universitetsforlag, pp. 73-90.
- Korzen, Iørn (1996): *L'articolo italiano fra concetto ed entità, I-II. Etudes Romanes* 36. København, Museum Tusulanum.
- Korzen, Iørn (under udgivelse): Anafora e testo. Su codificazione anaforica e strutturazione testuale. *Atti del IV Convegno SILFI, 27-29 giugno 1996*. Firenze, Franco Cesati.
- Langacker, Ronald W. (1991): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II: Descriptive Application*. Stanford.
- Matthiessen, Christian & Sandra A. Thompson (1988): The structure of discourse and 'subordination'. In: Haiman, John & Sandra A. Thompson (ed.): *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 275-329.
- Renzi, Lorenzo (a cura di) (1988): *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. I*. Bologna, Il Mulino.
- Rigotti, Eddo (1993): La sequenza testuale: definizione e procedimenti di analisi con esemplificazioni in lingue diverse. *L'analisi linguistica e letteraria* 1, pp. 43-148.
- Tomlin, Russell S. (1987): Linguistic reflections of cognitive events. Tomlin, Russell S. (ed.): *Coherence and Grounding in Discourse*. John Amsterdam/Philadelphia, Benjamins, pp. 455-479.

Appendiks

(A) Videoen er med Mr. Bean og foregår på et bibliotek. Den starter
2 med at Mr. Bean sniger sig ind på biblioteket og giver biblioteka-
3 ren en seddel med navnet på den bog, han gerne vil kigge i. Der-
4 efter sniger han sig hen til et bord og forsøger at sætte sig lydløst,
5 men hans stol knirker. Den anden læser ved bordet kigger op.
6 *Mr. Bean* tager nogle ting op af sin taske. Han prøver at åbne sit
7 penalhus uden at støje, men lynlåsen laver en lyd. Mr. Bean tager
8 så noget olie op af sin taske og smørret [sic] den. Så begynder han
9 at hikke, og den anden læser ved bordet kigger op. Mr. Bean for-
10 søger at få hikken til at forsvinde ved at holde vejret, og laver de
11 mærkeligste ansigter. Da han efter et stykke tid begynder at træk-
12 ke vejret igen, er hikken ikke forsvundet.
13 *Mr. Bean* tager et par hvide handsker på, og får den bog han har
14 bestilt af bibliotekaren. Mr. Bean fjerner et støvkorn fra en side, og
15 lægger sit bogmærke i. Derefter bladrer han to sider frem. Han
16 tager et stykke kalkérpapir frem og lægger det over en side i
17 bogen. Så begynder han at tegne billedet på siden efter på kalkér-
18 papiret. Mr. Bean kommer til at nyse, og kalkérpapiret flyver væk
19 uden han opdager det, så han kommer til at tegne i bogen. Først
20 forsøger han at fjerne det med sit viskelæder, men det bliver bare
21 tværet ud på siden. Derefter tager han noget kvajelak op fra sin ta-
22 ske, og da den anden læser kigger op, lader han som om han lake-
23 rer sine hvide handsker med det. Derefter smører han det ud over
24 bogens sider. Da bibliotekaren kommer forbi, lukker han hurtigt
25 bogen for at det ikke skal blive opdaget, og da han forsøger at
26 åbne den igen er siderne klistret sammen. Mr. Bean river de øde-
27 lagte sider ud af bogen, idet han lader som om han pudser næse.
28 Derefter tager han en hobbykniv op af sin taske for at skære resten
29 af de afrevne sider væk. Da han har gjort det, opdager han at alle
30 siderne i bogen er blevet løse.
31 *Bibliotekaren* kommer og giver tegn til, at det er ved at være lukke-
32 tid. Den anden læser lukker sin bog, og rejser sig op for at stræk-
33 ke ryggen. Mens han vender ryggen til, bytter Mr. Bean om på
34 deres bøger, og skynder sig hen til bibliotekaren med den anden
35 læsers bog for at få den checket. Da den anden læser afleverer Mr.
36 Beans bog, falder nogle af siderne ud af dem. Det ser sort ud for

37 den anden læser indtil Mr. Bean sniger sig tilbage og snupper det
38 bogmærke han havde lagt i bogen, og dermed afslører sig selv.
39 (DS9A)

(B) Mr. Bean spiller hovedrollen i filmen 'Biblioteket'.

2 *Mr. Bean* kommer ind på et bibliotek med gamle bøger, han får
3 at vide af bibliotekaren, en ældre nobel herre, at han ikke må lar-
4 me. Mr. Bean lister hen over gulvet på en mærkelig måde for at
5 undgå at gulvet knirker. Han sætter sig ved bordet og tager meget
6 pertenteligt papirer, bog og penalhus op af tasken. Han smører
7 penalhusets lynlås for at undgå at den larmer, han gør i det hele
8 taget alt for at undgå at forstyrre den mand der allerede sidder på
9 biblioteket og læser i en stor gammel bog.

10 *Manden* skuler til Mr. Bean da han pludselig begynder at hikke.
11 For at stoppe hikken prøver Mr. Bean at holde vejret, hans kinder
12 er udspilede som hos en saxofonist og han bliver helt bleg og sid-
13 der tilsidst og vifter med hænderne. Hele denne manøvre hjælper
14 dog intet, han hikker stadig.

15 *Bibliotekaren* kommer med en bog til Mr. Bean, som tager sine hvi-
16 de bomuldshansker på. Mr. Bean bladrer forsigtigt i bogen, tager
17 sit bogmærke, lægger det i bogen og beundrer illustrationerne.
18 Han tager pergamentpapiret og begynder meget koncentreret at
19 kopiere en af illustrationerne. Han laver åbenbart en fejl som han
20 straks begynder at viske ud. Idet han puster viskelædersnuleret
21 væk flyver pergamentpapiret på gulvet, hvilket Mr. Bean åbenbart
22 ikke opdager og han visker frejdigt videre. Han spolerer altså den
23 originale illustration, da han opdager det forsøger han at udbedre
24 skaden med retteblæk, han hælder godt med retteblæk ud i
25 bogen. Midt i operationen kommer bibliotekaren forbi og Mr.
26 Bean må lukke bogen, hvilket gør det hele meget værre. Mr. Bean
27 river siderne ud af bogen og for at camouflere lyden nyser han
28 samtidig, derefter tager Mr. Bean sin hobbykniv frem og skærer de
29 flossede kanter af. Dette resulterer i at han kommer til at skære
30 bogen op.

31 *Biblioteket* lukker og bøgerne skal afleveres tilbage. Da den anden
32 mand vender sig væk fra bordet ombytter Mr. Bean bøgerne. Da
33 bibliotekaren skal kigge bøgerne igennem slipper Mr. Bean ud,

34 men kommer tilbage efter sit bogmærke, der ligger i den ødelag-
 35 de [sic] bog, idet bibliotekaren åbner bogen og kigger anklagen-
 36 de på den anden mand. (DS5A)

(C) Nel filmato **un noto comico inglese** si reca nella sala di lettura di
 2 una biblioteca [Ø] richiedendo un testo antico in visione. Nel silen-
 3 zio assoluto che qui regna, [Ø] inizia i suoi preparativi [Ø] infasti-
 4 dendo il vicino, nonostante i suoi maldestri tentativi di [Ø] evitare
 5 qualsiasi rumore. Proprio a causa delle occhiate torve dell'altro let-
 6 tore, [Ø] si distrae [Ø] macchiando irrimediabilmente il libro. Ogni
 7 suo espediente per [Ø] risolvere la situazione risulta controprodu-
 8 cente. [Ø] Decide, infine, di [Ø] strappare le pagine rovinare, ma
 9 [Ø] rendendosi conto di [Ø] averne staccate molte più del previsto,
 10 [Ø] sostituisce il suo testo con quello del vicino momentaneamente
 11 distratto. [Ø] Riesce così a [Ø] consegnare al *bibliotecario* un libro
 12 integro, ma [Ø] rivela la sua colpevolezza [Ø] tornando per recu-
 13 perare il suo segnalibro personale [Ø] dimenticato nell'opera [Ø]
 14 danneggiata. (IS6A)

Konnexion og diskursmarkering i komparativt perspektiv. Teoretiske og metodiske overvejelser.

Gunver Skytte
Italiensprojektet

1. Problematik

I det følgende ønsker jeg at diskutere en række problemer af teoretisk og metodisk art, som fænomenerne **konnexion** og **diskursmarkering** stiller i en interlingvistisk eller sprogligt komparativ fremstilling, og i det konkrete tilfælde ved en beskrivelse af italiensk vs dansk sprogbrug.

Med henblik herpå er det bl.a. væsentligt at afklare 1) hvilken tilgang der forekommer mest adækvat for emnet, en leksikalsk eller en pragmatisk-funktionel; 2) om der er basis for en skelnen mellem **konnexion** og **diskursmarkering**; samt at formulere 3) en foreløbig arbejdsdefinition af de to fænomener.

2. Foreliggende tilgange

Umiddelbart synes konnexion og diskursmarkering at være givne og velkendte fænomener. Vi kender dem fra de sidste årtiers lingvistiske og specielt tekstlingvistiske og sprogpragmatiske fremstillinger. Begynder man imidlertid et sammenlignende studium af disse arbejder (cf. bibliografien), springer problemstillinger og uoverensstemmelser m.h.t., hvad betegnelserne egentlig dækker over, i øjnene.

Historisk har **konnektorerne** deres oprindelse i den sprogfilosofiske logik, hvor de betegner elementære logiske relationer imellem propositioner, mens **diskursmarkørerne** holder deres indtog med den pragmatiske sprogbeskrivelse og specielt **konversationsanalysen**. Allerede den forskellige videnskabshistoriske oprindelse og den inegale indplacering i forskellige retninger inden for såvel teoretisk som praktisk (didaktisk) sprogbeskrivelse giver anledning til forvirring.

Forvirringen genspejler sig i **terminologien**. Undertiden bruges **konnexion** som overbegreb for de omtalte fænomener med underinddeling i **semantiske** og **pragmatiske** markører (hvor de sidste for en stor del svarer til, hvad der i andre fremstillinger kaldes diskursmarkører eller **diskurssignaler**). Andre fremstillinger tager udgangspunkt i den **ordklasse** eller den **sætningsledfunktion**, som ofte dækker de her omhandlede funktioner, som f. eks. pragmatiske adverbier, tekstadverbier, konnektoradverbier, „Gliederungssignale“, „Abtönungspartikeln“, modalpartikler etc. En glimrende oversigt over det terminologiske virvar og de forskelligartede tilgange, de dækker over, findes hos Alberto Gil, der selv vælger termen **tekstadverbial** som overbegreb for de **adverbialer**, der har konnektor- og modalisatorfunktion i tekstsammenhæng: „Mit dem Namen *Textadverbial* (TA) soll nun im folgenden ein neuer Oberbegriff geschaffen werden, um jene Adverbiale zu erfassen, die eine Konnektor- und Modalisatorfunktion im Textgeflecht ausüben“ (Gil 1995:5). Det er en terminologi, der som mange andre vidner om „arven“ fra sætningsgrammatikken.

Det problematiske er efter min mening netop, at man forsøger at beskrive fænomener, der vedrører sprogbrug i tekstsammenhæng (kotekstuel eller kontekstuel) med begreber lånt fra **sætningsgrammatikken**. Det har delvis sin forklaring i, at flere af størrelserne har en **dobbeltfunktion** (hvilket givet er Gil's udgangspunkt) intra- og interfrasalt, kotekstuel og kontekstuel. Imidlertid er det bemærkelsesværdigt, at de **prototypiske konnektorer** *og, men, eller, så, for* står „uden for“ sætningen.

Flere tilgange benytter, som før nævnt, **ordklassemodellen** og etablerer et inventar af konnektorer eller diskursmarkører for dernæst at beskrive de enkelte størrelses funktion. En iøjnefaldende ulempe ved denne fremgangsmåde er, at langt de fleste enkelte konnektorer eller markører, der indgår i sådanne inventarlistes, har flere funktioner. Endelig indfanger man ikke de tilfælde, hvor en given funktion udfyldes af flerleddede størrelser eller hele sætninger. I sammenhæng hermed kan iagttages en stærkt heterogen underklassifikation af konnektorerne og/eller markørerne, undertiden efter semantiske kriterier undertiden efter pragmatiske kriterier, undertiden med sammenblanding eller kombination af disse.

De fleste fremstillinger undersøger problematikken **monolingvistisk** og ofte også „**monomedialt**“ (d.v.s. begrænset til enten skriftsprog eller talesprog), med det pudsige resultat, at skriftsprogsforskere især koncentrerer sig om **konnexion** (med en udvidet opfattelse af begrebet), mens talesprogsforskere (specielt tilhængere af konversationsanalysen) beskæftiger sig med **diskursmarkering**, hvortil undertiden regnes markører, der af andre kategoriseres som konnektorer.

3. Problematisering med udgangspunkt i paralleltekster på dansk og italiensk

I det foregående har jeg problematiseret begreberne **konnexion** og **diskursmarkering** med udgangspunkt i „forskningstilstanden“. Jeg vil i det følgende fortsætte problematiseringen med udgangspunkt i et konkret tekstmateriale på dansk og italiensk. Jeg benytter hertil eksempler fra den empiriske undersøgelse *Mr. Bean på dansk og italiensk* (se Jansen m. fl. 1996), der omfatter mundtlige og skriftlige tekster på de to sprog, som er produceret på grundlag af samme ikke-lingvistiske input.

Man kunne som udgangspunkt forestille sig (som Nølke 1995¹) at det var ved den sprogspecifikke analyse en komparativ beskrivelse af konnexion og diskursmarkering skulle tage sit udgangspunkt. Imidlertid peger det foreliggende empiriske materiale i retning af mere givende resultater ved anvendelse af en procedure, hvor det monolingvistiske undersøges **samtidig** og i sammenhæng med det interlingvistiske². Endvidere accentueres vigtigheden af at inddrage overvejelser vedrørende **tekstækvivalens** (se Jensen m. fl. 1994). I denne forbindelse illustrerer materialet, at det er oplagt såvel ud fra et interlingvistisk som et intermedialt synspunkt at inddrage **interpunktion** (og afsnitsinddeling) og **prosodi** blandt udtryksformer for konnexion og diskursmarkering.

1: „... ideally all contrastive analyses should proceed in three consecutive stages: 1. Independent analyses of each language (taken separately) within exactly the same conceptual framework. 2. Systematic comparison. 3. (if necessary) derivation of more general principles and/or rules.“ (Nølke 1995: 314)

2: For et andet eksempel på en kombineret tilgang ved komparativ sprogbeskrivelse henvises til Rossari (1994).

Ud fra en **arbejdshypotese** opfattes **konnexion** som den **semantisk-logiske relation mellem propositioner, der kan udtrykkes med konnektorer (og, men, for, eller, så), størrelser, der står uden for propositionen (på dansk i forbinderfeltet)**. Denne snævre definition udelukker en række sproglige størrelser, der i mange fremstillinger anses for konnektorer, men som jeg i nærværende fremstilling vil henregne til **implicit konnexion** (se specielt **parakonnektorer**, p.166).

På samme måde defineres **diskurmarkering** foreløbigt som **angivelse af metatekstuelle relationer (tekststrukturering) eller interaktionelle, kontekstualiserende relationer (vedrørende afsender, modtager og den ekstralingvistiske kontekst)**.

I det følgende vil jeg først med henblik på eksemplificering af sproglige midler til udtryk af konnexion undersøge, hvorledes **handlingssuccessionen** sikres sprogligt i de udvalgte tekster. Dernæst vil jeg se på et formodet oplagt diskursmarkeringsproblem, nemlig **åbning** (d.v.s. med hvilke sproglige midler kan **start** markeres).

3.1. *Handlingssuccession*

Der er markante forskelle mellem dansk og italiensk, såvel mundtligt som skriftligt, og på det enkelte sprog mellem mundtlig og skriftlig version.

I den mundtlige danske version af Mr. Bean-sekvensen *Julekrybben* foregår successionen i overvejende grad ved *og (så)* eller *og (der)*, som f. eks. i indledningen, efter åbning og baggrundsbeskrivelse:

- (1) *og så kommer han forbi ... og der begynder han så* (DM4A³, 1.4-7)

Konnexionen understøttes af (eller afløses i enkelte tilfælde) **implicit konnexion** ved **handlingsverber eller præsentationsverber i præsens**:

- (2) *der kommer et lille regiment tinsoldater forbi* (DM4A, 1. 10-11)

3: Forkortelsen DM4A henviser til betegnelsen for teksten (her Dansk Mundtlig) i Bean-materialet.

Det skal bemærkes, at den skriftlige transskription af den mundtlige fremstilling, der ved læsning kan virke ret primitiv, i virkeligheden er meget „uretfærdig“ over for talesprogsteksten, som – for en rimelig vurdering og tilfredsstillende undersøgelse – **skal** høres. Den skriftlige transskription er nødvendig og praktisk for arbejdsprocessen, men hvor nøjagtig den end måtte være, yder den aldrig originalversionen fuld retfærdighed. Ved at lytte til originalen forstår man nødvendigheden af den sproglige markering af succession (*og så*), der utvivlsomt skal ses i sammenhæng med den danske intonation, der med sit lidet varierede toneforløb må søge støtte til segmentering gennem andre sproglige udtryksformer. Ved hjælp af *og så* etableres en klar skandering af teksten.

Den italienske mundtlige version af *Julekrybben* afslører et valg af tekststrukturering, der er afvigende fra det danske, nemlig en **scenisk fremstilling** over for den danske **lineære, successive progression** (med valg af fremstilling i successiv præsens), et træk, der er gennemgående i hele undersøgelsesmaterialet. Det er en iagttagelse, som må indgå i overvejelserne vedrørende kontrastiv teksttypologi og tekstækvivalens, hvor formodentlig såvel kognitive som sociokulturelle faktorer kan tænkes at spille ind.

Udgangspunktet for den italienske fremstilling er **scenen** med introduktion af de optrædende i **imperfetto**:

- (3) *allora, abbiamo visto, un filmato, di un comico inglese mister Bean, che era alle prese con un presepio* (IM11 A l. 1-2)

Handlingen videreføres ved hjælp af konstruktioner med verbet *avere* i 1. p. pl. (d.v.s. en videreførelse af åbningskontekstualiseringen *abbiamo visto*)⁴ + objekt udfyldt af **nomina actionis**, hvor dansk har **handlingsverbum med agerende subjekt**:

- (4) *quindi abbiamo il passaggio di una banda* (IM11A, l. 8-9)
- (5) *så kommer der en hel flok får ind* (DM4A, l. 13)

4: D.v.s. handlingen er set ud fra den betragtede tilskuers synsvinkel.

Over for den højfrekvente og uvarierede anvendelse af *og så* ved konnexion i den mundtlige danske handlingssuccession er den italienske version mere varieret og anvender *e, e poi, quindi, alla fine*, ligesom den kontinuative relativsætning (*che poi*) og asyndetisk parataxe er hyppig. Generelt er det på italiensk 1) hyppigere, at konnektoren *e* udelades (hvilket utvivlsomt sker i samspil med den italienske stærkt varierende intonation, der gør det lettere at skelne enkeltsekvenser uden brug af eksplicit konnektor), ligesom 2) der er større variation i brug af konnektorer eller **parakonnektorer** (se i det flg., p.168), et træk, som muligvis skal fortolkes sociokulturelt. Der synes at være langt større tendens til at overføre **skriftsprogsvaner** på talesproget, selv i en kommunikationssituation, hvor der er søgt tilvejebragt en høj grad af situationsækvivalens. Resultatet er en lidt højere grad af formalitet på italiensk end på dansk, med højere grad af planlægning og elaborering, hvilket bl.a. giver sig udslag i færre tøvemekanismer og tilfælde af **reformulation**, og meget **kortere** tekster (et træk, der er helt generelt).

Vedrørende de to skriftsprogtekster gælder det for både dansk og italiensk, at forekomsten af explicitte konnektorer er langt mindre end i talesproget. I dansk er der noget større variation i valget af „parakonnektor“: *og derefter, i det samme, endelig* etc. over for talesprogets *og så*. Også teliske adverbier ses i skriftsprogsteksterne:

- (6) *Først marcherer en deling soldater frem Ud med dem igen.* (DS7B, l. 11-12)

I den italienske tekst bemærkes foruden varieret brug af konnektorer implicit konnexion ved **infinite former**:

- (7) *Giunto davanti al proprio tavolo, si siede* (IS13A, l. 5)

samt ved tegnsætning (kolon er meget hyppigt brugt i italiensk skriftsprog for at angive f. eks. **forklaring, motivering** eller **reformulation**):

- (8) *ma si rivela estremamente maldestro: dopo aver appoggiato una velina su una pagina del libro, starnutisce fragorosamente e sporca il libro* (IS13A, l. 17-19)

3.2. Åbning

De **mundtlige** tekster starter typisk med en diskursmarkør, it. hyppigst *allora* (eller *okay – okay, allora – dunque – okay, dunque*) og dansk hyppigst *okay*⁵ (eller, som i den foreliggende tekst, *ja* eller *godt – okay, nå men*), der på én gang er et signal til modtager (interaktionelt) og et tekstsekventielt åbningsignal.

Efter det egentlige åbningsignal følger en **kontekstualisering**, karakteriseret ved brug af deiktiske elementer (pronominalform, tempus, 1. p. pl.):

(9) *det var ...*

(10) *abbiamo visto ...*

Formodentlig kan vi her udpege ækvivalente strategier til kontekstualisering i forbindelse med „åbning“ af en tekst (passage fra ekstralingvistisk kontekst eller situation til tekst), jf. radio-, tvsprog:

(11) *Det var Peter Hansen, der sang ...*

(12) *Abbiamo ascoltato Luciano Pavarotti ...*

I begge tilfælde hænger konstruktionsvalget tydeligvis også sammen med forskellige fokaliseringsstrategier, der er betinget af sprogsystemet.

I de skriftlige tekster er brugen af interaktionelle kontekstualiserende elementer mindre hyppige. Det mest udbredte er på begge sprog at forsyne teksten med en overskrift eller **titel**, der kan siges at have en tekststrukturerende funktion (svarende til: „her følger en historie om ...“). Alternative strategier er den introducerende form:

(13) *Un uomo entra in una biblioteca ...*

5: Forsøgspersonerne er alle studerende på 1. eller 2. år, d.v.s. de fleste er i begyndelsen af tyverne.

eller kontekstualiserende deiktiske elementer, der forudsætter en fælles viden/oplevelse hos afsender og modtager:

(14) *In questo secondo filmato ...*

4. Foreløbige konklusioner

4.1. *Sprogsystem vs sprogbrug*

Ved den leksikalske tilgang, d.v.s. den tilgang, der opererer med sammenligning mellem gloser, f.eks. *så – poi, nemlig – infatti* o.l. indfanges ikke det samspil, der udspiller sig mellem **sprogsystem** og **sprogbrug** i det enkelte sprog. Mulighederne for udnyttelse af den **implicitte konnexion**, d.v.s. logisk-semantiske relationer mellem propositioner, der indirekte lader sig udlede af andre sproglige fænomener, skal utvivlsomt ses i sammenhæng med karakteristiske træk i sprogsystemet eller **sprogtypologiske karakteristika**. Italiensk har i kraft af sin udprægede fleksionelle karakter (der udgør en markant forskel fra dansk) større muligheder for tekstuel udnyttelse af kohæsion, og dermed også implicit konnexion. For talesprogets vedkommende kan man formodentlig ikke se bort fra et samspil med det prosodiske mønster (en ofte overset faktor i sprogtypologiske fremstillinger). Den varierede tonehøjde på italiensk, der danner basis for en distinktiv prosodi, synes også umiddelbart at give større mulighed for implicit konnexion.

Inden for de rammer, der er betinget af det specifikke sprogsystem, er der i sprogbrugen variationsmuligheder, som hænger sammen med sociokulturelle faktorer, som f.eks. retoriske traditioner, der også slår igennem i undervisningssystemet, og som kan give anledning til interlingvistiske forskelle i fremstillingsform og registervalg i situationer, der iverdigt er næsten identiske.

4.2. *Konnexion vs diskursmarkering*

Den komparative analyse af det empiriske materiale (som ganske kort er eksemplificeret i det foregående) peger på det hensigtsmæssige i at skelne mellem **konnexion** og **diskursmarkering**.

Konnexionen fremtræder som en funktion på det „horisontale“ tekstniveau, der medvirker til at sikre **tekstualitet**, og helt præcist den semantisk-logiske relation mellem propositioner. Denne **interpropositionelle funktion** understreges ved den **anatoriske** karakter, som kan iagttages ved de størrelser, som jeg tentativt eller som arbejdshypotese vil benævne **parakonnektorer** (f. eks. *derefter, i det samme, derfor* etc.), samt i et vist omfang ved andre af de sproglige elementer, der medvirker til implicit konnexion.

Som tidligere omtalt medregner flere fremstillinger også størrelser, der har en funktion **inde** i sætningen, til **konnektorerne**. Det gælder f.eks. for Gil's '**Diskursbrücke**' (Gil 1995), som jeg ikke skal diskutere nærmere her. Meget almindeligt anses størrelse som *derefter, således, jo, nemlig, altså* og leksikalske ækvivalenter på andre sprog for konnektorer. Med udgangspunkt i Diderichsens feltinddeling af sætningen (Diderichsen 1962), og specielt problemer omkring det danske (polyfunktionelle) *så*, skal jeg argumentere for det hensigtsmæssige i at skelne mellem interpropositionel og intrapropositionel funktion i forbindelse med konnektorfunktionen. Jeg har valgt at definere konnexion som en **interpropositionel** funktion, d.v.s. den kan udfyldes af sproglige størrelser, der står **uden for** sætningen, og i det diderichsenske skema i **forbinderfeltet**. Iflg. Diderichsen gælder det for dansk *og, men, eller, samt, for, thi, så*. Sammenholder man disse med Halliday/Hasan (1976), der som en art **prototypiske konnektorer** opererer med AND (additiv), YET (adversativ), SO (kausal) og THEN (temporal), rejser der sig et problem vedrørende den **temporale** konnektor. Det er nemlig kun dansk **konsekutivt så**, der kan optræde i forbinderfeltet, hvorimod det danske *så* med temporal funktion har plads i **fundamentfeltet** (cf. ordstilling), altså intrapropositionelt. Cf.:

(15) *Mr. Bean har glemt sit bogmærke, så han kommer tilbage efter det*

(16) *Mr. Bean sætter sig ned, og så giver han sig til*

Jeg vil ikke i denne sammenhæng gå ind på en diskussion af temporale konnektorerers status i forbinderfeltet ved bisætninger, men blot stille det spørgsmål, om temporal succession ikke er implicit i et narrativt tekstforløb?:

- (17) *Peter trådte ind i stuen. Alle hilste på ham. Han satte sig ned og gav sig til at konversere etc.*

Det temporale adverbium *så* kan, specielt i talesproget, tjene til at fremhæve eller „udbygge“ konnektorfunktionen (*og så*). Led i **sætningens begyndelse** (d.v.s. **inde** i sætningen, og på dansk i fundamentfeltet), der tjener til at præcisere konnexionens semantisk-logiske funktion, vil jeg kalde **parakonnektorer**. Formålet med denne afgrænsning er at give en præcis definition af konnektoren. Konnexionen kan være implicit, men angivet indirekte ved parakonnektoren i fundamentfeltet, samt som i det flg. eks. også ved en yderligere angivelse af implicit konnexion, præsentationsverbet:

- (18) *Så kom der en flok får ind ...*

Diskursmarkering forekommer typisk ved **kontekstualisering**, d.v.s. i de situationer, hvor tekstens forankring i den „ydre verden“ (den konkrete situation og den ekstralingvistiske kontekst i videste forstand) expliciteres, typisk ved indledning (åbning) og slutning, samt ved **brud** i informationsstrukturen. Det kan beskrives som et „vertikalt“ indgreb i tekstforløbet, der udgøres af kontekstualiserende „lag“ uden på den egentlige informationsstruktur. Disse „lag“ kan sammenlignes med den klassiske lingvistik's **modus**-begreb⁶, der dækker over fortællerens eller en optrædende persons synsvinkel. I nyere tid er Ducrot's **polyfoni**-teori (Ducrot 1984) blandt de mest velegnede beskrivelsesmodeller.

Over for konnexionens anaforiske karakter kan fremhæves diskursmarkeringens **deiktiske** karakter. Der indgår typisk en eller anden form for kontekstuel **deixis** i diskursmarkering.

Klassifikationen af diskursmarkering er yderst problematisk og skal ikke diskuteres i nærværende fremstilling. En elegant løsningsmodel, der tager højde for kompleksiteten findes i Bazzanella (1994), som går ud fra en overordnet distinktion mellem **metatekstuelle** og **interaktionelle** funktioner. Som den foregående analyse har vist (ved **åbning** i

6: Teorien om „mental spaces“ er en anden måde at beskrive samme fænomen på.

mundtlige tekster), må det hertil føjes, at der er situationer, hvor de to funktioner optræder kombineret.

Den komparative analyse peger endvidere i retning af det givende i at studere såvel konnexion som diskursmarkering ud fra et **kognitivt** og **kommunikativt** synspunkt: fra **funktion** til **strategi** til **valg af sprogligt udtryk** (Skytte under udg.). Ved en sådan tilgang tilgodeses variationsbredden i den sproglige udtryksform, således at f. eks. ækvivalente funktioner af deiktisk brug af f.eks. modalpartikler på dansk og tempus på italiensk bliver synlig. Cf.:

(19) *Mr. Bean kommer tilbage. Han har jo glemt sit bogmærke.*

(20) *Mr. Bean ritorna. Aveva dimenticato il segnalibro.*

I eks. (19), der ligesom eks. (20) er konstruerede, forenklede eksempler på grundlag af autentiske eksempler, har *jo* funktion som interaktionel markør, der bekræfter sandhedsværdien over for modtager ved at henvise til kon- eller kotekst (= 'som du og jeg allerede ved iflg. den sproglige eller situationelle sammenhæng'). En ækvivalent funktion dækkes i dette tilfælde af den italienske **trapassato prossimo**.

Generelt rejser de danske modalpartikler ved deres faste placering i nexusfeltet dels spørgsmål om sammenlignelighed med andre elementer i verbalhelheden på italiensk dels spørgsmål om sammenlignelighed med andre diskurssignaler på italiensk. Problematikken er betydelig mere kompleks end det her antydede, og den vil blive genoptaget i anden sammenhæng.

Som titlen antyder, har hensigten med nærværende arbejde været at **vis** problemstillinger i en igangværende forskningsproces, hvorimod det ikke prætenderes at fremlægge **færdige** fortolkninger.

Henvisninger:

- Bazzanella, Carla. 1994. *Le facce del parlare. Un approccio pragmatico all'italiano parlato*. Firenze: Biblioteca di italiano e oltre. La Nuova Italia.
- Diderichsen, Paul. 1962 [1946]. *Elementær Dansk Grammatik*, København: Gyldendal.
- Ducrot, Oswald. (1984). *Le dit et le dire*. Paris: Les éditions de minuit.
- Gil, Alberto. 1995. *Textadverbiale in den romanischen Sprachen: eine integrale Studie zu Konnektoren und Modalisatoren im Spanischen, Französischen und Italienischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Halliday, Michael A. K./Hasan, Ruquaiya. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Jansen, Hanne/Jensen, Bente Lihn/Jensen, Eva Skafte/Korzen, Iørn/Polito, Paola/Skytte, Gunver/Strudsholm, Erling. 1996. „Mr. Bean – på dansk og italiensk“, „Mr. Bean – in danese e in italiano“. *Rapport om en empirisk undersøgelse. Rapporto su un'indagine empirica*. København: Romansk Institut.
- Jensen, Bente Lihn/Korzen, Iørn/Skytte, Gunver. 1994. Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv, in Durst-Andersen, Per og Nørgård-Sørensen, Jens (edd.), *Ny forskning i dansk grammatik. Igangsat af Statens Humanistiske Forskningsråd. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*. Odense: Odense Universitetsforlag. 73-90.
- Nølke, Henning. 1995. Contrastive and argumentative linguistic analysis of the French connectors **donc** and **car**. *Leuvense Bijdragen*, 84. 313-28.
- Rossari, Corinne. 1994. *Les opérations de reformulation. Analyse du processus et des marques dans une perspective contrastive français-italien*. Berne: Peter Lang.
- Skytte, Gunver (under udg.). Référence et prédication: le cas de l'infinif. Considérations pour une approche interlinguistique. In *Actes du colloque Prédication, Assertion, Information, Uppsala 6-9 juin, 1996*.

Præpositioner og kasus i russisk

Per Durst-Andersen
Russiskprojektet

1. Indledning

Hvad angår kritik af tidligere teorier skal jeg begrænse mig til en generel kritik, hvor samtlige teorier ses under ét. Dette betyder også, at jeg holder mig til en såkaldt teori-ekstern kritik og således ikke går nærmere ind på en teori-intern kritik, hvor en teoris forhold til data kunne diskuteres. Man kan samle den teori-eksterne kritik i fire punkter:

- (1) *kasus- og præpositionssystemet er ikke betragtet under ét* – dvs. kasus og præpositioner er i reglen beskrevet som isolerede fænomener i diverse grammatiske fremstillinger (cf. Mathiassen 1996, Wade 1992, RAG 1980, Mulisch 1975, Pul'kina & Xaxava-Nekrasova 1994, m.fl.).
- (2) *kasus' rolle er overvurderet* – man har troet eller i hvert fald ladet andre tro, at nominativ alene betyder Agent og akkusativ alene betyder Patient, og har ikke været eller gjort opmærksom på, at disse to roller ikke er rene kasuseroller, men simpelthen roller, som bibringes modtageren via en helt række informationer fra forskellige niveauer, hvoraf kasusbetydning blot indgår som en bestanddel. Det vil med andre ord sige, at man har beskæftiget sig med participantroller. (Dette gælder også Jakobson 1936, som fx sagde, at nominativ har den handlende agent som sin hovedbetydning.)
- (3) *kasuskategorien ses ikke som en del af en helhed* – ifølge traditionel opfattelse er det den enkelte kasus' funktion at vise et NP's syntaktiske relation til andre NP'er i sætningen, det være sig gennem rektion, kongruens eller adjunktion. Kasuskategoriens funktion i forhold til de øvrige nominale kategorier i russisk såsom genus, animatum/inanimatum og numerus er imidlertid ikke blevet berørt.

- (4) *dets medlemmer betragtes normalt som en række sideordnede medlemmer* – dvs. de enkelte kasus (nominativ, akkusativ, genitiv, dativ, instrumentalis og lokativ) er normalt ikke inddelt i subkategorier, der så kan bestå af enkeltmedlemmer, fx som modus i russisk der består af indikativ og ikke-indikativ, der så igen deler sig i konjunktiv og imperativ.

I det følgende vil jeg forsøge trinvis at beskrive et system, der råder bod på de fire omtalte mangler. (For en meget detaljeret teori-ekstern og teori-intern kritik af tidligere kasusteorier i russisk, se Durst-Andersen 1996b).

2. De forskellige kategoriers plads i det samlede system

For at kunne isolere kasuskategoriens funktion i den samlede struktur er det helt nødvendigt at kende de øvrige nominale såvel som verbale kategoriers funktion, dvs. deres enkeltbidrag til den samlede sætningssemantik. Lad os starte med de verbale kategorier, eftersom netop disse danner model for de nominale. Der er med andre ord tale om isomorfi mellem de to forskellige sæt af hierarkier.

I Durst-Andersen 1992 inddelte jeg verber i tre klasser, dvs. i tilstands-, aktivitets-, og i handlingsverber. Selv om denne inddeling ikke var arbitrær, men støttede sig på den enkelte classes reglementerede udtryk, indså jeg ikke på det pågældende tidspunkt, at jeg beskæftigede mig med en grammatisk kategori, som var helt overset. Da denne verbale kategori har samme funktion som den nominale genuskategori, vil jeg kalde den for verbalt køn eller verbets-genus om man vil. Kategorien omfatter med andre ord tre medlemmer, der kaldes tilstand, aktivitet og handling (for en nærmere redegørelse, se Durst-Andersen 1996a).

Verbets genus er en leksikalsk-grammatisk kategori, der skaber et IMAGE-IDEA PAIR, dvs. hvis der er tale om et handlingsverbum skabes der to grundpropositioner, der er parret med to grundsituationer. Derved nævnes en handling, som er et konstrukt, dvs. begrebet har ingen pendant ude i virkeligheden (En handling manifesterer sig enten som en begivenhed eller som en proces). **Aspekt** er en propositionel-semantisk kategori, der opererer på verbets genus ved at tilskrive sandhedsværdi

til det propositionelle indhold af henholdsvis den ene og den anden grundproposition og ved samtidig at tilordne dem forskellig propositionel vægtning. Ved at assertere tilstandsbeskrivelsen og præsupponere aktivitesbeskrivelsen kommer perfektiv aspekt ved handlingsverber netop til at præsentere handlingen som en begivenhed. Dette betyder med andre ord, at aspekt ved at operere på verbets genus' output-struktur får vist en kopi af virkeligheden, in casu en begivenhed, dvs. en tilstand, der er forårsaget af en aktivitet. **Tempus** er en referentiel-semantisk kategori, der opererer på aspekts output-struktur, dvs. fx kopien af en begivenhed vist i form af en grundsituationel struktur, hvor vi ser en tilstand i forgrunden og en aktivitet i periferien. Ved denne operation omdannes kopien til en original og selve aktiviteten placeres enten forud for taleøjeblikket ved præteritum, eller i taleøjeblikket ved præsens (og dette kan tages helt bogstaveligt i russisk.) **Modus** derimod er en relationel-semantisk kategori, der forudsætter de øvrige kategorier. Modus markerer hvilken relation, der består mellem kopien, der er defineret af aspektkategorien, og originalen, der er knyttet til tempuskategorien. Ved indikativ markeres en lighedsrelation mellem kopi og original, dvs. modtager ved, at det drejer sig om et sandt udsagn. Ved ikke-indikative former er der derimod tale om en ulighedsrelation, dvs. der er ifølge afsender ingen original at referere til. Ved konjunktiv skal denne ulighedsrelation forstås som et faktum, der ikke kan ændres; ved imperativ skal det forstås som et faktum, der skal ændres: afsender anmoder faktisk modtager om at skabe en original på baggrund af den viste kopi. Dette kan anskueliggøres på følgende måde:

KOPI	RELATION	ORIGINAL
ASPEKT	MODUS	TEMPUS

Det viser sig nu, at det netop gennemgåede hierarki har diagrammatiske relationer til selve morfemstrukturen i det russisk verbum, dvs. hierarkiets bund manifesteres som det første i rækken af morfemer og så fremdeles:

give – perf – præt – konj
da – Ø – l – by. '(Han) burde have givet (den)'.
V-Genus – Aspekt – Tempus – Modus

Hvis der er tale om isomorfi mellem de to niveauer, må morfemrækkefølgen ved substantivet kunne afsløre et tilsvarende hierarki for nomina og dermed også antyde den enkelte nominelle kategoris funktion:

broder – plur – gen

brat – j – ov

N-Genus/Animatum – Numerus – Kasus

Ifølge dette skulle **genus** ved nominet være en leksikalsk-semantisk kategori, der skaber et IMAGE-IDEA PAIR. Animatum/inanimatum-kategorien skulle have samme funktion som aspekt og derfor være hvad vi kunne kalde en ideationel-semantisk kategori, der opererer på genus' output-struktur og ved at gøre dette viser en kopi af virkeligheden. Dette ser faktisk ud til at holde stik, idet fx *mys*' 'mus' er tvetydigt. Det betyder enten 1) en levende mus eller 2) en „død“ komputermus. Genus – in casu femininum – siger intet derom. **Animatum/inanimatum**-kategorien viser dog klart hvilken type, der er tale om: Animatum viser, at det er en levende mus; inanimatum viser, at det er en komputermus. **Numerus** skulle have samme funktion som tempus og således være en referentiel-semantisk kategori, der ved at markere, om der er tale om een eller flere, omdanner kopien til en original og placerer originalen i virkeligheden. **Kasus** skulle være som modus og således være en relationel-semantisk kategori, der markerer relationen mellem kopien, der blev vist af animatum/inanimatum-kategorien, og originalen, der blev placeret i virkeligheden af numeruskategorien. Dette kan anskueliggøres på følgende måde:

KOPI	RELATION	ORIGINAL
BESJÆLETHED	KASUS	NUMERUS

Jeg har netop redegjort for de enkelte verbale og nominale kategoriers bidrag til sætningens semantik og skal nu ganske kort gennemgå teorien om kasus-som-modus.

3. Kasus som modus

Jeg skal hævde, at direkte modi (fx indikativ i russisk) og oblikke modi (fx konjunktiv og imperativ i russisk) har sine nominelle pendanter i

henholdsvis **direkte** og **oblikke kasus**. De direkte kasus, der omfatter nominativ og akkusativ, betegner en lighedsrelation mellem kopi og original og kommer derved til at markere, hvad jeg kalder **lokal reference**, dvs. at den eller det, der nævnes, er tilstede i den situation, der er nævnt af verbet. Begge kasus bærer således hvad man kunne kalde Existentiator-rollen. Forskellen mellem nominativ og akkusativ er et spørgsmål om rang, idet nominativ er primært tema (svarende til primær figur) og akkusativ er sekundært tema (svarende til sekundær figur). De oblikke kasus, der inden for det rene kasussystem omfatter genitiv, vokativ, dativ og instrumentalis, betegner en ulighedsrelation mellem kopi og original, dvs. de er samlet om at markere manglen på lokal reference:

- Direkte modi (fx indikativ) ~ direkte kasus (nom og akk)
- Oblikke modi (fx konj og imp) ~ oblikke kasus (alle øvrige)

Forskellen mellem de enkelte oblikke kasus kan ikke umiddelbart findes inden for det russiske oblikke modussubsystem. Her må vi ty til mere eksotiske sprog, fx Hopi (cf. Whorf 1956). Her skelnes der skarpt mellem objektive og subjektive „modes“. De objektive svarer til hvad Whorf kalder manifesterede, dvs. de nævnte situationer findes ude i virkeligheden og er således ikke rene produkter af vor tænkning. Med andre ord selv om der er tale om en ulighedsrelation, så bunder de objektive oblikke modi i, at den original, der mangler, vil kunne være der på et senere tidspunkt (imperativ), bør være der (desiderativ), skulle have været der (konjunktiv) eller havde været der engang i en fjern fortid (obviativ). De subjektive svarer til hvad Whorf kalder manifesterende, dvs. situationerne findes ikke ude i virkeligheden — de er rene produkter af vor tænkning. Det drejer sig således om en slags faktion vs. fiktion inden for modus. Specifikt inden for Hopi drejer det sig om såkaldte „dependent modes“, der markerer relationer og korrelationer mellem sætninger, fx om en situation, der er benævnt af den pågældende sætning, skal forstås som værende årsag til den situation, der er benævnt af den efterfølgende sætning, eller om den skal forstås som værende gældende på samme tid, og så fremdeles. Vi ser her den metaforiske forståelse af ligheds- og ulighedsrelationen. Det viser sig nu, at der er en klar isomorfi mellem den objektive og subjektive fortolkning af oblikke modi og det tilsvarende skel inden for de russiske oblikke

kasus, idet genitiv og vokativ peger udad og således kunne kaldes **ydre kasus** (de baserer sig på ydre reference), medens dativ og instrumentalis peger indad og således kunne kaldes **indre kasus** (de baserer sig på indre reference). Derved får vi følgende resultat:

- Objektive modi (fx Imp; konj, des og obv) ~ ydre kasus (voc og gen)
- Subjektive modi (fx „dependent modes“) ~ interne kasus (dat og instr)

Betragter vi nu kasuskategorien isoleret fra modus, får vi følgende struktur inden for det rene kasussystem i russisk:

DIREKTE KASUS
NOMINATIV OG AKKUSATIV

OBLIKKE KASUS
GENITIV OG VOKATIV
DATIV OG INSTRUMENTALIS

Jeg skal i det følgende udelukke de direkte kasus fra det rene kasussystem, idet deres rolle ikke er særlig stor inden for det præpositionelle kasussystem, der jo er hovedemnet for den pågældende artikel. Derimod skal jeg dvæle en lille smule ved de enkelte oblikke kasus — dog ikke ved vokativ, der ikke har en tilsvarende pendant inden for præpositionssystemet og hvis betydning svarer til imperativens.

4. De oblikke kasus

I det følgende skal jeg forsøge at vise, at det er muligt at tilskrive henholdsvis genitiv, dativ og instrumentalis hver sin invariante betydning samtidig med at vi ikke forskertser vor mulighed for at forklare konkrete enkeltbetydninger — hvilket altid har været problemet og derfor har ført til, at lingvister har droppet enhver tanke om, at der kunne findes invarians inden for naturlige sprog. Jeg tager mit udgangspunkt i det fundamentale inden for menneskelig tænkning, nemlig perception, og skal således hævde, at de tre nævnte kasus er knyttet til hver sin synsvinkel. Derved sker der en sammenligning af to entiteter og konsekvensen er, at de pågældende entiteter får en særlig relativ eller modal eksistens. De to entiteter benævnes henholdsvis A, det nære, og B, det fjerne. Det

bemærkes, at de selvsamme synsvinkler også findes inden for såkaldte indirekte modi, hvor der skelnes mellem forskellige ophavsmænd til en given information — her vil A (det nære) være at sammenligne med afsender, medens B (det fjerne) vil være at sammenligne med modtager.

4.1 Genitiv

Genitiv er en ydre kasus, der peger udad, hvorfor genitivs synsvinkel må grunde i det samme. Denne synsvinkel kaldes den **extroverte**, dvs. noget går fra noget nært til noget fjernt. Dette kan illustreres som følger:

Den extroverte synsvinkel:

$(X) x \} A > \text{-----} B$

Vi har at gøre med noget nært, markeret A, og noget fjernt, markeret B, der er A's sammenligningsgenstand. Den extroverte synsvinkel grunder i, at en person X (markeret (X) ovenfor) er lokaliseret i A og herfra kigger på B i det fjerne (X's synsvinkel er markeret x} ovenfor). Med andre ord betinger den extroverte synsvinkel sig, at X's lokaliseringspunkt og såkaldte „vantage point“ er sammenfaldende.

Hvis man anlægger denne synsvinkel, så vil B automatisk få en særlig form for relativ eksistens, idet B vil være fjernet fra A. Der er altså tale om, at der består en særlig fysisk relation mellem A og B, kaldet **separation** (dens dynamiske pendant er **eksklusion**).

Separation:

[A] [B]

Denne fysiske relation har også en logisk ækvivalent. Logisk set kan sammenligningsrelationen enten udmønte sig i, at A og B er identiske, eller i, at A og B er forskellige, dvs. ikke-identiske. Ved genitiv er der netop tale om ikke-identitet:

Ikke-identitet:

$A \neq B$

Jeg skal derudover hævde, at de begreber, der er afledt af selve synsvinklen, yderligere konkretiseres, når de møder andre begreber såsom „TID“, „STED“ og „FIGURATIVITET“. Med andre ord kan genitiv siges at have følgende reflekser, når de støder på de omtalte domæner:

- **Spatialt refleks:** Nær fjernhed (statisk) – Fjerneren sig (dynamisk).
- **Temporalt refleks:** Dato, der ikke falder sammen med idag.
- **Figurativt refleks:** Årsag.

Vi genfinder en del af disse begreber inden for forskellige teorier. Fx opererer den kognitive lingvistik med fire basisrelationer, hvoraf den ene er separation. Relationen forstås imidlertid kun rent spatialt – dens absolutte pendant er „Source“, der er defineret som „a trajector from a landmark“ (cf. Langacker 1991). Hverken det relative eller det absolutte begreb er knyttet til nogen bestemt kasus. Vor egen Hjelmslev opererede inden for sin egen lokalistiske kasusteori (forløberen for Anderson 1971) med bebegbet „éloignement“, dvs. fjernelse, men begrebet skal udelukkende forstås som en retning (cf. Hjelmslev 1972 [1935/37]). Jeg har her forsøgt at vise, at genitiv har en invariant betydning, der går tilbage til en bestemt synsvinkel, der er rent perceptivt og – om man vil – lokativt orienteret. Af dette percept kan der afledes forskellige koncepter, der rummer henholdsvis en fysisk relation og en logisk relation. Disse to begreber får så diverse reflekser, når de støder på andre begreber såsom „TID“ eller „STED“. Disse reflekser svarer stort set til, hvad man kan genfinde som enkeltbetydninger inden for en kasus.

4.2 Dativ

Dativ er egentlig konvers i forhold til genitiv, dvs. dens diametrale modsætning. Det betyder, at dativ har en **introvert** synsvinkel, der tager sit udgangspunkt i noget fjernt og betragter det nære derfra:

Den introverte synsvinkel:

(X) A -----< B {x

Ved den introverte synsvinkel befinder X sig stadig i A (hvilket man altid vil gøre – det er netop det, der definerer det nære) – men hans synsvinkel er flyttet til B, det fjerne. Med andre ord forudsætter den introverte synsvinkel, at lokalisationspunkt og „vantage point“ ikke er sammenfaldende.

Hvis man befinder sig i A og gerne vil betragte A, må man placere sin synsvinkel uden for A, in casu i B. Hvis man gør det, altså ser på A, hvor man befinder sig, ud fra B, der er fjernt, så indlemmer man ligesom B i A, hvorved B kan siges at blive modtaget i A.

Reception:

[A][B]

Med andre ord opnår man en oplevelse af en slags fysisk nærhed mellem A og B, dvs. A og B er nær hinanden uden at være i kontakt (hvilket de aldrig kunne være). Overfører vi nu dette til logik, hvor vi sammenligner A og B med hinanden, får vi identitet – ikke forstået som fysisk sammenfald mellem A og B, men som psykologisk identitet, dvs. det, der kaldes „contiguity“.

Identitet:

$A \approx B$

Ligesom ved genitiv bliver disse forskelligartede, men alligevel nærtbeslægtede begreber, der er afledt af perceptet, konkretiseret, når de møder andre begreber. Det bemærkes, at kategorien „animatum/inanimatum“ også spiller ind på dette niveau – hvis et sprog har en grammatisk kategori, vil denne kategoris indhold naturnødvendigt dukke op på andre niveauer.

- **Spatialt refleks:** Mål (inanimat) — Recipient (animat).
- **Temporalt refleks:** Repetition (det samme hver gang).
- **Figurativt refleks:** Model (der skal følges).

Igen må vi sige, at den kognitive lingvistik ganske rigtigt opererer med begreber som „identity“ og „association“, men for det første er de behandlet som værende vidt forskellige ting og for det andet er ingen af dem relateret til dativ – dativ er udelukkende forbundet med „the active zone in the target domain“ (Langacker 1991). „Approchement“, dvs. nærmen sig til, der kan minde meget om den introverte synsvinkel, er foreslået af Hjelmslev, men det skal kun forstås som en retning. Hvad jeg her har forsøgt at vise er, at dativ er knyttet til en bestemt synsvinkel, den introverte – dvs. et percept – der så har to konceptuelle manifestationer: reception, der er et fysisk begreb, samt oplevet identitet, der er den psykologiske pendant til den rent fysiske forståelse af identitet, hvor to størrelser er i ét med hinanden. Disse begreber har derudover forskellige former for reflekser svarende til de konkrete betydninger, som dativ kan siges at have i russisk. (Det viser sig, at den franske dativ rummer de selvsamme betydninger, cf. Herslund 1987, der ligeledes påviser sammenhængen mellem enkeltbetydningerne).

2.3 *Instrumentalis*

Hvor såvel genitiv som dativ baserer sig på en sammenligningsrelation mellem sammenlignelige størrelser, hvorved noget kan være større eller mindre end eller opleves som værende identiske, forudsætter instrumentalis usammenlignelighed størrelserne imellem samtidig med at de pågældende størrelser alligevel sammenlignes. Kort sagt drejer det sig primært om, at to usammenlignelige kategorier, nemlig mennesker og ting i videste forstand (det være sig naturgivne genstande, artefakter eller såkaldte mentafakter), alligevel sættes i relation til hinanden. Dette betyder ikke blot, at instrumentalis som kasus betragtet må præsupponere eksistensen af genitiv og dativ, men også at selve instrumentalis' synsvinkel må adskille sig væsentligt fra de to andre kasus' synsvinkler samtidig med, at den inkluderer dem:

Den korrelative synsvinkel:

$$(X) A > \text{-----} < B$$

$$\widehat{X}$$

Den korrelative synsvinkel består i, at A og B ses gensidigt i forhold til hinanden. Med andre ord betragtes B ikke i forhold til A eller A i forhold til B, men A og B betragtes samtidigt i forhold til hinanden. Dette betyder, at X's synsvinkel er lagt uden for A og B, hvorved A og B kan overskues i deres helhed. Ved at anlægge denne eksterne synsvinkel opnår man, at A, der er nært, fordi X befinder sig der, og B, der er noget fjernt, kan siges at være interrelateret til hinanden eller at der består en interrelation mellem A og B. Denne interrelation kan enten forstås rent fysisk, hvorved B ses som værende en integreret del af A, eller rent psykologisk, hvorved B ses som værende en inherent egenskab ved A:

Integreret del/Inherent egenskab:

Den eneste logiske relation, der findes udover identitet og ikke-identitet, er inklusion, en relation som netop i sig selv forudsætter to usammenlignelige størrelser, dvs. et element og en mængde (der så yderligere kan forstås som del/helhed). (Bemærk, at selve den psykologiske og logiske tankegang bag instrumentalisme kan føres tilbage til figurgrund relationen, hvor to usammenlignelige størrelser netop sammenstilles):

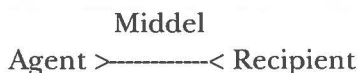
Inklusion:

$$B \in A$$

Det faktum at A og B er interrelateret giver sig forskellige udslag, når vi applicerer denne særlige form for relation på de forskellige begrebsdomæner:

- **Spatialt refleks:** Via (dvs. vejen ad hvilken).
- **Temporalt refleks:** Interval.
- **Figurativt refleks:** Middel.

Rolen „Middel“ kommer netop af, at man definerer Patientens vej fra Agenten (dvs. A, det nære) til Recipienten (dvs. B, det fjerne) på rent figurativt grundlag, dvs. en slags metaforisk forståelse af „vejen ad hvilken“:

Inden for den kognitive lingvistik opererer man i udpræget grad med del-helhedsrelationer (cf. Lakoff 1987 og Ilola 1995), men denne form for relation har kun en spatial forståelse, nemlig at noget eksisterer som en del af noget andet, dvs. helheden (I russisk tager lokativ sig af denne relation, herom senere). Traditionelt set er inklusionsrelationen blevet associeret med genitiv, hvilket ifølge min teori er direkte forkert (cf. ovenfor). Det er ganske korrekt, at mennesker associerer del-helhed og possession med genitiv, men dette har sådan set intet at gøre med genitivs kasusbetydning – det skyldes snarere, at modtageren selv blander sproglig information fra fx genitiv sammen med almindelig baggrundsviden og samtidig betragter det hele ud fra en egocentriske synsvinkel, dvs. ud fra mennesket selv. Derved opnår man, at *Oles bil* ikke blot læses som, at bilen er en del af Oles ting, men også at Ole ejer bilen (hvilket er oplagt forkert ud fra en ren sproglig analyse, da *Oles bil* lige så godt kan betyde „den bil, som Ole ville købe, hvis han havde råd til det“ eller „den foretrukne bil“, etc.). Derimod kan inklusion og dermed også possession siges at indgå i instrumentalis' kasusbetydning.

2.4 Klassifikation

Hvis man umiddelbart skulle klassificere de oblikke kasus (dvs. vokativ, genitiv, dativ og instrumentalis), kunne man udmærket få den tanke, at genitiv og dativ skulle høre til samme kategori: de går begge på en sammenligningsrelation og falder begge inden for den kategori, som Peirce kaldte andethed (hvor der er tale om en dyadisk relation mellem to sammenlignelige størrelser) – i modsætning til instrumentalis, der forudsætter disse to kasus og som hører til det Peirce kaldte trediehed (hvor der er tale om en triadisk relation). I en sådan klassifikation ville nominativ og akkusativ som direkte kasus tilhøre førstehed, hvor der

er tale om fysisk identitet mellem to størrelser, altså en ren lighedsrelation mellem kopi og original i min terminologi (for en nærmere redegørelse for disse tre grundkategorier, se Rise Jensen 1996 eller Peirce 1932 og Ormyston 1977). Denne tankegang går fint inden for præpositionssystemet, hvor vokativ og nominativ naturligt nok falder ud og lokativ indtræder på nominativs plads. Men inden for det rene kasussystem har vi at gøre med fire og ikke med tre oblikke kasus. Dette tyder i sig selv på, at den egentlige skillelinie skulle drages således, at den efterlod to kasus på hver sin side. Da separation, der er knyttet til genitiv, og inklusion, der er knyttet til instrumentalis, må siges at være diametrale modsætninger, og da ekstrovert, der er forbundet med genitiv, og introvert, der er forbundet med dativ, er konverse i forhold til hinanden, ser det ud som om, at genitiv skal placeres i en gruppe for sig, hvor også vokativ skal indlemmes (for en analyse af vokativ og en argumenteren for at vokativ er en del af det russiske kasussystem, se Bílý 1990). Genitiv og vokativ peger begge udad – de har ydre reference – og kan således benævnes ydre kasus. At dativ og instrumentalis hører til samme gruppe bekræftes ydermere af deres udtryksstørrelser (dativ: *-am*; instrumentalis: *-ami*), der – som det fremgår – udviser klare fælles elementer og som samlet står overfor genitiv (med *-ov-øj* eller *Ø*-endelse). Dativ og instrumentalis peger begge indad – de har indre reference – og kan således benævnes indre kasus.

YDRE KASUS

VOKATIV OG GENITIV

INDRE KASUS

DATIV OG INSTRUMENTALIS

5. Det præpositionelle kasussystem

Som sagt falder nominativ og vokativ ud ved det præpositionelle kasussystem, men da lokativ træder ind på nominativs plads, sker der ingen ændringer i selve grundstrukturen. Skellet mellem direkte og oblikke kasus, der beroede på lokal vs. ikke-lokal reference, kan imidlertid ikke umiddelbart appliceres på det præpositionelle kasussystem – eftersom en præposition altid efterfølges af en styrelse, vil denne altid sørge for, at der er lokal reference. I stedet for begrebsparret „lokal vs. ikke-lokal reference“ skal jeg anvende et begrebspar, der ligger tæt op ad det oprindelige, nemlig **kontakt vs. ikke-kontakt**, dvs. er der kontakt eller er der ikke kontakt mellem de to entiteter, der knyttes sammen af præ-

positionen. Kontakt-kasus, svarende til de direkte kasus, omfatter lokativ og akkusativ, medens ikke-kontakt-kasus, svarende til de oblique kasus, omfatter genitiv, dativ og instrumentalis:

KONTAKT-KASUS
LOKATIV OG AKKUSATIV

IKKE-KONTAKT-KASUS
GENITIV OG DATIV
INSTRUMENTALIS

Inden for ikke-kontakt-kasus benytter jeg nu Peirce's skelnen mellem andethed (relation) og trediehed (korrelation) og skelner således imellem relative kasus, der omfatter genitiv og dativ, og korrelative kasus, der udelukkende omfatter instrumentalis. Argumenterne er ligetil. For det første falder inklusionsbegrebet eller del-helhedsrelationen helt ud ved instrumentalis i forbindelse med præpositioner – denne relation overtages af lokativ. For det andet spiller dynamik vs. statik en meget stor rolle inden for det præpositionelle kasussystem i modsætning til det rene kasussystem, hvor det ikke havde nogen som helst betydning. For det tredje skal delingen nu foretages mellem tre kasus og ikke mellem fire kasus, således som det var tilfældet inden for det rene kasussystem. Da genitiv og dativ er konverse kasus, men samtidig forenes af, at de begge udtrykker en form for sammenligning mellem ligestillede størrelser og også begge har statiske såvel som dynamiske anvendelser (på linie med akkusativ), og da instrumentalis forudsætter de to andre og samtidig kun har statiske anvendelser (på linie med lokativ), ser det ud som om, at vi her kan anvende den Peircianske tankegang og således skelne mellem relative og korrelative kasus.

5.1 Akkusativ vs. lokativ

Som ovenfor antydnet er forskellen mellem lokativ og akkusativ den, at lokativ udtrykker statik, dvs. forudsætter permanent kontakt, hvorimod akkusativ udtrykker dynamik, dvs. markerer en ændring fra ikke at være i kontakt til at være i kontakt:

(1a) $On_{nom} sel_{pf} na beregu_{lok}$ 'Han satte sig på strandbredden'.

(1b) $On_{nom} sel_{pf} na lunu_{akk}$ 'Det landede (egt. satte sig) på månen'.

I (1a) er der tale om en person, der allerede står på en bred og derpå sætter sig ned, hvorimod der i (1b) er tale om et rumfartøj, der er ude i rummet og derpå foretager en landing på månen. I første tilfælde drejer det sig således om en ændring af den måde man er i kontakt på (man er altså i kontakt), medens det i det andet tilfælde drejer sig om en total ændring: før var rumfartøjet ikke på månen og nu er det på månen. At det kræver et totalt skift af lokation for at bruge akkusativ, fremgår af flg. eksempler:

(2a) *On_{nom} sel_{pf} na stule_{lok}* 'Han satte sig ned på stolen'.

(2b) *On_{nom} sel_{pf} na stul_{akk}* 'Han satte sig på stolen'.

Hvor (2b) akkurat ligesom (1b) markerer en ændring fra ikke at være på et sted til netop at være der, markerer (2a), at der kun er tale om en ændring af lokationsmåden: han stod på stolen og fra den position satte han sig ned på den. Lokativ kan også anvendes i en situation, hvor man ved, at vedkommende sidder et eller andet sted, men ikke eksakt hvor det er:

(3) *On_{nom} sel_{pf} na divane_{lok}* 'Han satte sig på divanen'. (Med tryk på *satte sig*.)

Det viser sig yderligere, at lokativ udelukkende kan bruges i spatial betydning, medens akkusativ også kan anvendes temporalt:

(4a) *On_{nom} pogib_{pf} v vojne_{lok} s fašistami_{instr}* 'Han døde i krigen mod fascisterne'.

(4b) *On_{nom} pogib_{pf} v vojnu_{akk} s fašistami_{instr}* 'Han døde under krigen mod fascisterne'.

I (4a) forudsættes det, at vedkommende var i krig og netop derfor døde (han døde således ikke af hjerteslag). I (4b) får vi at vide, at vedkommende døde under krigen, dvs. at han på et tidspunkt i løbet af de år, som krigen varede, gik fra at være „on world-location“ til at være „on non-world location“. Med andre ord er der tale om ændring af kontakt på en tidslinie. Hvis vi betragter anvendelsen af akkusativ i nedenstående

de eksempler, ser vi ligeledes, hvor stor en rolle begrebet „kontakt“ spiller:

(5) *S pervogo_{gen} po devjatoe_{akk}* 'Fra den første til og med den niende'.

(6) *Ona_{nom} Ø_{cop} s menja_{akk} rostom_{instr}* 'Hun er på min højde'.

I (5) ser vi præpositionen *po*, der enten styrer dativ eller lokativ og som kun i et enkelt tilfælde kræver akkusativ – og det er netop i (5). Grunden til dette er, at det hævdes, at et eller andet varer fra den første (som netop står i genitiv, fordi der er tale om en extrovert retning, dvs. ud af noget) til og med den niende, hvilket netop betyder, at der opnås kontakt med den niende. I (6) har vi ligeledes at gøre med en præposition *s*, der normalt aldrig forbindes med akkusativ. Den styrer instrumentalis i betydningen 'sammen med' eller genitiv i betydningen 'fra'. Her får den pludselig akkusativ, fordi der er tale om opnåelse af kontakt mellem to personer med henseende til højde.

5.3 Genitiv

Genitiv betegner som sagt en extrovert synsvinkel og således også en extrovert retning, dvs. fra noget nært til noget fjernt:

(7) *Studenty_{nom} vysi_{pf} iz auditorii_{gen}* 'De studerende gik ud af auditoriet'.

Med andre ord fjerner de studerende sig fra auditoriet – de går fra at være i kontakt med den pågældende lokation, der ses som værende udgangspunktet for handlingen, til ikke at være i kontakt. Genitiv er således en ikke-kontakt kasus med en særlig synsvinkel. I (7) manifesterede den sig dynamisk, dvs. genitiven har her en bestemt retning som sin betydning; i (8) ser vi den statiske anvendelse, dvs. genitiven har her en bestemt relation som sin betydning:

(8) *Dirižer_{nom} stoi_{ipf} u svoego pul'ta_{gen}* 'Dirigenten står ved sin pult'.

Denne betydning vil jeg kalde „nær fjernhed“. Med andre ord er der ikke kontakt mellem dirigenten og pulten – således er der tale om

noget, der er fjernt, men som alligevel er nær subjektet (hvorfra synsvinklen starter).

Som ovenfor antydet betegner genitiv „udgangspunkt“ (se 9b og 9c) og „årsag“, der er „udgangspunkt“ („source“) forstået i overført betydning (se 9a):

(9a) *On_{nom} umer_{pf} ot raka_{gen}* ‘Han døde af (egt. fra) kræft’.

(9b) *Zaščita_{nom} ot vragov_{gen}* ‘Forsvar mod (egt. fra) fjenden’.

(9c) *Ključ_{nom} ot dveri_{gen}* ‘Nøglen til (egt. fra) døren’.

Som det fremgår, bruger russisk præpositionen *ot* ‘fra’ i tilfælde, hvor dansk bruger henholdsvis *af*, *mod* og *til*. Disse forskelle i konkret brug er ikke tilfældige, men skyldes de forskellige perspektiver, som henholdsvis russisk og dansk anvender. I dansk anvender vi hvad man kunne kalde et progressivt perspektiv (tingene ses prospektivt), dvs. man tager udgangspunkt i en konkret genstand og ser hvad den kan bruges til i forbindelse med en bestemt handling. Gør man det, får man fx, at man danner et forsvar, der er rettet mod fjenden (cf.9b). Russisk anvender et helt andet perspektiv, som man kunne kalde et regressivt perspektiv (tingene ses retrospektivt), dvs. hvor en konkret genstand stammer fra. Gør man det, får man fx, at man danner et forsvar mod et angreb, der stammer fra fjenden; eller at en nøgle stammer fra en bestemt dør; eller at en persons død stammer fra kræft. Derved får russisk en meget kort afstand mellem den konkrete betydning og den overførte betydning i forbindelse med genitiv.

5.4 Dativ

Dativ er ligesom genitiv en ikke-kontakt-kasus, men er altså konvers i forhold til genitiv, hvorfor den betegner den modsatte synsvinkel af den extroverte, dvs. den introverte, hvor man går fra noget fjernt til noget nært uden at komme i fysisk kontakt med den pågældende ting:

(10) *Ona_{nom} sela_{pf} k stolu_{dat}* ‘Hun satte sig til bords’.

- (11) *On_{nom} pribegnul_{pf} k ee pomošči_{dat}* ‘Han tyede (søge tilflugt) til hendes hjælp’.
- (12) *Ona_{nom} priuvjazalas_{pf} k učitelju_{dat}* ‘Hun knyttede sig til sin lærer’.

At dativ netop markerer mangel på kontakt, fremgår af følgende to eksempler:

- (13a) *K desjati_{dat} emu_{dat} (nado) Ø_{cop} ujti_{inf/pf}* ‘Han må være ude inden 22.00’.
- (13b) *V desjat_{acc} emu_{dat} nado Ø_{cop} ujti_{inf/pf}* ‘Han må gå klokken ti’.

I (13a) er der tale om, at en person skal være ude af en bestemt lokation før klokken ti om aftenen, medens der i (13b) er tale om, at en person skal gå klokken ti. I første tilfælde drejer det sig om ikke-kontakt og derfor har vi dativ, i andet tilfælde drejer det sig om en ændring fra ikke at være i kontakt til at være i kontakt – når klokken slår ti, skal vedkommende gå – og derfor får vi automatisk akkusativ.

Som sagt får dativ rollen „Model“ i overført betydning:

- (14) *Oni_{nom} exali_{ipf} po šossejnoj doroge_{dat}* ‘De kørte ad hovedvejen’.

I (14) bruges vejen som en model for ens kørsel, dvs. man følger vejen. I (15) bruges „størrelse“ som model og det ryger derfor automatisk i dativ:

- (15) *Afrika_{nom} – vtoroj_{nom} po veličine_{dat} kontinent_{nom}* ‘Afrika er den næststørste verdensdel’.

Modelrollen og Målrollen kan også gå op i en højere enhed, så man ikke kan skelne dem fra hinanden:

- (16) *Soldaty_{nom} otkryli_{pf} ogon_{acc} po vragu_{dat}* ‘Soldaterne åbnede ild mod fjenden’.

Når dativ bruges inden for domænet „tid“ får vi reflekset „repetition“, dvs. når „lighed“ og „tid“ møder hinanden får vi „det samme hver gang“ – repetition:

(17) *Ja prepodaju po vtornikam_{dat}* ‘Jeg underviser hver tirsdag’.

3.5 Instrumentalis

Hvor såvel genitiv som dativ har dynamiske og statiske anvendelser, har instrumentalis kun statiske anvendelser. Dette betyder, at de præpositioner, der egentlig styrer instrumentalis, må finde en anden kasus i forbindelse med dynamiske anvendelser af verber. Præpositionerne, der tager instrumentalis, kan alle afledes af den korrelative synsvinkel, hvor personens synsvinkel er ekstern og således går på interrelationen mellem noget nært og noget fjernt, hvor der ikke er kontakt:

	<i>nad</i> ‘ovenover’
	[A]
<i>pered</i> ‘foran’ [A]	<i>meždu</i> ‘imellem’ [B] <i>za</i> ‘bagved’
	[B]
	<i>pod</i> ‘underneden’

I et eksempel som (18) kunne man selvfølgelig godt få den tanke, at der var kontakt mellem insektet (det nære) og stenen (det fjerne). Dette hører imidlertid til „communicated content“, hvor modtageren applicerer sin egen baggrundsviden, hvor sten ikke kan svæve og derfor nødvendigvis må ligge direkte ovenpå:

(18) *Nasekomoe_{nom} naxoditsja_{tpf} pod kamnem_{instr}* ‘Der er et insekt under stenen’.

I forbindelse med præpositionen *s* ‘sammen med’ ses det nære og det fjerne tydeligt:

(19) *Mama_{nom} s rebenkom_{instr} pošla_{pf} v polikliniky_{akk}* ‘Mor tog hen på børneklinikken med sit barn’.

Her markerer nominativ, at moderen er nær, dvs. i forgrunden, medens instrumentalis markerer, at barnet er fjern, dvs. i baggrunden. Instrumentalis markerer endvidere, at mor og barn er interrelateret. Valget mellem nominativ og instrumentalis går med andre ord på forgrunds- eller baggrundsinformation, og viser ikke, hvem der har taget tæten eller om der er tale om en jævnbyrdig fordeling af rollerne:

- (20) *Sestra_{nom} zanimaetsja_{imp} so mnoj_{instr}* 'Min søster læser med mig/Jeg læser med min søster/Min søster og jeg læser sammen.'

Som det fremgår af oversættelserne, kan (20) referere til tre vidt forskellige afarter af een og samme situation, nemlig hvor der produceres en aktivitet af begge personer og at disse samtidig indgår i en form for interrelation (for en nærmere redegørelse, se Wierzbicka 1980 og Janda 1993).

6. Begrebet „kontakt – ikke-kontakt“ i forbindelse med objekter

Det viser sig, at begrebsparret „kontakt vs. ikke-kontakt“ ikke blot spiller en stor rolle inden for det præpositionelle kasussystem, men også må have haft en afsmitning på det rene kasussystem, idet man her klart kan sondre mellem to typer patientroller: 1) Den **Direkte Patientrolle**, der er knyttet til direkte objekter i akkusativ, og 2) Den **Indirekte Patientrolle**, der er knyttet til oblique objekter i genitiv, dativ eller instrumentalis. Det er nemlig sådan, at en patient, der ikke har direkte kontakt med agenten, ikke kan stå i akkusativ og automatisk ryger i en oblik kasus. Her skelnes der så mellem „the Distanced Role“, der udtrykkes af genitiv, „Male-/Benefactive Role“, der knytter sig til dativ, og „the Victim Role“, der forbindes med instrumentalis. Den Direkte Patient Rolle og den Indirekte Patient Rolle kan således betragtes som kasusroller, dvs. roller der er knyttet til kasusbetydningen, men i forbindelse med den sidstnævnte rolle er det en såkaldt makrorolle, der kan specificeres yderligere (cf. Foley and Van Valin 1984).

Henvisninger:

- Anderson, John M. 1971. *The grammar of case: towards a localistic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bílý, Milan. 1990. The case remains open (Some notes on a new book on morphological case in Russian. *Russian Linguistics* 14:185-203.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar: Russian aspect and related issues*. Columbus, OH: Slavica.
- _____. 1996a. Kasusroller og participantroller i russisk. *Semantiske roller* [=OWPLC 10], udg. af Lone Schack Rasmussen, 89-134. Odense: Odense University Press.
- _____. 1996b. Russian case as mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4.2.177-273.
- Foley, W.A., and R.D. Van Valin, Jr. 1984. *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herslund, Michael. 1987. *Le datif en français*. Louvain-Paris: Éditions Peeters.
- Hjelmslev, Louis. 1972. [1935/37] *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale*. München: Fink Verlag.
- Iloa, Eeva. 1995. Spatial prepositions in Russian and their Finnish equivalents. *Russian Linguistics* 19: 187-218.
- Jakobson, Roman. 1936. Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus. *Selected writings II. Word and language*. The Hague: Mouton (1971), 23-71.
- Janda, Laura A. 1993. *A geography of case semantics. The Czech dative and the Russian instrumental*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Lakoff, George. 1987. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Vol. II: Descriptive application*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Mathiassen, Terje. 1996. *Russisk grammatikk* (2. rev. udg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Mulisch, Herbert. 1975. *Die russische Sprache der Gegenwart. Band 2*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Ormiston, Gayle L. 1977. Peirce's categories: structure of semiotics. *Semiotica* 19: 209-232.
- Peirce, Ch.S. 1932. *Elements of logic*. Collected papers of Charles Sanders Peirce, ed. by Ch. Hartshorne and P. Weiss, Vol.II. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pul'kina, I.M. and E.B. Zaxava-Nekrasova. 1994. *Russkij jazyk* (izd. 6-e). Moskva: Russkij jazyk.
- RAG (1980) = *Russkaja grammatika*. Tom 1 & 2. Moskva: Nauka.
- Rise Jensen, Malene. 1996. *Strukturen i russiske gestus. En semiotisk, semantisk og pragmatisk analyse*. Københavns Universitet (Specialeafhandling).
- Wade, Terence. 1992. *A comprehensive Russian grammar*. Oxford/Cambridge: Blackwell.
- Whorf, Benjamin Lee. 1956. *Language, thought, and reality. Selected writings of B.L. Whorf*. Cambridge, MA: The M.I.T. Press.
- Wierzbicka, Anna. 1980. *The case for surface case*. Ann Arbor: Karoma Publishers.

De russiske adjektiver: Leksik og grammatik

Jens Nørgård-Sørensen
Russiskprojektet

1. Indledning

Med denne fremstilling ønsker jeg at præsentere en skitse over de russiske adjektiver, specielt deres leksikalske klassifikation og semantikken bag denne. Fremstillingen ligger i naturlig forlængelse af mine tidligere redegørelser for det russiske substantiv (Nørgård-Sørensen 1996; (under udgivelse)). Efter en kort præsentation af emnet i kontrastivt lys (afsnit 2) vil jeg omtale, hvorledes adjektiverne er blevet beskrevet i den russiske sprogvidenskabelige tradition (afsnit 3). Da man i denne tradition kun i ringe grad har forsøgt at forklare, hvor de formelt udtrykte indholdsdistinktioner kommer fra, vil jeg i den videre analyse koncentrere mig om denne problematik (afsnit 4). Det vil herunder blive påvist, at adjektivernes klassifikation i ganske høj grad afspejler de samme semantiske grunddistinktioner, som vi finder ved de russiske substantiver og i videre perspektiv ved de russiske verber. Efter en analyse af eksempler på omklassificeringer af adjektiver (afsnit 4.5) rettes perspektivet mod pronominerne, hvor en parallel klassifikation kan påvises (afsnit 5). I det konkluderende afsnit (afsnit 6) opsummeres analysens hovedresultater.

Den væsentligste del af det analyserede materiale stammer fra egne tekstundersøgelser suppleret med enkelte eksempler fra den russiske Akademigrammatik (Švedova (red) 1980). Da fremstillingen især behandler suffigeringer, har jeg endvidere anvendt specialordbøger for derivation (Tichonov 1985) og grammatik (Zaliznjak 1977) til udvælgelse og kontrol af materialet.

2. Det russiske adjektiv i kontrastivt perspektiv

Russisk er kendetegnet ved en særdeles produktiv adjektivderivation, som især kommer til udtryk ved suffigering. I forhold til f.eks. de germanske sprog er det russiske sprog endvidere usædvanlig rigt på adjek-

tiver. Når dette kan fastslås umiddelbart og uden nogen form for statistisk belæg, skyldes det den særlige opbygning af det slaviske substantiv og nominalsyntagme. Mens mulighederne for at modificere et russisk substantivs betydning gennem kompositering er særdeles begrænsede, giver de mange suffixer til gengæld mulighed for at danne nye adjektiver efter stort set ethvert behov. Resultatet er – populært sagt – at første led af et substantivkompositum på et germansk sprog som dansk ofte ækvivalerer med et suffigeret adjektivderivat på russisk:

- (1) /d,er,ev,-ann=ij dom/
 træ_{adj-suffix, flektiv} hus (jfr. /d,er,ev=o/ 'træ')
 'træhus'

I overensstemmelse med russisk tradition vil jeg i denne fremstilling anvende termen *motiverende ord* (eller *motiverende substantiv, adjektiv* etc.) om det leksem (f.eks. /d,er,ev=o/), der ligger til grund for afledningen (f.eks. /d,er,ev,-ann=ij). Ligeledes vil jeg anvende udtrykket, at en afledning *er motiveret af* (det motiverende ord).

I kraft af det derivationsmønster, som er illustreret i (1), besidder russisk en særlig type adjektiver, der som særskilt gruppe er ukendte i dansk. Disse betegnes i russisk grammatisk tradition *relationelle* adjektiver (*relationel* i betydningen (*snævert*) *relateret* til det motiverende substantiv) (Isačenko 1975: 134; Švedova (red) 1980,I: 541-45; Townsend 1975: 209). En særlig undergruppe af de relationelle adjektiver udgøres af de possessive adjektiver, som afledes af visse person- og dyrebenevnelser, og som er karakteriseret ved en særlig bøjning. Disse vil dog ikke blive behandlet særskilt i denne fremstilling.

Overfor de såkaldt relationelle adjektiver står de kvalitative adjektiver, som – igen populært sagt – normalt svarer til et adjektiv på dansk (ækvivalenter til 'stor', 'ung', 'snæver', 'vild', 'blå' etc.). I modsætning til de relationelle adjektiver, der ifølge sagens natur alle må være afledte, finder vi blandt de kvalitative såvel simplex-adjektiver som afledte adjektiver.

3. Den russiske videnskabelige tradition

I russisk grammatisk tradition har man argumenteret for en formel afgrænsning af de to klasser af adjektiver med henvisning til en række

morfologiske og syntaktiske træk, der alene siges at kendetegne de kvalitative adjektiver. I modsætning til de relationelle adjektiver er de kvalitative adjektiver således karakteriseret ved (Švedova & Lopatin 1989: 214-15):

- (a) En særlig kortform, der kun kan anvendes prædikativt ('Nina er *smuk*'), og som har karakteriserende funktion.
- (b) Afledning af adverbium ('syng *smukt*').
- (c) Afledning af substantiv med betydning af abstraktum ('*skønhed*') (se endvidere Bakina 1966: 58).
- (d) Suffigeringer med gradsbetydning (/dal,ok,=ij/ 'fjern' -> /dal,ok-ovat=ij/ 'noget fjern' - men ikke: */d,er,ev,ann-ovat=ij/).
- (e) Komparation.
- (f) Forenelighed med gradsadverbium ('*meget, yderst, mindre smuk*').
- (g) Antonyme par ('høj' vs. 'lav', 'fattig' vs. 'rig').

Som det fremgår af listen, må disse træk opfattes som formelle manifestationer enten af, at det pågældende adjektiv kan anvendes til at give en *karaktæristik* af noget (jfr. (a)-(c)), eller af at den egenskab adjektivet benævner lader sig graduere (jfr. (d)-(g)). Når de såkaldt relationelle adjektiver af typen /d,er,ev,-ann=ij/ ikke er kendetegnet ved (a)-(g), skyldes det, at de ikke har egentlig karakteriserende, men derimod en *kategoriserende* funktion. Med adjektivet /d,er,ev,-ann=ij/ i (1) foretager man således ikke en vurderende karakteristk af et hus. Man benævner tværtimod et medlem af en særlig kategori af huse, nemlig dem af træ, ved at relatere to begreber, *træ* og *hus*, til hinanden.

Såvidt traditionen, som bygger på beskrivelsesprincipper, der meget karakteristisk for russiske fremstillinger koncentrerer sig om formelle morfologisk-syntaktiske fænomener. Man må imidlertid understrege, at de syv kriterier, vi har opregnet, ikke repræsenterer en sikker test til klassifikation af adjektiverne. Ganske vist kan disse træk kun i meget begrænset omfang manifestere sig ved et relationelt adjektiv (med mindre dette er omfortolket og har skiftet klasse - se 4.5.), men omvendt kan man ikke være sikker på, at de alle afspejles i ethvert kvalitativt adjektiv. F.eks. er det tvivlsomt, om farveadjektiver har komparation, ligesom flere kvalitative adjektiver ikke tillader kortform. Derfor er der også en vis uklarhed i den grammatiske tradition omkring den præcise

afgrænsning af de to klasser (Švedova (red) 1980,I: 542). Fremstillinger af de russiske adjektiver indledes ofte med en redegørelse for klassifikationen som beskrevet ovenfor, men dette følges sjældent op i gennemgangen af det konkrete materiale. Man undlader f.eks. at relatere de enkelte grupper af afledte adjektiver til den overordnede klassifikation. Dette gælder endog for den autoritative Akademigrammatik (Švedova (red) 1980).

4. Adjektivklassifikation og semantik

Den afgørende svaghed i den traditionelle russiske beskrivelse er således en utilstrækkelig indholdsanalyse. Det forekommer således indlysende, at de opregnede særtræk ved de kvalitative adjektiver (a)-(g) i virkeligheden ikke bør fortolkes som basale kriterier for klassifikationen, men snarere som en række overflademanifestationer af en dybere liggende semantisk distinktion; en distinktion, der ikke nødvendigvis er begrænset til eller har sit udspring i adjektiverne som ordklasse.

Jeg vil i det følgende forsøge at forfølge denne hypotese gennem en analyse af specielt de suffigerede adjektiver. Da alle simplex-adjektiver på forhånd kan henregnes til de kvalitative, vil en klassificering af de afledte (hvilket i alt væsentligt vil sige de suffigerede) adjektiver indebære en klassificering af hele ordklassen. Endelig vil jeg forsøge at påvise en sammenhæng mellem substantivers og adjektivers semantik; en sammenhæng, der er bestemmende for adjektivernes klassifikation, og som også trænger ind i pronominerne klassifikation.

4.1. Kategoriserende og kvalitative adjektiver

De såkaldt relationelle adjektiver har som sagt grundlæggende en kategoriserende funktion. Jeg vil derfor i det følgende benævne dem de *kategoriserende* adjektiver, idet denne term vil vise sig at være anvendelig også i videre sammenhæng. Efter min opfattelse må en dybere beskrivelse af denne klasse tage udgangspunkt i nominalsyntagmet. Det er karakteristisk, at et syntagma bestående af et kategoriserende adjektiv og et substantiv ikke har nogen afgørende anderledes funktion end et substantiv alene. Såvel:

(2) /dom/ 'hus'

— som:

(1) /d,er,ev,-ann=ij dom/ 'træhus'

— kan siges at etablere en kategori, dvs. en mængde af ensartede individer. Det gælder så blot, at den kategori, der etableres af /d,er,ev,-ann=ij dom/ udgør en delmængde af den kategori, der etableres af /dom/.

Et kvalitativt adjektiv anvendes i modsætning hertil til at give en egentlig karakteristisk af noget. Med andre ord er det selve kvaliteten, der fokuseres på i et syntagma som:

(3) /kras,iv=ij dom/ 'smukt hus'

Som det fremgår af ovenstående, må et kategoriserende adjektiv nødvendigvis være afledt. De kvalitative adjektiver er derimod for en stor dels vedkommende uafledte (f.eks. /bol,š=oj/ 'stor', /tolst=ij/ 'tyk', /krasn=ij/ 'rød'), men denne klasse omfatter også en række suffigerede adjektiver. En nøjere granskning viser, at der er en tydelig sammenhæng mellem de to klasser og fordelingen af adjektivsuffixer. Dette fremgår af følgende eksempler.

Motiverende ord	Kategoriserende adjektiv	Kvalitativt adjektiv
(4) /b,edn=ij/ 'fattig'		/b,edn-ovat=ij/ 'ret fattig'
(5) /golos/ 'stemme'	/golos-ov=oj/ 'stemme'	/golos,-ist=ij/ 'stemmerig'
(6) /cv,et/ 'farve'	/cv,et-n=oj/ 'farve'	/cv,et,-ist=ij/ 'farvet', 'farverig'
(7)		/cv,et-ast=ij/ 'spraglet', 'farverig'
(8) /moloč=o/ 'mælk'	/moloč,-n=ij/ 'mælke'	
(9) /r,eaktor/ 'reaktor'	/r,eaktor-n=ij/ 'reaktor'	
(10) /d,ir,ektor/ 'direktør'	/d,ir,ektor-sk,=ij/ 'direktør'	
(11) /inžen,er/ 'ingeniør'	/inžen,er-n=ij/ 'ingeniør'	
(12)	/inžen,er-sk,=ij/ 'ingeniør'	

- (13) /monmatr/
 'Montmartre' /monmatr-sk,-ij/ 'Montmartre-'
- (14) /ekonom,-ik=a/
 'økonomi' /ekonom,-iĉ,-esk,=ij/ 'økonomisk' /ekonom,-iĉ,-n=ij/
 'økonomisk'
- (15) /miš/ 'mus' /miš-in=ij/ 'muse-'

4.2. Kvalitative adjektiver

Oversigten viser bl.a., at der findes et antal suffixer, der alene tjener til afledning af kvalitative adjektiver, og som især er karakteristiske for russisk talesprog (Zemskaja 1981: 104-05) og skønlitteratur (Vinogradova 1992: 228). Uanset om afledningen er motiveret af et substantiv, et adjektiv eller andet, har adjektivderivatet her en egentlig karakteriserende funktion, der kan parafraseres nogenlunde således:

Motiverende ord = substantiv:

/-ist=/ 'indeholdende / formet som (det af det motiverende ord benævnte)', jfr. (5)-(6).

/-ast=/ 'indeholdende i høj grad (det af det motiverende ord benævnte)', jfr. (7).

Motiverende ord = adjektiv:

/-ovat=/ 'i nogen grad (det af det motiverende ord benævnte)', jfr. (4).

Når kvalitative adjektiver med disse suffixer som nævnt er særlig hyppigt forekommende i talesproget, hænger det utvivlsomt sammen med, at de har en tydeligt graduerende og dermed vurderende funktion. Den traditions- og normbestemte tøven med at give dem adgang til de mere formelle skriftsprøgsgrænser må skyldes, at de intuitivt fortolkes som „subjektive“ udtrykselementer.

Sammenfattende kan vi konstatere, at et kvalitativt adjektiv – anvendt enten som attribut, apposition eller prædikat til et substantiv – benævner en egenskab, der tillægges det af substantivet benævnte begreb som en ren karakteristik. Der er altså ikke tale om et udtryk med kategoriserende funktion. Karakteriserende egenskaber kan typisk optræde i forskellige grader. Netop derfor er de kvalitative adjektiver kendetegnet ved komparation og andre gradsudtryk (jfr. (d)-(g)).

4.3. Kategoriserende adjektiver

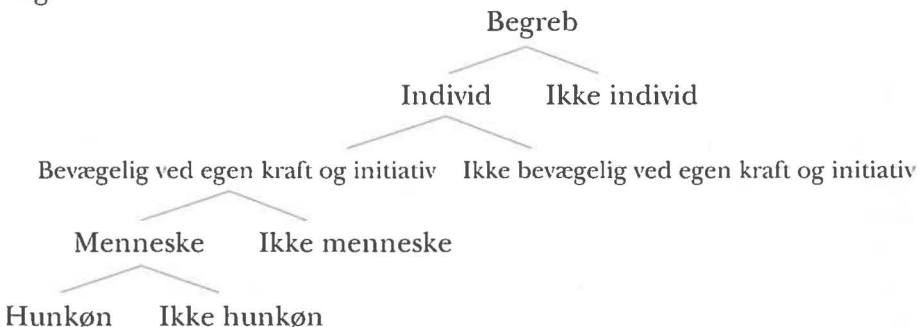
I modsætning til de kvalitative er de kategoriserende adjektiver som sagt kendetegnet ved at etablere en underkategori af et begreb (benævnt af det overordnede substantiv) ved at relatere dette til et andet begreb (benævnt af det motiverende ord). Der findes en lang række suffixer til afledning af kategoriserende adjektiver (Zemskaja 1992: 73). Disse vil i det følgende blive underkastet en oversigtsmæssig analyse med det formål at afdække, hvad der er bestemmende for valg af suffix. Af overskuelighedshensyn vil jeg alene redegøre for adjektiver, der er afledt af substantiver, og jeg vil desuden begrænse mig til produktive derivationsmekanismer.

Redegørelsen vil tage udgangspunkt i den hypotese, at valg af suffix er afhængigt af det motiverende substantivs semantik. Denne hypotese må på forhånd anses som kontroversiel, idet hidtidige fremstillinger nok registrerer visse tegn på en sådan sammenhæng men ikke fortolker den som entydig (jfr. f.eks. Beard (1976) om asymmetrisk derivation).

Med henblik på at efterprøve sammenhængen mellem suffix og det motiverende substantivs betydning vil jeg tage udgangspunkt i mine tidligere redegørelser for de russiske substantivers semantik (Nørgård-Sørensen 1996; (under udgivelse)). Jeg argumenterede i disse fremstillinger for, at der kan påvises et hierarki af semantiske distinktioner, der er grammatikaliseret i det russiske substantiv. Dette blev i diagramform fremstillet således (fig. 1):

Jeg har i denne og anden sammenhæng endvidere argumenteret for, at dette semantiske trækhierarki har sit udspring i de distinktioner, der endvidere er bestemmende for verbernes klassifikation og grammati-

Fig. 1

ske karakteristika (Durst-Andersen 1992: 53ff). Jeg skal ikke gentage argumentationen i denne sammenhæng; blot fremhæve – hvad der kan gælde for en afgørende pointe i beskrivelsen af adjektiverne – at vi her blandt andet har at gøre med kernedistinktioner for russisk grammatik i almindelighed.

På baggrund af hierarkiet kan der udskilles fem klasser af russiske substantiver, svarende til hvert "slutpunkt" i diagrammet. De enkelte klasser er defineret ved forskellige trækcombinationer:

A. IKKE INDIVID

B. Individ, IKKE BEVÆGELIG ved egen kraft og initiativ

C. Individ, bevægelig ved egen kraft og initiativ, IKKE MENNESKE

D. Individ, bevægelig ved egen kraft og initiativ, menneske, IKKE HUNKØN

E. Individ, bevægelig ved egen kraft og initiativ, menneske, HUNKØN

I det følgende vil jeg referere til disse klasser enten ved deres bogstavbenævnelse (A-E) eller ved det fremhævede forkortede navn. Det skal imidlertid understreges, at der med disse forkortede benævnelser altid refereres til den fulde trækcombination for hver klasse.

Lad os på denne baggrund vende tilbage til eksemplerne i listen ovenfor. Eksemplerne (5), (6), (8) og (9) repræsenterer afledninger, der er motiveret af substantiver af hhv. klasse B (jfr. (5), (6), (9)) og klasse A (jfr. (8)). Klasserne A og B omfatter netop alle inanimate substantiver. Som jeg tidligere har fremhævet (Nørgård-Sørensen 1996: 166-67), må kategorien animatum/inanimatum, som er motiveret af trækket BEVÆGELIG / IKKE BEVÆGELIG, betragtes som den overordnede grammatiske distinktion ved russiske substantiver.

På denne baggrund kan det konkluderes, at suffixerne:

/-ov=/
 /-n=/
 — anvendes til at aflede kategoriserende adjektiver af inanimate substantiver. Begge suffixer er særdeles produktive og fordeler sig efter ikke helt entydige regler, som vi ikke vil gå ind på her.

Vender vi os nu mod de animate substantiver (klasse C, D og E) og fortsat koncentrerer os om produktive derivationsmekanismer, viser der sig følgende regelmæssighed. Hvis substantivet er karakteriseret

ved trækket MENNESKE og således tilhører klasse D eller E (jfr. (10) og (12)), anvendes suffixet:

/-sk=/

Hermed har vi dog ikke fuldt ud beskrevet dette suffix. For det første fremgår det af (13) og (14), at /-sk=/ (evt. i form af allomorfen /-esk=/) også kan anvendes til at aflede adjektiver af klasse A og B, dvs. af inanimate substantiver. Det hedder således:

- (16) /monmatr-sk=ojø kafe/ 'Montmartre-café', 'café på Montmartre'
 (17) /okt,abr,-sk=aja r,evol,ucija/ 'Oktoberrevolutionen'

I denne forbindelse er det imidlertid væsentligt at bemærke, at /-sk=/ er udelukket ved klasse C, altså ved animate substantiver, der ikke benævner mennesker, mao. ved benævnelser for dyr. Man kan derfor fastslå, at suffixet /-sk=/ anvendes til at aflede kategoriserende adjektiver dels af inanimate substantiver, dels af benævnelser for mennesker. Tilsyneladende udfylder det således to funktioner, der ikke er relateret til hinanden. Der er dog mindst to forhold, der tyder på, at /-sk=/ under alle omstændigheder relaterer sig snævert til trækket MENNESKE og således har en mere entydig semantik, end det umiddelbart fremgår af ovenstående. Det ene forhold vedrører distributionen af /-sk=/ og de øvrige suffixer, mens det andet vedrører visse semantiske særtræk ved de inanimate leksemer, som motiverer en afledning med /-sk=/. Jeg vil kort omtale begge disse forhold.

4.3.1. Distributionen af suffixerne

Som bekendt fremgår det normalt ikke umiddelbart af et substantivs stamme, hvilken klasse det tilhører. Der er således ikke nogen obligatorisk formel markering af, hvorvidt et substantiv f.eks. er et inanimatum (klasse A-B) eller en personbenævnelse (klasse D-E). Man kunne derfor forvente, at et adjektivderivat på /-sk=/ også ville være tvetydigt i forhold til det motiverende substantivs klassetilhørsforhold. Dette viser sig imidlertid ikke at være tilfældet, idet der i sådanne situationer træder en klar distribution af de omtalte suffixer i kraft. Således observerer man, at der for substantiver med suffixerne:

/-er=/
 /-or=/
 /-n,ik=/
 /-t,el,=/
 m.fl.,

— hvoraf nogle er inanimata, andre personbenævnelser (Gimpelevič 1966), gælder den regel, at der til de inanimata substantiver føjes de entydigt "inanimate" suffixer:

/-n=/ (jfr. (9): /r,eaktor-n=ij/
 /-ov=/
 - mens der til de animate personbenævnelser føjes suffixet:

/-sk=/ (jfr. (10): /d,ir,ektor-sk,=ij/).

Dette gælder også de ganske hyppige tilfælde, hvor et og samme leksem motiverer afledninger med begge suffixer. Med hensyn til de anførte eksempler (11) og (12) kan man observere, at derivatet på /-n=/ (/inžen,er-n=ij/) relaterer sig til ingeniørfaget eller en ingeniøraktivitet, altså en særlig type teknisk aktivitet. Det hedder således:

(18) /inžen,er-n=aja sp,ecial,nost,/ 'ingeniørfaget'

(19) /inžen,er-n=ije vojska/ 'ingeniørtropper'

– idet disse begreber er defineret ved "ingeniørmæssig", dvs. en særlig form for teknisk aktivitet og ikke ved en gruppe personer. Ingeniørtropper består således ikke nødvendigvis af faguddannede ingeniører.

De tilsvarende afledninger på /-sk=/ relaterer sig derimod tydeligt til persongruppen ingeniører eller til en konkret person. Det hedder derfor:

(20) /inžen,er-sk=aja zarplata/ 'ingeniørløn'

(21) /inžen,er-sk=aja doč,ka/ 'ingeniørdatter'

– idet en arbejds løn eller en datter nødvendigvis involverer en person (som i dette tilfælde præsenteres som tilhørende en bestemt (fag)gruppe).

Ved visse overordnede substantiver finder begge adjektiver anvendelse, men også her med en klart differentieret betydning, smlg.:

- (22) /inžen,er-n=ojo r,ešen,ijo/ 'ingeniørbeslutning',
'ingeniørmæssig beslutning'
(23) /inžen,er-sk=ojo r,ešen,ijo/ 'ingeniørbeslutning'

(22) kan anvendes til at benævne en særlig form for teknisk beslutning, nemlig "teknisk" i betydningen "baseret på ingeniørmæssige principper". I modsætning hertil kan (23) kun anvendes i tilfælde, hvor der tales om en beslutning, der konkret er truffet af en ingeniør eller som præsenteres som typisk for ingeniører.

Eksempler på afledninger, der er motiveret af substantiver med de genuint russiske suffixer /-n,ik=/ (evt. i femininumformen /-n,ic=a/) og /-t,el,=/, er følgende:

- (24) /jajc=o/ 'æg' → /jajič,-n,ic=a/ 'æggekage' → /jajič,-n,ik-ov=ij/ 'æggekage-'
(25) /č,in/ 'rang' → /č,inov-n,ik/ 'embedsmand' → /č,inov-n,ic-k,=ij/ (via alternationen /-k-sk/ → /-c-k/) 'embedsmands-'
(26) /dv,iga=t,/ 'bevæge' → /dv,iga-t,el,/ 'drivkraft', 'drivmiddel' → /dv,iga-t,el,-n=ij/ 'bevægelses-'
(27) /p,isa=t,/ 'skrive' → /p,isa-t,el,/ 'forfatter' → /p,isa-t,el,-sk,=ij/ 'forfatter'

Vi ser her det samme mønster som i de tidligere omtalte tilfælde. Når det motiverende substantiv er afledt med et suffix, der er udifferentieret mht. distinktionen animatum-inanimatum, fordeler adjektivsuffixerne sig således, at der til inanimata (klasse A-B) føjes:

/-ov=/ eller
/-n=/

– mens der til personbenævnelser (klasse D-E) føjes:

/-sk=/

Suffixet /-sk=/ relaterer sig således klart til personbenævnelser i situationer, der åbner mulighed for tvetydighed omkring det motiverende substantivs klasse. Dette forhold tyder på, at /-sk=/ generelt er knyttet til personbenævnelser.

4.3.2. Suffixet /-sk=/ og inanimate substantiver

I den russiske Akademigrammatik (Švedova (red) 1980,I: 281; se også Townsend 1975: 218) bemærkes det, at langt hovedparten af de inanimate substantiver, der motiverer afledninger med /-sk=/, kan henføres til et begrænset antal semantiske grupper. Det drejer sig om benævnelser for:

– beboede/befolkede lokaliteter (Hippisley (under udgivelse)), jfr.:

(13) /monmatr-sk,=ij/ 'Monmartre-'

– institutter, institutioner og virksomheder, jfr.:

(28) /un,iv,ers,it,et-sk,=ij/ 'universitets-'

(29) /bank-ov-sk,=ij/ 'bank-'

– menneskelige aktivitetsområder, jfr.:

(30) /pol,em,ič,-esk,=ij/ 'polemisk', 'polemik-'

(31) /ekonom,ič,-esk,=ij/ 'økonomisk', 'økonomi-'

Som det ses, relaterer disse grupper sig semantisk til menneskelig aktivitet og eksistens. Der findes ganske vist en række adjektivderivater på /-sk=/, der ikke kan siges at falde inden for denne indholdsafgrænsning (f.eks. adjektiver afledt af månedsbetegnelser, jfr. (17)), men disse er enten lukkede klasser eller enkeltstående eksempler, der ikke repræsenterer produktive derivationsmodeller. Hvis man begrænser sig til de produktive modeller, synes suffixet /-sk=/ motiveret af substantiver, der altid – omend undertiden indirekte – relaterer sig til mennesker. Denne indirekte forbindelse slår også igennem i parallelle afledninger med forskellige suffixer. F.eks. finder vi den forudsigelige adjektivafledning på /-n=/, når det motiverende substantiv er et inanimatum:

(32) /gor-n=i je strani/ 'bjerglande' (jfr. /gor=a/ 'bjerg')

Men hvis man med samme substantiv tænker på et bjerg som et område, der er beboet af mennesker, anvendes suffixet /-sk=/:

(33) /gor-sk,=i je pl,emena/ 'bjergstammer'

På basis af de omtalte fænomener kan vi konkludere, at suffixet /-sk=/ obligatorisk relaterer sig til trækket MĒNNESKE gennem det motiverende substantiv.

4.3.3. Suffixerne /-in=/ og /-ov=/'

For at fuldføre oversigten mangler vi således kun at omtale afledninger af klasse C-substantiver, dvs. animate substantiver, der ikke er personbenævnelser, mao. benævnelser for dyr. Disse afledninger er kendetegnet ved suffixet:

/-in=/'

– jfr. (15) og følgende eksempler:

(34) /miš-in=i j x vost,ik/ 'musehale' (jfr. /miš/ 'mus')

(35) /ugr,in=aja molod,/ 'åleyngel' (jfr. /ugor,/ 'ål')

Imidlertid forekommer der også ved klasse C regelmæssigt derivater med et "inanimat" suffix (Hippisley (under udgivelse)), undertiden endog parallelt med derivater på /-in=/'

(36) /karp-ov=i je ribi/ 'karpefisk', 'karpefamilien' (jfr. /karp/ 'karpe')

(37) /ugr,-ov=aja uxa/ 'ålesuppe'

Som eksemplerne viser, er anvendelsen af disse derivater dog begrænset til kontekster, hvor de omtalte dyr ikke opfattes som levende individer, men derimod som råvarer for madlavning eller som dyrearter og dermed (videnskabelige) studieobjekter. Suffixet /-ov=/' signalerer således også i denne sammenhæng et inanimat afledningsgrundlag.

Dette gælder ligeledes, når et adjektivderivat på /-ov=/ er motiveret af et substantiv af klasse D-E, dvs. en personbenævnelse, jfr.:

- (38) /mal,č,ik-ov=ij v,elos,ip,ed/ 'drengcykel' (jfr. /mal,č,ik/'dreng')

Det er her vigtigt at bemærke, at (38) alene kan anvendes til at benævne en speciel type cykel; mere præcist en cykel, der er konstrueret med henblik på drenge. Afledningsgrundlaget er således ikke en individbenævnelse. Det er således også karakteristisk for den begrænsede gruppe af /-ov=-adjektiver, der er motiveret af personbenævnelser, at de indgår i komplekse termer af samme type som (38). Zemskaja (1968: 109) bemærker ligefrem, at det motiverende substantiv i disse tilfælde "mister sin animatumbetydning". En sådan formulering harmonerer ikke med en opfattelse af animatumkategorien som leksikalsk kodet (Nørgård-Sørensen 1996: 158), men alligevel bekræfter den ud fra sine egne præmisser ovenstående redegørelse for suffixet /-ov=.

4.3.4. Sammenfattende om kategoriserende adjektiver

Resultatet af ovenstående analyser, der omfatter de dominerende og mest produktive suffixer til afledning af kategoriserende adjektiver (Vinogradov 1986: 188; Zemskaja 1992: 73; Vinogradova 1992: 52), kan sammenfattes således:

Suffix Motiverende substantiv

/-n=/ Klasse A-B: inanimata (samt animata fungerende som benævnelser for ikke-individer)

/-in=/ Klasse C: animata: ikke personbenævnelser

/-sk=/ Klasse D-E: animata: personbenævnelser (samt inanimata, der er relateret til personer)

Det kan således fastslås, at adjektivderivationen afspejler den grammatiske klassifikation af substantiverne, som den er fremstillet i fig. 1. Trækkene BEVÆGELIG / IKKE BEVÆGELIG og MENNESKE / IKKE

MENNESKE finder formelt udtryk i fordelingen af adjektivsuffixer. I modsætning hertil finder vi ikke nogen refleksion af det nederste trin i substantivernes klassifikation, der er baseret på trækket HUNKØN / IKKE HUNKØN. Der findes ikke særlige adjektivsuffixer, der specifikt motiveres af benævnelser for personer af hunkøn (klasse E). Dette bryder dog ikke billedet af en snæver sammenhæng mellem substantivers og adjektivs grammatiske karakteristika, idet HUNKØN / IKKE HUNKØN må betragtes som den mindst markante grammatiske distinktion ved substantiverne.

4.4. *Distinktionen kategoriserende/kvalitativ*

Der er tilsyneladende endnu en undtagelse fra den grammatiske parallelitet mellem substantiver og adjektiver: Det øverste led i substantivernes klassifikationshierarki, der er baseret på trækket INDIVID / IKKE INDIVID, ser ikke ud til at præge adjektivernes klassifikation. Jeg mener imidlertid, at der kan argumenteres for, at dette træk kommer til udtryk i den overordnede skelnen mellem kvalitative og kategoriserende adjektiver – blot på en noget anden måde end de øvrige træk i hierarkiet. Argumentationen herfor er følgende:

Lad os først gå lidt nærmere ind på selve trækket INDIVID / IKKE INDIVID. Det er karakteristisk for russisk, at substantiver, der er "født" med trækket IKKE INDIVID (abstrakta, kontinua og kollektiva), lader sig omfortolke til individbenævnelser. Dette sker tilsyneladende efter behov og uden åbenbare restriktioner. Et eksempel er verbalsubstantiverne (Nørgård-Sørensen 1995: 128). Verbalsubstantiverne:

(39) /izm,en,en,ijo/ 'forandring'

(40) /obrazovan,ijo/ 'dannelse'

– kan på den ene side anvendes prædikativt, dvs. med mulighed for tilknytning af valensled. I denne funktion forekommer de alene i singularis, idet de tydeligvis tilhører klasse A: substantiver med trækket IKKE INDIVID.

På den anden side anvendes disse substantiver også til at benævne hhv. '(synlige) forandringer' og 'uddannelser (til forskellige fag)'. Substantiverne har her undergået en omfortolkning, hvorved de er gledet over i klasse B, substantiver med trækket INDIVID og dermed er blevet

tællelige. Denne "individualisering" determinerer naturligvis deres grammatiske karakteristika, herunder at de ikke tager egentlige valensled, og at de bøjes i numerus.

Individualisering er et særdeles hyppigt fænomen, der tilsyneladende kan overgå enhver form for klasse A-substantiver. Vender vi nu tilbage til de kategoriserende adjektiver, observerer vi følgende:

Et klasse A-substantiv, f.eks. et kontinuum som:

(41) /sup/ 'suppe'

– kan forsynes med en lang række kategoriserende adjektiver:

(42) /moloč,-n=ij sup/ 'mælkesuppe' (jfr. /molok=o/ 'mælk'/)

(43) /kartof,el,-n=ij sup/ 'kartoffelsuppe' (jfr. /kartof,el,/ 'kartoffel/kartofler')

(44) /gorox-ov=ij sup/ 'gule ærter' (jfr. /gorox/ 'ært(er)') etc.

Tilsammen kan disse typer omtales som:

(45) /sup=i/ 'supper'

Vi bemærker altså, at introduktionen af de forskellige typer via de kategoriserende adjektiver gør det naturligt at anvende benævnelsen for overbegrebet i pluralis. Dette er et formelt udtryk for, at der er sket en individualisering. De kategoriserende adjektiver etablerer med andre ord en kategori, hvor selve kategorien benævnes af det overordnede substantiv (i eksemplet: /sup/), mens de enkelte medlemmer af kategorien benævnes af substantivet i kombination med et kategoriserende adjektiv (jfr. (42)-(44)). I russisk bliver de enkelte medlemmer af en sådan kategori behandlet som individer.

Dette forhold kendetegner ethvert NP, der består af et kategoriserende adjektiv og et substantiv – også selv om det ikke kontrasteres med andre NP'er med andre adjektiver i kombination med samme substantiv. Det giver således ikke mening at tale om 'mælkesuppe', hvis man ikke samtidig forestiller sig eksistensen af andre "supper".

Sammenligner vi nu med:

(46) /vkusn=ij sup/ 'velsmagende suppe'

– hvor substantivet kombineres med et kvalitativt adjektiv, kan vi konstatere, at dette NP anvendes til ren karakteristik. Der ligger ikke i dette udtryk en latent modsætning til andre typer suppe.

Jeg vil på denne baggrund hævde, at distinktionen mellem kategoriserende og kvalitative adjektiver i russisk er at betragte som en semantisk refleksion af substantivdistinktionen INDIVID / IKKE-INDIVID – en refleksion, der blot er af en anden type end refleksionen af de øvrige semantiske træk i hierarkiet (fig. 1). Trækkene BEVÆGELIG / IKKE BEVÆGELIG og MENNESKE / IKKE MENNESKE afspejles i fordelingen af suffixer på forskellige klasser af motiverende substantiver. Trækket INDIVID / IKKE INDIVID afspejles derimod i det forhold, at de kategoriserende adjektiver (i modsætning til de kvalitative) har en individualiserende indvirkning på det NP de indgår i. Et kategoriserende adjektiv etablerer således en forestilling om en kategori, forstået som en mængde af individer.

4.5. Omklassificering af adjektiver

Den gennemførte klassifikation af adjektiverne er naturligvis leksikalisk. Et adjektiv tilhører som leksem en af de opstillede klasser. Dette betyder imidlertid ikke, at der ikke kan ske omklassificeringer. Russisk er således kendetegnet ved, at visse adjektiver, der er "født" som kategoriserende, ved en løbende, produktiv proces omklassificeres til kvalitative (Turkina 1984: 13-26; Vinogradov 1986: 175-78). Dette afspejles både semantisk og formelt. Semantisk afspejles omklassificeringen ved en forskydning af betydningen i retning af det karakteriserende (Vinogradova 1992: 231). Formelt afspejles den ved, at adjektivet kan optræde med et eller flere af de morfologiske og syntaktiske karakteristika, som ellers kun kendetegner genuint kvalitative adjektiver (jfr. (a)-(g)). Et eksempel er følgende. Af substantivet:

(47) /fort,ep,jan=o/ 'klaver'

– afledes efter den ovenfor beskrevne regelmæssige model et kategoriserende adjektiv, der f.eks. kan anvendes i følgende syntagma:

(48) /fort,ep,jan=n=i je struni/ 'klaverstreng'

Imidlertid finder man fra komponisten Rachmaninovs hånd dette adjektiv i den særlige kortform (jfr. (a)), der kun kan have karakteriserende funktion:

- (49) /Ona ne god,its,a, potomu-č,to ona sovs,em n,e fort,ep,jan-n=a/
 Det_{SingFem} ikke passer, fordi det_{SingFem} slet ikke klaver-Adj_{SingFem}
 'Det [musikstykke] dur ikke, for det er slet ikke klaveregnet/
 egnet til klaver'

Som antydet i oversættelsen, ledsages kortformen, som er at betragte som en formel indikator for kvalitative adjektiver, af en tydelig betydningsforskydning i retning af det karakteriserende.

Et andet eksempel er følgende. Af substantivet:

- (50) /barxat/ 'fløj'

– afledes ligeledes efter den produktive model et kategoriserende adjektiv:

- (51) /barxat-n=ij p,idžak/ 'fløjsjakke'

I en beskrivelse af en kvindekrop anvender forfatteren Rasputin imidlertid dette adjektiv i adverbialiseret form:

- (52) / ... po č,ut, vognutoj sp,in,e barxat-n-o sb,egala ložb,inka/
 ad let bøjet ryg fløj_{AdjAdv} løb-ned hulning
 ' ... ned langs [hendes] let bøjede ryg løb der fløjsagtigt en kløft'

Atter engang finder vi en formel indikator for et kvalitativt adjektiv (adverbialisering, jfr. (b)) i kombination med en tydelig forskydning af adjektivets oprindelige kategoriserende funktion til en karakteriserende funktion.

I begge de omtalte eksempler drejer det sig om omklassificering af kategoriserende adjektiver med suffixet /-n=/. Dette er ikke tilfældigt. Det er tilsyneladende netop adjektiver med dette suffix, der særlig hyp-

pigt undergår omklassificering. Der findes endvidere en lang række adjektiver, der er afledt med /-n=/, f.eks. /vkus-n=ij/ 'velsmagende' af /vkus/ 'smag' (jfr. (46)), men som alligevel er entydigt kvalitative (Zemskaja 1968: 107; Townsend 1975: 215). Hertil hører også kvalitative adjektiver på /-ič,-n=/, der ofte har en kategoriserende "partner" på /-ič,-esk=/, jfr. (14) og følgende eksempler.

(53) /ekonom,-ič,-esk,=ij inst,itut/ 'økonomisk institut'

(54) /dom byl postrojen oč,en, ekonom,ič,-n-o/
 hus blev bygget meget økonomisk_{Adv}
 'huset blev bygget meget økonomisk'

Bemærk, at vi i tilknytning til det kvalitative adjektiv i (54) har både gradsadverbiet /oč,en,/ (jfr. (f)) og adverbialisering (jfr. (b)) samtidig.

Blandt de omtalte suffixer for forskellige grupper af kategoriserende adjektiver er det netop suffixet /-n=/, der i særlig grad er modtagelig for en kvalitativ, karakteriserende tolkning, hvorimod man ikke finder suffixet /-sk=/ i denne rolle (Vinogradova 1992: 232). Det står ikke umiddelbart klart, hvorfor det forholder sig således. En del af forklaringen skal dog nok søges i den kendsgerning, at suffixet /-n=/ relaterer sig entydigt til inanimata. Adjektiver, der er afledt af benævnelser for ting, lader sig tilsyneladende nemmere omfortolke i karakteriserende retning.

5. Adjektivklassifikation og pronominer

Afslutningsvist vil jeg berøre de videre perspektiver for den foreslåede analyse og beskrivelse af adjektiverne. Som jeg tidligere har konstateret, er adjektivernes klassifikation determineret af substantivernes (og dermed i videre perspektiv verbernes) semantik. Såfremt der eksisterer en sådan sammenhæng mellem ordklassernes leksikalske semantik, er der ingen grund til at forestille sig, at den begrænser sig til de nævnte ordklasser. Således er det også i forhold til visse pronominer (incl. semi-pronominer) muligt at opstille to rækker med tydelige paralleller til de to adjektivrækker:

Kategoriserende

- (55) /raznij/ 'forskellig'
 (56) /drugoj/ '(en) anden'
 (57) /podrugomu/ 'på en anden måde'
 (58) /v,es,/ 'hel(e)', 'al'
 (59) /každij/ 'hver'
 (60) /takovoj/ '(en) sådan'
 (61) /kakovoj/ 'hvilken'
 (62) /kotorij/ 'hvilken
 (af en nummereret række)'
 (63) /mnog,ije/ 'mange'
 (64) /n,ekotorije/ 'nogle'

Kvalitative

- /razl,ič,nij/ 'forskellig',
 'anderledes'
 /inoj/ '(en) anden (slags)'
 /inač,e/ 'på en anderledes måde'
 /celij/ '(en) hel', 'al'
 /vs,ak,ij/ 'hver (slags)'
 /takovj/ '(en) sådan (slags)'
 /kakovj/ 'hvilken (slags)'
 /mnogo/ 'mange'
 /n,eskol,ko/ 'nogle'

Med en parallel til adjektiverne har jeg kaldt anden række de kvalitative pronominer. Som antydnet gennem de naturligtvis ikke helt dækkende oversættelser fokuserer disse pronominer alle på kvaliteten (af det af det overordnede substantiv benævnte). Det er karakteristisk, at de ikke etablerer nogen forestilling om en kategorisering. Det gør til gengæld pronominer af første række, som jeg derfor vil kalde de kategoriserende pronominer. Lad os se på nogle enkle illustrative eksempler:

- (65) /raznije kn,ig,i/ 'forskellige bøger' (dvs. ikke de samme eller identiske bøger)
 (66) /razl,ič,nije kn,ig,i/ 'forskellige bøger' (dvs. af forskelligartet type/karakter/indhold)
 (67) /mnog,ije l,ud,i/ 'mange mennesker' (dvs. et stort antal mennesker ud af en underforstået gruppe)
 (68) /mnogo l,ud,ej/ 'mange mennesker/folk' (dvs. en gruppe mennesker, der er karakteriseret ved at være mange)

Pronominerne i (66) og (68) er rent karakteriserende i forhold til substantiverne. Bemærk, at pronominet /mnogo/, der styrer genitiv, også kan forbindes med substantiver i singularis, herunder kollektivbenævnelser, der ikke tillader den kvantitative, kategoriserende tolkning, der ligger i adjektiver af første række, jfr.:

(69) /mnogo narodu/ 'mange folk' (/narod/ (sg) 'folk')

I (65) og (67) fokuseres der derimod på selve kvantiteten i relation til en kategori. Med (65) udpeger den talende nogle individer af kategorien 'bog', der ikke er identiske med visse andre (underforståede). Med (67) udpeges et stort, men dog udvalgt antal af en nærmere defineret gruppe mennesker (der eventuelt kan omfatte alle mennesker). Der er ikke tale om en vurderende karakteristik af det benævnte.

6. Konklusion

Når man tager udgangspunkt i det synspunkt, at grammatiske distinktioner afspejler reelle indholdsdistinktioner, der har mental realitet for sprogudøverne, er det en oplagt tanke, at identiske indholdsdistinktioner manifesterer sig på tværs af ordklasserne – naturligvis i en form, der er afpasset de enkelte ordklassers grundfunktion. Ligesom det kan påvises, at de russiske substantivers semantik og klassifikation afspejler fundamentale træk i verbernes semantik, kan der iagttages en videre semantisk afspejling fra substantiverne til adjektiverne.

På det overordnede plan finder vi trækket INDIVID afspejlet indirekte i klassen af kategoriserende adjektiver. Et NP, der består af et kategoriserende adjektiv og et substantiv, benævner – ligesom et substantivleksem alene – et begreb. Forskellen består deri, at det begreb, der benævnes af et kategoriserende adjektiv og et substantiv i fællesskab, er at betragte som et medlem af den kategori, der benævnes af substantivet alene. Det er således kendetegnende for det kategoriserende adjektiv, at det præsenterer det af NP'et benævnte som et medlem af en kategori. Da medlemmerne af en kategori opfattes som afgrænsede enheder, behandles de ved en naturlig bevidsthedsmæssig metafor som individer. Dette afsløres af deres grammatiske karakteristika, især ved at de antager numerusbøjningen. Ud over trækket INDIVID er de russiske substantiver kendetegnet ved trækkene BEVÆGELIG og MENNESKE, der logisk er underordnet trækket INDIVID. Disse træk finder en mere direkte afspejling i det motiverende grundlag for adjektivderivationen, idet der til bestemte klasser af substantiver (opstillet på grundlag af de nævnte træk) svarer bestemte adjektivsuffixer. Den påviste parallelitet mellem substantiver og adjektiver videreføres endvidere i klassifikationen af visse pronominer.

Det har således været muligt at dokumentere eksistensen af et sammenhængende semantisk system med sin egen indre organisation, der har konsekvenser på tværs af en række ordklasser. De enkelte ordklassers grammatik leverer uafhængigt af hinanden belæg for denne konklusion.

Henvisninger:

- Bakina, M. A. 1966. Imena prilagatel'nye kak proizvodjaščie osnovy sovremennogo slovoobrazovanija. Zemskaia, Elena A. & Dmitrij N. Šmelev (red). 55-73.
- Beard, Robert. 1976. A semantically based model of a generative lexical word-formation rule for Russian adjectives. *Language* 52. 108-20.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Gimpelevič, V. S. 1966. Suffiks'al'nye suščestvitel'nye so značeniem lica. Zemskaia, Elena A. & Dmitrij N. Šmelev (red). 142-52.
- Hippisley, Andrew. (under udgivelse). Default inheritance and Russian word-formation: An account of Russian denominal adjectives represented in DATR. University of Surrey.
- Isačenko, Alexander V. 1975. *Die russische Sprache der Gegenwart*. München: Max Hueber Verlag.
- Nørgård-Sørensen, Jens. 1995. Russiske verbalsubstantiver. Durst-Andersen, Per & Jens Nørgård-Sørensen (red). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*. Odense: Odense Universitetsforlag. 115-29.
- . 1996. Det russiske substantivs grammatiske kategorier. Principper for beskrivelse. Michael Herslund (red). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekollekollokviet*. Odense: Odense Universitetsforlag. 153-71.
- . (under udgivelse) Russian nominal morphology: A hierarchy of semantic features. *Proceedings from the First European Conference on Formal Description of Slavic Languages*. Leipzig.
- Panov, M. V. (red). 1968. *Slovoobrazovanie sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Nauka.
- Švedova, Natalija Ju. (red) 1980. *Russkaja grammatika I-II*. Moskva: Nauka.

- Švedova, Natalija Ju. & Vladimir V. Lopatin (red). 1989. *Kratkaja ruskaja grammatika*. Moskva: Russkij jazyk.
- Tichonov, Aleksandr N. 1985. *Slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- Townsend, Charles E. 1975. *Russian word-formation*. Cambridge, Mass.: Slavica Publishers.
- Turkina, Roza V. 1984. *Semantičeskaja struktura proizvodnogo slova*. Kalinin: Kalininskij gosudarstvennyj universitet.
- Vinogradov, Viktor V. 1986. *Russkij jazyk (izdanie tret'e)*. Moskva: Vyššaja škola.
- Vinogradova, Valentina N. 1992. *Stilistika russkogo slovoobrazovanija*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang.
- Zaliznjak, Andrej A. 1977. *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- Zemskaja, Elena A. 1968. Rasširenje kruga osnov, proizvodjaščich odnositel'nye prilagatel'nye s suffiksami -ov-, -n-, -sk-. Panov, M. V. (red). 106-13.
- . 1973. *Sovremennyy russkij jazyk: Slovoobrazovanie*. Moskva: Prosveščenie.
- . 1981. Slovoobrazovanie. Zemskaja, Elena A., Margarita V. Kitajgorodskaja & Evgenij N. Širjaev. 71-190.
- . 1992. *Slovoobrazovanie kak dejatel'nost'*. Moskva: Nauka.
- Zemskaja, Elena A. & Dmitrij N. Šmelev (red). 1966. *Razvitie slovoobrazovanija sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Nauka.
- Zemskaja, Elena A., Margarita V. Kitajgorodskaja & Evgenij N. Širjaev. 1981. *Russkaja razgovornaja reč': Obščie voprosy. Slovoobrazovanie. Sintaksis*. Moskva: Nauka.

Kongruens og rektion i tysk

Peter Colliander
Tyskprojektet

1. Indledning

Den store fleksionsrigdom i tysk har altid givet sig udslag i at begreber som kongruens og rektion har spillet en fremtrædende rolle i grammatikker over tysk, måske især tysk som fremmedsprog. De forskellige fremstillinger omgang med disse begreber har imidlertid som regel været præget af en forestilling om at vi jo alle ved hvad de to begreber dækker, med deraf følgende manglende stringens. Fx kan man næsten tale om en tradition når relationen mellem subjekt og finitum opfattes som kongruens, mens relationen mellem en præpositionsgruppes to konstituenten opfattes som rektion. Den første der gjorde opmærksom på den lemfældige omgang med disse begreber, var vist nordmanden Ingerid Dal; siden antydede Jørgen Olsen og Lisbeth Falster Jakobsen i deres lingvistikkompændium at nogle af de relationer der traditionelt omtales som kongruensrelationer, burde rubriceres under rektionsrelationen, nemlig diverse relationer mellem substantiv og andre størrelser mht. genus og relationen mellem subjekt og finitum mht. person. Man kan lidt provokerende sige at man hermed har afskaffet substantivernes genus: Ligesom præpositionerne ikke *har* en kasus, men *styrer* en (eller flere), *har* substantiverne heller ikke et genus, men *styrer* et. Senere plæderede jeg selv for disse synspunkter, og med Eisenbergs store grammatik fra 1986, der forsvarede samme position, er der måske håb om at de fornuftige og i øvrigt logisk set tvingende synspunkter finder større udbredelse; de skandinaviske bestræbelser har ikke båret de mest markante frugter, heller ikke i Skandinavien selv.¹

1: Brandt et al. (1977:22) og Lauridsen & Poulsen (1995:299) taler om kongruens i genus mellem substantiv og attributter, Askedal (1976:122), Freund & Sundquist (1988:507) og Lauridsen & Poulsen (1995:361) taler om kongruens i person mellem subjekt og finitum. Også internationale standardværker som Lyons (1968) og Dik (1989) er dybt forankret i den uhensigtsmæssige tradition. Dik synes ikke at skelne mellem rektion og kongruens og taler generelt om „agreement“ og fx om „Gender“ som „the only genuine example of agreement relations within terms“ (s. 319); Lyons skelner ganske vist mellem de to begreber og problematiserer dem under henvisning til Hockett (som etablerer en sammenhæng mellem exocentrisme og „government“ og mellem endocentrisme og „concord“) (s. 239 ff.), men drager ingen konsekvenser i retning af mine.

Kongruens og rektion opfatter jeg som særtilfælde af selektion, som jeg forstår helt alment som „Det, at en konstituent kræver tilstedeværelse af ét eller flere bestemte semer i en anden konstituent“ (Colliander 1995:157). Kongruens og rektion omfatter de tilfælde hvor der kræves en bestemt fleksionsform, altså en udtryksselektion der specifikt har at gøre med flexion. Som fællesbetegnelse for kongruens og rektion bruger jeg i tilknytning til Eisenberg „korrespondance“ (jf. Eisenberg 1994:57, hvis Korrespondenz-begreb også omfatter relationen „Identitet“, som jeg kommer ind på i 3.3). Af Colliander 1989-1995 fremgår det at jeg især har haft problemer med kongruens. Den traditionelle forståelse af kongruens inkluderer normalt formuleringer som „samme fleksionskategori“, og jeg har aldrig rigtig kunnet forlige mig med at fx numerus ved substantiver blev omtalt som „samme kategori“ som numerus ved adjektiver, artikler osv. Dette medførte omformulering af kongruensdefinitionen fra Colliander 1989 til 1990:

1989: Selektion, der er afhængig af den selekterende konstituents flexion, således at der selekteres samme sem i samme flexionskategori, som den selekterende konstituent selv indeholder.

1990: Selektion, hvor der er en 1:1-relation mellem den selekterende og den selekterede konstituents flexion.

Rektionsdefinitionen har været mere stabil:

1989: Selektion af den selekterede konstituents flexion, der er uafhængig af den selekterede [sic!] konstituents eventuelle flexion

1990: Selektion af den selekterede konstituents flexion, der ikke har relation til den selekterende konstituents eventuelle flexion

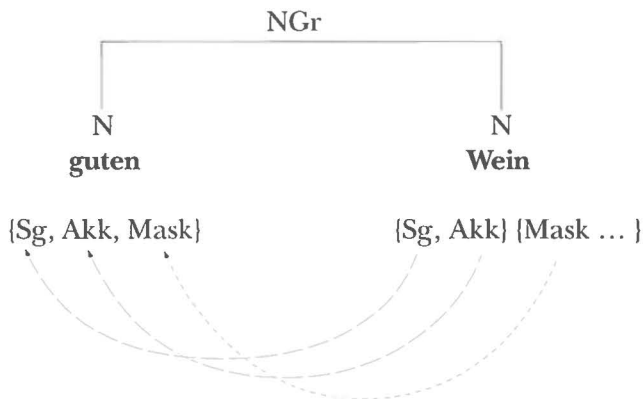
Eisenberg går ind på problemerne ved formuleringen „samme kategori“ (jeg citerer hele passussen da den også omhandler problemet ved genus) (s. 55 f.):

“Kongruenz ist seltener als meistens angenommen wird, besonders deshalb, weil viele Rektionsbeziehungen irrtümlich als Kongruenzbezie-

hungen gelten. Wir illustrieren das Problem am Verhältnis des adjektivischen Attributs zum modifizierten Substantiv.

In fast allen Grammatiken steht, daß das adjektivische Attribut mit dem Kernsubstantiv bezüglich Genus, Numerus und Kasus kongruiere. In **Sie mag guten Wein** etwa kongruiere **guten** mit **Wein**, es sei Mask, Sg, Akk weil **Wein** eben diesen Kategorien zugeordnet sei.

(3)

In dieser Sichtweise stecken zwei Irrtümer. Der erste besteht darin, daß die Kongruenzbeziehung auch auf das Genus ausgedehnt wird. Das adjektivische Attribut kongruiert mit dem Substantiv wohl hinsichtlich Numerus und Kasus, nicht aber im Genus. Das Genus ist beim Substantiv eine Paradigmenkategorie, d.h. das Substantiv *regiert* das Adjektiv hinsichtlich des Genus. Tragen wir die Kongruenzbeziehung als Strichpunkt-Linie [und die Rektionsbeziehung als punktierte Linie] ein, dann stellen sich die syntagmatischen Beziehungen wie in 3 dar.

Der zweite Irrtum besteht darin, daß beim Adjektiv und beim Substantiv von ›denselben‹ Kategorien gesprochen wird. Man nimmt einfach an, daß Akk und Sg beim Adjektiv dasselbe sind wie Akk und Sg beim Substantiv. Diese Annahme ist unzutreffend. Der Kasus beim Adjektiv hat eine gänzlich andere Funktion als beim Substantiv, und er wird vollkommen anders gebildet. Er ist mit den substantivischen Kasus über die Kongruenzbeziehung verbunden, wird aber damit nicht zu einem substantivischen Kasus. Die Kategorien bleiben verschieden. Streng genommen und um eingefleischten grammatischen Vorurteilen

zu begegnen, sollte man eigentlich für die adjektivischen Kasus andere Namen einführen als für die substantivischen. Wir tun das nicht, weil es nicht besonders realistisch wäre. Der Unterschied besteht aber deshalb nicht weniger.

Noch deutlicher als bei Numerus und Kasus ist die Verschiedenheit der Kategorien beim Genus. Das Adjektiv flektiert hinsichtlich des Genus, die Kategorien sind hier Einheitskategorien. Das Substantiv flektiert nicht hinsichtlich des Genus. Wer sagt, das Adjektiv habe ›das-selbe‹ Genus wie das Substantiv, irrt gleich zweimal.”

Ændringen i min kongruensdefinition fra 1989 til 1990 svarer til Eisenbergs betænkeligheder ved at tale om „samme“ kategorier.

En konsekvent og stringent skelnen mellem kongruens og rektion er vigtig af to grunde (ud over at det selvfølgelig principielt er vigtigt at holde forskellige fænomener ude fra hinanden): 1. de to relationer tjener forskellige formål, 2. de to relationer har forskellige konsekvenser for den måde producenten af tyske konstruktioner skal handle på.

Ad 1: Kongruensrelationens funktion er primært af syntaktisk art, nemlig vha. udtryksmidler at vise hvad der indholdsmæssigt hører sammen. I moderne tysk er kongruens ikke et særligt vigtigt udtryksmiddel, sådan at forstå at andre udtryksmidler som fx position i høj grad varetager den funktion at vise hvad der hører sammen. Sml. med adjektivernes relativt frie position i forhold til substantiverne i latin. Kongruensens ringe status i moderne tysk fremgår tydeligt af den kendsgerning at adjektiver i prædikativ funktion ikke deklineres, sml.

- (1a) *Han fandt formuleringen betænkelig*
- (b) *Han fandt formuleringerne betænkelige*

- (1a') *Er fand die Formulierung bedenklich*
- (b') *Er fand die Formulierungen bedenklich*

At den overhovedet opretholdes fx ved foranstillede attributive adjektiver, ser jeg kun som et udslag af at nedbrydningen af adjektivernes morfologi ikke finder sted i samme tempo som mindskelsen af kongruensrelationens funktionalitet. Når deklinationsformerne nu en gang er der stadig væk, skal de også bruges.

Også i rektionsrelationen kan man se et udtryksmiddel til at vise indholdsmæssige sammenhænge, men den går i nogle tilfælde længere, således at den ikke kun indikerer sammenhæng generelt, men også *hvilken* sammenhæng der er tale om. Denne mere specifikke funktion anser jeg som rektionsrelationens hovedfunktion. Standardeksemplet er de præpositioner der regerer både akkusativ og dativ; et konkret kasusvalg har indholdsmæssige følger: akkusativ medfører [+DIR], dativ [+LOK] hvis direktionalitet overhovedet er relevant. Hvis ikke, er kasusreaktionen formaliseret og uden indholdsmæssige korrespondancer: *auf* og *über* regerer akkusativ, resten dativ. Andre eksempler findes inden for auxiliarverberne. Fx regerer *werden* 1. status i forb. m. tempuskategorien, men 3. status i forb. m. diatesekategorien.²

Ad 2: Et ords rektion er uafhængig af eventuel egen fleksion. Dvs. at man som producent af tyske konstruktioner kan gå ud fra at ordet i alle kontekster regerer det/de samme led i en eller flere fleksionskategorier. Den kongruensrelation der udgår fra et ord, er derimod afhængig af ordets egen fleksion, og det stabile kan derfor kun være den/de kategorier kongruensen berører, men ikke det/de specifikke led i kategorien/kategorierne.

På indholdssiden af tysk findes et fænomen der kan opfattes som en pendant til kongruens, en slags leksikalsk kongruens: en konstituent kan kræve tilstedeværelse af samme leksikalske sem i en anden konstituent som det selv indeholder. I Colliander (1995:160) taler jeg om „parallelitet“. Jeg vil ikke komme nærmere ind på denne relation her, men nøjes med ét eksempel: *Frau Hansen ist Lehrerin* – **Frau Hansen ist Lehrer*. Forekomst af det leksikalske sem [+HUN] i subjektet medfører forekomst af [+HUN] i subjektsprædikativet, hvis muligt.

2. Bundne og frie fleksionskategorier

Det tyske sprogs fleksionsrigdom fremgår af følgende oversigt:

2: Jf. Bech 1983.

Verber**Konjugationsart:**finit – infinit³

Infinit: 1., 2., 3. status

Finit:

Person: 1., 2., 3. person

Numerus: singularis, pluralis

Tempus: præsens, præteritum (syntetiske former); perfektum, pluskvamperfektum, futurum I, futurum II, futurum præteriti I, futurum præteriti II (analytiske former)⁴

Modus: indikativ, konjunktiv, imperativ

Diathese: aktiv, diverse passivformer

Substantiver

Numerus: singularis, pluralis

Kasus: nominativ, akkusativ, genitiv, dativ

Pronominer⁵

Numerus: singularis, pluralis

Kasus: nominativ, akkusativ, genitiv, dativ

Genus: maskulinum, femininum, neutrum

Adjektive**Deklination:**

Numerus: singularis, pluralis

Kasus: nominativ, akkusativ, genitiv, dativ

Genus: maskulinum, femininum, neutrum

Deklinationsart: svag, stærk⁶

3: I Colliander (1997a) argumenterer jeg for at regne med eksistensen af en overordnet fleksionskategori ved verberne, konjugationsart, der indeholder leddene finit og infinit.

4: I Colliander (1997a) går jeg nærmere ind på de spørgsmål der melder sig når man opstiller paradigmer af blandede konstruktionstyper.

5: Pronominerne udgør mht. fleksion en uhomogen klasse. Det her anførte gælder først og fremmest de relative, de demonstrative og de possessive pronominer og kun nogle af de personlige pronominer.

6: Der regnes ofte med 3 deklinationsarter, fx i Helbig & Buscha (1996). I Colliander (1992) plæderer jeg for at der kun regnes med 2.

Komparation: positiv, komparativ, superlativ

Numeralia

Deklinationsart: kardinal, ordinal⁷

Adverbier⁸

Komparation: positiv, komparativ, superlativ

I en forholdsvis enkel sætning som (2) er der således repræsenteret (mindst) 57 led i fleksionskategorier:

- (2) *Nachdem der³ englische¹⁺⁴ Regisseur² Alan Parker² über 500¹ Fernsehspots² (gedreht¹⁺¹ hatte¹⁺⁴)¹, schrieb¹⁺⁵ und inszenierte¹⁺⁵ er³ 1977¹ seinen³⁺³ zweiten¹⁺⁴ Film², den³ Thriller² „12 Uhr nachts – Midnight Express“.* stern tv-magazin 1996 38/13

Det skal forstås sådan: I den bestemte artikel *der* er der repræsenteret 3 deklinationskategorier: numerus, kasus og genus, i adjektivet *englische* er der repræsenteret komparation og de 4 deklinationskategorier numerus, kasus, genus og deklinationsart (ved adjektiver), i substantivet *Regisseur* er der repræsenteret numerus og kasus, i verbet *gedreht* er der repræsenteret konjugationsart og den infinitte kategori status, i verbet *hatte* er der repræsenteret konjugationsart og de finite kategorier person, numerus, tempus (syntetisk) og modus, i verbalkomplekset *gedreht hatte* er der yderligere repræsenteret diatese, i possessivet *seinen* er der repræsenteret de pronominale deklinationskategorier numerus, kasus og genus og de 3 adjektiviske deklinationskategorier numerus, kasus og genus, i numeralen *zweiten* er der repræsenteret deklinationsart (ved numeralier) og de 4 adjektiviske deklinationskategorier (jeg ser bort fra komparation, der kun forekommer ved *erst*) osv.

7: Relationen mellem kardinaltal og ordinaltal betragtes traditionelt ikke som fleksion, selv om den opfylder alle betingelser for fleksion (systematik mht. princippet „stamme + flektiv“; jf. Jakobsen/Olsen 1981:26 ff., 41). Deklinationsarten „kardinaltal“ udtrykkes vha. fleksivet -Ø, mens „ordinaltal“ udtrykkes vha. allomorferne -(l), -st und -Ø: *erst*-Ø (opr. superlativ af *e(lte)*), *zwei*-t-, *drei*-lt-, *vier*-t-, *fünf*-t-, *sechs*-t-, *sieb(en)*-t-, *acht*-Ø-, *neun*-t-, *zehn*-t-, ... , *zwanzig*-st-. Ordinaltallene og nogle få af kardinaltallene deklineres (til dels defekt) som adjektiver.

8: Det er kun ganske få adverbier der kan flekteres: *bald*, *gern*, *oft*, *sehr*, *viel*, *wenig* og *wohl*.

Ved hver kategori er der tale om et valg mellem 2 eller flere led, i alt er der involveret 149 led.⁹

Brugen af fleksionskategorierne er reguleret på to måder i tysk: en kategori kan være bundet, hvilket vil sige at valget mellem leddene i den er bestemt af korrespondencerelationer, eller den kan være fri, hvilket vil sige at valget mellem leddene i den er bestemt direkte af hvilket indhold man har brug for.¹⁰ Fx er numerus en fri kategori ved substantiver, men en bundet kategori i andre tilfælde (ved adjektiver, pronominer, verber); komparation er nok altid en fri kategori, mens status nok altid er bundet. Også i rektionstilfælde hvor ét ord regerer mere end ét led i en kategori, og hvor der er knyttet et forskelligt indhold til hvert af leddene, må det primære synspunkt være at kategorien er bundet. For den frie kategori er det karakteristisk at alle leddene står til rådighed, og at der til hvert af dem er knyttet et bestemt indhold; i tilfældet med akkusativ-dativ-præpositionerne står netop kun disse *to* kasus til rådighed, og man kan betragte kaskuskategoriens tilknytning til to af de fire led i indholdskategorien direktionalitet som singularer i dette tilfælde – i modsætning til fx numerus der har tilknytning til *alle* led i en indholdskategori, antal – og tilknytningen kommer kun i stand gennem rektionsrelationen.

Med konstateringen af at det for nogle fleksionskategorier gælder at de snart er bundne, snart frie, er jeg tilbage ved det problem jeg nævnte i indledningen, nemlig spørgsmålet om det meningsfyldte i at tale om „samme“ kategori fx i forb. m. numerus ved substantiver, ved adjektiver og ved verber. Følgende fakta er vigtige i den forbindelse (jeg fortsætter med numerus som eksempel):

– morfologisk er der ikke nogen indlysende sammenhæng (i alle tilfælde er der tale om portmanteaufleksiver, hvilket selvfølgelig er med til at skabe et uklart billede og i sidste ende umuliggøre en morfologisk sammenligning)

9: Det specielle problem ved de finite verbalformer der opstår pga. at der både er involveret syntetiske og analytiske former, lader jeg ude af betragtning her.

10: Sml. Lehfeldts formulering (der er møntet på russisk): „Eine syntaktische Wortform heißt ‚frei‘, wenn sie unabhängig von irgendwelchen syntaktischen Kontexten und auch ohne jeden syntaktischen Kontext eine ‚eigene strukturell-semanticke Bedeutung‘ ausdrückt[; ...] Eine syntaktische Wortform heißt ‚gebunden‘, wenn sie, anders als eine freie Wortform, nicht über ‚strukturell-semanticke Selbständigkeit‘ verfügt, d.h., nicht kontextunabhängig eine eigene ‚strukturell-semanticke Bedeutung‘ ausdrücken kann.“ (s. 217) Han taler desuden om „bedingte Wortformen“, hvilket ikke synes at have relevans for tysk.

– forbindelsen mellem adjektivernes og verbernes såkaldte numerus på den ene side og substantivernes numerus på den anden side kan knyttes via kongruensrelationen: et adjektiv skal have „samme“ numerus som det substantiv det er attribut til, et finitum „samme“ numerus som sætningens subjekt.

Det er plausibelt at antage at indholdskategorien antal er grammatikaliseret ved substantiver, og dermed her at se fleksionskategorien (udtrykskategorien) numerus som middel til at udtrykke antal. Derimod er det ikke plausibelt at antage at „antal“ skulle være grammatikaliseret ved adjektiver og verber; numerus er derfor ikke „samme“ kategori ved substantiver på den ene side og adjektiver og verber på den anden side. Ved adjektiver og verber er der tale om en fleksionskategori hvis leds brug er med til at tydeliggøre den syntaktiske sammenhæng.

I nogle tilfælde kommer numerus ved adjektiver og verber så at sige tilfældigt til at fungere som „rigtigt“ udtryksmiddel:

- (3) *langes/lange Reden*
 (4) *Komm/Kommt mir bloß nicht zu spät nach Hause*

I (3) er der homonymi mellem den substantiverede infinitiv af *reden* og pluralis af *Rede*, det attributive adjektivs „numerus“ monosemener konstruktionen. I (4) er subjektet fakultativt, og uden manifest subjekt er det imperativernes „numerus“ der udtrykker antal.

Også i tilfælde som

- (5) *Eine Menge Leute war/waren zusammengekommen*

kan man se en vis udtrykskraft i numerusbrug i finittet: med singularis fokuseres på mængden som helhed, med pluralis på enkeltelementerne.¹¹

11: De adjektiviske og verbale numerusmorfemers monosemende funktion i tilfælde som *großer Wagen* (sing., nom. (også plur., gen.)) vs. *große Wagen* (plur., nom./akk.); *die frequenteste Partikel* (sing., nom./akk.) vs. *die frequentesten *Partikel* (plur., nom./akk.) (*Partikel* som pluralisform er ukorrekt, men ikke desto mindre meget brugt); *Sie sitzt* (sing.) vs. *Sie sitzen* (plur.) må anses for morfologiske tilfældigheder da de ikke indgår i en større systematisk sammenhæng. Sml. Colliander (1997a:2.2).

3. Nogle eksempler

I Colliander (1983) har jeg gennemgået centrale og måske mindre diskutabile områder inden for rektion og kongruens i tysk; i det følgende vil jeg primært omtale nogle aspekter og områder som jeg ikke behandlede dengang.

3.1 Præpositioner

De tyske præpositioner udgør mht. rektion en ganske broget mængde, som jeg er kommet nærmere ind på i Colliander (1996:189 ff.). Her vil jeg kun omtale 2 aspekter: 1. homonymispørgsmålet ved akkusativ-dativ-præpositionerne, 2. udøver de tyske præpositioner også rektion i konjugationsart?

Ad 1: Er det mest hensigtsmæssigt at regne med to eller flere homonyme *an*, *auf* osv. – som jeg har gjort det i Colliander (1995:220) – eller med ét *an*, ét *auf* osv.? Begge muligheder har fordele og ulemper, men jeg er, som allerede antydnet ovenfor, ved at nå til den konklusion at den sidste mulighed nok er den mest hensigtsmæssige og plausible. Den medfører at indholdskategorien direktionalitet i forb. m. disse præpositioner er grammatikaliseret: kasusvalg udtrykker direktionalitet, i hvert fald i sammenhænge hvor det giver mening at tale om denne kategori. Den traditionelt brugte skelnen mellem konkret og overført betydning vil jeg gerne give en lidt anden drejning: der må først sondres mellem sammenhænge hvor det tyske sprog lader en rumlig betragtning være meningsfuld, og sammenhænge hvor dette ikke er tilfældet. I sidste tilfælde, der faktisk er ret sjældent, er rektionsforholdene enkle: *auf* og *über* reagerer akkusativ, de øvrige dativ, fx *auf etw.* [akk.] *bedacht sein*, *über* [akk.] *etw. nachdenken*; *Angst vor jmdm.* I første tilfælde udtrykker akkusativ [+DIR], dativ [+LOK], både i konkret og i såkaldt overført betydning. En konstruktion som *auf seinem Recht bestehen* må rubriceres som havende overført betydning; men sammenhængen opfattes rumlig, som [+LOK], derfor dativrektion. En næsten, men også kun næsten synonym konstruktion er *auf sein Recht pochen*. Her er igen tale om overført betydning, og man kan diskutere om der anlægges en rumlig synsvinkel. Konstruktionen giver ikke noget svar da akkusativrektion ved *auf* jo både bruges i ikke-rumlig sammenhæng og i rumlig, [+DIR]-sammenhæng. Hvis der er tale om rumlighed, så [+DIR]. Den rumlige tolkning er efter

min mening den mest plausible. *Stehen* har udpræget rumligt indhold: [+LOK], og det anser jeg for at være ganske sejlivet således at det ikke kun bevares ved overgang til overført betydning (*etw. steht auf dem Spiel*), men også er til stede i derivatet *bestehen*, trods dettes overførte betydning. *Pochen* har også udpræget rumligt indhold, nemlig [+DIR] (*an die Wand pochen*), som bevares ved overgang til overført betydning. Sml. også et eksempel som *jmdn. auf dem Laufenden halten*.

Jeg er ret overbevist om at denne forklaring på rektionsforholdene ved *an, auf* osv. er adækvat over for objektet, det er sådan det tyske sprog fungerer på dette punkt. Men, der er et vigtigt men at tilføje, et men som jeg allerede har antydnet da jeg skrev „... hvor det tyske sprog lader en rumlig betragtning være meningsfuld“. En ting er hvordan det tyske sprog håndterer en bestemt indholdssubstans, noget andet er om en andet sprog som fx det danske gør det på samme måde. Eksemplerne ovenfor lader ane at det i hvert fald somme tider er svært at ræsonnere sig frem til rigtig rektion i tysk ud fra det danske sprog, selv med adækvate regler til rådighed. I mange sammenhænge er rumlighed ikke formet særlig tydeligt i dansk, hvis overhovedet, og i andre sammenhænge er der tale om forskellig formning i de to sprog. Fx er akkusativerne i følgende eksempler ikke umiddelbart forklarlige ud fra dansk: *einen dicken Strich unter etw. [akk.] machen* og

- (6) [...] forderte er die gestohlenen Teile zurück, die einer der Jugendlichen bereits an seinen eigenen Golf montiert hatte ADAC motorwelt 12/95 61/1

I DUDEN *Richtiges und gutes Deutsch* finder man mange formuleringer som denne:

“Nach *investieren in* kann sowohl der Akkusativ als auch der Dativ stehen, je nachdem, ob *investieren* im Sinne von „etwas (meist Geld) in eine Sache hineinstecken“ (Akkusativ) oder im Sinne von „etwas in einer Sache anlegen“ (Dativ) gebraucht wird: *Sie hat ihr ganzes Geld in dieses Geschäft investiert. Einen Teil seines Kapitals hat er in einem großen Unternehmen investiert.*” s. 365

Jeg er ikke så overbevist om den enkelte, „almindelige“ sprogbrugers sans for og evne til at bruge et sprogs grammatiske system så kreativt

som der her lægges op til, når det drejer sig om et område der ikke generelt er systematiseret. Det er jo dog i de aller færreste tilfælde at man har denne valgfrihed. Jeg tror snarere at direktionaliteten, hvis den overhovedet er til stede, i hvert enkelt tilfælde er temmelig fast, også ved *investieren in* [+LOK] og *bestehen auf*, hvor DUDEN også nævner mulighed for akkusativreaktion. Kredsen er så sluttet tilbage til spørgsmålet om akkusativreaktion her ville være udtryk for manglende rumlig synsvinkel eller for den rumlige synsvinkel [+DIR]. At direktionalitet eller rumlighed har en prominentere plads i tysk end i dansk, ses ikke kun ved disse præpositioner, men generelt; se yderligere i Colliander (1997b). Et eksempel der vedrører lokaldeiksis:

(Situation: der er stadig noget i bilen)

- (7) *Ich muß noch etwas *eintragen/hin-/hereinbringen – der er mere der skal bæres ind*

Ad 2: Interessantere er det måske at se på om man ved siden af *kasusreaktionen* ved visse præpositioner skulle antage en reaktion mht. *konjugationsart*. En præposition som *ohne* kan som styrelse have en verbalgruppe med en infinit verbalform i 2. status som kerne, men ikke en med finit verbalform:

- (8) <*Gieß bitte Wein nach,*> *ohne (auf die Decke) zu kleckern*
 (a) *<*Gieß bitte Wein nach,*> *ohne du (auf die Decke) kleckerst*

(men med subjuntorgruppe:

- (b) <*gieß bitte Wein nach,*> *ohne daß du (auf die Decke) kleckerst*)

mens en præposition som *seit* som styrelse kan have en verbalgruppe med finit verbalform som kerne, men ikke en med infinit verbalform:

- (9) <*In der Branche herrscht Chaos,*> *seit sie die neue Generation von PCs auf den Markt gebracht hat*
 (a) *<*In der Branche herrscht Chaos,*> *seit die neue Generation von PCs auf den Markt gebracht zu haben*

Disse overvejelser går jeg nærmere ind på i Colliander (1996, 1997a).

3.2 Subjunktorer

I forlængelse af punktet ovenfor er det nærliggende at overveje om ikke også subjunktorerne udøver rektion i konjugationsart: de styrer formen finit:

- (10) *<Wir hoffen,> daß die neue Generation von PCs auf dem Markt ist*

3.3 Konjunktorer

En logisk følge af at opfatte konjunktorer som kerne i ordgruppe (Colliander 1995:148, 1996:204 ff.) er at anse dem for at kunne udøve rektion i person og numerus, nemlig i det tilfælde at en konjunkturgruppe fungerer som subjekt (selvfølgelig under forudsætning af at man går ud fra at korrespondancer i almindelighed udgår fra en konstruktions kerne). En konjunktur som *und* styrer normalt 3. person pluralis:

- (11) *Eine Birke und eine Buche standen ihnen im Wege*

At der virkelig er tale om 3. person (og ikke 1. som der er synkretisme med), sandsynliggør undtagelsestilfælde hvor der styres singularis, fx:

- (12) *Holz zu hacken und den Rasen zu mähen gefällt ihm nicht*

(12) er let afgrænselig som undtagelse: indgår der i en konjunkturgruppe med subjektsfunktion verbalgrupper med infinit kerne, styrer *und* singularis. Sværere er det i tilfælde som

- (13) *Bitte beachten Sie, daß ohne gültigen Benützerausweis keine Buchbestellung und keine Buchabholung möglich ist* Opslag på bibliotek

hvor *DUDEN* foretrækker pluralis i finitum. Området er problematisk fordi sprogbrugen vakler mellem brug af udtryksregler (rektion) og indholdsregler; sml. også med (5).

Eisenberg (1994:54) indfører en særlig relation, der bl.a. forekommer mellem de parallelle konstituenten i en konjunkturgruppe, „Identität“: „Eine Konstituente f_1 steht in der Identitätsbeziehung zu einer Konstituente f_2 , wenn es bestimmte grammatische Kategorien gibt, denen bei-

de Konstituenten zugeordnet sind.“ Min opfattelse af konjunktorsammenhænge som ordgrupper nødvendiggør en inddragelse af konjunktoren når forholdene i gruppen som helhed skal forklares. Jeg ser det sådan at konjunktoren så at sige formidler kongruens- og rektionsrelationer videre til hver af de øvrige konstituenten i konjunktorgruppen, men jeg synes hverken at det er nødvendigt eller hensigtsmæssigt at antage en relation mellem disse konstituenten. Relationerne går fra konjunktur til hver af de øvrige konstituenten, ikke mellem dem indbyrdes.

3.4 Als-appositioner og -prædikativer

Det er et kendt og ofte beskrevet fænomen at den kongruens der synes at have været et grundlæggende træk ved appositioner og prædikativer, i mange og nok stadig flere tilfælde ikke overholdes i moderne tysk, trods det at kongruensen her i mange tilfælde har en tydelig udtrykskraft:

- (14) *Ich schätze den Chef mehr als du/dich*
 (‘) *Jeg værdsætter chefen mere end du/dig*

I (14) er der en entydig semantisk forskel mellem *du-* og *dich-*formuleringen; på dansk kan man ikke gå ud fra samme entydighed, og tendensen til at bruge *end* som præposition med deraf følgende given afkald på formel distinktion mellem subjekts- og objektsprædikativ. I tilfælde som (14) er kongruensen nok ikke i „fare“, men det er den i en lang række andre tilfælde, især tilfælde hvor kongruensen ikke er bærer af indhold, fx

- (15) *Mit Filmen wie „Birdy“ (1984) und „Mississippi Burning“ (1986) festigte Parker endgültig seinen Ruf als exzellenter Regisseur* stern tv-magazin 1996 38/13
- (16) *Ich werde mehr Fragen stellen als Antworten zu geben* n-tv 3.7.95
- (17) *Das Buch mutet den Leser eher wegen der klaren und überschaubaren Darstellung als wegen des Inhalts als solchem sympathisch an* konstrueret eksempel

(16) er særlig interessant da den så vidt jeg ved, repræsenterer en forholdsvis ny udvikling, der i øvrigt har paralleller i dansk:

(18) *Jeg vil hellere have en lejlighed end at have et hus med have* TV DR1
12.12.95

Als/and opfører sig her som præpositioner med statusreaktion (2. status).

(15) er fuldt ud accepteret ved siden af *exzellenten Regisseur*, mens (17) er problematisk. Appositioner i dativ, uafhængigt af den anden involverede kasus – både i forb. m. *als* og i almindelighed – er ikke af ny dato, men dog stadig ikke accepteret. Ved *solcher* gør der sig yderligere det gældende at dets genitivform, *solchen*, kun kan bruges attributivt og kun i forb. m. et substantiv der er morfologisk entydig som genitiv (*die Dauer solchen Unwesens*). Eneste mulighed er her nominativen *als solcher*.

4. Afsluttende bemærkninger

Kongruens- og rektionsrelationer spiller stadig en vigtig rolle i tysk, især på udtrykssiden. Det omfattende fleksionsmorfologiske system er en vigtig brik i dette spil, og dets træghed er nok med til at opretholde disse korrespondancerelationer, selv om deres funktion i mange tilfælde er overtaget af andre udtryksmidler. Hovedtendensen er en stadig mindre udnyttelse af de udtryksmuligheder der ligger i korrespondancerelationer, men samtidig ses også tendenser til at gribe til disse relationer hvis andre udtryksmidler i bestemte tilfælde ikke slår til. Jeg er dog skeptisk over for hvor bevidst den enkelte, almindelige sprogbruger er om de muligheder der ligger i korrespondancerelationerne.

Henvisninger:

- Bech, Gunnar. 1955/1983². *Studien über das deutsche verbum infinitum*. 1. Band (*Historisk-filologiske Meddelelser*, bind 35, nr. 2; *Linguistische Arbeiten* 139) København 1955: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab; Tübingen 1983²: Max Niemeyer Verlag.
- Colliander, Peter. 1981. *Didaktische und statistische Betrachtungen über das Genus der deutschen Substantive*. København: Handelshøjskolen.

- (= Sproginstitutionernes Arbejdsrapport Handelshøjskolen i København (ARK) 8).
- 1983. Kongruenz- og Rektionsrelationen in der deutschen Gegenwartssprache. *CEBAL* Nr. 6. 50-77.
 - 1989/1990². *Indføring i det Tyske Sprogs Opbygning. En Valensteoretisk Fremstilling. Kapitel I: Teoretisk baggrund*. København: Handelshøjskolen. (= ARK 46). (1995⁴): *Et Teoretisk Grundlag for Beskrivelse af Tysk. En valensteoretisk fremstilling*. København: Samfundslitteratur.
 - 1992. Adjektivdeklinations. *Zielsprache Deutsch* 4/92. 195-203.
 - 1996. Partikelvalenz im Deutschen. Eine prototypenlinguistische Studie über die Valenzverhältnisse bei den Präpositionen, den Subjunktionen und den Konjunktionen. *Hermes* 17. 181-211.
 - 1997a. Verbale Morphosyntax. *Køpenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik* 26. Under udgivelse.
 - 1997b. Inhalts- og Ausdrucksformen einer Fremdsprache als Fremderfahrung. Ernest W.B. Hess-Lüttich: *Cross-Cultural Communication*. Frankfurt/M. et al.: Peter Lang. Under udgivelse.
- Dal, Ingerid. 1969. Über Kongruenz und Rektion im Deutschen. Ulrich Engel & Paul Grebe & Heinz Rupp (udgg.): *Festschrift für Hugo Moser zum 60. Geburtstag am 19. Juni 1969*. Düsseldorf: Schwann. 9-18.
- Dik, Simon. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause* (= *Functional Grammar Series* 9). Dordrecht/Procidence RI: Foris Publications.
- DUDEN Richtiges und gutes Deutsch. Wörterbuch der sprachlichen Zweifelsfälle*. Mannheim et al. 1965/1985³: Dudenverlag.
- Eisenberg, Peter. 1986/1994³. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart – Weimar: Verlag J.B. Metzler.
- Freund, Folke & Birger Sundquist. 1988. *Tysk Grammatik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Helbig, Gerhard & Joachim Buscha. 1972/1981⁷/1984⁸(Neubearbeitung)/1996¹⁷. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie (til 1989¹²); Leipzig et al.: Langenscheidt (fra 1991¹³).
- Jakobsen, Lisbeth Falster & Jørgen Olsen. 1976/1981⁴. *Den moderne grammatiks grundbegreber*. Lingvistik I. Mask. Københavns Universitet.
- Lauridsen, Ole & Sven-Olaf Poulsen. 1995. *Tysk Grammatik*. København: Munksgaard.

- Lehfeldt, Werner. 1984. ‚Rektion‘, ‚Kongruenz‘, ‚Adjunktion‘ – Ein Beitrag zur Begriffsgeschichte. J.J. van Baak (red.): *Signs of Friendship*. Amsterdam. 203-223
- Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: University Press.

Mentale rum og diskursreferens

Lisbeth Falster Jakobsen
Tyskgruppen

1. Indledning. Denn eine Funktion repräsentiert keine Bedeutung, sondern bewirkt etwas.

Hvis man vil skrive en funktionel grammatik, bliver man hurtigt konfronteret med et bestemt problem. Et af hoveddogmerne i funktionel sprogvidenskab er, at man skal behandle sproget i brug, og ikke blot sproget som system. Nu skal en grammatik selvfølgelig først og fremmest behandle sproget som det system, sprogbrugeren tager sit udgangspunkt i, når han vil kommunikere i syntagmer. Men en funktionel grammatik skal gerne vise brugsværdien af de strukturer, den beskriver. Det er dog ikke det samme, som at kommunikationsværdien er udtømt med beskrivelsen af disse strukturer: en ytrings endelige budskab består af den sproglige konstruktions samlede indholdsstruktur kombineret med elementer af kommunikationsaktens partikulære kontekst. Herunder den partikulære afsender og modtager selv.

Den traditionelle grammatik var en sætningsgrammatik, hvilket indebærer to ting: kontekstfrihed i betragtningsmåden og tilstræbt fuldstændighed i de beskrevne strukturer; fuldstændighed forstået som, hvad der synes fuldbårne konstruktioner inden for kontekstfriheden. Men da alle ytringer efter en funktionel forståelse har en kontekst, og de fleste ytringer også har en sproglig kontekst, så rækker sætningsgrammatikken ikke til de nye beskrivelsesformål. Den nye grammatik skal således på den ene side tage hensyn til kontekster, men kan selvfølgelig ikke i sine beskrivelser blive alt for partikulær. En grammatik er ikke en kasuistisk beskrivelse af partikulære ytringer, men en beskrivelse af de syntagmatiske grundmuligheder i sproget, både på udtrykssiden og – som det mere nye – også på indholdssiden. De udtryksmæssige grundmuligheder har det alle dage været relativt muligt at beskrive i nogen fuldstændighed; det, man her har set som et problem, har været akseptabilitetsgraden i den partikulære ytring (som den ældre

TG gjorde noget ud af). På indholdssiden er det straks vanskeligere; dels fordi de syntagmatiske indholdsbeskrivelser er svære at lave, så at de hæver sig op over det partikulære udsagns totalindhold og kommer til at gælde for det „abstrakte“ indholdssyntagma som sådan. Dels skaber ytringen som tekst, som konstituent i en samlet tekst, behov for omtale af nogle beskrivelseskategorier, som ikke baseres udelukkende på grammatisk strukturering, og slet ikke på sætningsgrammatisk strukturering alene.

Et sådant emne for en beskrivelseskategori af denne art har været referens; men også det forhold, at tekster med kontradiktorisk epistemisk indhold kan indeholdes i én tekst, er et emne for en sådan kategori. Denne kategori er blevet kaldt mentale rum (mental spaces) af Gilles Fauconnier (1985 og 1994). Begge kategorier ligger i krydsfeltet mellem det sprogligt udtrykte, som er sammensat af partikulære leksematiske valg og undertiden, men ikke altid, også af valg inden for, hvad man må betragte som et grammatisk paradigme, og så kommunikationspartnerens øvrige, ikke-sproglige aktivitet i kommunikationsøjeblikket.

Af denne grund røres der ved beskrivelsen af sådanne kategorier ved det grundlæggende problem, hvor meget af de to kategorier der hører ind under grammatiske indholdsformer (i Hjelmlevs forstand), hvor meget der hidrører fra ytringens partikulære sproglige komposition, hvoraf som sagt kun en del er grammatiske strukturer, og endelig, hvor meget der stammer fra den ekstrasproglige kognitive aktivitet i kommunikationsøjeblikket.

Et spørgsmål er, hvad man skal kalde fænomener, som ikke beror udelukkende på indholdsformer. Substans har været foreslået¹, men det er næppe det rigtige af den grund, at der ikke er noget uformet ved den sproglige ytring. Den har et indhold, som er baseret på den totale semantiske komposition i ytringen; men dette indhold er output fra den formodentlig rigere forestillingsverden hos afsenderen og input til modtageren om at opbygge en mental model efter det sagte. Også denne model er ofte rigere end det sagte, eftersom de sproglige midler normalt er underdeterminerede i forhold til det forestillede. Kommunikationspartnerne har som parthavere i konteksten en mulighed for at berige det sproglige indhold fra andre, ikke-sproglige kontekstkilder.

1: Af Ole Nedergaard Thomsen.

Derfor må der skelnes mellem en ytrings sproglige indhold og ytringens budskab.

- (1) The (linguistic) meaning of a linguistic expression is its (canonical, proper) communicative function, i.e. its potential contribution to the communicative function of utterances of which it forms part. (Harder 1996:101)

Det sproglige indhold er således kun et potentiale, ikke ytringens endelige funktion; der mangler den interaktive del, den del, hvor ytringen optræder som middel til kognitiv påvirkning af modtageren fra afsenderens side. Først under interaktionen får ytringen et budskab lagt oven i sit indhold. Yderligere er der det, at de to kommunikationspartnere selvfølgelig har deres egen kognition, der fungerer selvstændigt hver for sig; herved kan det ikke være muligt at tale om en nødvendig samstemmende opfattelse af, hvad ytringens budskab er, hos afsender og modtager. Dels kan der være forskelligheder i opfattelsen af indholdet af den sproglige komposition, dels kan der udtages forskellige kontekstræk som relevante for ytringens funktion i kommunikationssammenhængen. Som Peter Harder siger om den første del:

- (2) The meaning of a complex linguistic expression thus consists of hierarchically organized „instructions“ rather than a complete representation; and since we cannot determine the executive powers of the addressee with the precision that we can impose upon a computer, the meaning of a natural language utterance cannot be put in a one-to-one relation with the product resulting from the „execution“, as it can in a machine context. (Harder 1996:113)

Da det er umuligt at vide nøjagtigt, hvilke intentioner en afsender har haft, hvis man ikke selv er afsenderen, vil jeg i det følgende stille mig på modtagerens standpunkt.

2. Hvad er mentale rum?

For nu at begynde med den mindst kendte af de to omtalte kategorier, mentale rum, så er det ifølge Fauconnier (1994: xxxi) først og frem-

mest teoretiske konstrukter som skal modellere kognitiv organisation på højere plan. Mentale rum modellerer ikke verden som sådan, men modellerer diskursen, dvs. kognitive, altså mentale konstruktioner på basis af sammenhængende sprogligt input og anden forhåndenværende viden. Herved adskiller mentale rum sig i teoridannelsen fra logikkens forehavende. Man kan bruge mentale rum til at tale om forskellige verdener; men de egenskaber, man kan finde ved de mentale rumkonstruktioner, herunder de direkte sproglige dele, reflekterer egenskaber ved disse rum, ikke ved verden (Fauconnier 1994: xxxvi). Det er altså ikke hævdet, at de sagsforhold, som der gives sproglige instruktioner om at opbygge inden for de mentale rum, refererer til sagsforhold i den ikke-sproglige verden. Sprogligt fremstilles der nogle sagsforhold, og det er dernæst modtagerens opgave at opbygge en mental model; til dette kan vedkommende så anvende analogier til, hvad han ved om den ikke-sproglige verden.

En diskursverden er dynamisk; dvs. den bygges op hen ad vejen, efterhånden som teksten skrider frem. På et lavere konstruktionsplan i hierarkiet end hele teksten er mentale rum domæner inden for diskursverdenen, der sættes op, efterhånden som diskursen går frem. Én diskursverden kan indeholde mange forskellige rum, og de behøver på ingen måde at have samme epistemiske eller evidentielle² status. Ét mentalt rum huser entiteter og deres indbyrdes relationer, deres relationer til tid og og sted, deres perspektivering inden for de samlede relationer, osv. Samt som regel også en progression af sagsforhold (Fauconnier 1994:16). Eks. (3):

(3) *DIE BÄUME*

¹*Denn wir sind wie Baumstämme im Schnee.* ²*Scheinbar liegen sie glatt auf,* ³*und mit kleinem Anstoß sollte man sie wegschieben können.* ⁴*Nein, das kann man nicht,* ⁵*denn sie sind fest mit dem Boden verbunden.* ⁶*Aber sieh,* ⁷*sogar das ist nur scheinbar.* (Kafka)

Her bliver der sat et basisrum: *denn wir sind wie Baumstämme im Schnee*; men dette rum forlades øjeblikkeligt via sammenligningen *wie die Baumstämme im Schnee*. Det er ordet *wie*, der sætter det nye rum op; *wie*

2: Evidentialitet er markering af et udsagns oprindelige tilhørsforhold.

betegner en sammenligning på uegentlige egenskaber, hvilket er helt tydeligt her: *wir* og *Baumstämme im Schnee* kan ikke være kommensurable størrelser i samme rum, forudsat at *wir* refererer ud af teksten til personer, mennesker. Det nye rum, der er konstitueret ved *Baumstämme im Schnee* holder imidlertid meget kort, for allerede i ytring 2 og 3 åbnes der med ordene *scheinbar* og *sollte* (konjunktiv) for et tredje rum, idet der skildres to sagsforhold, som netop ikke finder sted, og derfor er inkompatible med rum 2. Ytring 4 og 5 fortsætter inden for rum 3, men i ytring 7 forlades også dette rum ved hjælp af *scheinbar*. Om meningen nu er, at afsenderen og modtageren herefter bevæger sig videre til et nyt rum, eller vender tilbage til rummet fra ytring 2-3, er uvist, for teksten er ikke længere. Alt i alt bidrager modellen mentale rum til at klargøre, hvorledes inkommensurable sagsforhold i en tekst danner en kommensurabel diskurs.

Vi er i Kafka-teksten nu kommet igennem et antal rum, men de sproglige midler har været forskellige for at få sat disse diverse rum op. En anden sag er, at de *Baumstämme im Schnee*, der indføres i første ytring, eller 'poneres', som jeg gerne vil kalde det, får en positiv eksistensværdi i både ytring 2-3 og 4-5, selvom det er sagsforhold inden for rum, der har modsatte sandhedsværdier. Dvs. træstammerne som entiteter går ubesværet ud og ind af de forskellige rum. Og ytring 2-3, som i sig selv er dømt som ikke-eksisterende sagsforhold i rummet, sammenfattes med ordet *das* i 4 som en entitet med så megen realitet, at man kan gøre den til genstand for en bedømmelse: *das kann man nicht*, og 5, der skildres som et reelt sætningsforhold, kan som entitet i næste ytring, 6, fremstilles som irreal.

Grammatisk og indholdsformmæssigt set er dette noget af en skuffelse. De sproglige midler er lidt for brogede.

Hvad er så det gode ved de mentale rum? Fauconnier har udtænkt denne model groft sagt for beskrivelsen af den epistemiske gang³ igennem en tekst i reaktion mod den logiske semantik. Det er som sagt ikke en teori, der drejer sig om referens, forstået som relationen mellem en sproglig størrelse og dens mulige modstykke i den ikke-sproglige verden, i vores (naive) virkelighed. Af samme grund er det ikke en teori, der beskæftiger sig med ytringers sandhedsværdi, som målt ud fra den

3: Fauconnier har også rum, der bygger på andre forskelligheder end de epistemologiske, cf. her kapitel 5 i artiklen.

ikke-sproglige verdens forhold. Det har ikke megen mening at udforske sandhedsværdien i *denn wir sind wie Baumstämme im Schnee* i logisk forstand; men i stedet for skal vi lukke os ind i det nye rum og erfare, hvilke sagsforhold der så gælder i det. Sammenligninger er noget meget normalt i diskurser, men betragtes som anomalier i logikken, netop fordi det er vanskeligt at passe dem fornuftigt sammen med referens- og sandhedsværdirelationen. Men hvis mentale rum ikke er en teori om logisk referens, hvad er det så? :

- (4) In order to avoid likely misunderstandings, I emphasized at the outset that the study of mental spaces did not, per se, constitute a theory of reference. The space elements are not referred to by expressions of language; they are set up, identified, etc., and may then be used for purposes of reference (or possibly purported reference). However, this distinction has an obvious and yet nontrivial consequence: theories of reference based on the use of language cannot bypass mental spaces; they will have to forsake the idea of a direct link between linguistic structures and referents and take into account the important intermediate process of space construction. (Fauconnier 1994:158).

Hvorfor er det et frugtbart synspunkt? Jo, fordi en mængde tekster, eller delmængder af tekster, jo slet ikke handler om virkeligheden, således at det er håbløst at tale om referens i den filosofiske forstand. Entiteter i tekster refererer i sig selv ikke til entiteter i verden; der sættes op en tekstverden i en vis analogi til den ikke-sproglige verden, og så kan deltagerne i kommunikationen selv regne ud, hvor langt analogien strækker. Referens i filosofisk forstand er ikke et direkte sprogligt fænomen, men et pragmatisk fænomen, inkluderende ikke-sproglige faktorer; Fauconnier (1994:159) siger, at der sættes et kognitivt interface ind mellem sproglige udtryk og verden. Nu f.eks. dette *wir* i begyndelsen af Kafkas lille historie: ja, hvad mon det refererer til filosofisk set? Vi regner vel i vores egocentricitet med, at det refererer til os mennesker i generisk forstand, men vide det kan vi jo ikke. Og så får vi ved sammenligningen med træstammer henholdsvis smigret eller stødt vores forfængelighed. Hvor er virkeligheden og den filosofiske referens blevet af i denne proces?

Det er derfor, jeg henholder mig til, at elementer i rum, også i basis-

rummet bliver „set up“ eller poneret, som jeg kalder det (Jakobsen 1996). Det bringer forvirring i første omgang at diskutere, om elementerne refererer, også i den mere indsnævrede betydning, om de har en eksistens i verden. For elementerne kan have en positiv eksistens i det ene rum og en noneksistens i det andet rum, og alligevel opfattes relationen som en referens fra elementet i rum 2 til elementet i rum 1:

(5) *NETOP NU ER DET FORDELAGTIGT AT SÆLGE ¹BOLIG!*

Overvejer I at sælge, så er markedet med jer. Efterspørgslen er stor og priserne er i top.

Har I haft ²boligen i flere år, er der sikkert også opsparet en attraktiv friværdi.

Som sælgere har I alle muligheder. Hvis I også har ønske om en anden ³bolig, er der ingen grund til at betænke sig. (Brochure fra Realgruppen)

Bolig er som grammatisk inkorporering i 1 en entitet uden afgørlig eksistens i det foreliggende rum; den manglende eksistens (= ‘referens’ i andre lingvistiske fremstillinger) er ikke en anomali, det er en sproglig måde at indføre *bolig* som en entitet i rummet med kun begrebsværdi. Der skiftes så til et forestillet rum, i hvilket *bolig* 2 har en eksistens, og den bestemte artikel viser, at bekendthedsværdien må stamme et eller andet sted fra, nemlig fra *bolig* 1. (Faktisk er dette forberedt i sætningen *ønsker I at sælge*, idet det implicitte objekt for *at sælge* kommer til at stå som en variabel, hvis defaultværdi selvfølgelig er *bolig*, eftersom det er det, der er hovedtemaet i teksten). Men i sidste ende er der altså tale om referens fra det forestillede rum til basisrummet, men med forskellig eksistensværdi for de størrelser, der indgår i referensrelationen. *Bolig* 3 i det rum, som *ønske* fremkalder, ville filosofisk også rejse spørgsmålet, om det er en bestemt bolig, altså med referens – altså defineret eksistens – eller det er en uden. I denne diskursverden er det lige meget; man kan gå fra en entitet, der er fremstillet som eksisterende i et rum, til en analog entitet, hvis eksistens er uvis eller negativ i et andet rum, og stadigvæk se en diskursmæssig kontinuitet. Dette afspejler en kognitiv og også sproglig aktivitet, som mennesker hengiver sig til: at lege med den samme entitet, se den i forskellige sammenhænge, hvoraf den kan være noneksistent i nogle og have en positiv eller uafgørlig eksistens i andre.

3. Mentale rum og grammatik

Mentale rum synes altså at være en god beskrivelsesmodel for diskursen, nemlig for den pragmatiske ende af sprogbeskrivelsen. Men har det også relevans for grammatikken? Fauconnier siger nej:

- (6) These domains – or interconnected *mental spaces* [...] – are not part of the language itself, or of its grammars; they are not hidden levels of linguistic representation, but language does not come without them. (Fauconnier 1994:1)

Nu er det vel lidt stærkt sagt, at de ikke er del af sproget selv, eftersom de rumskifter, der foregår i hovedet på kommunikationsdeltagerne, sker på basis af sproglig instruktion: ytringen instruerer modtageren om at konstruere et rum, som det sagte kan give mening i.

Men det er også klart, at de er et samspil mellem det sprogligt udtrykte og kommunikationspartnernes kognitive aktivitet. Faktisk tror jeg heller ikke, at Fauconnier mener grammatik i snævrere forstand, forstået som koderinger af meget abstrakt indhold inden for meget små, som regel lukkede paradigmer. Men to ting kommer sammen hos mig, der får mig til at rejse spørgsmålet, om vi her har at gøre med grammatik i snævrere forstand.

Det ene punkt er i efterfølgelse af Hjelmslev, om vi har at gøre med en indholdsform, altså et eller flere tegns eller tegnkonstruktioners velafgrænsede generelle indhold. Der må for mig gerne være flere forskellige typer rumskabere, altså sproglige markører af rummets karakter; og i de sprog, som jeg beskæftiger mig med, som tysk og dansk, kan der da også udpeges en stribe. Hvis en rumskaber er utvetydig i sig selv, kan den enten bruges til at sætte et rum op og/eller vedligeholde et allerede opsat rum, eller den kan bruges som rumskifter. En typisk rumskifter på dansk er ordet *hvis*; en typisk rumopretholder er ordet *omend*. Problemet er bare, at mange af disse rumskabere ikke utvetydigt enten er rumskabere/opretholdere eller rumskiftere; det kan være afhængigt af de nærmere tekstmæssige omgivelser eller tekstens totale omgivelser, om man kan se et rumskifte. Jeg viser et raffineret eksempel på dette i (7):

- (7) *Det første tekstudsnit er en fortælling fortalt af informant 42, Britta J, 32 år, arbejderklasse. Hendes mand Ole er til stede under afviklingen af det konversationelle interview, og undervejs i interviewet indskyder han*

bemærkninger (som nu ægtemænd kan lide at gøre det, når det desværre er deres hustruer der er i centrum). Samtalens emne umiddelbart forinden fortællingen er [...] (Erik Møller, Mundtlige fortællinger – den mundtlige fortællings struktur og funktion i uformel tale. Ph.d.afhandling. Kbh 1992:154)

Det drejer sig om ordet *desværre*. Det lukker her op for et rum, der udgøres af ægtemænds tanker eller følelser (fri indirekte tale, som muligvis er forberedt i forfatter teksten af ordet *nu*). Det er således et eksempel på evidentialitet, en subklasse af mentale rum, nemlig sådanne, hvor rummene relateres til forskellige personers bevidsthed⁴. Som løsrevet leksikalsk element kunne det ligeså godt have været relateret til tekstproducentens tanke- og følelsesrum. Men dette er sikkert ikke sandsynligt her, eftersom hele afhandlingen strutter af objektiviserende afgrænsninger, bl.a. rigorse krav til bestemte kvaliteter hos informanterne. De udgrænsede personer er næppe genstand for medlidende følelser fra tekstforfatterens side.

Der skal altså meget partikulære omstændigheder til at disambiguer et ord som *desværre* med hensyn til rumrelation. Eller sagt anderledes: et ord som *desværre* har ikke rumskifte som del af sin indholdsform. Andre elementer er måske mindre flertydige som rumskabere, men stadigvæk gør de samlede rumskabere det umuligt at tale om en indholdsformkategori, (hvad enten det nu er i det ene sprog eller i det andet sprog) p.g.a. elementernes indbyrdes brogethed, dels i form af udtryksfunktioner, dels i deres forskellige evne til at konkretisere det rum, de skaber. Til gengæld kan der vel ikke være noget til hinder for at betragte fænomenet som en veletableret indholdskategori. Det er kun spørgsmålet, om man overhovedet synes, det er en indholdskategori i sproget på linje med kategorier som modalitet⁵ (i modsætning til modus) og tid (i modsætning til tempus). Og det er så igen for en beskrivelse et

4: In the literary representation of free indirect style, subjectivity is more patent than in other styles because 'two different subjects of consciousness, the speaker and some other person' need to be invoked (Lyons 1982:120). According to Brinton (this volume), free indirect style 'enables an author to overcome the limitations of one narrator and hence one point of view per text portraying different characters' subjective impressions from their point of view, at the same time maintaining the third person and past tense of narration'. (Dieter and Wright 1995:6).

5: Det er klart, at rumkategorien kommer til at opsluge modalitetskategorien til en vis grad – afhængigt af, hvor meget man lader begge kategorier indbefatte.

spørgsmål om, hvor meget kategorien kaster af sig i retning af at systematisere forskellige ting.

Det synes jeg kategorien gør: den beskriver et væsentligt forhold i sprogbugen. Og den beskriver et forhold, som må formodes at findes i alle sprog, uanset formelle forskelle. Og en funktionel grammatik skal jo helst beskrive væsentlige forhold. Men det løser mig ikke ud af det andet problem, der opstår, fordi den sproglige måde at opbygge et rum på er langt mindre entydigt end ved kategorierne modalitet og tid. Det vil sige, at forholdet mellem det sproglige indhold og den yderligere kognitive aktivitet, der skal til for at interpretere i rumkategorien, er forrykket i forhold til de kanoniske måder, tids- og modalitetsforhold udtrykkes på. Hvor partikulær skal man så blive i den grammatiske beskrivelse af rumdannelse, hvor mange variationer man skal beskrive?

Løsningen er for mig at se, at man må nøjes med at beskrive hovedtyper af rumskabere, og egenskaber ved disse rumskabere, især sådanne, som indgår i grammatiske paradigmer som det tyske modussystem, eller i hvert fald i lukkede lister, som subjunktorerne. Og så lade resten bero på en generel omtale, f.eks. af fænomenet semantisk kompositionalitet, som jo bidrager helt væsentligt til ruminterpretationen.

4. Forskellige typer rumskabere

Fauconnier bruger sin bog til at behandle egenskaber ved forskellige rum og rumskabere. Jeg skal her blot vise et par eksempler på, hvad man kan bruge det til. Med Halliday (1994) vil jeg gerne skelne mellem den ideationelle og den interpersonelle dimension i enhver ytring. Den interpersonelle dimension er relationen mellem de egentlige kommunikationspartnere som afspejlet i teksten; den ideationelle dimension er de sagsforhold, der skildres i teksten. Kommunikationspartnerne som faktorer er i sig selv uden for teksten, og de fleste tekster inddrager ikke explicit disse. Men det hænder, som f.eks. i (3): Kafkateksten med *wir* og *sieh*. Problemet bliver nu, hvilket rum man sætter som basisrummet. Hos Kafka bliver man nødt til at sætte kommunikationspartnernes rum, fordi man ellers mangler elementer i den ene ende af referensrelationen, nemlig til nogle referenter for *wir* og den underforståede agent for *sieh*. Det bliver altså et interpersonelt defineret rum. Men normalt sætter man som basisrum et rum fra den ideationelle dimension, som i (7), idet man ud fra dette rum alene kan

tilfredsstillende referensrelationen. Det sker af beskrivelsesøkonomiske grunde, for der vil selvfølgelig altid for enhver tekst være det ultimative basisrum, nemlig det ikke-sproglige rum, som tekstproducent og -modtager befinder sig i.

Men det forekommer, at en eller flere kommunikationspartnere også deltager som entiteter i den ideationelle dimension, som i (3) og (5). I næste eksempel (8) har jeg sat den entitet, der deltager både i den interpersonelle og den ideationelle dimension med fedt og den samme entitet i et andet, kun ideationelt rum med understregning (den fede understregning skal erstatte den oprindelige teksts kursivering som trykmarkør):

(8) *FY TIL POLITIKEN.*

Jaja, ¹vi har altså hørt det: Hvor Hulen var Nikoline Werdelins tegneserie henne i går? Jo den stakkels hovedperson (altså ikke Nikoline, men hende i serien) er efterhånden så smadret, at hun var brudt sammen et ukendt sted på redaktionen og først næste morgen blev fundet i et kosteskab. Nå, det tror ²vi ikke på? Så må ³vi hellere gå til bekendelse: Det var os selv, der i sympati med hende var gået bananas. Det tror ⁴vi heller ikke på? Nå, men her er så den sædvanlige: På grund af en beklagelig teknisk fejl var Homo Metropolis ikke med i gårsdagens udgave af Politiken. Det beklager ⁵vi. Men her er den igen. Og det er ⁶vi glade for. (Politiken 9.11.1995:I,22)

Homo Metropolis er en tegneserie

Strengt taget deltager en entitet fra det interpersonelle rum, *wir* i to ideationelle rum: basisrummet, som skildrer en samtale, og et rum, der er en beretning i samtalen. Det siger jeg, fordi kommunikationspartnere indgår direkte i et sprogligt formuleret sagsforhold på samtaleplanet. Der er faktisk adskillige forskellige rum involveret i denne lille tekst. Læg mærke til, at *vi* nr. 1,3,5 og 6 evidentielt set tilhører afsendernes rum, og *vi* 2 og 4 som pluralis benevolentiae ligesom på skrømt sætter modtagerens rum op. Det viser, hvor partikulær rumskabelse er. Det viser også, hvor partikulær, afhængig af leksikalske valg og kommunikationspartnernes intellektuelle medarbejde, diskursreferens er – men det kommer jeg tilbage til.

Nu til et par mindre sofistikerede eksempler på rumskabelse. Den

tyske konjunktiv II, dvs. de konjunktivprædikater, der har præteritum konjunktiv som den finitte form, bruges ofte til at sætte et imaginært rum op, (9):

- (9) („Ich“ var ung soldat ved fronten under Det tredje Rige)
Ich hatte Glück. Ich bin ihnen entkommen. Und ich brauchte nicht zu töten. Dafür bin ich meinem Schicksal dankbar. Ein glücklicher Zufall – die Gnade, die mir zuteil wurde, nicht auf Menschen schießen zu müssen. Der 8. Mai 1945 hat mich davor bewahrt. ¹Was wäre aus mir geworden? ²Wohin hätten sie mich geführt, meine Führer? ... Mich hatten sie gut in den Klauen. Ich konnte schießen, das hatten sie mir beigebracht. ³Und ich hätte geschossen – auf die Feinde meines Führers und meines Vaterlandes. (Schörken, Jugend 1945:34, Geschichte Fischer 1490)

Faktisk er der tale om forskellige typer imaginære rum her. Ytring 3 er det irreal rum hvis sagsforhold skal forstås som en negation til sagsforhold i realitetens rum (basisrummet), her udtrykt i den forudgående ytring. Ytring 1 og 2 går i grammatikker under betegnelsen eventualis, den forsigtige, ukategoriske ytring. Hvis vi skal være meget pedantiske, så er nr. 2 ved siden af også irrealis i forhold til basisrummet, for førerne var stoppet i rollen som førere på dette tidspunkt; og nr.1 er realis for så vidt, som der under alle omstændigheder altid bliver et eller andet ud af overleve. Det vil så sige, at konjunktiv II godt nok er en rumskaber, men man kan generelt ikke ganske sige, hvilken helt speciel type rum der sættes; det er blot et andet end basisrummets.

Konjunktiv II kan også bruges til at markere indirekte tale; her sættes et rum op, som så at sige skal måles ud fra en anden realitet end selve tekstens oprindelige realitets- eller basisrum, nemlig fra den persons realitet, der leverer det mentale arbejde i den refererede ytring/tanke. Om konjunktiv II så skal tolkes som irrealis eller realis inden for det nye rum, afhænger af konteksten:

- (10) a. *Er behauptete, daß sie, wenn sie kämen, auch das nötige Geld bei sich hätten.*
 b. ... *Wenn sie kämen, hätten sie auch das nötige Geld bei sich.*
 c. ... *Wenn sie kommen, haben sie auch das nötige Geld bei sich.*

Ordet *wenn* på tysk er en af de opaque rumskabere, i modsætning til dansk *når* og *hvis*. *Wenn* i betydningen *når* bevarer det indtil da foreliggende epistemiske rum, blot set til et andet tidspunkt; i betydningen *hvis* sætter det et nyt rum op, er altså rumskifter. Det med vilje meget bare eksempel i (10) a. kan ikke i sig selv disambigueres; det kræver en kognitiv indsats fra modtageren, som tager bestik af diskursverdenen, som den står, umiddelbart inden ytring (10) a. følger som tekstem. Eller sagt på en anden måde: antallet af de grammatiske tegns indholdsformer er underdimensioneret i forhold til antallet af forskellige forhold i diskursverdenen, vi måtte ønske at skelne imellem. Normalt vil tegnkompositionen i ytringen disambiguere *wenn* som i (11), men komposition som disambigueringsmiddel er partikulær og som sådan også ofte afhængig af kommunikationspartners interpretation (Fauconnier 1994:2).

- (11) *Wenn Honecker die Szene, von wo auch immer, betrachtet, wird er frohlocken, daß seine Stasi auch 1996 noch immer eine so große Rolle spielt.*
(Zeit 6.9.1996:)

Læg mærke til, at disambigueringen af *wenn* her stadigvæk i sidste ende afhænger af interpretens religiøse eller metafysiske overbevisning: er Honecker efter sin død transformeret til et væsen med perception og menneskelig kognition, eller er han blot genindgået i det materielle kredsløb?

Fauconnier polemiserer som sagt en del mod sætningsgrammatikken, hvad enten det er inden for den generative skole eller inden for den logiske semantik:

- (12) Sentences bring together, in one linguistically homogeneous form, heterogeneous and incomplete information as to the cognitive constructions to be performed within a context for the purpose of constructing meaning. Meaning ensues when such operations are performed, but is not itself directly assignable to sentences. (Fauconnier 1994: xx).

Et lidt kraftigt udsagn; sætninger (og ytringer) har selvfølgelig et indhold, men det behøver blot ikke at være entydigt, monosemt, som (10)

a. viser. Enten regner Fauconnier ikke med den sproglige konstruktions „potentielle, kanoniske“ indhold (cf. (1)), som er den værdi, der udveksles mellem afsender og modtager, og som er modtagerens basis for opbygningen af en mental model. Eller også skal Fauconniers udsagn måske forstås sådan, at meningsfyldthed først opstår, når der har været udført kognitive operationer. Det ville så implicere en skellen mellem indhold og meningsfyldthed. Den sidste tolkning ville passe mig godt, men Fauconniers forestillinger er nok snarere den første udlægning, jvnf. citat (12) og (13). – Det, Fauconnier derefter siger, er, at logikeres og logiske semantikers metode er at betragte indholdet af en isoleret sætning:

- (13) It follows that meanings assigned to sentences in isolation [...] are obtained in reality by building local, maximally simple contexts in which the sentences can operate. What a logician like Quine will really be studying are these minimal contexts, not inherent separable logical properties of the linguistic form. [...]

men:

The minimal context observations do not generalize to larger ones. Rather, in scientifically unsurprising fashion, it is the principles applicable to the general case that also explain the minimal one as a special instance under special circumstances. (Fauconnier 1994: xxi).

Dette er et godt princip for grammatikskrivning at følge. Det kan hjælpe til at drage nogle grænser mellem en konstruktions abstrakte indholdsform og den partikulære kompositionalitet i ytringen. Jvnf. her (9) og hvilket generelt indhold, man kan tilskrive konjunktiv II på tysk.

Hvad angår de forskellige rum, der kan ses ud fra sætninger indeholdende én og kun én konjunktivform, rejser det spørgsmålet, om denne konjunktivform har ét indhold (ud fra princippet „one form – one meaning“), som i så fald er meget abstrakt, eller formen er polysem. Afgørelsen er uinteressant her, for begge løsninger kræver semantisk kompositionalitet og kognitiv virksomhed til at nå den korrekte interpretation.

5. Andre typer rum

Uden at kunne komme ind på de mange forskellige relativt regelmæssige rumskabere eller -skiftere, der findes, vil jeg dog lige tage et problem op, nemlig hvor man skal sætte grænsen for, hvad der generelt konstituerer et rum for sig. Jeg ansatte det selv til grundlæggende epistemiske forandringer i sagsfremstillingen i diskursen. Dels som evidentialis, tilskrivning af sagsfremstillingen til forskellige væseners mentale aktivitet, dels som sagsforhold, der ikke kan opfattes som indbyrdes konsistente i ét rum. Hermed kan jeg stadigvæk opnå, at der kan være gradueringer i de epistemiske værdier i sagsforhold, som f.eks. ved ordene *måske*, *sikkert*, og mange andre, og stadigvæk blive inden for samme rum.

Men Fauconnier har også andre typer, f.eks. 'time space': samme entitet figurerer i sagsforhold, der foregår til forskellige tider:

- (14) *Früher hießen sie 'hired' guns, heute nennen sie sich „politische Berater“. Die Aufgaben sind die gleichen geblieben. [...] Auch Bill Clinton profitierte immer wieder von Dick's [Dick Morris'] Tricks. Jetzt wurde dem Chefberater des Präsidenten der Kontakt zu einem – dem ältesten – Gewerbe der Welt zum Verhängnis ... (Zeit 6.9.1996:1)*

Selvfølgelig må man sige, at forskellige tider på en vis måde udgør forskellige rum; på den anden side er det jo verdens natur, at den udvikler sig. Det vil sige, at man inden for et udviklingsforløb godt kan forestille sig, at man forbliver på samme epistemiske niveau. Men hvis hvert udviklingsskridt skal være et nyt rum, så taber Mental Spaces sin kraft som modellering af dele af diskursen, fordi alt så vil falde ind under rumskifte. Fauconnier har et eksempel:

- (15) *In 1929, the lady with the white hair was blonde. (Fauconnier 1994:29)*

men jeg mener, man kan nøjes med at se det som en simpel ponering af en entitet, *the lady with the white hair*, om hvem der gives en prædikation, som ikke indeholder en epistemisk inkongruens. Netop de to for-

skellige tidspunkter sikrer, at damen både kan anskues som hvidhåret og blond⁶.

En anden type rum er det, hvor man ser en entitet ikke som sig selv (i basisrummet), men som rollehaver i en eller anden „opsat“ verden, typisk „a „theatrical“ situation (plays, movies, make believe, masked balls, etc.)“ (Fauconnier 1994:73):

- (16) (om teaterstykket „Projekt Paradis“ af Kirsten Thorup)
Drama-dokumentarismen saboterer sig selv, når al opmærksomheden koncentrerer om at forstå, [†]Hvad de fremmede (Rikke-)skuespillere siger.
Problemet bliver særligt akut i det sidste, største – og bedste? – af de tre skuespil „Strangebody“ [†]om en ung bosnisk pige, der lader sig optage som datter i en dansk familie. Kirsten Thorup skildrer [†]hendes delte loyalitet – mod sin egen familie, mod sin kæreste, der protesterer mod hendes assimilation, og mod sit eget ønske om at blive dansk. [†]Og i det ydre illuderer Bojana Bojanovic næsten rystende godt [†] som denne pige med en stædig vilje til at køre sit eget løb mod alle odds. [†]Hun „er“ [†] hende, men [†] hendes danske sprog er så mangelfuldt, at det kun er et fåtal af hendes replikker, der kommer helskindet ud af munden på hende. (Weekendavisen 29.11.1996:II,7)

Som Fauconnier siger:

- (17) A complete theatrical situation is liable to involve at least four spaces:
 [...]

6: Cf. Peter Harder (1996:429): „Mental spaces constitute a very powerful descriptive tool, because it enables you to multiply entities corresponding to the inventory of spaces, and therefore I prefer to use it only in the narrower range of cases where it is obviously necessary. In the widest use of the term, a mental space is any contextually motivated grouping of conceptual constructs, space being the mother of all metaphors, as it were [...]. On that view, temporal and geographical regions can be seen as special cases of mental spaces [...]. But this interpretation is not strictly necessary; in cases without special complications, they can equally well be regarded as regions within the space of reality.“

There is also a more specific reason why I think the domain of tense is more revealingly handled in terms of a narrow use of mental spaces, namely the basic difference between the semantic substance domains of tense and modality: tense typically involves reference to one world, whereas modality involves alternative worlds, and therefore modality constitutes a paradigm example of the need for recourse to mental spaces in the narrow sense. The past and the present involve different points-of-application, but these are typically situated within the same reality.“

- a. The origin R , which includes the actors in their „real“, everyday life and also, if the play is nonfictional, some of the real people that the play is meant to represent.
- b. The „play“, for example as written by the author (that is with characters, events, dialogues, etc., unspecified as to which actors will play the parts); call this space Pl .
- c. The „performance“, Pe , as viewed by the audience with real people on stage who „are“ the characters of Pl and say and do what those characters say and do (in Pl).
- d. The „real“ situation on stage (that is, what the actors as persons (of R) are doing): this is the subspace of R , T . (Fauconnier 1994:73)

Jeg har i (16) sat Fauconniers signaturer for rumtilhørsforhold på de enkelte rum – således som jeg forstår dem. Komplexiteten er umiskendelig. Jeg mener, vi generelt her har at gøre med epistemisk forskellige rum. At det kan være forbundet med usikkerhed at kategorisere eksempel (16)s rum efter de klare definitioner hos Fauconnier, viser, hvor partikulær rumopfattelsen kan være, og derfor skrøbelig for den enkelte modtager. Eksemplet viser også, at skrøbelighed i rumopfattelsen ikke altid er noget, der generer modtageren væsentligt, i hvert fald ikke i tekster, som ikke berører dennes umiddelbare praktiske livsførelse.

6. Referens ud og ind af forskellige rum

Oprindeligt havde jeg forestillet mig, at der kunne være noget grammatisk interessant at hente i det forhold, at der kan refereres til en entitet fra et andet rum end det, entiteten først blev anbragt i. Det, jeg ville lede efter, var, om der var en speciel brug af de forhåndenværende pronominalparadigmer, og dernæst, om der var kontrastive forskelle, eftersom det tyske og det danske personlige pronomensparadigme og den pronominal brug ikke er særligt analoge. Men her trak jeg en nitte. Ved nærmere eftertanke er det måske ikke mærkeligt, af følgende grund: en diskursverden må, for at blive opfattet som en sådan, opfattes som sammenhængende. Hvis forskellige mentale rum sættes op efter hinanden, som ifølge sagens natur er epistemisk usammenhængende, må der være noget andet, som holder disse rum sammen til en højere enhed (Fauconnier 1994:91).

Der er to hovedmåder, dette sker på: enten fastholdes samme relation eller indholdsmæssigt analoge relationer, men betragtes med forskellige sæt entiteter som konstanter for den samme eller den analoge relation; herved skabes to rum, idet det samme sagsforhold ikke kan være gældende, hvis de deltagende entiteter er forskellige:

- (18) (om Tyskland og tyskerne i 1950'erne)
„GO WEST“ war damals weder ein Buchtitel noch eine Zigarettenmarke, sondern die klügste Maxime der Deutschen je – endlich vernünftig zu werden. (Zeit 6.9.1996:61)
- (19) (om Tysklands „verdenspolitik“ før første verdenskrig)
Es waren nicht übermächtige wirtschaftliche und gesellschaftliche Zwänge, die das Kaiserreich auf die abschüssige Bahn führten; es waren ganz konkrete Entscheidungen oder Unterlassungen der maßgeblichen Politiker und Militärs, die auf geradezu leichtfertige Weise die Existenz der Bismarck-Gründung aufs Spiel setzte. (Zeit 6.9.1996:61)

eller også fastholdes entiteter, medens sagsforholdene i øvrigt er uforenelige:

- (20) *Schade, daß es heute keinen **Karl Kraus** gibt. Welch herrlichen Stoff für eine Satire hätte ihm das Stichwort **Stolpe** gebracht.* (Zeit 6.9.1996:1)
- (21) ¹*Der jähzornige Vater mit seinen unzähligen Affären (Akteur eines letzten, eher harmlosen Duells in Prag), der dem zweitgeborenen Sohn die Amme verweigert, obwohl die Mutter nicht stillen konnte – ²“entweder er schafft es, oder er schafft es nicht“ ³(er schaffte es nicht).* (Zeit 9.8.1996:35)
 stillen = at amme

Egentlig må man sige det samme om kommunikationspartnerne ved referens, som blev sagt om ambigue rumskabere: det er overladt til interpreterne at beregne, hvilken referent der hører til et refererende udtryk. Referens er noget, der sker i hovedet på folk, ikke direkte egen-skaber ved sproglige tegn. „Denn eine Funktion repräsentiert keine Bedeutung, sondern bewirkt etwas“ (Iser 1984:32). Selv indeksiske

tegnsystemer som de personlige pronominer er underdeterminerede og -dimensionerede i antal i forhold til det, der er brug for i referensen. F.eks. (21): her er to mentale rum, nr. 1 er tekstforfatterens, nr. 2 den hidsige faders, nr. 3 tekstforfatterens. Rum 2 identificeres på basis af *verweigert*, der ikke er en eksplicit rumskeber, og anførselstegnene. I dette tekststykke, som er holdt helt i 3. person, er der to entiteter i maskulinum, som altså begge principielt kvalificerer til at være referent for et *er*. Interpreten, og ikke grammatikken, afgør, at *er* i alle tre tilfælde refererer til den nyfødte søn, selvom det i ytring 3 principielt ligeså godt kunne være faderen.

Faktisk styres referensen over flere rum ikke anderledes end referensen i ét rum. Jeg havde så udtænkt mig to grammatisk modsatte typer af referens for at se, hvordan det ville gå i praksis. Den første type svarer til (21) derved, at der er flere entiteter, der (ved rektion eller kongruens) kvalificerer til samme pronominalform. Dvs. at diskursverdenen ville blive total ambig, hvis referensen skulle konstitueres af pronominer alene. Det gør den så heller ikke, som det ses af (22).

Hvis sagsforholdenes totalindhold ikke kan disambiguere referensen ved brug af samme anafor, almindeligvis i 3. person, sørger tekstproducenten på forskellig måde, f.eks. ved at bruge andre refererende udtryk med større egetindhold for at undgå misforståelser:

- (22) (om forlæggeren Hubert Burda og hans måde at komme omkring på)

Nach Offenburg macht ¹Hubert Burda jetzt noch einen Abstecher. Mit einem Privatflugzeug ist da kein Problem. ²Der Chefpilot nennt seine Kollegen, die bei der Lufthansa Linie fliegen, herablassend Busfahrer. ²Er dagegen fliegt ¹seinen Chef wattleweich durch Europa. Egal, wo ^{er} landet, auf jedem Rollfeld wartet schon eine Limousine für ¹den Verleger. Nach der Besprechung geht's gleich weiter, und ²der Pilot hat Kanapees organisiert, damit ¹Hubert Burda keine Zeit in Restaurants verliert. Wenn ¹er nach Amerika will, um ¹sich über jüngste Entwicklungen der neuen Medien zu informieren, fliegt ²sein Pilot ¹ihn nach Paris neben die Concorde. Noch umsteigen muß ¹Hubert Burda noch selbst. Doch auch dann sieht die Welt für ¹ihn freundlicher aus. Als ¹ihn eine Hostess in Brüssel die fünfzig Meter von der Limousine zu seinem Flugzeug begleitet, hat sie rasch einen gelben Blazer angezogen.
(Zeit Magazin 2.8.1996:18)

(Jeg har sat forlæggeren som nr.1 og piloten som 2. ? betegner et sted, der kan herske tvivl om ytringens tilhørsforhold. Den kan enten være del af chefpilotens rum, eller del af tekstforfatterens).

Det modsatte tilfælde, nemlig at der kun er én entitet i 3. person med det samme grammatiske genus i tekststykket, skulle så indebære, at man bruger det samme personlige pronomen som refererende tegn hele vejen. Det er den nemme løsning, og den finder man som oftest også. Men ikke altid, cf. (23):

- (23) (om det mislykkede attentat mod Hitler i 1944, hvor en bombe var skjult i en mappe under et bord)

*Die Zeichnung über den Platz **der Aktentasche** läßt die die Hauptsache nicht deutlich werden: Bekanntlich stand **die Aktentasche** innen und wurde von Oberst Brandt nach außen gestellt, weil **sie** stürzte. Wenn **die Aktentasche** nach innen gestanden hätte, wo **sie** bekanntlich Oberst von Stauffenberg hingestellt hatte, wäre Hitler ganz bestimmt tot gewesen. Oberst Brandt, General Korten und General Schmundt standen nicht in der Reihe Hitlers, sondern gegenüber **der Aktentasche**. General Schmundt war bekanntlich auch tot. Das alles gibt nach meiner Meinung das Bild, daß Stauffenberg Hitler wirklich töten wollte. (Zeit 9.8.1996:48).*

Eksemplet viser, at rumskifte ikke synes at forstyrre noget i de enkelte entiteters referens, men at valg af diskursrefererende størrelser er tæt forbundet med et mere retorisk spørgsmål, nemlig spørgsmålet om perspektivering af entiteter i sagsforholdene og dermed i hele diskursverdenen. Ordet *Aktentasche* gentages i hver ytring, første gang entiteten forekommer i ytringens samlede sagsforhold. Mappen skal forblive fremme i bevidstheden, fordi hele argumentationen om attentatets mislykkethed og Stauffenbergs intentioner hænger på den mappe.

Hvad vil jeg sige med dette? At man skal være forsigtig med at stille regler op om referens. De gælder kun for grammatikkernes enfoldige verdener, hvor man forestiller sig en minimalkontekst. Der kan ikke generaliseres til større kontekster, jvnf. Fauconniers udsagn, citeret under (12) og (13). Det er sagsforholdene og ikke de „refererende“ udtryk, der ved deres instruktionsgivning i sidste ende bærer referensen; den kan endog opretholdes, selvom de refererende tegn er brugt grammatisk forkert, som i følgende eksempel (24):

- (24) „Jeg har aldrig hørt om **Danmark** [...] hvordan staver man det? – Ahh! **Den** ligger i nærheden af den belgiske grænse. Copenhague? Det ved jeg ikke, hvad er.“ (Politiken 28.10.1995:I,14)

Problemet med minimalkontekstens betydning for regelformulering (Fauconnier, (13)) gælder også et andet forhold, nemlig spørgsmålet om den filosofiske referens, altså om der refereres til noget, der har eksistens i den ikke-sproglige verden. Problemet er her, om dette spørgsmål har en speciel lingvistisk interesse, en slags forrang for diskursverdener, som disse nu er i praksis. Vi har set i mine eksempler, hvordan tekster i deres diskursverden væver ind og ud af forskellige mentale rum, som kan være indbyrdes modstridende; og hvad der har eksistens i det ene rum, behøver ikke at have eksistens i det andet rum i samme diskursverden. Det afficerer sådan set ikke meddelelsens værdi, om noget har eksistens i det pågældende rum eller ej. Jvnf. (20) hvor en person udtrykkeligt bliver indført som ikke-eksisterende i sagsforholdet i basisrummet, men alligevel har stor indflydelse på meddelelsen. Om der poneres typer eller individuelle tilfælde, entiteter i ikke-sproglig forstand eller begreber, som jo kan være lige så gode entiteter i et sprogligt-grammatisk sagsforhold, nemlig forstået som en størrelse, der indgår i en relation – det er lige meget for diskursen; det interessante er for det første, hvordan man sprogligt bærer sig ad med at ponere noget, og for det andet, hvor i sprogbrugen vi skal anbringe referensen.

Eksempel (25) er fra genren forvekslingshistorier og viser med al tydelighed, at eksistens i den ikke-sproglige verden ikke har megen relevans for diskursindholdet; urets eksistens og identitet i diskursverdenen skifter hele tiden, og kun den maksimale kontekst kan fortælle os, hvilken status det har på et givet tidspunkt i den dynamisk fremrykkende diskursverden; alle forsøg på at måle denne status ud fra en relation til den ikke-sproglige verden må slå fejl; det kan kun en rumanalyse gøre:

- (25) *TYVERI*
Den unge mand skulle på turistrejse til Rio de Janeiro. Det skortede ikke på advarsler mod lommetyve, som stjæler alt, hvad man har på sig. På en formiddagstur i Rio's gader stod han stille et øjeblik foran en vinduesudstilling. Da han ville gå videre, så han lige foran sig en snusket

ung fyr med *et temmeligt kostbart armbåndsur* mage til *hans eget*. Han kiggede ned på sit håndled: Der var *ikke noget ur!* Rasende indhentede han fyren og forlangte *sit ur* udleveret. Den antastede person rakte ham *det* uden protester, og vores unge ven følte sig ret stolt. Det var han imidlertid ikke, da han kom tilbage til sit hotelværelse og opdagede, at på hylden i badeværelset befandt sig – *hans eget ur*. (Politiken 25.8.1996:II,8)

6. Referens og metonymi

Sagsforholdenes totalindhold sørger for at regulere referensopfattelsen: dette ses også af det noget anderledes eksempel fra området „theatricals“ (26):

(26) *ADOPTIVBØRN.*

I den nye film 'Mig og Afrodite' fortæller Woody Allen, hvad der sker, efter at han som Helena Bonham Carters ægtefælle har adopteret en dreng og begynder at spekulere på, hvem dennes rigtige mor er. Woody finder hende og opdager, at hun er en forsimpler, støjende prostitueret. Der gøres forskellige forsøg på at forbedre situationen. Man kan tænke sig til resten. Som akkompagnement har filmen koret fra en græsk tragedie. Var det da en græsk tragedie med bykkelig slutning, han ville lave? Da han sidst sagde noget om det, var det, at det var ikke noget, han bestemte: Film laver sig selv. Jeg har ingen kontrol over dem.' (Interpol 10.3.1996:4-5)

Her er *Woody Allen* og *Helena Bonham Carter* med disse navne egentlig kun personer i *R*, jvnf. (17) a. Dette *R* er endda kun et relativt rum til basisrummet der repræsenteres af personen *man*: *man kan tænke sig til resten*. Alligevel bruges disse navne også om de spillede personer i *T*, ligesom der krydses ret ubekymret og ikke altid lige eksplicit frem og tilbage mellem de forskellige rum. Det vil så igen sige, at der kun er „delidentitet“ mellem entiteter, som går under samme navn i forskellige rum, som *Woody Allen*, eller sagt anderledes, interpreten afgør, hvor mange kvaliteter hos entiteten i basisrummet, der importeres til „daterrummet“. Der kan således bestå metonymirelationer mellem den „samme“ entitet i forskellige rum (Fauconnier 1994:144). Til eftertanke herom vil jeg lige vise et sidste eksempel:

- (27) (8.maj 1945 er dagen for Det tredje riges endegyldige kapitulation)

KLAUS HARPPRECHT

ACHTER MAI 1945.

Mein achter Mai fand eine Woche früher statt, zehn Tage nach Adolf Hillers Geburtstag, seinem letzten [...] (Hartmut v.Hentig: Deutschland in kleinen Geschichten:65. dtv 1995)

Den første sætning i historien indeholder en kontradiktion i forhold til overskriften, hvis den skal bedømmes med ikke-sproglige verdenskriterier. Intet er så fastlagt og entydigt som datoer. Det er på den anden side klart, at *mein achter Mai* som en given størrelse (*mein*) refererer til noget, her til det pønerede *achter Mai 1945*. Det kan kun forstås på den måde, at der ikke refereres til hele entiteten *8.Mai*, men kun metonymisk til de særlige kvaliteter, der knytter sig til den dato, for tyskerne som regel kapitulation, nederlag, sammenbrud, etc., for danskerne (for så vidt som de ved, hvad der er særligt ved netop den dato) befrielse, endelig sikkerhed. Hvilke egenskaber, der metonymisk tages ud i interpretationen, er igen afhængigt af modtagerens kognitive arbejde. Budskabet kan blive ganske forskelligt, som eksempel (27) viser.

7. Konklusion

Tilbage står problemet, hvor vi skal placere kategorier som referens og mentale rum, hvis de ikke entydigt kan tillægges givne simplekstegns eller tegnkonstruktioners indholdsformer. Dette problem er direkte affødt af den opfattelse, at hvert tegn, simplekst og komplekst, har en indholdsform. Denne opfattelse eksisterer ikke hos en del lingvister, jvnf. følgende lille citat fra en artikel af William Croft: „A noun is a noun – or is it? Some reflections on the universality of semantics“. Undertitlen er sigende:

- (28) Variation and change in grammatical structure suggests that it may not be the case that there are radically different conceptual structures for similar meanings, but that the form-meaning relation is often in a state of flux because of the complex analogies and differences between conceptual structures, which can

be reflected in syntactic structures. [...] More important, it suggests that the relation between form and meaning (that is, between language and thought) is not as rigid as the quotations at the beginning of this paper appear to claim. (Croft 1993: 377)

(Understregning er min). De citater, der hentydes til, advokerer tanken „one form – one meaning“. Crofts forestilling om forholdet mellem udtryk og indhold er her tydeligvis, at udtrykket er sprogligt, og indholdet er det samme som tanken. Det er ikke den forestilling, der ligger til grund for citatet i (1) og for hele denne artikel i øvrigt. Her skelnes der mellem tegnenes indholdsformer, som er relativt „objektive“, forstået på den måde, at de er så tilpas almengyldige, at de gøres til genstand for udvekling mellem individer, og så „tanken“, forstået som den mentale model hos henholdsvis afsender og modtager.

Sætningen selv, den sproglige konstruktion, er komponeret af lutter indholdsformer, og er således det modsatte af at være indholdsmæssigt ustruktureret. Men er sætningen i sin helhed og med den forestilling om unikhed, som vi tillægger de fleste sætningskonstruktioner, en samlet indholdsform? Hvis man skelner mellem sætningen i dens egenskab af konstruktion og i dens egenskab af ytring, dvs. som en konstruktion i brug, så er ytringen for det første altid unik, og for det andet ikke mere en indholdsform, idet indholdsformen under alle omstændigheder kun er et potentiale til mental videreforarbejdning. Men stadigvæk er der ved ytringen intet af det ustrukturerede, vi plejer at forestille os ved indholdssubstans. Man kunne så i stedet her tage fat i Crofts tanker om koncepter og sige, at en ytrings indhold er et – undertiden ret komplekst – koncept: en mental model.

Tilbage står stadigvæk spørgsmålet om referens' og mentale rums placering i dette. Uden at man kan fange dem ind i et meget regelbundet system, dvs. uden at de er en direkte indholdsform som kategori, kan man på den anden side heller ikke påstå, at den konkrete etablering af dem i tekster er total regelløs. Det sidste ville være ubegribeligt i betragtning af de foreliggende ansatser til regelmæssige strukturer, og så i øvrigt til det forholdsvis store mål af friktionsløshed, som kommunikation sædvanligvis foregår under. Mit forslag er at betragte de to kategorier som systematiske konceptuelle kategorier (i modsætning til den partikulære mentale model, som den enkelte ytring repræsenterer).

Uden at kategorierne i sig selv er direkte indholdsformer. Dette forslag ville passe godt til det faktum, at referens og rumbygning synes at være universelle kategorier, uanset det enkelte sprogs indholdsformer.

At disse kategorier hører til i den konceptuelle ende af spektret, altså i den „mentale ende“, understøttes af det forhold, at den sproglige del af ytringen ikke altid resulterer i den samme mentale model hos alle modtagere (jvnf. eks. (7)), og nok heller ikke altid hos afsender og modtager i samme kommunikationssituation.

Dette fører til, at der faktisk er tre lag indhold/betydning at skelne imellem: 1) det koderede indhold, 2) den mentale model, der normalt er intenderet og vil skabes heraf, en slags defaultmodel, 3) den model, der faktisk er intenderet i afsenderens hoved og den model, der faktisk skabes i hovedet på modtageren i den singulære kommunikationssituation. De to første lag kan gøres til genstand for systematisk lingvistisk udforskning, nummer tre er langt vanskeligere at udforske, og ligger sikkert også uden for sprogvidenskabens interesseområde.

Henvisninger:

- Banfield, Anne. 1973. „Narrative Style and the Grammar of Direct and Indirect Speech.“ *Foundations of Language* 10.1-39.
- Bolkestein, A.Machteld. 1993. Cohesie in tekst en syntactische alternatieven. J.Goedengebuure, ed: *Nieuwe wegen in taal- en literatuurwetenschap. Handelingen van het Eenenvetigste Filologencongres*.161-174. Tilburg: Tilburg University Press.
- Bolkestein, A.Machteld. 1994. „Participant tracking in Latin discourse“. József Herman. ed. *Linguistic Studies on Latin*. s.283-302. Amsterdam: Benjamins.
- Bolkestein, A.Machteld. (to appear). Discourse organization and anaphora in Latin. Herring, S., P. van Keenen og L. Schøsler. eds. *Textual Parameters in Older Languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chafe, Wallace, og Johanna Nichols. eds. 1986. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* = Advances in Discourse Processes, Vol. XX. Norwood, New Jersey: Ablex
- Conte, Maria-Elisabeth. 1990. Pronominale Anaphern im Text. *Rivista di Linguistica* 2,1.141-154.
- Croft, William. 1993. A noun is a noun is a noun – or is it? Some reflexions on the universality of semantics. Guenter, Johanna S, Barbara

- A. Karier & Cheryl C. Zoll. ed. *Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society. February 12-15, 1993.*
- Fauconnier, Gilles. 1994². *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language.* Cambridge: Cambridge University Press
- Fox, Barbara. 1987. *Discourse Structure and Anaphora. Written and Conversational English.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Harder, Peter. 1996. *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure, and Tense in English.* Berlin: Mouton de Gruyter.
- Garnham, Alan. 1987. *Mental Models as Representations of Discourse and Text.* Chichester: Ellis Horwood.
- Givón, T. ed. 1983. *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-Linguistic Study.* Amsterdam: John Benjamins.
- Givón, T. 1984 og 1990. *Syntax. A Functional-Typological Introduction. Vol I og II.* Amsterdam: John Benjamins.
- Givón, T. 1993. *English Grammar: A Function-Based Introduction. Vol. I.* Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M.A.K. 1994². *An Introduction to Functional Grammar.* London: Edward Arnold.
- Herslund, Michael. ed. 1996. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollokollokollokviet 1995.* Odense: Odense Universitetsforlag.
- Iser, Wolfgang. 1984². *Der Akt des Lesens.* UTB 636. München: Wilhelm Fink.
- Jakobsen, Lisbeth Falster. 1996. Referens, denotat, præsupposition, implikatur – og mentale rum. i Herslund, M. ed. 1996.172-198.
- Jakobsen, Lisbeth Falster og Jørgen Olsen. 1978. Textkohärenz und Involvierungen. *Deutsche Sprache* 1.1-20.
- Kay, Paul. 1992. The Inheritance of Presuppositions. *Linguistics and Philosophy.* Vol.15.333-379.
- Korzen, Iørn. 1996. Substantivers determination og reference – med udgangspunkt i italiensk og dansk. Herslund, M. ed. 1996.102-126.
- Nølke, Henning. 1989. *Polyfoni. En sprogteoretisk indføring.* Ark 48. Det Erhvervsproglige Fakultet. Handelshøjskolen i København.
- Sanders, José. 1994. *Perspective in Narrative Discourse.* Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg.
- Stein, Dieter og Susan Wright. 1995. *Subjectivity and subjectivisation. Linguistic perspectives.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lingvistik og fremmedsprog

Engelsk

Carl Bache, Institut for Sprog og Kommunikation, Odense Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M

Niels Davidsen-Nielsen, Institut for Engelsk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Fransk

Michael Herslund, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Finn Sørensen, Institut for Datalogvistik, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Hanne Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Henning Nølke, Fransk Institut, Handelshøjskolen i Århus, Fuglesangs Allé 4, 8210 Aarhus V

Italiensk

Gunver Skytte, Romansk Institut, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S

Bente Lihn Jensen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Iørn Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Russisk

Jens Nørgård-Sørensen, Østeuropainstituttet, Københavns Universitet, Snorresgade 17-19, 2. sal, 2300 København S

Per Durst-Andersen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Tysk

Lisbeth Falster Jakobsen, Institut for Germansk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S

Peter Colliander, Institut for Tysk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

GRAMMATIK OVER DET DANSKE SPROG

Lars Heltoft, Roskilde Universitetscenter, RUC 0324, postboks 260,
4000 Roskilde

Erik Hansen, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet,
Njalsgade 80, 2300 København S